

Notes

Notes

VOLUM 41
2026

Aquest llibre ha estat editat amb el suport de

Les lletres **Notes** de la portada han estat dibuixades per Joan Abelló.

Notes

Revista miscel·lània de recerca i divulgació sobre Mollet del Vallès i el Baix Vallès
Volum 41 (gener de 2026)
Revista anual, des de 1987

© dels articles: els autors
© de l'edició: Centre d'Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès
Plaça Major, 1
08100 Mollet del Vallès
cem@molletvalles.cat
www.molletvalles.cat/cem

Notes no es fa responsable del contingut ni de les opinions expressades en els articles que s'hi publiquen.

Edició: Centre d'Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès
Coordinació: Jordi Bertran Duarte
Consell de redacció: Jordi Bertran Duarte, Raul Broto Cervera, Joaquim Domínguez Montornès, Oriol Fort Marrugat, Estela Mas Cagide, Jaume Noró Camats, Sergi Sabaté Butí, Rosa M. Securún Fuster, Asunción Valiente Bermejo
Revisió d'estil i lingüística: Books Populi-Manel Xicota Clement
Traducció a l'anglès: Morote Traducciones
Fotografia de portada: la plaça Prat de la Riba després de la reforma de 1961. La font modernista va ser substituïda per un sortidor que va rebre el malnom de la Palangana. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).
Compaginació i impressió: Editorial MIC

Tiratge: 450 exemplars

ISSN versió impresa: 1578-6009
ISSN versió electrònica: 2385-4367
ISBN: 978-84-128022-3-8
DL: B-37-059-1987

Notes està indexada a Dialnet i RACO; avaluada a MIAR

La versió electrònica de Notes està subjecta a una llicència Creative Commons del tipus "Reconeixement – No Comercial – Sense Obra Derivada" (cc by-nc-nd).

Criteris de publicació

SUMARI

PRESENTACIÓ	5
Mireia Dionisio Calé	
MISCEL·LÀNIA	7
Els ferrers de Mollet (fins al segle XVI)	9
Jaume Vilaginés Segura	
L'altra revolució del ferrocarril. Inseguretat i ordre públic a Mollet a la segona meitat del segle XIX	39
Ramon Renedo Yanguas	
L'evolució de l'arbrat urbà de Mollet del Vallès (1893-1980)	89
Josep Gordi Serrat	
Visita a la Galeria Cuní: exposició biogràfica d'un artista del Baix Vallès a reivindicar	101
Pere Casas Parera	
Els consistoris franquistes a Mollet del Vallès (1939-1979)	149
M. Àngels Suárez González	
Els regidors “demòcrates” de l'Ajuntament de Mollet (1973-1979): Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas	181
Marcel Planellas Aran	
Teresa Giralt Martín, l'única veu femenina en el darrer ajuntament franquista de Mollet	199
M. Àngels Suárez González	
L'empremta de Miralles a Mollet. Record de l'arquitecte als 25 anys de la seva mort	207
Montserrat Tura Camafreita	
MEMÒRIA ORAL.....	227
Josep Tarrés, memòria viva de 125 anys de l'ofici de sastre	229
Joaquim Domínguez Montornès	
PATRIMONI	241
MUSEU ABELLÓ. Les revistes Dau al Set al fons Abelló	243
Míriam López Camps	

Presentació

Trobar documents inèdits és essencial per aprofundir en la història, ja que poden revelar informació desconeguda i oferir noves perspectives sobre el passat. En aquest sentit, tot just avui fa dos anys, vam tenir l'enorme sort d'incorporar a l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès el Fons Ramon Ros Castelló, en què destaca un conjunt de 53 pergamins, entre els quals trobem els documents més antics que es conserven al nostre arxiu.

L'any passat —el 2025— hem tornat a estar d'enhonorabona. El medievalista i gran col·laborador del Centre d'Estudis Molletans, Jaume Vilaginés, va localitzar 30 pergamins dels segles XII al XIV, relacionats amb Mollet, que no havien rebut cap tipus de tractament arxivístic i, per tant, eren totalment desconeguts. Aquests pergamins es van localitzar a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona i formen part del fons de la Pia Almoina. Aquesta institució, fundada a inicis del segle XI, era un organisme assistencial dedicat al socors de necessitats i pelegrins.

Donada la rellevància d'aquests documents per a l'estudi de la història de la nostra ciutat, s'ha formalitzat un conveni de col·laboració entre l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona i l'Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès per a la digitalització, descripció i difusió dels pergamins. El primer resultat de l'estudi d'aquests documents es concreta en l'article que obre aquest nou volum de la revista *Notes*.

Efectivament, l'article esmentat d'aquest volum 41 —que teniu a les mans— no hauria estat possible sense la descoberta del fons de la Pia Almoina relacionat amb Mollet. El seu autor, Jaume Vilaginés, ens apropa a la història dels ferrers de Mollet entre els segles XII i XVI.

A continuació, en el mateix apartat de “Miscel·lània”, hi trobareu un conjunt d'articles ben diversos: Ramon Renedo aporta dades sobre els problemes de seguretat derivats de l'arribada primerenca del ferrocarril a Mollet; Josep Gordi ens situa en els orígens de l'arbrat urbà; Pere Casas reivindica la figura de Cuní, un gran artista oblidat; M. Àngels Suárez, amb dos articles, ens parla dels consistoris franquistes i de Teresa Giralt, la primera veu femenina a l'Ajuntament de Mollet. En aquesta mateixa línia, Marcel Planellas ens parla dels primers regidors “demòcrates” del consistori molletà. La “Miscel·lània” es tanca amb un article de Montserrat Tura, que recorda l'empremta de l'arquitecte Enric Miralles a Mollet, coincidint amb els 25 anys de la seva mort.

En l'apartat de “Memòria oral”, entrevistem Josep Tarrés, l'últim sastre de Mollet; i en l'apartat de “Patrimoni”, analitzem la col·lecció de revistes *Dau al Set*, que es conserva al Fons Municipal Joan Abelló.

Com a alcaldessa de la ciutat i presidenta del Centre d'Estudis Molletans, em plau expressar el meu més sincer agraïment i felicitar totes les persones que han fet possible aquest nou volum de la revista *Notes*. Gràcies als autors i autores, els grans protagonistes de la recerca i la divulgació; als entrevistats i informants; així com al Consell de Redacció, als serveis tècnics municipals, als revisors, als traductors... pel seu rigor i professionalitat.

Un agraïment especial també a l'empresa KAO, pel seu suport constant des de 1993, i a tot el grup de persones vinculades al Consell Directiu i al Consell Assessor del CEM, amb el seu director al capdavant, que treballen intensament per consolidar el coneixement local i contribuir a la construcció de la nostra identitat com a ciutat.

Felicitats i enhonorabona a tots i totes per aquesta feina excepcional!

Mireia Dionisio Calé

Alcaldessa i presidenta del Centre d'Estudis Molletans

Miscel·lània

Els ferrers de Mollet (fins al segle xvi)

Jaume Vilaginés Segura*

A la memòria del meu pare, que es va dedicar a l'artesanía de forja.

“Creia que a la seva vida no hi havia res de prou valor per ser documentat.
Però hi és; com en la vida de tothom.”

ELIZABETH STROUT

Explica-m'ho tot (1984)

Resum: L'any 1389, Bernat Ferrer va establir en emfiteusi a Pere de Parellada la ferreria de la sagrera de Mollet del Vallès. El pergami del contracte forma part del fons de Mollet de la institució de la Pia Almoina, que es troba a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. El fons recull un seguit de pergamins del domini senyorial de l'entitat caritativa sobre Mollet. El document, la resta de pergamins del fons i d'altres més de diversos fons documentals, del mateix arxiu i de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, serveixen per reconstruir la història dels ferrers de Mollet, dels segles XII al XVI. Un parell de famílies, els Ferrer i els Colomer, destaquen entre la successió de noms de l'ofici. La seva relació amb el taller i amb el seu senyor, el bisbe, i a partir de 1389 amb la Pia Almoina, serveixen per entendre la societat senyorial en

què van viure i la qual va conformar la vida de pagesos i d'artesans fins entrat el segle XIX.

Paraules clau: emfiteusi, farga, ferrer, ferreria, home soliu i afocat, mas, metal·lúrgia, Mollet del Vallès.

The blacksmiths of Mollet (until the 16th century)

Abstract: In 1389 Bernat Ferrer established the blacksmith's workshop in the *sagrera* (church land) of Mollet del Vallès on the basis of an *emphyteusis* lease in Pere de Parellada. The parchment of the contract is part of the Mollet collection of the Pia Almoina institution, which is located in the Archive of the Chapter of the Barcelona Cathedral. The collection includes a series of parchments from the manorial domain of the charitable entity over Mollet. The document, the other parchments in the collection and others from various documentary collections, from the same archive and the Diocesan Archive of Barcelona, help to reconstruct the history of

*Historiador, jvilagin@gmail.com

Article rebut el 2 de juliol de 2025; acceptat l'11 d'agost de 2025.

the blacksmiths of Mollet, from the 12th to the 16th centuries. A pair of families, the Ferrers and the Colomers, stand out among the succession of names in the trade. Their relationship with the workshop and with its lord, the bishop, and from 1389 with the Pia Almoïna, help to understand

the feudal society in which they lived and which shaped the lives of farmers and artisans until the early 19th century.

Keywords: blacksmith, blacksmith's workshop, emphyteusis, farmhouse, forge, home soliu and afocat, metallurgy, Mollet del Vallès.

Introducció

Des de molt antic, a Mollet del Vallès hi ha hagut ferrers. Els ferrers han estat presents en la vida de la localitat almenys des del segle XII. El nom de l'ofici, i amb més freqüència el nom del taller on treballaven, la ferreria, apareixen de manera esporàdica, però constant, en la documentació escrita referida a la vila o sagrera de Mollet. La feina de ferrer, d'elaboració o de reparació d'eines de ferro, ha existit en les comunitats humanes des de l'aparició de la metal·lúrgia del ferro, molts segles abans del naixement de Crist. A Mollet, no hi tenim constància d'activitat metal·lúrgica del ferro abans del segle XII i l'eclosió de les notícies sobre ferrers i el treball del ferro se situa en el context de la generalització d'aquesta activitat productiva que es va produir al voltant de l'any 1000. Abans dels segles X o XI, els utensilis de ferro s'utilitzaven, però no d'una manera exclusiva (White, 1973). De fet, a Mollet les eines i els objectes de ferro segurament existien abans de la primera menció de la ferreria i és lògic pensar que el seu ús obligava a la seva elaboració i sobretot a la seva reparació. Si va ser així, però, no en sabem res. Des del segle XII, la *fabrica* (farga, forja o ferreria) de Mollet apareix ocasionalment esmentada; també, ens

trobem amb un eloqüent cognom vinculat amb l'activitat artesanal: Ferrer; i coneixem l'existència de la tributació senyorial que anava relacionada amb la utilització de la feina del ferrer, el lloçol (*locedum*), un monopoli senyorial, sufragat per tots els habitants de la localitat.

L'any 1389, tenim documentat el propietari de la ferreria (*fabrica*) de Mollet, Bernat Ferrer, anomenat amb molta propietat com el seu ofici, que llogava el taller a un pagès de mas del poble, Pere de Parellada.¹ El contracte ens descriu les característiques i ubicacions de l'indret, ens aclareix sobre els habitatges i locals de la sagrera on es trobava i ens facilita informació sobre la gestió senyorial d'un dels grans propietaris del terme, la Pia Almoïna. Precisament, el contracte d'arrendament de la ferreria establia que la propietat directa corresponia a aquesta institució caritativa, vinculada a la seu episcopal de Barcelona. De fet, el document de l'arrendament pertany a un fons documental de la Pia Almoïna. El conjunt d'aquest fons, actualment ubicat a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (ACB), està format per 31 pergamins que van dels segles XII al XVI, i té un valor incalculable per al coneixement de la història de Mollet. A aquest fons se li

¹ Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (ACB) Pia Almoïna, Mollet, 4-126-11.

poden afegir dos capbreus (inventaris patrimonials) del mateix arxiu, el primer elaborat entre 1434 i 1466 i el segon, entre 1527 i 1529, que la mateixa Pia Almoina va manar que es confegissin sobre els seus drets i propietats a Mollet i que van tenir com a testimoniatges els mateixos pagesos que els gestionaven (i pagaven les corresponents rendes).² Tota aquesta informació, relacionada amb la Pia Almoina, ajudarà a aclarir més encara el que sabem del Mollet de finals de l'edat mitjana i de començaments de l'edat moderna, però el seu estudi acurat exigeix molt de temps i d'espai i el deixem per a una altra ocasió. Així, aquest article se centrarà en els ferrers, en especial en el protagonista de l'arrendament de 1389.

Els ferrers i els Ferrer

L'activitat metal·lúrgica del ferro a Mollet està documentada des del segle XII: l'any 1136 Guisla, la senyora de Santiga, cedia al bisbe de Barcelona unes cases (*domos*) a la sagrera de Mollet, que havien estat del seu difunt marit, Arnau Geribert, on residia Gerard Martí, de professió ferrer (*faber*).³ Això vol dir que a la sagrera de Mollet hi vivia un ferrer que devia treballar en una ferreria de la sagrera. Les cases de la donació, que incloïen el taller del ferrer i que probablement pertanyien al bisbe de Barcelona abans de la donació de Guisla de Santiga, van tenir una continuïtat en el temps que arribà fins a l'època del ferrer de 1389, com veurem. No sabem

com eren les cases que posseïa Gerard Martí, el primer ferrer. Estudiarem més endavant com devien ser. També veurem quines eren les eines amb què treballaven els ferrers de Mollet i especularem sobre el tipus de taller que posseïen.

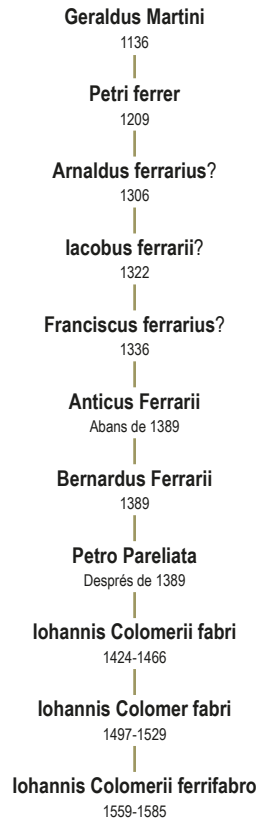

Figura 1. Relació cronològica dels ferrers de Mollet fins a finals del segle XVI. A sota dels noms, la data en què apareixen per primer cop les persones i, en els casos corresponents, també la darrera ocasió en què aquestes surten a la documentació. Els interrogants corresponen a casos en què no es pot determinar amb precisió si el personatge exercia de ferrer a Mollet. Font: elaboració pròpia, disseny Josep Fusalba.

² ACB Pia Almoina, Capbreuacions 7, Mollet, 1434-1466 A núm. 8 i Capbreuacions 7, Mollet, 1527-1529, A núm. 27.

³ ACB Liber Antiquitatum IV, 447, f. 195.

A finals del segle XII es va elaborar un capbreu de les propietats que tenia el bisbe de Barcelona a Mollet.⁴ El va confeigir Berenguer de Banaloca, que es presentava com el batlle (o administrador) episcopal (Vilaginés, 2006). En l'inventari, s'hi detalla que el prevere, Berenguer, pagava per les cases de la sagrera que van ser de Gerard Martí, el ferrer de Mollet esmentat l'any 1136. Així mateix, s'especifica que la ferreria o farga de Mollet lliurava la part de l'ordi recaptat, segurament del lloçol: "*Et de fabrica de molleto accipit partem ordei*". El rector de l'església parroquial, Berenguer, devia administrar les cases que en el seu moment Guisla de Santiga va donar al bisbe l'any 1136, on se situava el taller del ferrer. Un dels successors del ferrer Gerard Martí, que s'esmenta l'any 1136 i en el capbreu de finals del segle XII, devia ser Pere Ferrer (*Petri ferrer*), que apareix l'any 1209 com a testimoni en el reconeixement que va fer Pere Escuder de la seva condició d'home propi, sotmès personalment al bisbe.⁵ Pels volts de l'any esmentat, el bisbe va manar realitzar un altre inventari, en aquest cas de les rendes i obligacions personals dels pagesos de Mollet que depenien de l'honor i de la batllia que posseïa a la localitat.⁶ En aquest llevador de censos, hi apareix un ferrer (*faber*) sense nom que pagava una quartera de forment, una oca i quatre diners per les *ferraturis* (ferradures), dotze diners com a cens senyorial i un parell de capons, probablement com a pagament del delme.

En aquell moment, a començament del segle XIII, la farga o ferreria de Mollet ja devia tenir una existència llarga, que es remuntava a almenys un segle abans. Estava situada a la sagrera, en unes cases que eren del bisbe de Barcelona. Nodria el seu senyor amb rendes diverses, algunes directes, extretes a partir de la feina del ferrer i de censos senyorials habituals entre la pagesia sotmesa a la senyoria episcopal (censos i delme); d'altres, indirectes, com una part del lloçol, que devia recaptar el mateix ferrer i una part del qual lliurava al senyor, el bisbe. Recordem que el lloçol era el tribut que la pagesia de la localitat pagava per l'ús de la farga de destret. La farga de destret era un monopoli senyorial i el lloçol era una renda fixa, única i anual, independentment de l'ús que es feia del servei senyorial. Tenim coneixement d'inventaris de lloçols a prop de Mollet, de la mateixa època o de poc després, a Palau-solità, on el senyor era la comanda del Temple de Palau, i a Santa Perpètua de Mogoda, on la farga o ferreria era un monopoli de la família Canalties (Vilaginés 2007; Canyameres 2009). Més endavant, parlarem més extensament d'aquesta tributació, que es va mantenir en el temps.

La presència de ferrers i de la ferreria a la sagrera de Mollet es pot seguir al llarg dels segles següents. En el decurs del segle XIII, tenim poques evidències documentals. En el segle XIV, augmenta la informació, perquè amb el bisbe Ponç de Gualba

⁴ ACB Liber Antiquitatum IV, 461, f. 191.

⁵ ACB Liber Antiquitatum IV, 457, f. 197.

⁶ ACB Liber Antiquitatum IV, 462, f. 198.

(1303-1334) s'organitza l'administració episcopal i s'inicien els registres administratius del bisbat (Martí i Niqui, 2017). És a partir d'aleshores que hi ha molta més documentació sobre Mollet, donat que el bisbat de Barcelona era el principal senyor de la localitat i l'administració del patrimoni episcopal va quedar registrada. Així doncs, sabem que l'any 1360

s'esmenta en una afrontació que el ferrer de Mollet tenia una tinença de terra a prop del mas Parellada.⁷ El 1389, el local de la ferreria encara estava en mans del bisbe de Barcelona. Aquell any, el bisbe manava al ferrer, Bernat Ferrer, i al seu fill Antic, que respectessin els drets que la casa de Banyaloca i el seu titular, el ciutadà de Barcelona Miquel de Banyaloca,

Figura 2. Relació cronològica dels membres de la família Ferrer de Mollet, que exercien l'ofici de ferrers. Les línies discontinües corresponen a individus que no es poden relacionar clarament amb els Ferrer, però l'apel·latiu "ferrer" i l'activitat professional amb què aquest es vinculava fa pensar que formaven part de la família. Cal recordar que l'activitat artesanal es transmetia de generació en generació dins de la mateixa família. Font: elaboració pròpia, disseny Josep Fusalba.

⁷ ACB Pia Almoina, Mollet, 4-126-5.

gaudien des de feia temps sobre la ferreria.⁸ El senyor de Banyaloca disposava del servei (per a ell i per als homes que residien a Banyaloca) de la fabricació o de l'adobament d'eines de ferro, sense cap compensació, sempre que fossin proporcionats el ferro i el carbó necessaris.

També aquell any, el bisbe de Barcelona va vendre diversos masos que tenia a Mollet a la Pia Almoina de Barcelona. Eren els masos Guanagol, de Sola, Moragues, Ferrer, Balasc, Fonolleda, Pere Riera, Rateres i Castell Arnau.⁹ Alhora, el bisbe es despenia d'altres possessions, entre aquestes, els drets sobre la sagrera de Mollet. El seu objectiu era reunir el capital per pagar el preu del castell de Ribes.¹⁰ A partir de la data esmentada, la Pia Almoina esdevingué la propietària dels masos que havien estat del bisbe; també, de l'hospitium (habitatges) que posseïa a la sagrera de Mollet, incloent-hi la ferreria. Recordem, en aquest sentit, les cases del bisbe del segle XII, esmentades més amunt. Aquest és el moment en què la Pia Almoina entra en acció com a gran senyor dominical de Mollet i de la sagrera o vila de la localitat, al mateix temps que es configura el fons documental que hem esmentat a l'inici, el qual s'engruixirà amb la documentació que vagi generant el patrimoni de l'entitat caritativa.

Precisament, Bernat Ferrer, hereu universal i fill d'Antic Ferrer i de Francisca, l'any 1389 va concedir en

establiment la ferreria a Pere de Parellada, del mas Parellada.¹¹ Aquest és el document al qual feiem referència en la introducció i que estudiarem amb deteniment més endavant. En aquell moment, la ferreria era ja de la Pia Almoina i, lògicament, l'entitat caritativa surt esmentada en el redactat del contracte d'arrendament. Pere de Parellada adquiria la responsabilitat d'ocupar-se de la ferreria i de la feina que comportava. També, se li cedien les eines que havia d'usar i que formaven part de l'activitat metal·lúrgica.

La feina de ferrer solia passar de pares a fills (Fariás, 2001). Bernat era fill d'un altre ferrer, Antic, i és possible que fos descendent dels ferrers esmentats anteriorment. Aquesta darrera circumstància no la podem confirmar, perquè als documents que ens informen sobre els ferrers anteriors no apareix cap mena de referència a la seva filiació. L'activitat a la ferreria exigia uns coneixements específics que calien un ensinistrament especial. Tenim més documentat el sistema de formació, basat en la figura de l'aprenent, a les grans ciutats, on l'activitat relacionada amb la metal·lúrgia del ferro era més àmplia i diversificada. A Barcelona, els ferrers hi van formar una confraria, que posteriorment es va convertir en un gremi, amb el propòsit de defensar els seus interessos davant de les autoritats (Amenós, 2004). Coneixem a Mollet un possible aprenent (o ajudant del ferrer), que signava com a testimoni en l'establiment de

⁸ Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Reg. Gratiarum 1389-91, f. 10.

⁹ ACB Pia Almoina, Mollet, 4-126-9, docs. A i B.

¹⁰ ADB, Antonio Campillo, Resumen títulos de la Mensa Episcopal, Título XI, doc. 59.

¹¹ ADB Pia Almoina, Mollet, 4-126-11.

la ferreria de l'any 1389: *Berengarius de fabrica*. La tasca que realitzava l'artesà, que comportava el domini del foc i l'elaboració de nous utensilis importantíssims per a l'activitat dels vilatans, el convertien en un personatge destacat dins de la comunitat (Bonassie, 1979), segurament envoltat d'una aura de misteriós poder. A Mollet, com a exemple del paper social preeminent del ferrers, Joan Colomer (el primer de la nissaga dels ferrers Colomer) participava com a testimoni eminent en una de les confessions del capbreu de 1434.¹² No sabem si Pere de Parellada estava iniciat en la feina de la forja, perquè venia del món de la pagesia. És possible que tingués coneixements de la professió, perquè el document de l'establiment l'anomena com a ferrer: "*Petro Parellada fabro*". En tot cas, Berenguer de ferreria (*de fabrica*) segur que era de l'ofici i podia garantir el correcte funcionament del taller, malgrat que Bernat, el mestre, abandonava la feina. També, cal considerar que la mateixa Pia Almoïna aprovava l'arrendament, i això volia dir que considerava que la feina passava a bones mans. Veurem com la continuïtat de la feina metal·lúrgica del poble va quedar confirmada amb el matrimoni de l'hereva de Pere de Parellada amb Joan Colomer, de professió ferrer. En canvi, la família Ferrer (Bernat Ferrer de 1389 i els seus descendents, començant pel seu

fill Antic, que el coneixem per altres documents) en endavant es van dedicar a l'activitat agrària, com a senyors útils del mas Boscarons.

Joan Colomer, *faber*

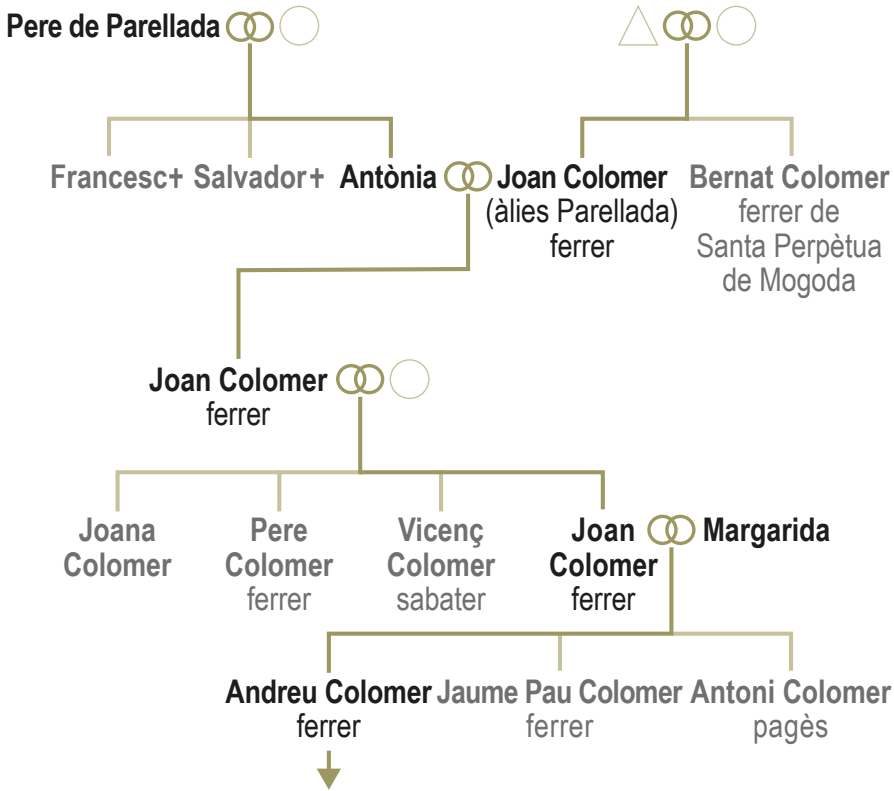
En el període que va de 1389 a 1424 l'ofici de ferrer a Mollet va passar a unes altres mans. El 1424, hi havia una casa de la sagrera de Mollet que afrontava amb les possessions de Joan Colomer, *faber*.¹³ Joan Colomer va iniciar (ell amb seguretats) una nissaga de nous ferrers a Mollet, que explicarem tot seguit.¹⁴ Sabem que l'any 1424 Joan portava la ferreria de Mollet i tenia possessions (un habitatge, segur, i possiblement un pati o terres, segons es desprèn de la paraula *honorem*) a la sagrera o vila de Mollet. Deu anys més tard, en el capbreu de 1434, és possible que Joan Colomer estigués casat amb Antònia (*uxoris Iohannis ferrarii*), senyora útil i propietària del mas Parellada, quan aquesta va testimoniar les obligacions tributàries del mas a la Pia Almoïna.¹⁵ El matrimoni entre Joan Colomer i Antònia explica com Joan Colomer va arribar a ser el ferrer de Mollet. Antònia era l'hereva (pubilla) del mas Parellada, que recordem era el de l'arrendatari de la ferreria, Pere de Parellada. El matrimoni es devia concertar perquè Joan venia d'una família de ferrers de Santa Perpètua de Mogo-

¹² ACB Pia Almoïna, Capbreuacions 7, Mollet, 1434-1466 A núm. 8, f. 10 i 11.

¹³ ADB Pia Almoïna, Mollet, 4-126-15.

¹⁴ A part dels casos esmentats, apareix un altre possible Ferrer de Mollet. Un any abans de la primera aparició documental de Joan Colomer, l'any 1423, en una afrontació d'una terra llegim que aquesta "al sud afrontava amb les terres (*in honore*) de Vicenç, ferrer (*ferrarius*), que no sabem si era el ferrer de Mollet o, més probablement, un membre de la família Ferrer, un probable germà d'Antic (el fill i hereu de Bernat Ferrer)" AHMVA, Fons Ramon Ros Castelló, perg. 10.

¹⁵ ACB Pia Almoïna, Capbreuacions 7, Mollet, 1434-1466 A núm. 8.

18

Figura 3. Arbre genealògic de la família de ferrers de Mollet Parellada-Colomer. Els Parellada eren propietaris emfiteùtics del mas Parellada. Van assumir per contracte de subestabliment la ferreria de Mollet i es van vincular amb la branca dels Colomer de Santa Perpètua de Mogoda. Joan Colomer, ferrer de professió, es va casar amb Antònia, que va ser senyora útil del mas Parellada. Al segle XVI, els Colomer de Mollet van mantenir el nom i cognom del primer Joan Colomer durant dues generacions més. El darrer Joan Colomer va esdevenir propietari de l'escrivania pública de Mollet. Font: elaboració pròpia, disseny Josep Fusalba.

da (Canyameres, 2009). Un home anomenat Bernat Colomer era el ferrer de Santa Perpètua l'any 1448, segons consta en el Llibre del Sindicat Remença elaborat aquest any (Homs, 2005). Els Colomer eren una família de pagesos importants a Santa Perpètua de Mogoda que van tenir un patrimoni que es va anar engruixint amb el temps, i amb una presència destacada a la sagrera de la

localitat (Canyameres, 2009); encara avui la masia de can Colomer es conserva dins de la zona que devia abastar la sagrera eixamplada de la parròquia. La relació amb la sagrera, que és on s'ubicaven principalment les ferreries (Fariás, 2001), reforça la idea d'una dedicació inicial a l'ofici de ferrers (almenys en el segle XV), malgrat que amb el temps el taller va passar a altres mans (co-

neixem un Antoni Banús ferrer de Santa Perpètua el 1565 i sabem que hi hagué ferrers de la mateixa parròquia de la família Reguer en el mateix segle).¹⁶ Així doncs, Joan Colomer devia conèixer l'ofici per provenir d'una família que s'hi dedicava a Santa Perpètua de Mogoda.

Joan Colomer va iniciar una nissaga de ferrers que es prolongà fins ben entrat el segle XVI. L'any 1497, per manament de les Corts del Principat, es va realitzar un fogatge amb finalitats fiscals (Iglésies, 1992). En la llista de focs que havien de pagar el subsidi concedit per les Corts al rei, a Mollet s'esmenta "lo ferrer". No apareix el nom del ferrer de la vila, però segurament ja no era el Joan Colomer que coneixem, simplement perquè en aquell moment hauria de tenir una edat excessivament avançada. És molt probable que no fos ell; en canvi sí que podria haver estat el seu fill, que portava el mateix nom. Joan Colomer fill apareix l'any 1506, en una redempció de cens que va realitzar Joan Ros de l'Església.¹⁷ Uns anys més tard, cap a 1514 i 1515, el nostre Joan Colomer fill, amb Pere Aymeric, compraven terres a l'àrea propera a la Mogoda.¹⁸ El mateix any 1515, en una altre fogatge, el ferrer

també era Joan Colomer.¹⁹ Finalment i amb tota seguretat, el "*Johannis Colomer fabri loci sive cellarie de molleto*" que trobem en un document de 1523 era el mateix ferrer del fogatge de 1515 i dels casos anteriors.²⁰

La nissaga dels ferrers de la família Colomer va continuar amb un tercer Joan Colomer, ferrer (*faber o ferrarium*), que apareix l'any 1559 actuant com a àrbitre en la restitució d'un deute.²¹ L'any 1565, el trobem signant com a testimoni d'un document, juntament amb la seva esposa Margarida, el seu fill Andreu i el ferrer de Santa Perpètua de Mogoda (Antoni Banús).²² Uns anys més tard, el 1571 i el 1573, Joan Colomer va realitzar dues vendes de peces de terra a Mollet i a Santa Perpètua. La primera va ser una venda familiar de camps, que tenien com a senyor directe la cartoixa de Montalegre, situades en les terres del mas Conill i en el pla de Mollet.²³ En la segona, la família va vendre una peça del mas Conill, també sota la senyoria del monestir de Montalegre, amb la finalitat de redimir un censal mort que devien a un pagès de la parròquia de Parets.²⁴

Les dues vendes ens permeten conèixer la composició de la famí-

¹⁶ Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), Fons Ramon Ros Castelló, perg. 43, i Canyameres, 2009, p. 69.

¹⁷ AHMVA, Fons Ramon Ros Castelló, perg. 22.

¹⁸ AHMVA, Fons Ramon Ros Castelló, perg. 26 i 28.

¹⁹ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Patrimoni, Mestre Racional, Fogatges, volums, sèrie general, 2968, f. 62.

²⁰ AHMVA Fons Ramon Ros Castelló, perg. 30.

²¹ AHMVA Fons Ramon Ros Castelló, perg. 40.

²² AHMVA Fons Ramon Ros Castelló, perg. 43.

²³ AHMVA Fons Ramon Ros Castelló, perg. 44.

²⁴ AHMVA Fons Ramon Ros Castelló, perg. 45.

lia d'aquest tercer Joan Colomer. Efectivament, la seva esposa es deia Margarida i l'hereu era l'Andreu, però també tenien dos fills més, anomenats Jaume Pau i Antoni. Els dos primers eren ferrers, com el seu pare (*faber ferrarius*) i el tercer es dedicava a l'activitat agrària (*agricola*). A més, Joan Colomer tenia dos germans, Pere, que també era ferrer, i Vicenç, que era sabater (*sutor*), i una germana, Joana. Tots vivien a Mollet, excepte el germà Vicenç, que residia a Barcelona. Els documents confirmen la continuïtat dinàstica de la professió i la transmissió dels coneixements en el marc familiar, donat que l'hereu, Andreu, també era ferrer, com ho eren un altre fill, Jaume Pau, i un germà, Antoni. Els documents esmentats, de 1565, 1571 i 1573, ens confirmen que la família Colomer posseïa patrimoni rural, probablement el mas Parellada, que devia explotar encara la mateixa família, possiblement el fill Antoni. En aquell moment, la vila s'anava omplint d'artesans: sabaters, carnisers, teixidors, sastres, hostalers, fins i tot cirurgians (Vilaginés, 2025). La vila creixia en activitat econòmica, possiblement com a conseqüència de la pujança agrària (Dantí 1988; Vilaginés 2025) i els Colomer havien prosperat a recer d'aquesta bonança. El bon clima econòmic en les viles rurals permetia el creixement urbànic, la prosperitat de les famílies dels masos i la possibilitat de la promoció dels bons professionals que tenien ambicions.

Precisament, el tercer Joan Colomer va afegir a la professió de ferrer, la d'escrivà. La carrera de

prestigi d'aquest Joan va culminar amb l'assumpció de la propietat de l'escrivania reial del municipi, l'any 1580: "*Johanne colomer ferrifabro parrochie de molleto domino regis proprietario dicte scribanie*".²⁵ La redacció i l'acreditació de documents oficials en les parròquies havia estat una prerrogativa dels rectors parroquials. Amb l'extensió de l'autoritat reial s'havien instituit les escrivanies i notaries civils, que rebien la seva acreditació del poder reial (Ferrer, 1995). L'escrivania de Joan Colomer formava part de la xarxa de notaries públiques civils establertes per la monarquia, que en el segle XVI convivien encara amb la potestat notarial dels rectors parroquials.

L'ofici de ferrer i el mas Ferrer

L'ofici de ferrer va ser un dels primers a especialitzar-se en les viles medievals. També és lògic que donés un dels primers cognoms quan aquests començaren a aparèixer (Moreu-Rey, 1993). El nom personal era únic en el segle X, i també abans. La varietat de noms existents, la demografia escassa i la poca mobilitat de la gent feia poc probable que hi haguessin confusions quan s'esmentava una persona amb un sol nom. A tot això, s'afegia que les persones no tenien una estreta vinculació amb una genealogia familiar, que feia innecessari un *cognomen* familiar. En el segle XI, els canvis en les circumstàncies socials (més mobilitat i augment de població), la reducció del ventall de noms i especialment l'aparició d'un grup aristocràtic emergent, prou nombros, va fer necessari que es gene-

²⁵ AHMVA Fons Ramon Ros Castelló, perg. 48.

ralitzés el cognom amb el nom del pare i més tard el cognom toponímic (Moreu-Rey, 1993). En el cas de les persones dedicades a les activitats artesanals, el cognom va esdevenir la professió. Un dels primers cognoms va ser doncs el de Ferrer. Per tant, un cognom Ferrer es relacionava en un primer moment amb una activitat professional, però amb el temps el cognom es va mantenir com un cognom familiar sense vinculació amb la professió de la persona. Aquesta circumstància dificulta la identificació de ferrers, perquè no tots els que portaven el cognom Ferrer ho devien ser. Els casos esmentats més amunt, pel context documental, per coincidències de datació o per altres circumstàncies, entre aquestes el mateix text del document, que pot ser prou eloqüent, ens mostren de manera indiscutible personatges que exercien l'ofici: eren realment ferrers. Però també en altres moments apareixen cognoms Ferrer de persones que podrien practicar aquesta professió o que no. Vegem-ne alguns casos a Mollet tot seguit.

El primer és Arnau Ferrer, que va ser amonestat com a adúlter en la requisitòria que va fer el bisbe Ponç de Gualba durant la visita pastoral de l'any 1306.²⁶ Els veïns que van ser interrogats advertien que mantenia relacions inapropiades i tenia descendència il·legítima. Uns anys més tard, tenim un altre cas: en la visita pastoral del bisbe de 1310, Ferrer de Mora-

gues (o Monargues) apareix com un dels veïns interrogats durant la visita episcopal.²⁷ Més endavant, l'any 1322, en la constitució del beneficiat de l'altar de Santa Maria participà com a benefactor Jaume Ferrer.²⁸ Uns anys més tard, el 1336, Francesc Ferrer formava part del seguici d'homes del sacramental a qui el bisbe va encomanar la guarda de la casa de Castell Arnau.²⁹ En un període de menys de trenta anys tenim el nom de quatre diferents possibles ferrers a Mollet. La proximitat en el temps de tants ferrers ens porta a pensar que el cognom d'algun d'ells no es referia a l'ofici. Mentre que Arnau, Jaume i Francesc podien haver estat els professionals de la ferreria de Mollet, és més difícil pensar que Ferrer de Moragues fos realment el titular de la ferreria i que el nom (en aquest cas no és el cognom, sinó el nom) no té res a veure amb l'activitat metal·lúrgica de la localitat.

Tot i que la documentació no ens facilita prou informació per trobar una continuïtat dinàstica en la tasca de ferrer, segurament hi hagué una primera família que va acabar per transmetre aquesta pràctica artesanal. Els seus membres els anomenaven també per la professió que exercien i amb el temps van acabar per convertir l'apel·latiu professional en cognom familiar: van ser la família Ferrer. Els Ferrer tenien un mas: el mas Ferrer. Entre les possessions episcopals de Mollet, s'esmenta el mas, que apareix l'any 1389 en

²⁶ ADB Visites Pastorals, 1/2 f. 53v.

²⁷ ADB Visites Pastorals, 1/2 f. 135.

²⁸ ACA, Patrimonials, Can Falguera, secció 1, núm. 165.

²⁹ ADB Registra Comunium, 1336-1338, f. 38.

la venda que va efectuar el bisbe a la Pia Almoïna.³⁰ El mas devia pertànyer a Bernat Ferrer, que el mateix any establí la ferreria a Pere de Parellada. El mas Ferrer devia ser

anterior i devia pertànyer als ferrers anteriors de cognom Ferrer.

De tota manera, la paraula mas en el cas dels Ferrer no devia descriure una explotació agrària convencional.

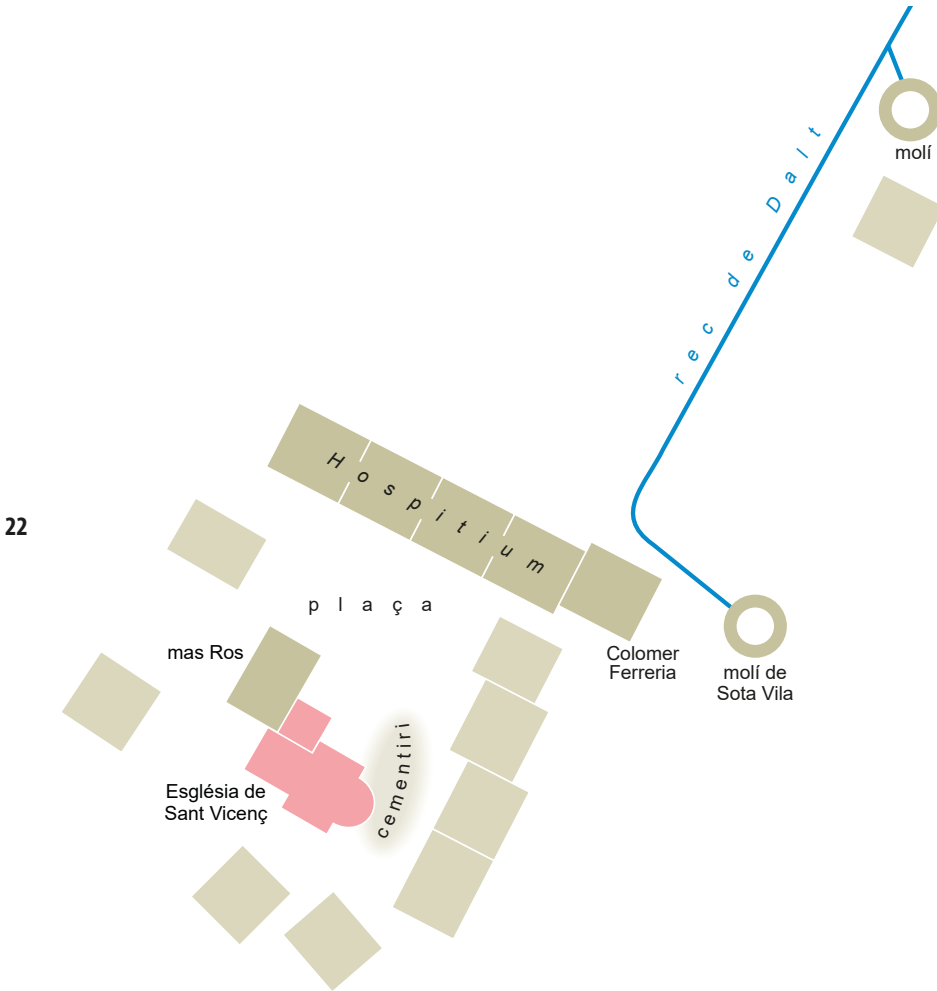

Figura 4. Plànol hipotètic de la sagrera de Mollet l'any 1389, del moment en què es va realitzar el subestabliment de la ferreria per part de Bernat Ferrer a Pere de Parellada (vegeu també l'Annex). El mapa situa les cases de la Pia Almoïna (*hospitium*), el mas Ros (posteriorment can Falguera), l'església romànica que va ser destruïda i substituïda per la gòtica, el campanar, el cementiri, el rec i el molí de sota la vila i la ferreria, la qual es pot situar a can Colomer. La base del mapa s'ha realitzat a partir del plànol de Domènec Sugrañes de 1913. La resta d'edificis que hi ha al mapa corresponen a construccions que apareixen en el plànol de Sugrañes i no tenen cap correspondència amb edificis semblants del segle XIV. Font: elaboració pròpia, base cartogràfica Jordi Bertran, il·lustració Josep Fusalba.

³⁰ ACB Pia Almoïna, Mollet, 4-126-9 A-B.

En general, la paraula mas (*mansus*) s'usà tant per il·lustrar un habitatge, com també el patrimoni agrari que s'hi vinculava (López Pizcueta, 1998). De fet, les terres del mas estaven disperses en el terme de la parròquia i, a vegades, subestablertes a altres pagesos (Vilaginés, 2025). També, el mas tenia un component jurídic, perquè solia comportar una submissió personal del pagès que el posseïa a la persona o entitat senyorial que exercia el domini directe sobre la propietat; per tant, el pagès de mas solia ser un pagès adscrit (home propi o soliu) i sovint remença. En aquest sentit, el mas Ferrer convertia els Ferrer en homes (i dones) propis i remences, primer del bisbe i després de la Pia Almoïna, tal com la mateixa documentació deixa clar. La ubicació del mas Ferrer devia localitzar-se a la sagrera, però no a les cases dominicals, esmentades ja en el segle XII i anomenades en el segle XIV (l'any 1389) com a *hospitium* senyorial. Com el mas Ferrer, a la sagrera de Mollet hi havia altres masos, per exemple el mas Ros del Cloquer, el Riera, el Fonolleda, l'Umbert i d'altres³¹.

A diferència dels altres, no està clar que el mas Ferrer tingués terres de conreu l'any 1389. Podem dubtar-ho perquè en el capbreu del segle XV de la Pia Almoïna no apareix com un mas que pagués rendes a l'entitat caritativa, tot i ser-ne una possessió.³² En canvi, un pagès reconeixia obligacions cap a la Pia Almoïna per al mas Ferrer i per a

un altre mas, anomenat Fabregada, en el segon capbreu de Mollet del segle XVI.³³ És possible que amb el temps, cap al segle XVI, amb la vinculació d'un segon mas, el mas Ferrer incorporés terres de conreu, que quedaren en mans d'un pagès emfiteuta subestablert (Mateu Poy). En el capbreu de 1434, el fill de Bernat Ferrer, Antic Ferrer, apareix com a senyor útil i propietari (arrendatari emfiteuta) del mas Boscarons.³⁴ Si l'any 1389 Antic era fill únic i es va convertir per matrimoni (*Anticus Ferrarii alias Buscharons*) en el pagès propietari del mas Boscarons, significava que després que el seu pare cedís la ferreria (i l'activitat laboral que comportava) a Pere de Parellada,

23

Figura 5. Imatge de fragments de tres eines de ferro, dues aixades i unes tenalles, obtingudes del jaciment medieval de Domus d'Olivet (Canovelles). Font: Pujades i Subiranas (2000).

³¹ Sobre una aproximació de la vila-sagrera de Mollet de l'època baixmedieval i moderna: Vilaginés, 2025. El mas Fonolleda es descriu com un mas de la sagrera en el capbreu de 1434: ACB Pia Almoïna, Capbreuacions 7, Mollet, 1434-1466 A núm. 8.

³² ACB Pia Almoïna Capbreuacions 7, Mollet, 1434-1466 A núm. 8.

³³ ACB Pia Almoïna Capbreuacions 7, Mollet, 1527-1529 A núm. 27.

³⁴ ACB Pia Almoïna, Capbreuacions 7, Mollet, 1434-1466 A núm. 8.

la família passava a convertir-se en pagesa i Antic esdevenia el cap d'un dels importants masos que depenien de la Pia Almoina (el mas Boscarons també va ser venut pel bisbe a la Pia Almoina). Amb Antic sabem amb seguretat que els Ferrer passaven a ser pagesos de mas, deixant l'ofici de ferrers.

24

No hem de perdre de vista que amb l'establiment de la ferreria, l'any 1389, Bernat Ferrer no deixava de tenir-hi drets. La propietat última de la ferreria era de la Pia Almoina, que n'era el senyor directe. Els ferrers de Mollet l'havien tinguda en establiment (arrendament) del bisbe, primer, i després de la Pia Almoina, juntament amb l'*hospitium* senyorial (les cases de la sagrera, que ja apareixen en el segle XII) i el seu habitatge, el mas Ferrer. Com que els ferrers depenien personalment (eren homes propis) del bisbe o de la Pia Almoina, l'habitatge dels Ferrer rebia el nom de mas (encara que no era una masia agrícola), perquè com hem comentat, per regla general els propietaris útils d'un mas eren homes propis i solius del senyor directe. Els Ferrer van cedir en subestabliment (arrendament de l'arrendament) la ferreria l'any 1389 als pagesos del mas Parellada, però van mantenir el control indirecte sobre la ferreria, que estava subestablerta. L'hereva del mas Parellada, Antònia, es va casar amb Joan Colomer, un ferrer de Santa Perpètua que coneixia la professió, i van iniciar una altra nissaga de ferrers, els primers dels quals amb el mateix nom, Joan Colomer. Però recordem que els Colomer tenien el taller pels

Ferrer, que aleshores eren pagesos de mas i, en darrera instància, de la Pia Almoina.

L'espai (farga o ferreria?)

Durant els segles XI i XII es van generalitzar les fargues o ferreries (Amenós 2004; White, 1973). Probablement, la seva difusió es remunta al segle X. Al Vallès, hi coneixem una ampli ventall d'evidències documentals, que ens informen de manera clara i eloqüent de la importància que va tenir la metal·lúrgia del ferro i de la manera com arribava el servei als usuaris (Fariás, 2001). Principalment, els qui usaven el servei de les ferreries medievals eren els pagesos, els quals podien gaudir de millors eines per a les feines agràries. L'expressió *llossar* (*loçare*) servia per descriure l'adobament i la producció d'eines agrícoles: "relles, aixades, cànecs i altres utensilis de ferro necessaris", diu un document de Mollet de l'any 1389.³⁵ La renda senyorial del lloçol naixia de la necessitat generalitzada entre la pagesia d'usar la feina del ferrer per aconseguir i arreglar eines de ferro. El creixement agrari dels segles XI i XII està relacionat amb l'extensió de la cerealicultura i amb la millora dels mitjans tècnics: calien més eines de ferro per conrear més camps i per obtenir més rendiment de les terres. Així mateix, la difusió del conreu de cereals va promoure la generalització de la molinaria hidràulica, que també necessitava estris de ferro. Per això mateix, la proliferació de molins va augmentar la necessitat de la feina dels ferrers (Fariás, 2001). La vinculació de les ferreries i els fer-

³⁵ ADB Registra Gratiarum, 1389-1391, f. 10-11.

fers amb molins evidencia la relació dels dos fenòmens, que també trobem en el cas de Mollet, com veurem més endavant.

Així mateix, l'emergent aristocràcia local estava interessada a tenir accés al material elaborat de metall de ferro, imprescindible per a la seva tasca militar: l'arnès del cavall, l'arnès personal, llances, escuts, espases, entre d'altres, estaven elaborades de ferro. L'ús del cavall com a element fonamental de l'equipament militar del cavaller feudal va implicar una difusió de la cria i del mercadeig d'aquest animal, especialment dels morfotips per a la guerra: el destrier i el corser (Morales, 2010). La importància militar del cavall va coincidir amb la generalització de l'ús de la ferradura de clau en el segle XI. La necessitat de ferrar bé els cavalls dels senyors amb ferradures de clau va posar en valor la feina dels ferrers (Morales, 2010). També, els èquids (cavalls, mules i ases) eren el mitjà que servia per transportar mercaderies i persones (Zimmermann, 1991). Les bèsties de transport també es ferraven i això va incrementar el valor de la feina dels ferrers. En el llevador de censos de començaments del segle XIII, el ferrer lliurava productes i diners per a les *ferraturis* (ferradures), que elaborava i adobava en el seu taller.³⁶ Les raons econòmiques (més eines de ferro per al treball agrícola i més equipament per als molins), però també socials (necessitat de cavalls per al transport i la guerra) expliquen la sobtada difusió de ferreries

durant els segles XI i XII. Així doncs, no és gens estrany que la feina dels ferrers esdevingués una de les primeres professions especialitzades en les petites viles medievals (Amenós, 2004). En el cas de Mollet, n'és un fet contrastat (Vilaginés, 2020).

El terme *fabrica* de la documentació no ens descriu amb precisió l'ús tecnològic del taller del ferrer: no ens aclareix si es tractava d'una farga, és a dir, d'un centre de producció de ferro i d'objectes de ferro, o era una ferreria, un taller destinat a arreglar eines o objectes de ferro, per tant, amb poca capacitat de producció d'objectes nous (Farías, 2001). L'arqueologia ens ha facilitat exemples de fargues medievals, però totes situades en el Pirineu o Prepirineu, on l'accés a la matèria primera (mineral de ferro, sobretot, i carbó) i a l'energia (cursos d'aigua) era fàcil (Sancho, 2000, 2001). La tradició metal·lúrgica d'algunes zones del Pirineu s'ha mantingut fins fa no gaire temps. En el passat, va arribar a ser prou important (només cal recordar la indústria d'armes de Ripoll) i va desenvolupar una tecnologia pròpia i única, la farga catalana (Molera i Barrueco, 1983).

El taller de la ferreria estava situat en un dels habitatges de l'*hospitium* senyorial de la Pia Almoina de Mollet: "*Quandam fabricam dicte parrochie situatam intus hospicium sive domos meas*".³⁷ La paraula *hospitium* s'usava ocasionalment com a sinònim d'habitatge, també per designar el que ara anomenem masia, i, de manera general, per referir-se als locals de la sagre-

³⁶ ACB Liber Antiquitatum IV, 462, f. 198.

³⁷ ACB Pia Almoina, Mollet, 4-126-11.

ra que pertanyien a la Pia Almoïna (López Pizcueta, 1998) o a altres propietaris. En aquestes edificacions es convocaven els pagesos que retien a l'entitat caritativa perquè confessin la tributació que estaven obligats a pagar. Així, per exemple, Antònia, senyora útil i propietària del mas Boscarons, va donar fe de les possessions que gestionava de la Pia Almoïna i de les rendes que retia, en el capbreu de 1434, en "*dicto hospitio sive domo*" que pertanyien als hereus de Bartomeu Olivers, sastre, situat a la sagrera de Mollet.³⁸

26

El taller de la ferreria es trobava a la part inferior d'una de les *domos* o cases. En el document de 1389, quan es descriu la ubicació de la ferreria que se cedia en establiment s'especifica que ocupava la planta baixa del local: "la *fabrica* (està ubicada) dins de la casa, des del primer sostre (*tectu sive sostre*; l'escrivà fa servir la paraula llatina i la catalana) fins al terra". Així doncs, les cases de la sagrera que formaven l'*hospitium* de la Pia Almoïna tenien una planta baixa i almenys una primera planta.³⁹ Aquest tipus de construcció era l'habitual a les ciutats (Batlle 1985; Vinyoles 1985) i va ser general en les cases de les sagrares que eren de la Pia Almoïna (López Pizcueta, 1998). La *fabrica* limitava, per una banda, amb les cases i les terres d'Arnau Fonolleda; el mas Fonolleda es trobava a la sagrera de Mollet i pertanyia a la Pia Almoïna. Per l'al-

tra, tocava amb un carrer (*carraria*). En un altre costat, afrontava amb un rec moliner. Finalment, per un quart, termenava amb una *domus* de la Pia Almoïna, anomenada Castell Arnau. El Castell Arnau apareix esmentat com un mas, que pertanyia al bisbe i després a la Pia Almoïna. En altres ocasions, se cita com una *domus*, és a dir, com una edificació encastellada.⁴⁰ El bisbe tractava la construcció com un lloc fortificat; de fet, el nom de castell ho corrobora. Al Castell Arnau se li assignava guardes o vigilants, com a l'any 1336, en què el bisbe adjudicava el servei als membres del sacramental (la host local), o s'infeudava, com va passar també l'any 1336.⁴¹ Probablement, el Castell Arnau era un edifici fortificat que tenia el bisbe a la sagrera de Mollet (el document de 1389 en confirma la ubicació), del qual potser depenien terres que eren administrades, com passava en els altres masos de la localitat.

La tercera afrontació de la *fabrica* era el rec del molí. El molí estava associat al Castell Arnau, segons el document de 1389. Es tractava del mateix molí que existia des del segle XII, i que des de llavors havia estat en mans del bisbe (Vilaginés, 2017). El rec captava l'aigua a una certa distància de la sagrera i la transportava fins allí, on aprofitant el desnivell del turó de l'església alimentava la mola del molí, situada en un nivell inferior. La maquinària

³⁸ ACB Pia Almoïna Capbreuacions 7, Mollet, 1434-1466 A núm. 8.

³⁹ ACB Liber Antiquitatum IV, 462, f. 198.

⁴⁰ ADB Registra Communium, 1334-1336, f. 236. ADB Registra Communium, 1336-1338, f. 30, f. 38 i f. 42. ADB, Antonio Campillo, Resumen títulos de la Mensa Episcopal, Título XI, doc. 59.

⁴¹ ADB Registra Communium, 1336-1338, f. 30 i f. 38.

molinera necessitava peces metàl·liques, que s'obtenien de les ferreries. Els senyors s'afanyaven a controlar ferreries perquè també servien per subministrar aquests elements que formaven part dels engranatges moliners (Fariás, 2001). La proximitat de la ferreria al rec i al molí de Mollet resulta lògica, si tenim en compte la vinculació que hem comentat sobre la relació del funcionament del molí amb la necessitat de components de ferro, que s'havien de mantenir i reposar.

La farga de Mollet disposava d'un eina que s'esmenta en el document de 1389. Eren unes eines i uns materials que Bernat Ferrer manava que Pere de Parellada mantingués en condicions (“que tingueu de manera permanent els aparells de la ferreria”). Es tractava de “manxes, enclusa, dos malls, un martell i unes tenalles”.⁴² No s'esmenta cap element estructural, com podria ser un forn, però es dedueix que d'aquests n'hi havia un, perquè hi havia manxes, que tenien la funció d'avivar el foc. Les eines esmentades evidencien que el taller no assolía una activitat complexa. Per tant, no ens trobaríem davant d'una farga d'elaboració de ferro i d'elevada producció d'utensilis de ferro. No obstant això, el pas del rec del molí al costat de la farga potser no era casual. L'ús de l'aigua servia per generar més vent (pensem en les manxes) o per a la generació de martellatge automàtic, a través de potents malls. Si l'aigua del rec s'usava per al funcionament de la *fabrica*, ens trobaríem

amb un taller preindustrial on es prefiguraven les tecnologies de la farga catalana (Molera i Barrueco, 1983). De tota manera, si es donés el cas, la ubicació del taller es trobaria en una cota inferior a la del rec d'on es captava l'aigua, com era el cas del molí, perquè la caiguda de l'aigua era allò que facilitava l'augment de ventament de les manxes i movia la roda vertical que facilitava el moviment dels martinets. Aquesta ubicació no és versemblant, per la descripció de les afrontacions que el document fa del taller. Es pot descartar una localització en un nivell inferior a la cota de l'església.

Així, es pot rebutjar la idea de la *fabrica* de Mollet com una farga productora habitual de metall de ferro a partir del mineral. En canvi, és més assenyat considerar que el taller es dedicava a arreglar eines de ferro (ferreria) i a elaborar-ne de noves a partir de barres fèrriques, ja tractades i comprades a intermediaris (Sancho, 2001). En dos documents de 1389 es posa com a condició de l'aprofitament de la feina del taller, l'aportació de dues matèries primeres: el ferro i el carbó. Tant una com l'altra podrien haver estat productes ja elaborats: el carbó, provinent de les carboneres dels boscos més propers, i el ferro, el metall ja reduït però encara amb impureses, que devien facilitar intermediaris. En un dels documents, el bisbe mana que el ferrer Bernat no demani cap compensació econòmica als homes de la casa de Banyaloca quan tenien

⁴² El text diu: “manxes, incluso et duos mayas et unum martellum et una stenayes”. Agraieixo la interpretació paleogràfica de la paraula *mayas* de Lluïsa Amenós, Xavier Pérez, Josep M. Martí i Bonet i, especialment, de Jesús Alturo.

necessitat de llossar (renovar) l'eïnam de ferro o elaborar nous utensilis agraris (“*faciat omnia ferramenta ad usum dicte domus necessaria*”).⁴³ En l'altre document, el mateix ferrer Bernat recorda el paper de la Pia Almoïna com a subministradora de les dues matèries primeres, el ferro i s'entén que també el carbó (“*dantibus et solventibus ferri et alia necessaria*”), imprescindibles per als treballs.⁴⁴ Més endavant, ja en els segles xv i xvi, els Colomer eren anomenats indistintament com a *ferrarii* o *fabri*, i a finals del segle xvi eren esmentats com a *ferrifabri*.⁴⁵ Els dos termes poden indicar la seva doble funció artesanal, de reparadors d'eines (serrallers, ferrers) i d'elaboradors d'eines (forjadors).

28 Per tot el que hem esmentat, podem concloure que el taller dels Ferrer, i més endavant dels Colomer, es dedicava a la producció d'eines de ferro, bàsicament per a ús agrícola, a partir de carbó vegetal i de barres de ferro adquirides, provinents dels centres productors, de zones allunyades (Pirineu, Prepirineu, Serralada de Marina, la Selva) o més properes, com el mateix Vallès (Molera i Barrueco 1983; Sancho 2001). De manera ocasional i per completar la feina d'adobament de les eines es podia usar material mineral, provinent de la Serralada de Marina, que es podia reduir en el forn del taller i convertir en metall de baixa qualitat (Sancho, 2001).

La Pia Almoïna i la renda senyorial (el lloçol)

L'*hospitium* de Mollet que pertanyia des de 1389 a la Pia Almoïna estava en mans de Bernat Ferrer. Ell mateix ens confirma que les cases que en formaven part (*domos*) també les posseïa en nom de l'entitat caritativa: “aquestes cases que són de la Pia Almoïna”. Recordem que en una d'aquestes hi havia la ferreria que regentava i que aquell any va cedir a Pere de Parellada en arrendament (“estableixo i dono en emfiteusi”).⁴⁶ El gran benefici del domini senyorial sobre la ferreria era la tributació pel lloçol (*locedum*), és a dir, el pagament que es feia per les feines que el ferrer realitzava per als pagesos. La recaptació del mateix any 1389 a Mollet requeïa en el ferrer. Bernat Ferrer comminava el nou arrendatari de la ferreria a “recollir el blat que els homes del lloc per consuetud deuen pel lloçol”.

La feina de recaptador del lloçol era habitual que la realitzés el ferrer (Fàrias, 2001). La recaptació era general per a la població de la paròquia, amb alguna excepció i amb pagaments diferents segons alguns casos. Les quantitats que es pagaven eren en espècies; en blat, com sembla que era el costum a Mollet des del segle xii, segons llegim en el capbreu del segle xii: “de la ferreria al bisbe li correspon una part de la collita d'ordi”;⁴⁷ a finals del segle xiv, com hem vist, es mante-

⁴³ ADB Registra Gratiarum, 1389-1391, f. 10.

⁴⁴ ACB Pia Almoïna, Mollet, 4-126-11.

⁴⁵ AHMVA, Fons Ramon Ros Castelló, perg. 40 (“*ferrarium*”), 43 (“*faber*”) i 48 (“*ferrifabro*”).

⁴⁶ ACB Pia Almoïna, Mollet, 4-126-11.

⁴⁷ ACB Liber Antiquitatum IV, 461, f. 191.

nia la tradició de recaptar el lloçol de la collita de cereal (*bladum*), tot i que també es rebia pagaments en vi i en calç, que formaven part del sou del ferrer. En altres llocs, la tributació podia ser de manera general en vi o en altres productes, com ara la carn (Farías, 2001). En el contracte d'arrendament entre Bernat Ferrer i Pere de Parellada s'especifica la quantitat que s'ha de recaptar pel lloçol, que és de 32 quarteres de cereal, la qual cosa representa que eren més de 2.000 litres de capacitat (2 tones aproximades de pes), si considerem l'equivalència de la quartera de Barcelona (Alsina, Feliu i Marquet, 1990), que és la que s'havia d'aplicar segons determinava el contracte. El sou del ferrer també venia definit pel document del contracte, que se situava en quatre sestera de blat, els quals s'havien de retirar de la quantitat total del lloçol. Així mateix, el contracte precisava que el ferrer havia de guardar el blat recaptat per al lloçol i l'havia de lliurar al batlle episcopal. El batlle era qui tradicionalment s'ocupava de la quantitat elevada i feixuga que s'havia de comercialitzar, habitualment en el mercat de Granollers, com passava temps enrere (Vilaginés, 2001).

Bernat era home propi, soliu i afocat; això vol dir que estava sot-

mès personalment a la Pia Almoïna, a qui havia prestat homenatge, i a qui devia les obligacions i les rendes pròpies d'un pagès remença, segons es desprèn de la venda dels masos del bisbat a la Pia Almoïna, l'any 1389.⁴⁸ La condició d'home dependent es traspassava a Pere de Parellada i als seus descendents: "sigueu homes, propis, solius i habiteu i romangueu en l'alou de la Pia Almoïna" diu el contracte de l'emfiteusi.⁴⁹ En canvi, no s'esmenta cap obligació de jurament que impliqui una vinculació de pagès remença com era el que tenia Bernat.⁵⁰ Això sí, les disposicions del contracte obligaven a la permanència en el lloc, a la pràctica de l'ofici "segons era acostumat" i a evitar qualsevol intent de trasllat de l'activitat a un altre lloc. El contracte era un establiment (o emfiteusi), és a dir, un arrendament amb unes característiques especials, perquè tenia un caràcter vitalici i perpetu. Per això, totes les clàusules es refereixen a Pere, però també als seus familiars i successors, perquè l'interès de l'arrendador era mantenir permanentment la nova relació, malgrat les vicissituds vitals i familiars. Pere havia de pagar un import anual per l'establiment, que era el benefici que treia Bernat de la nova

⁴⁸ ACB Pia Almoïna, Mollet, 4-126-9 A: "vendicionis concesserit (el bisbe als procuradors de la Pia Almoïna) (...) franchum alodium mansos infraascriptos inferius (...) cum hominis et feminis ipsorum mansorum (...) cum cunctis honoribus et possessionibus et cum (...) redemptionibus hominum et mulierum, firmis sponsalium, intestibus, exorquius et aliis quibuscumque iuribus (...)". Els termes jurídics del règim de propietat que es comenten en l'article (remença, home propi, emfiteusi, subestabliment, senyor directe, senyor útil i propietari, senyor mitjà) eren els que corresponien al dret civil de l'època i es troben explicats a Brocà (1985). També, les entrades respectives es poden consultar als diccionaris i a les enciclopèdies més reconeguts: *Enciclopèdia Catalana* i *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*.

⁴⁹ ACB Pia Almoïna, Mollet, 4-126-11.

⁵⁰ ACB Pia Almoïna, Mollet, 4-126-9 A: "homines meorum propriis ipsis venerabilis procuraoribus (...) ipsius Elemosine fidelitatis et homagium prestant".

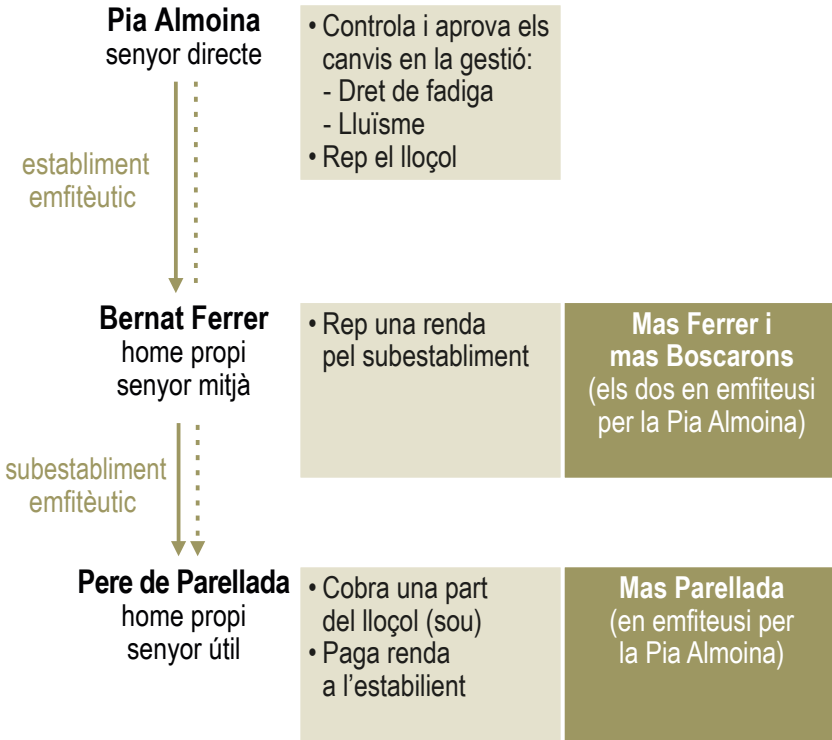

Figura 6. Esquema de les relacions de poder i els drets de propietat sobre la ferreria de Mollet en el moment del subestabliment de 1389 (vegeu també l'Annex). Font: elaboració pròpia, disseny Josep Fusalba.

relació contractual. La quantitat era de 20 sous de Barcelona, a pagar el dia de Tots Sants.

Finalment, el contracte establia el lluíisme (*laudemio*) de trenta sous de Barcelona. El lluíisme era un pagament que rebia el senyor (en el cas estudiat, la Pia Almoina), per l'alienació de les possessions senyoriales que es gaudien en establiment. Bernat considera l'import del lluíisme com l'entrada, un import que es lliurava a l'inici del contracte en un arrendament. El text de l'època (rebut) de l'abonament del lluíisme acompanya el contracte al final del pergami. En l'època, hi apareixen els procuradors i administradors

de la Pia Almoina, tutelant la correcta execució del que s'havia pactat, com també hi apareixen controlant i aprovant les condicions del pacte que es firma amb el contracte.

El pacte d'establiment que comentem, de 1389, entre Bernat Ferrer i Pere de Parellada, és un exemple perfecte de com s'exercien les relacions de domini sobre les propietats i les persones en la societat de l'Antic Règim (abans de la revolució liberal del segle XIX). La Pia Almoina era el senyor directe, el propietari últim de les terres, masos i, en el nostre cas, de la ferreria. El senyor cedia en establiment (en emfiteusi), de manera vitalícia i perpètua a un home seu que, a la força

o voluntàriament, li jurava homenatge i es convertia en “propi”, és a dir, dependent, i sovint, com és el cas de Bernat, sense possibilitat de moure’s (remença). Els pagesos de mas esdevenien amb l’establiment senyors útils i propietaris, que és com precisament els esmenten els documents. La seva condició de senyors útils s’entén perquè el contracte d’establiment els permetia una elevada llibertat en la gestió del mas o un domini destacat en la propietat que rebien, la qual podien vendre o subestablir. Aquest era el cas de la ferreria de Mollet, que tenia com a arrendatari Bernat Ferrer, el qual al seu torn va cedir en emfiteusi, esdevenint a la pràctica senyor mitjà, que és com s’anomenava en el dret civil de l’època els emfiteutes que subestablien (Brocà, 1985). El subestabliment de la ferreria es feia sota la vigilància del senyor directe, que tenia el dret d’anul·lar el contracte amb el dret de fadiga. Els béns es podien subestablir diverses vegades, circumstància que es va donar amb certa freqüència i que va portar a que sorgissin regulacions que limitaven aquesta pràctica (Brocà 1985; Pons 1989).

La Pia Almoina, el senyor de la ferreria, ho era perquè el bisbe li va vendre les propietats; a la venda el bisbe hi afegia la vinculació personal dels homes i dones de les propietats que venia (els masos de Mollet), juntament amb els drets sobre rendes molt diverses (delmes, diferents censos, drets de tragina, mals usos, etc.). Els pagesos de mas participaven periòdicament en capbreus que el senyor manava realitzar per actualitzar l’inventari de les seves possessions. En els capbreus, els pagesos

eren convocats, en el cas de Mollet, a la sagrera, i allà recordaven i reconeixien el que tenien dels seus amos i el que era costum que paguessin. Així ho van fer els Ferrer, com a senyors útils del mas Boscarons, i els Parellada, que posseïen el mas del mateix nom i (després de 1389) que tenien en usdefruit la ferreria. Els capbreus que hem esmentat a la introducció de la Pia Almoina sobre Mollet, el primer dels anys 1343 i 1466 i el segon d’entre 1527 i 1529, recullen els inventaris que es van realitzar amb la finalitat esmentada. També hi ha constància d’altres capbreus elaborats per altres entitats religioses. Una amb dominis molt importants a Mollet era el monestir de Sant Cugat del Vallès. Els capbreus senyorials de Sant Cugat ens informen dels masos que depenien del monestir a Mollet. En aquests capbreus, els pagesos també confessen les terres que treballaven en nom del monestir i les rendes que devien al seu senyor eclesiàstic.⁵¹

Conclusions

El 27 d’octubre de 1389 se signava a Mollet l’establiment en emfiteusi de la ferreria. L’establiment era Bernat Ferrer, propietari i senyor útil de la ferreria. El nou gestor del taller era Pere de Parellada, del mas del mateix nom. Bernat cedia l’usdefruit de la ferreria a una família d’origen pagès. Segurament, en aquell moment, la ferreria tenia un treballador que signava com a testimoni, perquè apareix com a “Berenguer de la ferreria”, assegurant d’aquesta manera la transmissió dels coneixements tecnològics.

⁵¹ ACA, ORM, Monacals-Hisenda, volums, 1244 (1518-1520), f. 5-22.

El nou gestor de la ferreria es comprometia a continuar amb l'activitat artesanal, vinculat amb l'arrendador a través d'un pagament anual i rebent el beneplàcit del senyor directe, la Pia Almoïna de Barcelona. L'activitat metal·lúrgica es mantingué amb el casament de la filla del pagès, Pere de Parellada, amb Joan Colomer, de Santa Perpètua de Mogoda, coneixedor de la feina per tradició familiar. Els Ferrer, Bernat i els seus avantpassats i antecessors, que no coneixem amb seguretat, mantenien en actiu una de les primeres activitats artesanals de Mollet, que es remuntava al segle XII. Des del principi, els ferrers de Mollet van estar sotmesos a l'autoritat del bisbe de Barcelona. Des de l'any 1389, el nou senyor va ser la Pia Almoïna, l'entitat d'assistència als pobres vinculada al bisbat.

Tenim dades inconnexes de ferrers de Mollet d'abans de finals del segle XIV. Sabem de personatges que rebien el cognom Ferrer, la qual cosa fa pensar que es dedicaven a la metal·lúrgia del ferro, però la informació del cognom no ens assegura que fossin familiars dels Ferrer de 1389, ni que es dediquessin a la feina d'aquests. En canvi, el cas de Joan Colomer i dels seus successors, que també s'anomenaren com ell, ens mostra clarament una nissaga de ferrers, en la qual es transmetien els coneixements de pares a fills. La continuïtat de l'activitat professional dins de la família Colomer corrobora la idea de la transferència d'habilitats professionals entre generacions i la permanència de la feina en una mateixa família, com així ho demanava el contracte d'arrendament de 1389.

La ferreria de Mollet es trobava a la sagrera d'aquest indret, en un grup de cases que el document del contracte d'emfiteusi anomena *hospitium*. Les cases tenien almenys una planta, com era habitual en les residències urbanes de la baixa edat mitjana. La ferreria es trobava en una de les cases, a la planta baixa. L'eiama que hi havia a la ferreria permetia una activitat metal·lúrgica suficient per facilitar la funció d'adobar els utensilis agrícoles i fabricar un nombre no gaire elevat de nous objectes, a partir del carbó i el ferro semielaborat que es podien adquirir de carboneres no gaire llunyanes i de fargues més distants. No sembla que la ferreria de Mollet funcionés com una farga d'elaboració de ferro a partir de mineral, malgrat que la proximitat d'un rec moliner podria suggerir aquesta idea. El ferrer s'encarregava de la recaptació de l'impost que corresponia al senyor, la Pia Almoïna. Es tractava del lloçol (*locedum*), que es col·lectava de tots els habitants i es pagava com una quantitat fixa. El document de 1389 estableix el total a recollir, que suposava una xifra molt important, que el batlle senyorial s'encarregava de vendre en el mercat comarcal (probablement, el de Granollers).

La ferreria complia una funció primordial en la vida de la comunitat agrària local, perquè les eines de ferro augmentaven la productivitat. L'accés a l'eiama de ferro i al seu regular adobament era essencial, tant per als pagesos, com per als seus senyors, que procuraven que als primers els llossessin bé les eines. El senyor de Banyaloca es va preocupar que els seus pagesos continuessin gaudint de l'accés lliure als serveis

de la ferreria de Mollet, i per això va presentar una reclamació al bisbe, l'any 1389. De fet, la generalització de l'ús de les eines de ferro va ser un dels elements fonaments de la gran revolució cerealística que va començar en el segle XI i va facilitar el creixement, també amb crisis pregones, durant els segles següents. Va ser en el segle XI quan comença la veritable edat del ferro, perquè l'aplicació d'aquesta tecnologia es generalitzà i es va deixar en un segon lloc l'ús d'altres metalls (coure i bronze). A aquest impuls al ferro s'hi ha d'afegir l'interès senyorial per l'armament militar, la difusió de la ferradura entre les bèsties de transport i l'expansió de la molinaria.

El vessant social del cas estudiat sobre la pràctica a Mollet de la metal·lúrgia del ferro ens mostra perfectament el funcionament de la societat senyorial que s'implanta en el segle XI i s'estèn fins al segle XIX. El fons documental de la Pia Almoïna, en el qual es troba el contracte d'arrendament de la ferreria de Mollet, ens ofereix una mostra clara de l'estructura social, del règim de propietat i del conjunt de vincles de sotmetiment de la població (sobretot pagesos, però també ferrers i altres artesans) a les famílies o entitats senyorials, en el nostre cas la Pia Almoïna de Barcelona. El sistema emfitèutic assegurava el control senyorial sobre els béns terrers i sobre les persones (les famílies) que els gestionaven. Els masos estaven en mans de pagesos (i les seves famílies), sotmesos a vincles de depen-

dència. Eren "homes propis, solius i afocats". Fins a la Sentència Arbitral de Guadalupe, els pagesos de mas també estaven obligats pels mals usos i la remença. Els juraments periòdics de subordinació i la participació en els capbreus on s'inventariaven les obligacions que es devien als senyors servien per mantenir el recordatori de quins eren en darrer terme els que governaven el sistema. Malgrat això, la llibertat de gestió que tenien els qui administraven les possessions senyorials (terres conreades, però també la ferreria) permetia que algunes famílies prosperessin. En el segle XVI, els Colomer van aprofitar l'avinentesa d'una època de puixança econòmica per esdevenir escrivans del rei a Mollet.

Els Ferrer van deixar d'exercir el seu ofici amb l'arrendament de 1389 i van esdevenir pagesos de mas del mas Boscarons. En canvi, els Parellada, que eren pagesos, van assumir el control de la ferreria sense deixar de posseir el mas Parellada, i per consolidar les habilitats tecnològiques necessàries per a la pràctica de l'ofici van emparentar-se amb un ferrer de Santa Perpètua de Mogoda. Aquest i els seus successors, els Colomer, es van convertir en la nova nissaga de ferrers de Mollet en els segles XV i XVI. A finals d'aquest darrer segle, la localitat havia canviat molt des del segle XII, que és quan tenim constància per primer cop de la ferreria (*fabrica*) de Mollet, l'espai on va treballar durant segles el ferrer (*fabro*) i on es va sentir el soroll continuat dels malls picant sobre l'enclusa.

Bibliografia

- Alsina, C., Feliu, G i Marquet, Ll. (1990). Pesos, mides i mesures dels Països Catalans. Curial.
- Amenós, Ll. (2004). L'ofici de ferrer a la Catalunya medieval. *Butlletí Arqueològic*, 26, 175-217.
- Batlle, C. (1985). La casa barcelonina en el segle XIII: l'exemple de la família Durfort. En *la España medieval*, 7(2), 1347-1360.
- Bonnassie, P. (1979). Catalunya, mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjans segle X al final del segle XI. *Economia i societat pre-feudal*, vol. 1. Edicions 62.
- Brocà, G. M. (1985). Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la Jurisprudencia, vol. I/1. Departament de Justícia, Generalitat de Catalunya.
- Dantí, J. (1988). Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna. El creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII. Santa Eulàlia de Ronçana.
- 34 Canyameres, E. (2009). Masos, masies i masoveries. Estudi de l'agricultura de Santa Perpètua de Moçoda i Santiga (segles XI-XX). Ajuntament de Santa Perpètua de Moçoda.
- Fariás, V. (2001) Les ferreries al nord-est de la Catalunya Vella (segles XI-XIV). Una contribució a l'estudi d'una institució senyorial. Dins *L'obtenció del ferro pel procediment directe entre els segles IV-XIX. Actes del 6è curs d'Arqueologia d'Andorra*, (2000) (pp. 35-62). Andorra la Vella: Govern d'Andorra-Ministeri de Cultura.
- Ferrer, M. T. (1995). L'expansió d'una regalia al començament del segle XIV: el notariat reial. *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 13, 55-74.
- Homs, M. M. (2005). El sindicat remença de l'any 1448. Ajuntament de Girona.
- Iglésies, J. (1992). *El fogatge de 1497*, vol. 1. Fundació Salvador Vives Casajuana.
- López Pizcueta, T. (1998). La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350). Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval. Fundació Noguera.
- Martí, J. M. i Niqui, L. (2017). *Glossa a Ponç de Gualba. Visites pastorals (1303-1330)*. Bubok.
- Molera, P. i Barrueco, C. (1983). *Llibre de la Farga*. Rafael Dalmau, Editor.
- Morales, D. C. (2010). El caballo en la Edad Media. Un estado de la cuestión. Dins *Homenaje al profesor Eloy Benito Ruano*, vol. 2 (pp. 537-552). Sociedad Española de Estudios Medievales, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Murcia i Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC).
- Moreu-Rey, E. (1993). *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms* (2a ed.). Universitat de Barcelona.
- Pons, J. M. (1989). Sentència arbitral sobre lluísmes, establiments i altres drets emfitèutics a Sant Celoni. Dins *Recull d'estudis d'història jurídica Catalana*, vol. 3, (pp. 237-247). Fundació Noguera.
- Pujades, J. i Subiranas, C. (2000). La domus d'Olivet: l'excavació i els materials arqueològics. Dins *Actes del 1r Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya* (13, 14 i 15 de novembre de 1998) (p. 407).
- Sancho, M. (2000). Production de fer au Moyen Âge: les forges au sud des Pyrénées catalanes, IXe-XIIIe. Dins *Arts du feu et productions artisanales. xxè Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes* (pp. 73-86).
- Sancho, M. (2001). Fabregada: un forn de reducció de ferro de l'Alta Edat Mitjana. Dins *L'obtenció del ferro pel procediment directe entre els segles IV-XIX. Actes del 6è curs d'Arqueologia d'Andorra, del 2 d'octubre al 6 d'octubre de 2000* (pp. 211-229). Andorra la Vella: Govern d'Andorra-Ministeri de Cultura.
- Vilaginés, J. (2001). *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segles X-XII)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vilaginés, J. (2006). Berenguer de «Bannalocha», batlle episcopal de Mollet. Dins *La gent i el paisatge. Estudis sobre el Vallès medieval* (pp. 49-57). Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Vilaginés, J. (2007). *Cavallers, pagesos i templers. Santa Perpètua de Mogoda a l'edat mitjana (segles X-XIII)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vilaginés, J. (2017). El molí de Sota la Vila a Mollet. Recs i molins al Vallès en època medieval. *Notes*, 32, 9-30.
- Vilaginés, J. (2020). Famílies pageses, elits rurals i remença a Catalunya. El cas de Mollet del Vallès. *Estudis d'història agrària*, 32, 173-209.
- Vilaginés, J. (2025). Temps de masos, terra de masies. Estudi del Fons Ramon Ros Castelló (segles XIII-XVI). *Notes*, 40, 33-65.
- Vinyoles, T. M. (1985). *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*. Fundació Salvador Vives Casajuana.
- White, L. (1973). *Tecnologia medieval y cambio social*. Paidós.
- Zimmermann, M. (1991). Arme de guerre, embleme social ou capital mobilier? Prolégomènes à une histoire du cheval dans la Catalogne médiévale (X-XIIIe siècle). Dins *Miscel·lània en homenatge al pare Agustí Altisent* (pp. 119-158). Diputació de Tarragona.

Annex. Imatge del pergamí i traducció que explica el trasllat de l'establiment de la ferreria de Mollet de 1389 amb l'època adjunta

Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, Pia Almoïna, Mollet, Perg. 4-126-11r.

36

Traducció de l'establiment

Aquesta és la traducció fidel del document públic de l'establiment i de la seva època inserida al final, segons els originals dels esmentats documents. En el nom del Senyor i per a coneixement general, jo Bernat Ferrer de la parròquia de Sant Vicenç de Mollet, fill i hereu universal d'Antic Ferrer i de Francisca, la seva esposa, de la parròquia de Sant Vicenç de Mollet, sigui tingut com a cert per part meva i dels meus hereus i successors, els presents i els futurs, amb la finalitat de realitzar millores i en res perjudicant, i tenint i per tot temps pacíficament posseint, que jo estableixo i en emfiteusi dono i concedeixo a vos Pere de Parellada, ferrer de l'esmentada ferreria de Sant Vicenç de Mollet, i als vostres parents i a les persones que us siguin afins o a qualsevol que vos decidiu, de manera permanent, una ferreria de l'esmentada parròquia situada dins de l'hospici o les meves cases, amb entrades, sortides, lloçol, rendes, emoluments, càrregues, drets i pertinences generals seves. La ferreria i les cases que jo posseeixo són a la sagrera de la parròquia de Sant Vicenç de Mollet, de tal manera que la ferreria és dins de les cases, en una d'aquestes, des del primer sostre fins al terra. Tot ho tinc per la Pia Almoïna dels pobres de la seu de Barcelona, en el seu nom pels venerables procuradors i administradors i sota el domini i propietat de l'esmentada Pia Almoïna. Les afrontacions de l'esmentat hospici i la casa són, d'una part, amb la tinença i la casa d'Arnau Fonolleda; de l'altra, amb un carrer que allà hi ha; d'una altra part, amb la tinença del molí de la vostra casa del Castell Arnau i d'una altra, amb el rec de l'esmentat

molí. La ferreria amb les seves entrades, sortides i totes les rendes, drets legals i pertinences generals de la ferreria i també la casa fins al primer sostre, ho tingueu i posseïu vos, els vostres parents i els vostres afins perpètuament i de manera pacífica i tranquil·la, amb la condició o pacte que tributeu, doneu, presteu o pagueu una renda amb totes les millores i increments de valor que allà hi feu per a la pròxima festa de Tots Sants, i en endavant cada any per a la mateixa data, a mi o als meus de manera permanent, de vint sous de Barcelona. Per aquest pacte, condició o forma, de manera adequada i suficient, vos, els vostres o les persones en el vostre nom, feu exercir l'ofici propi de l'esmentada ferreria segons era acostumat. Sigueu per això mateix home propi i soliu, posseint i residint en l'alou de l'esmentada Pia Almoina. Tingueu per salari o recompensa pel vostre treball cada any quatre sesters de blat de les trenta-dues quarteres de blat de la mesura de Barcelona que us seran lliurades com a lloçol pels homes de la Pia Almoina del lloc, com és costum. Disposeu també del vi i de la calç de la Pia Almoina per a vendre.

També, allà a la ferreria, vos i els vostres successors tingueu cura permanent dels aparells propis de la ferreria; això és de les manxes, de l'enclusa, dels dos malls, d'un martell i de dues tenalles, procurant llossar-los apropiadament. Sol·liciteu als procuradors i administradors de la Pia Almoina que us facilitin i vinguin ferro i totes les altres coses necessàries. Així mateix, vos heu d'encarregar-vos de recollir el blat que els homes locals de la Pia Almoina cada any han de lliurar per al lloçol i guardeu les trenta-dues quarteres anuals. La resta de la col·lecta (descomptada la part del ferrer) us heu d'encarregar de lliurar-la al batlle de la Pia Almoina en el lloc que vulgui ell, cada any, en el nom dels procuradors i administradors d'aquesta. També, vos i els vostres no proclameu ni feu cap altre senyor, i que els únics senyors vostres siguem jo i els meus, l'esmentada Pia Almoina de la seu de Barcelona, de la qual la ferreria és alou, com s'ha dit abans, i els seus venerables procuradors i administradors en nom seu. Sigui lícit a vos i als vostres, després de trenta dies, com indico més avall, i després de trenta dies més posteriors en què podeu estar fatigats, vos o els vostres, pels venerables procuradors i administradors de l'esmentada Pia Almoina, vendre, empenyorar o altrament alienar l'abans anomenada ferreria que us estableixo, dono i concedeixo a vos, els vostres o els vostres afins. També amb seguretat sempre en tot el que jo us estableixo en emfiteusi, com a cens haureu de pagar vint sous i tindrem una empara de quinze sous pel cens i una fadiga de trenta dies per retenir sense alteració del que jo i els meus us concedim. Així doncs, sempre tant el més amunt esmentat que us estableixo i dono en emfiteusi com les cases esmentades on hi ha construïda i edificada la ferreria per l'esmentada Pia Almoina i els seus venerables procuradors i administradors, dels qui és alou com s'ha dit abans, tinc el cens de dret pel domini i la fadiga de trenta dies. El cens el tinc i prometo cedir-vos-el (a la Pia Almoina) sense dany ni impediment. Per l'entrada o començament del contracte que us estableixo i dono en emfiteusi em va donar i confesso haver rebut trenta sous de Barcelona pel lluïsmo de la Pia Almoina i dels seus venerables procuradors i administradors, competents en el seu nom, sobre els quals renuncio, amb l'excepció de monedes no numerades o no lliurades, i l'esmentada entrada no he de tenir, ni rebre excepte si hi ha mala fe o accions perniciosos.

Tots els altres drets i costums són rebutjats i us prometo a vos Pere de Parellada, present, i als vostres, que confirmo que us estableixo i dono en emfiteusi

(la ferreria) amb les millores i increments de valor que allà fareu i us faig a vos i als vostres i a qui vulgueu, ja siguin persones afins com parents, hereus en pau de tenir i posseir (la ferreria) contra qualsevulla persona. Així mateix, us seré defensor davant la llei i us confio totes les meves possessions perquè les hi feu servei i en gaudiu. Com que tinc més de catorze anys i soc menor de vint-i-cinc anys, juro amb les mans sobre els quatre evangelis i em comprometo a observar i a no contradir el jurament ni pretextar la minoria d'edat, ni usar cap altra raó com a motiu de renúncia i recórrer als meus drets com a menor d'edat o adduir ignorància per aconseguir la restitució. Qualsevol altra raó o costum contra això sigui repudiat. En el cas que si vosaltres voleu treure la ferreria de la casa on és i canviar-la d'on està situada ara, es mantingui on jo, Bernat Ferrer i els meus hereus i successors, l'hem tinguda, ara és i estigui, per la qual es liquida el cens que rebo per aquesta. Segons el que s'ha dit amunt, faig el compromís, convinc i prometo jo Bernat Ferrer a vos Pere de Parellada i els vostres.

Per a vosaltres Pere de Parellada i els vostres i per a altres persones a qui els hi pot interessar el que abans s'ha escrit, puguin estar implicats i potser tinguin legítims compromisos sobre l'establiment, vull, jo Bernat Ferrer, d'aquest document dues legítimes còpies, una per a mi i l'altra per a vos Pere de Parellada lliurades pel notari i diaca sotaescrit. Això s'ha realitzat a la parròquia de Sant Vicenç de Mollet el dia vint-i-set d'octubre de l'any de la nativitat del senyor de mil tres-cents vuitanta-nou.

38

Signatura de l'esmentat Bernat Ferrer, que això aprovo, confirmo i juro. Els testimonis són Bernat Aimeric, Arnau de Fonolleda, Pere Riera i Berenguer de la ferreria, de la parròquia de Mollet, i Guillem Pinyol, de la parròquia de Sant Esteve de Parets. Jo, el senyor Ponç canonge de la seu de Barcelona, procurador i administrador de la Pia Almoïna, firmo en nom de la Pia Almoïna amb els seus drets sempre emparats. Jo, Antoni de Fornells, canonge de la seu de Barcelona, procurador i administrador de la Pia Almoïna de la seu, amb els drets de la Pia Almoïna emparats. Signa Berenguer Ermengol, Antic Alegra, notari públic de Barcelona, que això escric, faig i finalitzo amb lletres sobreposades a les línies vint-i-vuit on diu "nihil", i vint-i-nou on diu "mihi".

Traducció de l'època

Sigui conegut per tothom que jo Bernat Ferrer de la parròquia de Sant Vicenç de Mollet, el fill i hereu universal d'Antic Ferrer i de Francisca, esposa d'aquest, parroquià de l'esmentada parròquia, manifesto i reconec a vos Pere de Parellada, ferrer de l'esmentada parròquia de Sant Vicenç de Mollet, que va pagar completament segons la meua voluntat tots els trenta sous de Barcelona, també com a entrada, pels quals vaig establir i vaig donar en emfiteusi pel lluíisme al senyor sotaescrit. Sigui vàlid per a vos, els vostres o per a qui vulgueu permanentment, tan persones afins com parents, la ferreria de l'esmentada parròquia situada a l'hospici o les meves cases amb entrades, sortides, lloçol, rendes, emoluments, obligacions, drets i pertinences generals seves. Les esmentades cases i ferreria jo les tinc i posseeixo a la sagra de l'esmentada parròquia de Sant Vicenç de Mollet. La ferreria es troba en les cases, concretament en una casa des del primer sostre fins al terra, i les posseeixo per la Pia Almoïna de la seu de Barcelona i els seus vene-

rables procuradors i administradors en el seu nom i estan sota el domini de la Pia Almoina segons l'establiment i la donació en emfiteusi i concessió plena recollits en el document públic emès a la parròquia de Sant Vicenç de Mollet. Aquest document està validat pel notari sotaescrit Berenguer Ermengol el dia vint-i-set del mes d'octubre de l'any de la nativitat del Senyor de mil tres-cents vuitanta-nou, en la mesura que això és així, moltes altres coses del document de l'establiment han estat revisades, el que s'ha aportat de contingut i pel pagament, exceptuant el cas en què les monedes no estiguin numerades ni cobrades i si és així us perjudicaré en relació amb els trenta sous, per tal que pagueu correctament, amb el pacte final de no demanar més allà del que es pot dir i entendre per al vostre interès i discerniment. Aquest document s'ha realitzat en l'esmentada parròquia de Sant Vicenç de Mollet el primer dia d'octubre de l'any de la nativitat del Senyor de mil tres-cents noranta-u. Signa l'esmentat Bernat Ferrer, que això aprovo i firmo. Els testimonis del document són Guillem Pujols, Feliu Ramassó i Berenguer Folguera de la parròquia de Sant Esteve de Parets. Signa Berenguer Ermengol, autoritat reial i notari públic de Barcelona que això vaig escriure, vaig fer i vaig clausurar.

Signa Esteve Soley, autoritat reial i notari públic de Barcelona, que aquest trasllat del seu original vaig reproduir fidelment i que paraula per paraula vaig comprovar, vaig escriure, vaig fer i vaig clausurar el dia vint-i-sis del mes de novembre de l'any de la nativitat del Senyor de mil quatre-cents setanta-nou amb rascat a la línia divuit, on posa "vos".

Segons l'original.

L'altra revolució del ferrocarril. Inseguretat i ordre públic a Mollet a la segona meitat del segle XIX

Ramon Renedo Yanguas*

*Als meus pares, en memòria.
A la meva germana, que continua lluitant.
A Salvador, amic que mereix ser considerat germà.*

Resum: El relat de la creació de la xarxa ferroviària catalana és una història sovint centrada en la seva repercussió econòmica, l'auge i el creixement d'empreses capitalistes modernes i l'enriquiment dels promotors ferroviaris. També se n'han estudiat els efectes econòmics generals, incidint en la influència indubtable que va tenir en l'articulació productiva del territori i les modificacions físiques que el mateix ferrocarril induïa en la configuració urbana i interurbana. Però, tanmateix, la vida social va experimentar transformacions amb l'aparició d'aquest sistema de transport per la modificació de comportaments i d'activitats individuals i col·lectives. Els municipis amb una estació de tren a prop del seu nucli urbà van assistir a canvis i mutacions amb l'aparició d'aquest sistema de transport. Els rails i el balast van propiciar la ruptura del continuum natural rural al mateix temps que

creaven noves vies de comunicació i trastocaven la percepció simbòlica de paisatges, distàncies i temps.

Activitats diàries com els desplaçaments per feina, mercats i oci van modificar-se, tot adaptant-se a una realitat nova. I si bé el progrés produït pel ferrocarril proporcionaria beneficis –immediats i a llarg termini–, provocava igualment que antics problemes socials adoptessin noves formes alhora que se'n creaven de nous. Un aspecte menys estudiat i fins i tot ignorat malgrat la seva evident importància és el d'aquest article: els efectes que va tenir el ferrocarril sobre la seguretat pública. Amb aquest propòsit intentarem respondre a la qüestió de si l'existència del ferrocarril va alterar, modificar o incrementar o no els delictes i la sensació d'inseguretat a Mollet del Vallès des de 1854 fins a 1900. És a dir, la relació del ferrocarril com a factor, causa o efecte de

*Periodista, ramon.renedoyanguas@gmail.com

Article rebut el 17 d'agost de 2024; acceptat el 18 de novembre de 2024.

l'ordre públic molletà des de la seva aparició fins a la seva consolidació.

Paraules clau: accident, carabiner, delinqüència, ferrocarril, guerra carlina, inseguretat, milícia nacional, Mollet del Vallès, ordre públic, sometent.

The other railway revolution. Insecurity and public order in Mollet in the second half of the 19th century

Abstract: The story of the creation of the Catalan railway network often focuses on its economic impact, the rise and growth of modern capitalist companies and the enrichment of railway developers. Its general economic effects have also been studied, emphasising the undoubted influence it had on the productive development of the territory and the physical change that the railway itself induced in shaping the urban and interurban environment. However, social life also underwent transformations with the emergence of this transport system due to the modification of individual and collective behaviours and activities. Municipalities with a train station near their urban centre witnessed changes and mutations with the appearance

of this transport system. The rails and ballast caused the rupture of the rural natural continuum at the same time as they created new communication routes and disrupted the symbolic perception of landscapes, distances and time.

Daily activities such as commuting to work, markets and leisure changed, adapting to a new reality. And although the progress produced by the railway would provide benefits – immediate and long-term –, it also caused old social problems to take on new forms while creating new ones. This article addresses less studied and even ignored aspect, despite its obvious importance: the effects that the railway had on public safety. From this perspective we will try to answer the question of whether or not the existence of the railway altered, modified or increased crimes and the feeling of insecurity in Mollet from 1854 to 1900. That is, the railway as a factor, cause or effect of Mollet public order from its appearance to its consolidation.

Keywords: accident, carabiner, crime, railway, Carlist war, insecurity, National Militia, Mollet del Vallès, public order, Sometent militia.

42

1. Introducció

Malgrat que els estudis d'història econòmica del ferrocarril són particularment extensos, el tema de les conseqüències sobre l'ordre públic que va tenir el desenvolupament del ferrocarril ha estat pràcticament ignorat en la historiografia. Si bé hi apareixen referències puntuals sobre la seguretat ferroviària, és a dir, sobre els sistemes d'enginyeria creats per prevenir accidents i la seva relació amb les classes socials (De los Cobos i Martínez, 2006) o de

gènere (Armstrong-Price, 2015; De los Cobos, 2016), aquests elements constitueixen una part significativa però no completa del concepte de seguretat pública. Tanmateix, s'està estudiant la relació dels rols de gènere dins l'espai comú social del ferrocarril al segle XIX (Coutras, 2005). Els canvis de la conflictivitat social a partir de la industrialització també s'han estudiat (Hidalgo, 2003), però el paper del ferrocarril és considerat tangencialment o només insinuat sense arribar a es-

tablir-ne una relació quantificable i precisa. Malgrat tot, podem considerar que a banda dels successos luctuosos, espectaculars o calamitosos relacionats i que conformen una part de la crònica negra, la percepció de la modernitat i els seus riscos¹ es forma durant l'etapa de la industrialització catalana també per efecte del ferrocarril.

L'actual concepte de seguretat pública és indissoluble del concepte d'ordre públic, una constant factual des de l'Antic Règim fins als nostres dies i una de les claus de volta del sistema liberal al segle XIX. Malgrat això, tal com assenyadament expressa Godicheau (2022),² no hi ha en la pràctica una noció exacta de què vol dir *ordre públic*. Godicheau expressa la seva estranyesa davant la manca d'una definició historiogràfica consensuada; tampoc no se'n troba una definició adequada dins la història del Dret. El concepte és difús, acceptat acríticament com una transversalitat històrica que opera tant com una sensació, una categoria del discurs polític i una pràctica administrativa. Darrerament, per qüestions de costum, s'ha lligat molt sovint als con-

ceptes de violència política i, en el cas de l'Estat espanyol, caracteritzat com a part d'un eteri esperit guerra civilista i caïnita que defuig de qualsevol interpretació metodològica.

Aquest "angle mort de la història" (Godicheau, 2022, p. 3) descrit per l'investigador francès representa un desafiament, ja que el tema de l'ordre públic no només s'associa a un problema de la seguretat individual i col·lectiva, és a dir, a la protecció i salvaguarda de la vida i integritat física de les persones; també de les propietats i dels drets ciutadans, tema que resulta crucial per al sistema liberal al segle XIX. L'ordre públic, s'entengui com s'entengui, se situa en l'entremig de la llibertat individual reclamada pel liberalisme ideològic i la mateixa existència de l'Estat, necessària per a la pervivència del sistema econòmic capitalista. Una indefinició que provocarà paradoxes des de llavors. Perquè al segle XIX per ordre públic s'entenia tant la seguretat jurídica individual com el manteniment dels "bons costums" i el "bé social", és a dir, la jerarquia social del sistema de classes i la raó d'Estat, respectivament. Iglesias (2010), des

¹ Per a un estudi de l'impacte psicològic individual i col·lectiu que comporta el ferrocarril, vegeu les anàlisis de Harrington (2001, 2003). Tot i estar circumscrits aquests treballs al Regne Unit, no creiem que les pors induïdes pel canvi tecnològic siguin significativament diferents de les observades en altres països en la mateixa època.

² Godicheau (2022) centra la seva anàlisi conceptual sobre l'ordre públic a Espanya, motiu pel qual ens resulta especialment útil per a aquest article. L'autor n'identifica tres factors determinants. En primer lloc, l'exèrcit com a agent regulador de l'ordre públic, resultat d'una herència de l'Antic Règim que perviu al sistema liberal degut a l'existència d'amenaques interiors clares com el carlisme, els pronunciaments, la inestabilitat política i institucional, etc.. En aquest sentit, la manca d'una policia centralitzada o si més no professionalitzada és també una de les causes que deixa l'exèrcit com a principal actor de seguretat interna. El segon factor, derivat de les constants guerres civils i dels enfrontaments institucionals, seria l'equiparació de l'adversari polític com a enemic interior, caracteritzat com a "faciós", bandit o terrorista. Això es convertirà en una categoria discursiva durant tot el XIX fins als nostres dies. El tercer factor descrit seria que qualsevol protesta social és percebuda com una amenaça contra l'Estat i la societat liberal burgesa, degut a la interpretació que l'ordre públic té un estret vincle amb la jerarquització social de l'època.

d'una perspectiva d'història del Dret, sosté també que l'ordre públic constitueix un concepte dinàmic i canviant que comprèn diferents ítems en funció de l'època i del règim polític imperant. Requena (2003) s'ha ocupat d'analitzar el naixement de la policia moderna a Espanya com a conseqüència de la preocupació burgesa arran del trasbals producte de la transformació de societat rural a societat urbana al segle XIX i bona part del XX i la creació d'un model de ciutat on l'espai públic —el carrer— és l'espai on la intervenció del poder estatal pot desplegar la seva capacitat coercitiva de control físic i ideològic sobre la societat. L'autor apunta que la implantació i el desplegament de la Guàrdia Civil s'efectuarà des del seu naixement a tot el llarg de la xarxa viària primer i ferroviària, després, però sense extreure les conclusions òbvies sobre el ferrocarril com a factor vital de control governamental. Per la seva banda, Juez (2002a, 2002b) s'ha centrat en els condicionants socials i la conflictivitat laboral dins les companyies ferroviàries espanyoles i les seves repercussions sobre l'ordre públic (entès aquí com a riscos per a l'ordre polític imperant), amb especial atenció als primers anys del segle XX.

Requena (2011) adverteix que en l'actualitat el concepte de segu-

retat ciutadana (i, per tant, el seu revers) s'ha d'entendre més com la manera en què es desenvolupen els conflictes socials urbans abans que pel nombre de delictes que realment es cometen. Per tant, la sensació d'inseguretat pot ser també una qüestió de percepció dels grups socials existents abans que una realitat objectiva. Podem aventurar que aquesta visió pot aplicar-se a qualsevol època i lloc, i més quan l'existència de maneres modernes de comunicació i propaganda modelen la realitat diària.

Com encaixa el ferrocarril dins l'ordre públic al segle XIX català? No és fàcil trobar-ne una resposta ja que aquest tema no ha estat objecte d'estudi i els efectes de l'existència del ferrocarril —o la seva manca en altres poblacions— queden subordinats als efectes generals de la industrialització i la progressiva urbanització de la societat o emmascarats dins l'epígraf de la violència política general de l'època. Tot i que es poden efectuar comparatives de les diferents evolucions de les poblacions amb ferrocarril de les que no en tenen,³ no tenim dades o estudis de les diferències del seu impacte en el tema de l'ordre públic referides a Catalunya.

Hi ha, és clar, estudis del desplegament de tropes en cas de

³ Sobre això, podem esmentar els treballs de Delgado i Lagüera (2020) i Barquín, et al. (2012). A més, especialment recomanable és la tesi doctoral de González-Jurado (2016), una excel·lent visió de l'impacte social del ferrocarril andalús. A Morillas-Torné (2014) hi podem trobar un detallat estudi sobre la demografia espanyola lligada als processos de creació de línies ferroviàries o la seva absència. Un dels últims llibres sobre el ferrocarril català, de Pallarès i Sánchez (2024) tampoc no fa referència al tema de la seguretat i l'ordre públic lligats a la història ferroviària.

conflictes,⁴ des de les guerres carlines, la guerra de Secessió nord-americana (1860-65) o la guerra francoprussiana (1870-71),⁵ per esmentar-ne exemples del segle XIX, però s'hi aborden temes més relacionats amb un conflicte bèl·lic entre actors estatals o paraestatals que no pas un problema de seguretat ciutadana stricto sensu. Malgrat la indefinició passada i present del concepte, diferents governs van ser sempre plenament conscients de la rellevància adquirida pel ferrocarril en el manteniment de l'ordre públic. En data tan incipient com el 1826, es creava al Regne Unit la primera unitat policial ferroviària com a part de la policia de transports (Gordon, n.a.).⁶ El 1838, l'administració ferroviària belga rep atribucions de

policia judicial sobre les vies i el trànsit de passatgers. Aquestes responsabilitats van ser traslladades a la nova policia ferroviària el 15 d'abril de 1843. El 1852, el Brasil creava la Policia Ferroviaria Federal, encara en actiu. El 22 de febrer de 1855, es creava a França la policia especial del ferrocarril, que amb diferents noms va tenir continuïtat des del Segon Imperi fins a la Tercera República.⁷ Aquesta policia, tal com han estudiat Cornu (2020) o Sauget (2004), era part de la Sûreté, una policia política que a banda de les tasques habituals contra els delictes comuns era concebuda com una força de defensa del règim polític i vigilava el ferrocarril per prevenir-hi sabotatges, controlar el desplaçament d'enemics polítics revolucionaris o per tasques de con-

⁴ A Espanya, el Reial Decret de 15 de desembre de 1884 va crear el Batallón de Ferrocarriles amb el propòsit de "construir, reparar y explotar las vías férreas que fuesen necesarias al Ejército, enclavadas en el teatro de operaciones", dividit en les seccions de "Vías y Obras, y Explotación". La darrera unitat militar ferroviària espanyola es va dissoldre el 2008 (*Gaceta de Madrid*, 356, 21/12/1884, pp. 746-751). La importància de la xarxa ferroviària espanyola per a l'exèrcit queda de manifest amb l'existència d'un gran nombre d'expedients elaborats per diferents organismes militars. González Quintana (1998) va elaborar un cens a *Fuentes para la historia del ferrocarril en archivos militares españoles*. L'autor, cap de la Unidad de Coordinación de Archivos Militares del Ministeri de Defensa, palesa la gran quantitat de documents relatius a itineraris ferroviaris indispensables per al desplegament de tropes dins les fronteres peninsulars. El primer reglament militar per a la utilització del sistema ferroviari el va crear l'exèrcit austríac el 1862, després de les experiències de la guerra de 1859 (segona guerra de la independència italiana), on el ferrocarril va ser un factor determinant. El manual, de 95 pàgines, es titulava de manera molt explícita: *Das Eisenbahnwesen vom militärischen Standpunkte Unbrauchbarmachung und Zerstörung von Eisenbahnen, Bahnherstellungen zu militärischen Zwecken, militärische Vorkehrungen zur Sicherung der Bahnhöfe, Eisenbahn Recognoscirungen nebst einem Anhang über Telegraphie und Signalwesen* ('El sistema ferroviari des d'un punt de vista militar, deixant els ferrocarrils inutilitzables i destruint-los, construint ferrocarrils amb finalitats militars, precaucions militars per assegurar les estacions de ferrocarril, reconeixement ferroviari i un apèndix sobre telegrafia i senyalització').

⁵ Sobre aquest aspecte, un interessant article de premsa que pot servir d'introducció i de resum correspon a Iturralde (2014).

⁶ Per als interessats en la crònica negra històrica, és útil visitar l'enllaç següent de la British Transport Police: <https://www.btp.police.uk/police-forces/british-transport-police/areas/about-us/about-us/our-history/crime-history/>

⁷ Des de 1852, s'havien establert diferents directives ministerials que incidien en la preocupació pel manteniment de l'ordre públic, la seguretat dels viatgers i el control de ciutadans estrangers als ferrocarrils francesos (Touchelay, 2018).

traespionatge. Des d'una perspectiva d'història del cos policial, Touchelay (2018) ha categoritzat les actuacions d'aquest cos policial francès a la regió nord, establint diferències entre les tasques administratives, la persecució de delictes i les esmentades funcions repressives polítiques. Spiers assegura a la seva obra *Public order. The army and railways. Engines for Empire* (2017) que el ferrocarril britànic va ser l'eina més poderosa a disposició del govern de Londres per al manteniment de l'ordre públic tant a la metròpoli com a les colònies. Manquen estudis similars per al nostre país.

46

Amb no gaire retard respecte França, el Regne d'Espanya encomana a la Guàrdia Civil tasques similars a la policia especial francesa a partir de març de 1860, quan el clima d'efervescència obrera i el record dels atacs a la segona carlinada provocaren la inquietud dels governs isabelins sobre la seguretat de les vies fèrries i dels passatgers. Entre les atribucions conferides, en destacava també la repressió del contraban que es realitzava als ferrocarrils que connectaven amb les fronteres. Aquesta vigilància podia ser duta a terme tant per la Guàrdia Civil com pels carrabiners, tots dos cossos de l'exèrcit cedits al Ministe-

ri de la Governació o el d'Hisenda, respectivament.

En altres països europeus, la implantació d'una policia ferroviària serà més tardana. A Noruega, una comissió parlamentària recomanava l'any 1865 establir i incrementar la vigilància policial a les estacions d'Oslo (llavors anomenada Christiania), i també en teatres, cafès, botigues de licors, mercats, sales de ball i altres llocs d'afluència pública (Ellefsen, 2018, p. 321). El 1868, el tinent coronel Otto Richard Kierulf va ser nomenat representant del govern autònom noruec dins la direcció del ferrocarril,⁸ fet que parla per ell mateix sobre la importància militar i d'ordre públic que els escandinaus atribuïen al ferrocarril. No és un fet aïllat: a l'acta de la sessió de la Junta General d'Accionistes del Ferrocarril Barcelona-Granollers de 1851, el Govern Civil de Barcelona hi envia un representant com a observador.⁹

Itàlia no comptarà amb una policia ferroviària fins al 1907. Degut a la seva tràgica història, l'actual policia ferroviària alemanya troba les seves arrels en el final de la Segona Guerra Mundial; la *Bundespolizei* (amb la seva secció de transports) és el resultat de la fusió de les estructures policials de la RFA i la RDA arran de la unificació del

⁸ Norsk hoved-jernbane i femti aar. 1904, Christiania, W.C. Fabritius & sønner A/S, p. 50. Durant la Unió (1814-1905), Noruega tenia el seu propi parlament a Christiania (antic nom de la ciutat d'Oslo), mentre que la seu del govern era físicament a la capital sueca. Kierulf va ser més tard primer ministre noruec entre 1871 i 1872.

⁹ Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona a Barcelona y Francia, 1856. Acta de la Junta General d'accionistes de 14 de desembre de 1851, p. 16. L'interès governamental sobre aquestes primeres juntes d'accionistes era doble: d'una banda, per mantenir un control polític sobre les iniciatives econòmiques i, de l'altra, per la repercussió que aquestes podien significar per a la seguretat del règim isabelí.

país el 1990.¹⁰ La majoria de països amb xarxa ferroviària crearà al llarg del segle XIX i principis del XX cossos policials específics o atribuirà competències sobre el ferrocarril a les seves policies estatals. Catalunya conferirà als Mossos d'Esquadra competències per perseguir els delictes de falsificació de moneda i bitllets, que utilitzaven els ferrocarrils a França per traslladar planxes i moneda falsificada l'any 1907 (Estrada-Rius, 2002).

Tots els estudis assenyalats anteriorment evidencien que l'ordre públic conté una gran i diversa varietat d'activitats jurídiques, administratives i polítiques: protecció contra crims i delictes sí, però també control sobre l'activitat econòmica; persecució del contraban; control sociopolític i administratiu de la població; manteniment de la preeminència estatal vers altres poders i, en definitiva, manteniment de l'*statu quo* socioeconòmic. Aquests ítems constitueixen la raó de ser de tots els cossos policials, independentment del règim, estat, tipus de cultura i pràctica política o grau de desenvolupament o conflictivitat de les societats, i ens permet fer-nos una idea abstracta d'aquest calaix de sastre que anomenem *ordre públic*, un concepte que ni la histografia ni la filosofia del Dret han aconseguit definir per ara.

Per als exclusius propòsits d'aquest estudi i sense cap ànim

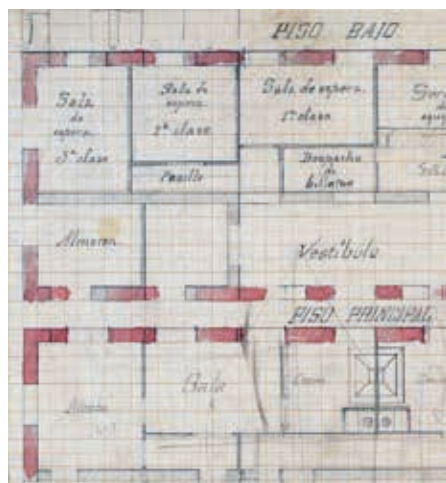

Figura 1. Separació per classes socials a les sales d'espera. Detall d'un dibuix tècnic d'una estació de tren típica entre 1860 i 1900. Llapis sobre paper mil·limetrat. De la mateixa manera, a l'interior del tren la rígida separació dels passatgers per classes socials també era expressió de l'ordre social i, per tant, públic. Font: Biblioteca Digital Hispana.

de definició categòrica, quan es faci referència a l'ordre públic al·ludirem al conjunt de normes i conceptes no escrits –però d'alguna manera reconeguts per la societat catalana del segle XIX– dels usatges i costums socials determinats pels interessos subjectius i culturals dels individus, col·lectius i institucions als quals s'afegeixen les diferents lleis i normatives, acceptades o contestades, i les directius i estratègies ideològiques i polítiques governamentals, tant en temps de pau com de conflictivitat social, que tenen per objecte procurar la

¹⁰ Actualment, les diferents policies ferroviàries o policies amb atribucions sobre el transport ferroviari es troben coordinades a la Xarxa Europea de Polícies Ferroviàries-Railpol, de la qual també són membres forces d'altres continents. Agrupa un total de 25 forces policials.

sensació de seguretat dels actors socials i grups de poder.¹¹

Com a fonts primàries –si bé limitades–, ja que no són una crònica de fets socials sinó administratius, hem utilitzat les actes municipals fins on ens ha estat possible. Cal advertir que les lluites polítiques internes entre liberals progressistes i moderats o conservadors –i entre aquests i republicans i demòcrates– van propiciar la desaparició de la totalitat d’actes municipals de diversos anys, especialment entre 1851 i 1868, i les corresponents a l’any 1872, moments de l’arribada i consolidació del ferrocarril. No tenim, doncs, més remei que omplir els buits amb les notícies de la premsa barcelonina i estatal, també limitades ja que no recullen dades de manera estadística, així com la *Gazeta de Madrid* i els butlletins oficials de la província de Barcelona. Les actes de la Junta de Govern i altres documents de la Companyia de Ferrocarril de Barcelona a Granollers també han estat examinats. La consulta amb l’arxiu històric de la Guàrdia Civil no ha produït els resultats esperats, ja que no disposen de dades desagregades referides al servei d’escorta ferroviària al seu pas per Mollet del Vallès. Les actes municipals molletanes se centren, durant el període analitzat, en els problemes pressupostaris i les reclamacions per impostos i pagaments

i contenen escasses referències a temes d’ordre públic, en tot referides la majoria a despeses ordinàries. No obstant això, s’hi apunten dades interessants, com tindrem ocasió de veure seguidament. Disposem també d’alguns quaderns de serveis del cos de carrabiners del període 1878 a 1880 i posteriors que han estat consultats.

2. L’ordre públic a Mollet abans del ferrocarril

Per conèixer millor la situació, descriurem breument l’estructura i organització de l’ordre públic a Mollet al segle XIX, abans i després de l’arribada del ferrocarril. El primer esglaó el constituïa, com a la resta de pobles i ciutats, el mateix Ajuntament, que gràcies a la llarga i inconclusa revolució liberal es va anar transformant lentament en una estructura de poder administratiu moderna assumint tasques relatives al manteniment de l’ordre públic, tot i que d’una manera limitada i supeditada a les instàncies governamentals i militars. Hi podem distingir dues àrees: una “policia administrativa”, és a dir, l’encarregada de gestionar la utilització de l’espai públic, establir horaris comercials, vigilància d’activitats comercials, cobrament de multes i contribucions, etc., de la qual s’encarregaven l’agutzil municipal, el recaptador i, en alguns casos, també el secretari

48

¹¹ Per a una visió de conjunt sobre l’ordre públic a Catalunya, és recomanable el llibre dirigit per Casals (2022). Si bé no parla sobre el paper del ferrocarril com a factor determinant de les polítiques d’ordre públic, proporciona un context detallat i entenedor sobre l’evolució històrica de la seguretat i la caracterització com a estratègia i discurs repressiu que aquest concepte adquireix a Espanya i Catalunya al segle XIX. Per a una visió exhaustiva del paper del Govern Civil de Barcelona com a òrgan encarregat de l’ordre públic i la seva supeditació al poder militar, vegeu la tesi de Risques (1994). A Monsó (2012), l’autor sosté que la política d’ordre públic de la Restauració va ser expressió d’una repressió ideològica de caràcter políticomilitar amb independència del partit en el poder.

municipal. Les tasques pròpies d'una "policia de seguretat" es repartien entre el sereno,¹² amb les funcions de ronda nocturna pròpies d'aquesta figura singular, i sobretot, la Milícia Nacional, que s'encarregaria de les tasques de vigilància de camins, la protecció fixa de la casa consistorial, rondes de seguretat dins el municipi i camps circumdants i, en casos ex-

cepcionals, com els produïts per les carlinades, participació en combats i expedicions en altres poblacions com a cos auxiliar de l'exèrcit. Per acabar, tindríem també el sometent, activat en cas d'alarma total davant la presència de bandits o amenaces greus, que no tenia caràcter permanent.¹³

La Milícia Nacional¹⁴ va ser creada a Mollet a partir de 1837, quan

¹² Degut a la penúria econòmica endèmica de l'Ajuntament molletà, en ocasions les funcions del sereno les efectuava l'agutzil municipal, com va passar el 1873. Aquests càrrecs estaven lligats als canvis d'alcalde, i era habitual que el nou batlle destituís l'agutzil i sereno nomenats per l'anterior alcalde. Tot i que les armes de foc eren opcionals i a càrrec del mateix sereno, a Mollet era l'Ajuntament qui pagava l'arma, una carabina Remington que va ser substituïda per un revòlver "de reglamento" (possiblement un Orbea núm. 7, similar al Smith & Wesson reformat d'11 mil·límetres model de 1884) en la seva versió d'ús civil, segons consta a les actes del ple municipal de 18 de novembre i 30 de desembre de 1888. Es van comprar igualment dues fundes, corretges i 50 cartutxos de dotació per un preu de 25 pessetes (116 € al canvi actual).

¹³ Ángeles Hijano assenyala que a la Constitució de 1812 "se les encargaba (als ajuntaments) el auxilio al alcalde en todo lo que pertenezca a la seguridad de las personas y bienes de los vecinos, y a la conservación del orden público, lo cual determinaba que la protección de los individuos sería fundamental, aunque estuviera relacionada con una cuestión que siempre planteaba algunos recelos represivos entre la población" (Pérez, 2013, p. 151). Aquesta funció sempre era supeditada a òrgans superiors. Amb diferents modificacions i límits, aquestes competències es mantindrien durant tot el segle XIX. A Mollet, a la dècada dels anys noranta trobem ja les funcions repartides en diferents comissions municipals. La de Governació era l'encarregada, entre altres qüestions, de l'ordre públic.

¹⁴ Per conèixer la gènesi i les funcions de la milícia nacional és recomanable l'article *La milicia nacional en España (1820-1856)* (Veiga, 2020). Per a una anàlisi exhaustiva del paper de la milícia al regnat d'Isabel II i el seu significat dins la lluita política entre monàrquics i liberals progressistes, l'article *Voluntarios realistas, voluntarios de Isabel II y Milicia nacional, o en la guerra también hay clases* (Cataluña, 1832-1837) (Santirso, 1995). Durant el Sexenni Democràtic, aquest cos va rebre l'il·lustratiu nom de *Fuerza Ciudadana de los Voluntarios de la Libertad* o simplement *Voluntarios de la Libertad*, nom que també va ostentar la milícia molletana en aquell període. El nom oficial durant la Primera República va ser *Voluntarios de la República*. Veiga (2020) sintetitza el problema d'identitat i de funcionament amb aquestes paraules: "La Milicia nace como una institución urbana y dedicada a tareas de mantenimiento del orden y la ley en territorios bien delimitados. Su genérica defensa de los principios constitucionales se concreta en la persecución de bandidos y desertores, en la custodia de presos, en el traslado de caudales, en la guarda de quintos, en asegurar la tranquilidad en ferias y mercados, en auxiliar el cobro de las contribuciones, en garantizar el desarrollo de los sorteos para el servicio militar y en la vigilancia de poblaciones, pero las necesidades de cada momento enseguida dejan cortas estas funciones y la metamorfosean en un cuerpo polifuncional y de mayor penetración infraestructural, presente en operaciones bélicas como unidades anexas a las tropas, en acciones fuera de sus localidades de referencia (las milicias activas y movibles, con voluntarios pagados: los 'peseteros') y con compañías que también surgen en zonas rurales, en un intento de garantizar la seguridad en las áreas del territorio a las que el ejército no llega y de llevar hasta el último rincón el espíritu miliciano, la idea del liberal comprometido que dedica una parte de su tiempo a garantizar los principios constitucionales". La milícia nacional sempre va representar un punt de fricció entre liberals progressistes i liberals conservadors o moderats. Els primers la interpretaven com un element de pressió política revolucionària i els segons, com una instrument per mantenir l'ordre públic social en favor dels interessos burgesos, oposant-se o col·laborant amb l'exèrcit segons les circumstàncies.

n'era alcalde Joan Ferran, amb molt de retard respecte de la barcelonina (1820) o la de Granollers (1822).¹⁵ Amb diverses dissolucions i reconstitucions, la Milícia Nacional va constituir l'intent de la burgesia liberal progressista espanyola de crear un grup armat de caràcter urbà com a contrapès a l'exercit realista. A Mollet, aquesta institució armada de caràcter semivoluntari va estar clarament dominada per dues famílies benestants, els Ferran¹⁶ i els Mutgé, al llarg del segle XIX. A l'època del Sexenni Democràtic (1868-1874), la família Mutgé acaparava diversos càrrecs dins aquesta unitat, anomenada oficialment Quinta Compañía de la División del Vallés y Marina i composta per molletans i martorellencs.¹⁷ De fet, el seu capità, Joan Mutgé i Pi, va renunciar al comandament d'aquesta unitat el 6 de

febrer de 1871 per haver estat nomenat jutge municipal de Mollet.¹⁸ No va ser l'únic d'aquest cognom: des del 15 d'octubre de 1868, Josep Mutgé i Morral exercia de capità i Joan Mutgé i Morral n'era sergent primer. El 1841, un altre Joan Mutgé era tinent d'aquesta unitat a les ordres de Fèlix Ferran¹⁹ i, més tard, alcalde. És fàcil deduir que, durant una etapa significativa del segle XIX, la família Mutgé era l'autèntic actor de l'ordre públic molletà, tant pel seu domini de l'aparell judicial i del cos armat com per la seva influència dins l'Ajuntament gràcies a la seva xarxa clientelar al municipi o de manera directa ocupant l'alcaldia, la tinença d'alcaldia o una regidoria. La milícia nacional local enquadrava una força de fins a 50 homes,²⁰ uniformats i armats amb ensinistrament i experiència en combats

¹⁵ Per a una cronologia de la creació de les primeres milícies a Barcelona i la resta de ciutats i viles catalanes, remeto a Arnabat (2022). A Granollers, es crea el març de 1822, amb 25 efectius, 50 a Sabadell i 10 a Montcada. És possible que hi hagués una primera milícia nacional molletana durant el Trienni Liberal (1820-1823), però la manca d'actes municipals ens impedeix assegurar-ho. Sabem, no obstant això, que 8 molletans van ser represaliats, empresonats per les autoritats absolutistes i enviats com a ostatges a França el 1823 per la seva fidelitat al liberalisme, segons consta al *Diario Constitucional de Palma* (25/07/1823). La notícia no deixa clar si es tracta d'un grup de sometents o de la milícia molletana.

¹⁶ L'any de la seva creació, el fill de l'alcalde Joan Ferran (és a dir, Fèlix Ferran) va ser nomenat oficial d'aquesta unitat amb el rang de tinent. Posteriorment, en seria el capità en cap. Fèlix Ferran va desobeir l'ordre del capità general de Catalunya, Ramón de Meer y Kindelán, d'entregar les armes al dipòsit de l'exèrcit el 1844, després de la dissolució del cos, per la qual cosa va ser arrestat breument.

¹⁷ Arran de la reforma de la milícia nacional, el 1849 es creaven tres brigades per protegir l'accés nord de Barcelona: la 1a brigada a Molins de Rei, la 2a a Sabadell i la 3a a Granollers. Aquesta de Granollers, la més nombrosa amb 1.800 efectius en lloc dels 1.000 de les anteriors, comprenia també els municipis de Marina (actualment, part del Maresme) (*Diari El Constitucional*, 09/09/1839, p. 2).

¹⁸ Acta municipal del 06/02/1872, Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).

¹⁹ Acta municipal del 19/09/1841, AHMVA.

²⁰ En un primer moment, la milícia disposava de 25 efectius pobrament armats, segons es denuncia per carta a *El Español* (06/01/1837). Amb el temps, aquesta unitat variarà els seus efectius fins a disposar de 50 milicians com a màxim, dels quals aproximadament la meitat eren mobilitzats de manera permanent i la resta activats en ocasions puntuals o d'alarma.

contra els carlins, especialment a la tercera carlinada, on es van distingir en diverses accions, entre aquestes la participació en l'alliberament de Caldes de Montbui, l'any 1878, o durant l'atac de la columna carlina de Guiu, precisament contra el pont ferroviari del Trenc, entre Mollet i Montmeló, l'any 1875.

Cap a 1872, hi havia a Mollet una Junta de Defensa, amb oca-

sió de la guerra civil, que fins i tot podia contractar civils no adscrits a la milícia per a tasques de vigilància. És el cas de Josep Sesat, que a raó de 800 mil·lèsimes de real per dia va fer de guaita durant setze dies l'octubre de 1869 com a precaució davant les possibles incursions carlines.²¹ Aquesta primera Junta seria el precedent conegut més antic de la Junta de Seguretat Local actual.

Institució	Tradicionals de Catalunya		Burguesia Voluntària / de classe	Monarquia espanyola	
	Professional	Popular		Professional	Popular
Ajuntament	Sereno Agutzil Recaptador de contribucions Inspector d'escorxadador Secretari municipal	Sometent Força irregular. Entre 1872 i 1880 pateix una gradual transformació i es converteix en un grup armat per la burgesia agrària de caràcter conservador.	Milícia Nacional Amb diferents denominacions i dissolucions temporals: Milícia Nacional (1820-1823, 1833-1843 i 1854-1856) Voluntaris de la Llibertat i Voluntaris de la República (1868-1869) Milícia Nacional (1870-1878)		
Diputació Provincial	Guies de la Diputació Mossos de Valls i de les Esquadres Successives dissolucions i reorganitzacions	↓			
Estat Govern Civil i capitania general de Catalunya		↓ En cas de conflicte bèl·lic, el capità general podia cridar a sometent general		Exèrcit reial Segle xv Guàrdia Civil 1844 Cos militar adscrit a governació Carrabiners 1826 Cos militar adscrit a Hisenda	Cossos francs 1820 Constituïts com a associacions de veterans de la guerra del Francès. Organitzats plenament el 1840 com a cossos auxiliars de l'exèrcit, de reserva voluntària.

Figura 2. Estructura de les forces de seguretat i ordre públic amb competències a Mollet durant el segle XIX. No incloem en aquesta llista els agents de seguretat privada: guardes de finques i el mateix personal de les estacions de ferrocarril armat a partir de la dècada de 1870 per a defensa pròpia contra atacs de bandolers o carlins. Els guardes de finques eren, en molts casos, serenos o agutzils municipals que quedaven sense feina després d'un canvi polític a l'ajuntament i contractats privadament pel mateix cacic local que els havia col·locat com a treballadors municipals anteriorment. Tot i no ser agents de l'autoritat, els guardes privats o empresarials tenien també el seu paper dins l'ordre públic municipal. Font: elaboració pròpia.

²¹ Acta municipal del 20/10/1869, AHMVA.

Les actes municipals recullen diverses aprovacions o denegacions d'obres noves i rengleres, supervisió d'obres en casos particulars per si afectaven la convivència, delimitacions d'horaris comercials, compliments d'ordenances fiscals, ordres a particulars sobre salubritat de recs o assistència a pobres malalts, etc. Això representa la part administrativa, si es vol dir així, de l'ordre públic, l'ordre social.

L'Ajuntament de Mollet, però, quedava completament subordinat a instàncies superiors. Tant el Govern Civil com l'autèntic rector de l'ordre públic català, la Capitania General de Catalunya, podien enviar tropes o forces policials militaritzades a Mollet, a petició de l'Ajuntament o *motu proprio*, i utilitzar la milícia local

per a accions armades com a força auxiliar. També durant l'etapa republicana, la Diputació Provincial actuarà de la mateixa manera l'any 1869 amb ocasió dels disturbis produïts a Mollet pel cobrament de tributs i les quintes.²² La taula següent sintetitza l'estructura dels organismes armats i la seva dependència de l'organigrama institucional que operaven a Mollet al segle XIX.

Creiem necessari aclarir una errada d'interpretació comesa inadvertidament per altres investigadors que han volgut veure en una menció pressupostària de 1871 com la primera menció a una policia urbana molletana.²³ Tot i que actualment aquest mot (*policia*) fa referència a un cos específic i armat, al segle XIX la paraula tenia un altre significat. Poli-

52

Privades	Governatives civils		Militars
	Municipal	Policials	
<p>Sometent Armat per terratinents com a autodefensa davant carlins, republicans i anarquistes</p> <p>Guàrdies d'empresa Fàbriques, explotacions agràries, ferrocarril</p>	<p>Sereno Algutzir Recaptador de contribucions Inspector d'escorxadors Secretari municipal En funcions de policia administrativa</p>	<p>Mossos d'Esquadra Intermitentment</p>	<p>Carrabiners 1829-1940</p> <p>Guàrdia Civil 1844-actualitat</p> <p>Exèrcit Diverses maniobres periòdiques al municipi</p>

Figura 3. Estructura de les forces de seguretat i ordre públic a Mollet durant la Restauració (1874-1931). Després dels fracassos de la Primera República i el regnat d'Amadeu I, els governs de la Restauració aconsegueixen un efectiu monopoli de la violència mitjançant la dissolució de la milícia nacional i el control del sometent, reconverint ara en un cos parapolicial sostingut, econòmicament, per terratinents i empresaris lligats a les elits provincials dels partits del torn, i la militarització de l'ordre públic gràcies a les atribucions conferides a cossos militars. Els canvis més evidents són la desaparició de la força popular i la seva substitució per un cos d'igual nom però al servei dels cacics locals; la desarticulació de la milícia nacional dominada pels liberals progressistes i el control militar de la seguretat pública. El control ideològic de l'alta burgesia sobre les forces policials, administratives i privades quedava assegurat tant pel seu control de les estructures de l'Estat com pel control de la seguretat privada. La consolidació d'aquest model i la consolidació de la xarxa ferroviària i viària són fets paral·lels: es produeixen en els mateixos anys i es retroalimenten. Font: elaboració pròpia.

²² Diari *La Discusión*, núm. 200 de 29/05/1869, p. 2.

²³ Pressupost municipal. Acta del 26 de gener de 1871. AHMVA.

cia era, en castellà, “limpieza o aseo”, accepció que continua ara com a cultisme. *Policia urbana* s’ha d’entendre en aquest context com el conjunt de normes de funcionament intern i ordenació i cura d’activitats públiques i privades, incloent-hi la neteja de carrers i el seu ornament, no el cos encarregat del manteniment de l’ordre. El pressupost assignat per l’Ajuntament de Mollet a la seguretat pública es consignava sota l’epígraf específic de “corrección urbana o corrección pública”,²⁴ que significava l’apartat destinat a sostenir la capacitat governativa local per a la “repreñión o censura de un delito, de una falta o de un defecto”.²⁵ La major part d’aquest pressupost es destinava a sufragar la part corresponent de la presó del partit judicial, a Granollers. El calabós de Mollet, situat als baixos de la primera sala capitular (avui desapareguda), es finançava a càrrec de la partida d’imprevistos.

Trobarem l’expressió “policía de Ferrocarriles” a la legislació es-

panyola de 1877, però no per reglamentar les atribucions d’un cos armat determinat sinó per expressar les diferents normatives sobre circulació, deures de conservació de les vies i terrenys adjacents, composició dels combois ferroviaris etc., adequats al bon funcionament del servei de transport (Olmedo, 2002).²⁶ Com ja hem dit, el veritable cos armat o “policia urbana” de Mollet era la milícia.

Examinada la premsa de l’època anterior al ferrocarril no hem pogut constatar l’existència d’un gran nombre de delictes, crims o desordres públics comesos a Mollet. El 25 d’abril de 1825, es va produir un robatori dins l’església de Mollet.²⁷ L’agost de 1835, el batlle de Santa Perpètua denuncia que els molletans van provocar un greu disturbí en penetrar en les propietats de la cartoixa de Montalegre a la Pineda Fosca amb ocasió de la desamortització dels béns eclesiàstics i va demanar reforços militars a la capital

²⁴ El pressupost assignat l’any 1871 per a aquest apartat era de 216 pessetes amb 50 mil·lèsimes (menys del 3 % del pressupost). La partida pressupostària més gran d’aquell any era el pagament dels mestres i el funcionament de l’escola, seguit de la despesa de secretaria. Els deutes de l’Ajuntament molletà eren més grans: 3.201 pessetes amb 25 mil·lèsimes. També, en cas necessari, es carregarien diferents conceptes derivats de l’ordre públic a la partida de “Los imprevistos”, dotada amb 500 pessetes per fer front a les despeses originades per la presència de tropes de l’exèrcit, Guàrdia Civil, carrabiners o cossos francs i també dels ocasionals detinguts.

²⁵ Totes dues definicions són extretes del *Diccionario* de la RAE, consultat el 19/09/2023.

²⁶ Al seu interessant estudi sobre el dret ferroviari espanyol, Olmedo assenyala: “Por su parte, la Ley de Policía de Ferrocarriles de 23 de noviembre de 1877, el Reglamento para su ejecución de 8 de septiembre de 1878 y el Reglamento de Señales de 1872 regulaban con detalle todo lo referente a la conservación de la vía, servidumbres de ferrocarriles, penalidad y procedimiento de las faltas cometidas por los concesionarios o arrendatarios, delitos y faltas contra la seguridad y conservación de los ferrocarriles, formación, marcha y permanencia de trenes en las estaciones y derechos y obligaciones de los viajeros” (p. 8). La cursiva és meua. El reglament establia quines omissions o conductes constituïen una infracció administrativa o penal, però no quin era l’organisme o cos encarregat de reprimir-les, que deixava en mans dels jutges. Ley de 23 de Noviembre de 1877 sobre Policía de Ferrocarriles y reglamento para su ejecución (1.ª ed.). Imprenta y Estereotipia de Aribau i Cía. Madrid.

²⁷ Arxiu Comarcal del Vallès Oriental, Fons ACVO 100-58-T2-81.

per sufocar l'ultratge però la petició no va ser atesa (Barraquer, 1917). Deixant de banda els moviments de partides carlines en aquells anys, tenim notícia de l'execució judicial d'assassins i criminals a la Porta del Carme a finals de 1839, a Barcelona, entre els quals se cita Juan Galceran, conegut com Abdou, de Mollet.²⁸ El 19 de març de 1845, tenim notícia que 25 molletans són multats amb 25 escuts cadascú per haver estat sorpresos per les Esquadres de Barcelona en una partida de jocs il·legals²⁹ a la població.

Tanmateix, el 25 de juny de 1848, l'alcalde Josep Pujol, el tinent d'alcalde Vicenç Plantada³⁰ i el vocal Josep Torres són detinguts juntament amb els veïns Andreu Vinó, conegut com Lledó, i Antoni Pastor, i empresonats breument a la Ciutadella per les Esquadres de Sabadell per ordre de la Comandància General de Catalunya per "negarse a pagar la contribución" territorial.³¹

El 13 de gener de 1849, i per la presència de la partida del republicà Baliarda a Sant Fost, arriba des de Granollers una força militar del coronel Plana a Mollet en direcció a la serralada.³² El novembre de 1850, el sotscaporal dels Mossos de Sabadell captura a Mollet tres lladregots que havien robat "seis tocinos" a Santa Perpètua.³³

En resum, no es pot afirmar que hi hagués greus problemes d'inseguretat i ordre públic, o almenys ni excepcionals ni excessius,³⁴ exceptuant els referents a les carlinades, actes més propis de violència política que no pas d'ordre públic.³⁵ Mollet era un poble tan o tan poc tranquil com la resta del Vallès entre el retorn de l'absolutisme el 1823 i l'arribada de la primera locomotora de vapor. Com veiem, les Esquadres eren enviades des de Barcelona o Sabadell per ordre militar o hi arribaven en persecució de delinqüents; no hi ha notícies que la milícia nacional de Mollet –fora

²⁸ *Diario de Barcelona*, 06/11/1839.

²⁹ *Diari La Posdata*, 24/03/1845. Tot i que fins al 1850 el joc d'atzar no va ser plenament prohibit al Regne d'Espanya, i les lleis anteriors no el prohibien ni tampoc no el permetien específicament, el limbe jurídic es resolia a l'arbitri del governador civil per qüestions moralistes o d'oportunitisme polític. En aquest cas, la premsa informava que la quantitat resultant de les multes per joc es destinaven a la Junta de Damas de Barcelona, que finançava escoles de pàrvuls per a les famílies pobres, i la Casa de Caritat de la capital catalana.

³⁰ Pare de Vicenç Plantada i Fonolleda.

³¹ *Diario de Barcelona*, núm. 192, 10/07/1848.

³² *Diari El Barcelonés*, núm. 64, 05/03/1849, p. 3.

³³ *Diari La Patria*, 29/11/1850, p.3.

³⁴ Malgrat que ho possibilitava, per a aquells ajuntaments que volguessin crear un cos de policia urbana, la Real Ordre de 8 de novembre de 1849 sobre el Reglamento para los Guardas municipales y particulares del campo de todos los pueblos del Reino, a Mollet no es va considerar necessari, ja que comptaven amb la milícia.

³⁵ Tot i que la violència d'origen polític (per exemple, una guerra civil) provoca un efecte clar sobre l'ordre públic, no tots els disturbis socials poden ser considerats com a violència política, bé pel seu origen, limitacions temporals o territorials, inexistència d'un grup plenament organitzat que tracta de substituir el poder governatiu, etc. Dedicarem en aquest document un apartat a resumir els episodis bèl·lics de les carlinades sobre les vies fèrries.

del context de la intermitent guerra civil carlina—tingués gaire feina o que la vida dels serenos locals hi fos gaire complicada. Des del punt de vista de l'ordre públic, Mollet era un lloc prou anodí, que mantenia estructures d'ordre públic heretades de l'Antic Regim i anava incorporant les que sorgien de la revolució liberal.

Figura 4. El primer edifici de l'Ajuntament va ser durant bona part del segle XIX la representació física de l'ordre públic a Mollet. No només hi albergava la sala capitular, també era seu del jutjat municipal; hi tenia habitatge de lloguer l'agutzil/sereno; als baixos hi havia la presó municipal i, en el seu moment, la caserna dels carrabiners. També va ser utilitzat una part com a refugi per a pidolaires a l'hivern. Gravat de Pau M. Bertran, *La il·lustració catalana*, de 31 de maig de 1886.

3. Pel fum se sap on és la locomotora

La màquina de vapor, abans oculta dins els murs de les fàbriques, apareix ara a la vista de tothom, movent-se a una velocitat portentosa i deixant una petjada permanent sobre els camps. Els efectes beneficiosos immediats del ferrocarril no es fan esperar. No gaire després de la inauguració, l'alcalde Tomàs Illas

disposa la creació d'un mercat setmanal els diumenges per atreure majoristes de Barcelona per comprar els excedents agrícoles i ramaders locals. Paral·lelament, la Festa Major d'estiu es farà popular a tota la comarca però també a Barcelona amb el temps, propiciant l'arribada de molts visitants de la capital. Però també és l'inici d'efectes no tan innocents. El mateix Fèlix Ferran, poc abans de ser nomenat alcalde pel Govern Civil, n'obté de la companyia ferroviària la concessió del despatx de correspondència i mercaderies a través del nou ferrocarril.³⁶ Més important encara, també el negociat dels efectes comercials (xecs, pagarés i girs) i la gestió de drets duaners. El terratinent i alcalde passava així, gràcies al ferrocarril, a controlar el trànsit de mercaderies i, per tant, a tutelar i beneficiar-se de bona part de l'activitat comercial de Mollet, Santa Perpètua, Parets, Gallecs, Martorelles i Sant Fost. Cop de sort o simple martingala, el cert és que l'ombra de la corrupció caciquista es manifesta igual que el fum de les locomotores pel Vallès. No serà pas un cas aïllat d'intentar aprofitar al màxim per especular. A la premsa hi comencen a aparèixer anuncis de venda de cases o terrenys per construir-ne que incrementen el seu valor per ser a prop de la nova estació de Mollet³⁷ i se succeeixen les reclamacions dels terratinents locals de compensacions més altes per les expropiacions de terrenys necessàries per crear les vies (Soci-

³⁶ Diari *El Àncora*, núm. 964, 01/03/1855.

³⁷ A partir de 1854, els anuncis de venda de cases a Mollet i altres poblacions properes hi assenyalen la proximitat de l'estació de ferrocarril com un dels atractius per als possibles compradors. La relació d'anuncis d'aquest tipus seria excessiva.

edad Ferrocarril de Barcelona a Granollers, 1857), que se solucionaran al cap dels anys amb liquidacions pactades entre les parts.

Durant la inauguració de la nova línia, la companyia inclou la donació de 1.000 pessetes per als pobres a Mollet,³⁸ acte que repetirà en cadascuna de les poblacions on hi ha estació. Els efectes de les desamortitzacions de béns eclesiàstics —un dels puntals de la revolució liberal a Espanya— havien suposat, també, la proletarització de molts camperols i una disminució de la renda en les classes baixes, ocasionant episodis de pobresa i misèria. Aquesta donació propagandística no deixava de ser un pedaç paternalista, necessari en termes d'ordre públic per evitar esclats socials com la revolta obrera de les selfactines, desenvolupada el mateix mes de juliol de 1854; la revolució progressista del juny següent (la Vicalvarada), secundada pel Partit Progressista, part de l'exèrcit i els elements populars de les grans ciutats, o la primera vaga general *de facto* que hi va haver a Catalunya, la gran vaga luddita de 1855.³⁹

Conseqüència de les inclinacions liberals de l'Ajuntament o d'una previsió sobre el futur de l'ordre públic de Mollet, la recuperada milícia nacional molletana inicia maniobres

i entrenaments a Gallecs durant tres dies. Als baixos de la primera casa consistorial⁴⁰ hi funcionarà un petit calabós i un punt dels carrabiners en la Restauració, amb sis efectius. Els primers Mossos d'Esquadra van establir-se a Mollet per ordre de la Diputació Provincial el desembre de 1890 a can Lledó,⁴¹ compartint dependències amb el sometent. Molt més tard, serà la Guàrdia Civil qui establirà una petita caserna prop de l'estació de Mollet.

Però oferir una panoràmica de l'ordre públic després de l'arribada del ferrocarril presenta alguna dificultat narrativa ja que seria excessiva, tant per al lector com per a l'autor, una enumeració cronològica i individualitzada de cada episodi o incident que convertiria aquest article en una crònica negra morbosa. En comptes d'això, farem una ullada de les diverses tipologies observades al llarg del període estudiat per fer-nos una idea general dels problemes d'ordre públic i inseguretat que pensem que estan relacionats amb el ferrocarril. Els diversos incidents es presentaran agrupats en apartats tot buscant enumerar els diferents aspectes de l'ordre públic. Hi inclourem, de manera excepcional, els efectes de les carlinades per oferir un context més ampli sobre

56

³⁸ Quantitat equivalent aproximadament a 5.715 € de renda disponible a febrer de 2024, segons els càlculs realitzats a partir de la informació continguda a Maluquer de Motes (2021). La resta de càlculs d'actualitzacions monetàries que apareixen en aquest article s'han realitzat sobre aquesta mateixa base.

³⁹ No tenim cap dada sobre la incidència de la vaga de les selfactines a Mollet o el seu impacte dins la incipient població obrera local. La insurrecció popular que es va unir al pronunciament militar de Leopoldo O'Donnell va tenir com a lema "¡Más pan y menos consumos (impostos)!", revelant clarament l'estat de misèria que pesava sobre les classes populars.

⁴⁰ Avui desapareguda després de ser substituïda per un edifici nou a la mateixa plaça Prat de la Riba, que avui coneixem com a Ajuntament Vell.

⁴¹ Diari El Diluvio, núm. 357, 23/12/1890, edició tarda, p. 10.618.

la repercussió en l'ordre públic dels moments de violència política desfermada que va tenir en el ferrocarril un objectiu militar estratègic per a tots dos bàndols. Els epígrafs presentats són els següents: "Accidents de trens, amb trens i en estacions"; "Seguretat sanitària"; "Delinqüència comuna i organitzada"; "Crimis violents"; "Prostitució"; "Joc il·legal"; "Mendicitat, transeünts malalts i estrangers"; "Comportaments incívics i tocs de queda"; "Protestes socials, vagues i repressió", i un apartat amb dos afegitons: "El ferrocarril com a factor bèl·lic i de política de masses."

3.1. Accidents de trens, amb trens i a estacions

La primera accepció sobre la seguretat que hom admet és la re-

ferida als accidents ferroviaris de qualsevol tipus, tant els accidents dels trens com dels que s'hi relacionen. I el primer accident de què tenim notícia té lloc el 18 de maig de 1864, entre Mollet i Montmeló. El tren número 18 descarrila a les 9 del matí: 12 vagons queden fora de la via i 2 més caiguts pel terraplè deixen 8 ferits que seran atesos pel metge de Mollet.⁴² L'ensurt, afortunadament, no té les conseqüències dramàtiques del que havia ocorregut a Hostalric l'octubre de l'any anterior, quan una esllavissada va enfonsar el pont ferroviari sobre la riera d'Alabern i el tren es va precipitar al buit, amb 21 morts i 11 ferits.

Entre 1881 i 1889 es produiran altres incidents: l'1 de desembre

Figura 5. Els accidents i les catàstrofes ferroviàries provocades per la natura o per errades eren àmpliament recollits per la premsa arreu del món. Aquesta il·lustració d'autor anònim va ser publicada a la revista de Copenhaguen *Illustreret Tidende* el 30 de desembre de 1879 i recrea els efectes que el desbordament del riu Cinca va provocar en el tren procedent de Barcelona el 28 d'octubre del mateix any. Gairebé totes les revistes il·lustrades d'aquella època oferien aquests tipus d'imatges per als seus lectors, recreant escenes d'accidents, xocs o descarrilaments a qualsevol país, ajudant a crear una imatge de risc, inseguretat i, també, fascinació per aquest sistema tecnològic. Una felicitat casualitat va fer possible obtenir còpia i el permís de reproducció d'aquesta làmina de la col·lecció particular de B. T. F., Noruega.

⁴² Diari *La Nación*, 21/05/1864, p. 3. La notícia va ser reproduïda també per altres diaris arreu de Catalunya i l'Estat.

de 1881 un molletà resulta ferit de gravetat a l'Estació de França de Barcelona en baixar del tren;⁴³ un jove molletà resulta atropellat el 1883 a la Roca quan tornava, de matinada, caminant per la via fèrria després de visitar la xicota a Granollers;⁴⁴ en dues ocasions, vagon descontrolats sense locomotora seran frenats d'emergència a l'estació de Mollet, sense danys, procedents de Caldes (1881)⁴⁵ i Granollers (1889).⁴⁶ El 1890, un pagès resulta amb la cama trencada en accidentar-se el seu carro quan intentava travessar les vies del tren de Caldes.⁴⁷ Vicenç Plantada narrarà les destrosses que una tempesta va originar a l'Estació Nova (actual Estació del Nord o de Santa Rosa). La caiguda de la teulada va ferir greument dos nens l'abril de 1886.⁴⁸ L'any 1896 dos trens van estar a punt de col·lidir frontalment per un error tècnic i tan sols la perícia dels maquinistes va evitar la catàstrofe en retrocedir ràpidament el comboi ascendent fins a l'estació de Montcada. Malgrat tot, diversos passatgers van quedar contusionats per la violenta maniobra.⁴⁹

Són successos luctuosos, accidents tràgics o situacions de perill producte de la tecnificació que so-

vinteja arreu. Al documentat cens d'accidents ferroviaris a Espanya elaborat per Marcos (2025) hi apareixen no menys de 740 accidents ferroviaris de tot tipus entre 1852 i 1900. La inseguretat creada pels accidents, amb desenes de morts i ferits, deixa la seva petjada en la paremiologia catalana. La dita "Si tens d'agafar el tren, primer fes testament" i les seves variants van ser recollides per Joan Amades⁵⁰ i és representativa de la por que provocava la possibilitat no pas remota de resultar mort o mutilat per un accident de tren.

Amb tot, l'accident més greu i potencialment destructiu que va patir Mollet va ser la deflagració de 25 bombones d'àcid sulfúric emmagatzemades a l'Estació de França el 24 de setembre de 1894. Les bombones que devien ser carregades a un tren de mercaderies eren propietat de la Unión Española de Explosivos, de la qual la fàbrica de Sant Fost n'era part. L'explosió va destruir part de l'estació, la tanca i els vàters però miraculosament no va provocar víctimes mortals en produir-se avançada la nit. Els Mossos d'Esquadra i els vilatans van arriscar la vida per apartar de les flames 65 bombones

⁴³ Diari *La Publicidad*, 01/12/1881, p. 3.

⁴⁴ Diari *El Diluvio*, núm. 140, 19/05/1884, edició tarda, p. 3.

⁴⁵ Diari *La Publicidad*, 16/01/1881, p. 2.

⁴⁶ Diari *El Diluvio*, núm. 79, 20/03/1889, edició matí, p. 5. També el diari *La Publicidad*, 19/03/1889, p.3.

⁴⁷ Diari *La Publicidad*, 31/08/1890, p. 3.

⁴⁸ També la premsa barcelonina: diari *El Diluvio*, núm. 103, 13/04/1886, edició matí, p.5.

⁴⁹ Diari *El Diluvio*, núm. 274, 30/09/1896, ed. matí, p. 8.

⁵⁰ Dita extreta d'Amades (1951). Enllaça perfectament amb els temors observats per Harrington a la mateixa època a Gran Bretanya (vegeu nota 3).

més, i així evitar noves explosions, segons el relat de la premsa.⁵¹ La gravetat del fet remetia a la deflagració al port de Santander del vaixell *Cabo Machichaco* el 3 de novembre de 1893, on l'incendi i la detonació de 20 bombones d'aquest àcid havia fet esclatar, al seu torn, la càrrega de dinamita que transportava, que va arrasar gran part de la ciutat càntabra i provocar més de 600 morts i 2.000 ferits.⁵² La premsa catalana, en especial el diari anticaciquista *El Diluvio*, va denunciar la irresponsabilitat de totes dues companyies (la ferroviària i la dinamitera) per mantenir substàncies perilloses sense cap sistema de contenció tan a prop dels habitatges i el doble joc de l'alcalde, Vicenç Pujol i Mutgé, que primer es va sumar a les protestes, i després va canviar de bàndol en obtenir la representació comercial de la fàbrica de dinamita per a la zona del Vallès.⁵³ Els contactes entre els accionistes de la Unión Española i el Govern —el ministre d'Hisenda era alhora l'advocat de la firma—⁵⁴ confirmaven, un altre cop,

la corrupció del règim de la Restauració i va fer que el cas no tingués cap mena de repercussió judicial.

La inquietud que provocava l'emmagatzematge i el trànsit de substàncies explosives per l'interior del casc urbà de Mollet, des de o cap a les estacions de França i del Nord, va ser una constant des de 1893 fins a 1900. Els molletans tenien un viu record de les diverses explosions entre 1883 i 1897 a la factoria de Sant Fost, amb diverses víctimes mortals i ferits (Bosch, 1998). Es produïran diverses instàncies de veïns, propietaris i l'Ajuntament dirigides al Govern Civil i la Diputació, sense gaires resultats. Els successius alcaldes demanaven al Govern Civil que ordenés a les companyies ferroviàries i a la companyia productora la suspensió del transport o almenys una regulació de seguretat i des del Govern Civil responien dient que era potestat del consistori reglamentar aquestes activitats.⁵⁵ Cap de les dues administracions volien o podien enfrontar-se a aquests poderosos grups industrials.

⁵¹ *El Diluvio*, núm. 269, 25/09/1894, ed. matí, pp. 6-5.

⁵² Per a una descripció d'aquest horrible accident, vegeu Jar (2009).

⁵³ Segons denuncia *El Diluvio*, núm. 41, 10/02/1899, p. 9.

⁵⁴ Raimundo Fernández Villaverde y García de Rivera (1848-1905), ministre d'Hisenda amb Silvela pel partit conservador, era advocat de la Unión Española de Explosivos. Josep Taruella i Munné era un dels seus directius i, anteriorment, propietari de La Manresana, i posseïa, entre d'altres, la factoria santfostenca. La Manresana va ser integrada dins la Unión. L'actual macroempresa Explosivos Riotinto és l'hereva directa d'aquella Unión Española.

⁵⁵ El Decret Reial del 7 d'octubre de 1886 (*Gaceta de Madrid*, 281, 08/10/1886, pp. 79 i següents) reconeixia la potestat dels ajuntaments per regular aquesta qüestió mitjançant ordenances municipals. Una posterior Reial Ordre del 14 de juliol de 1893 ampliava el tema. Però els diferents ajuntaments molletans (catalanistes o liberals) mai no van fer el pas de crear unes ordenances, limitant-se a realitzar gestions orals i inútils instàncies dirigides a les empreses implicades. En tenim un exemple a l'Acta del ple del 5 de novembre de 1899 on s'acorda realitzar una gestió "al objeto de ver si se puede asegurarse que la carga y la descarga de dichas materias (explosivas) se practiquen lo más distante posible del casco urbano de esta población, construyéndose los andenes y desvíos necesarios." Aquest llenguatge deliberadament submís mostra fins a quin punt les institucions polítiques estaven, en realitat, subordinades a les grans empreses.

Cap al 1900 es va realitzar un projecte, per fi, d'un moll de càrrega per a explosius a l'Estació de França, però massa a prop del casc urbà, fet que també va ser criticat pels molletans. El tancament de la fàbrica de dinamita de Sant Fost va significar la fi del transport d'explosius pel casc urbà molletà. El caciquisme va funcionar com un eficaç fre a qualsevol iniciativa política, per molt que el mateix Ajuntament qualifiqués el problema com un "asunto de vida o muerte".⁵⁶

3.2. Seguretat sanitària

A més dels accidents, sabem de la mort sobtada d'un molletà a l'estació de Granollers l'octubre de 1861;⁵⁷ un intent de suïcidi d'un home gran el juliol de 1868 evitat in extremis pels empleats de l'estació de Mollet, i un part entre Montcada i Mollet l'abril de 1884.⁵⁸ La jove i el seu nadó van ser auxiliats per la parella de la Guàrdia Civil i els empleats del ferrocarril i acollits en una casa propera a l'estació de Mo-

llet. Es va fer una recaptació popular en favor de la jove mare i la criatura: 13 duros que els hi van ser entregats pels sorpresos però compassius molletans.⁵⁹ Una jove viatgera va morir de sobte quan el tren arribava a l'estació molletana de Santa Rosa.⁶⁰

La seguretat sanitària va ser un assumpte important per a les companyies ferroviàries tant per la gran quantitat de treballadors com per l'elevat nombre de passatgers transportats. Tant per raons de classe com d'"ordre social", van crear les primeres seccions sanitàries empresarials a Espanya i Catalunya (Arró, 1892). Sabem que la secció sanitària de Montcada, Mollet i Montmeló va estar coberta per un metge de la companyia. I entre 1879 i 1886, coneixem el nom del metge: el lleidatà Benet Altisench Grioles,⁶¹ company de promoció del molletà Joan Manel Morral.⁶² El 1886, es comptabilitzen 4 empleats de l'estació de Mollet amb malalties i 28, a Granollers (Arró, 1892, p. 35).

60

⁵⁶ Acta municipal del 26/11/1899, AHMVA.

⁵⁷ *Diario de Barcelona*, 14/10/1861.

⁵⁸ *Diario de Barcelona*, núm. 200, 21/07/1868, edició matí, p. 6.879.

⁵⁹ *Diari El Diluvio*, núm. 101, 11/04/1885, edició tarda, p. 2. La subscripció popular molletana per ajudar la jove mare i el nadó recaptà 65 pessetes, equivalents a 301,71 € (2023).

⁶⁰ *Diari El Diluvio*, núm. 216, 04/08/1898, p. 10, i diari *La Publicidad*, 03/08/1898, edició nit, p. 2.

⁶¹ Benet Altisench i Grioles, nascut a Cervera, va estudiar a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona a la promoció 1871-1874, segons consta al seu expedient personal de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (ref. ES CAT UB 593999). Arró (1892) destaca el següent: "En esta línea, en 16 de Febrero del año 1881, se crea la Sección (Médica) de Mollet por reclamarlo así la importancia que adquiere aquella estación con motivo de la construcción del ferrocarril de Mollet a Caldas de Montbuy, nombrando para desempeñarla al Médico de aquella localidad D. Benito Altisench" (pàgina 9). El metge intervindria en l'atenció a diverses persones, tant passatgers com empleats del ferrocarril, per accidents o malalties a la seva secció, que comprenia Montcada, Mollet i Montmeló. Altisench també visitava, amb càrrec al pressupost de beneficència de l'Ajuntament molletà, els malats pobres del poble. A més de membre de la Junta de Salut Pública va ser, ocasionalment, regidor de l'Ajuntament de la mà de l'alcalde Josep Mutgé i Morral la dècada del 1880.

⁶² El 1898, el metge titular del servei sanitari de l'Estació de França és Lluís Duran, segons consta a l'anuari ferroviari corresponent a aquell any, p. 76.

El 1882, mor el guardaagulles de Mollet J. Carulla a conseqüència d'un "catarro gástrico por alcoholismo" (Arró, 1892, p. 155), però no tenim notícia que aquesta dependència produís cap accident o situació de perill més que per al mateix malalt.

No hi ha dades relatives a si l'expansió de les epidèmies de còlera pel Vallès (1853-1856; 1865 i 1884, respectivament) poden ser atribuïdes al ferrocarril o no. En l'última epidèmia es van extremar les mesures de control sanitari al ferrocarril i la Junta Sanitària de Mollet, amb el doctor Altisench al capdavant, va ser l'encarregada de la vigilància.⁶³ Se'n van produir dos casos i només una persona traspasada per la malaltia, una dona pagesa d'entre 50 i 60 anys (Mercadal, 1886), per la qual cosa cal reconèixer que les previsions sanitàries de la Junta van ser plenament efectives.

En ocasions, el ferrocarril va funcionar com a improvisat transport sanitari per portar a hospitals de Barcelona malalts i accidentats.⁶⁴

3.3. Delinqüència comuna i organitzada

Si bé no hem pogut constatar una immediata allau de delinqüència dins la localitat, sí que podem

observar els anys següents el ressorgiment del bandolerisme a les carreteres i camins circumdants de Mollet. Aquest fenomen s'observa no només a Catalunya; de fet, per diverses raons, el bandolerisme revifa al país igual que a Andalusia gràcies al ferrocarril. Factors com l'orografia i la pervivència de partides carlines reconvertides en grups marginals expliquen aquesta situació (Montoro, 2000). L'estalvi de temps en el trajecte fins als balnearis aprofitant la línia Barcelona-Granollers permet una massiva aflluència de burgesos malalts i soldats que acudeixen als hospitals termals de Caldes de Montbui o als balnearis de repòs. Abans de la inauguració del tren, operen entre les dues localitats diverses companyies de tartanes i òmnibus per fer el transbord des de l'estació de Mollet. Des de la inauguració d'aquests serveis de carruatges de línia, el 26 de juliol de 1854,⁶⁵ es produiran diversos assalts amb robatori de viatgers que les forces policials no podran erradicar.⁶⁶

Els assalts a tartanes, diligències o l'òmnibus eren tan habituals que gairebé es convertirien en un lloc comú de la crònica de successos estatal; tant, que el 1876 un diari

⁶³ Ordres i circulars de la Dirección General de Beneficencia y Sanidad del Ministerio de la Gobernación y del Gobierno Civil. Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona, 158, 02/07/1884, p. 1, i Acta del ple municipal de 13/07/1884.

⁶⁴ Un home i una jove havien estat evacuats per ferrocarril després de patir un accident amb la seva calessa a Mollet, segons informava *El Diluvio*, núm. 216, 04/08/1893.

⁶⁵ *Diario de Barcelona*, núm. 206, 25/07/1854, p. 5.324.

⁶⁶ Per exemple, el 2 de setembre de 1868 set assaltants van robar a passatgers de l'òmnibus procedent de Mollet, segons descriu el *Diario de Barcelona*, núm. 243, 04/09/1868, edició matí, p. 8.224. El 5 de maig de 1875, la tartana que feia el viatge entre Mollet i Moià és assaltada prop de Sant Feliu de Codines per quatre lladres amb revòlvers i altres armes curtes, fugint després a Caldes (*El Globo*, núm. 42, 12/05/1875, p. 3). El 1878, una banda opera entre el Coll de la Manyà, Montmeló, Mollet i la carretera de Caldes. Els carreters formen combois per intentar protegir-se mútuament, sense resultat (*Crònica de Catalunya*, edició tarda, 11/02/1878).

satíric madrileny publicava aquesta nota amb rodolí:

Desde el viernes, hasta el día de la fecha,
no han robado más diligencia que la
que va de Mollet a Caldas de Montbuy.
¡Una y no más! Y huyeron
los ladrones
no queriendo infringir
las tradiciones.
Para salir de apuros
no se llevaron más de
seis mil duros,
pero tenían conciencia
y dejaron allí la diligencia.⁶⁷

62 Camins i carreteres properes a Mollet van experimentar un augment significatiu dels robatoris, si tenim en compte el que publicava la premsa barcelonina. Tot viatger que sortia de les estacions molletanes o s'hi dirigia s'exposava a un robatori, com el cas del mossèn de Santa Perpètua i el seu pare, robats quan es dirigien cap l'estació molletana el febrer de 1871.⁶⁸ El febrer de 1878, els passatgers de la línia Girona-Barcelona informen les autoritats d'un robatori a una casa o masia propera a l'estació molletana i

el foc encreuat entre els lladres i el sometent.⁶⁹ El 1876, la premsa informa que tres presumptes afanadores que actuaven al mercat de Granollers són detingudes a Mollet⁷⁰ i un assalt violent i robatori a can Besora, on es va tocar a sometent.⁷¹ El juny de 1891, els Mossos deteniien dos bandits a la carretera de Caldes acusats de diversos robatoris a la zona.⁷² El 8 de novembre de 1889, el molletà Joan Tura és assaltat a can Banús, i se'n va escapar de miracle (J. Planellas i M. Planellas, 2004, p. 95).

El ferrocarril va ser utilitzat freqüentment per jutges i carrabiners per traslladar presos i detinguts entre Granollers, Mollet, Montcada i Barcelona.⁷³ La proximitat de bandolers també comportava possibilitats més grans de robatoris dins les cases. Així, el 1857 tres lladres van entrar a la nit a casa del farmacèutic i van robar-hi diverses pertinences fins que els crits de la criada van alertar els veïns, tot i que van poder fugir.⁷⁴ L'agost de 1879, es produeixen robatoris de fruites i cereals i es crea una ronda nocturna de veïns per prevenir els furtis, dirigida per un regidor.⁷⁵ El gener de 1882, van forçar

⁶⁷ Diari *El Solfeo*. *Bromazo diario para músicos y danzantes*, any II, núm. 854, 27/09/1876, p. 4. Secció "Notas y Notitas", sense signatura.

⁶⁸ *Diario de Barcelona*, núm. 36, 05/02/1871, p. 1.299.

⁶⁹ *El Anunciador catalán*, núm. 13, 12/02/1878, p. 2.

⁷⁰ Diari *La Imprenta*, núm. 358, 25/12/1876, edició matí, p. 8.730. Van ser alliberades al dia següent en no presentar-se denúncia contra elles.

⁷¹ Diari *La Imprenta*, 01/04/1876, edició tarda, pp. 2.265-6.

⁷² Diari *El Diluvio*, núm. 161, 10/06/1891, edició matí, p. 4.774.

⁷³ Per exemple, el trasllat per part de la Guàrdia Civil de Montcada de dos molletans indocumentats entre aquesta població i Barcelona i Mollet, entre el 7 i el 9 de març. Acta del ple municipal de 23/04/1882.

⁷⁴ *Diario de Barcelona*, núm. 150, 30/05/1857, edició tarda, p. 2. També a *Diario de Córdoba*, any VIII, núm. 1.995, 09/05/1857.

⁷⁵ Acta del ple municipal del 03/08/1879, AHMVA.

la porta de la sagristia i van robar-hi el calze i altres objectes sagrats.⁷⁶ El febrer de 1884, l'Ajuntament decretarà un toc de queda a partir de les 9 de la nit atès “que de pocos días a esta parte se han cometido varios robos en distintas casas de esta localidad, lo que hace presumir que en la misma se albergan personas cuya permanencia es un peligro para la seguridad de los vecinos”.⁷⁷

Troblem indicis d'activitats irregulars per part dels mateixos empleats del ferrocarril. El 1855, els subscriptors del diari *La Corona de Aragón* a Santa Perpètua denunciaven que no els arribaven els exemplars enviats a l'estació del ferrocarril. Segons el diari, això es devia al fet que els empleats del ferrocarril els robaven, possiblement per revendre'ls.⁷⁸ El 1857 la companyia Barcelona-Granollers multa els caps de totes dues estacions i el conductor Batlle “por haber llevado un bulto (mercaderia) sin estar anotado en la hoja

de viaje” (Sociedad del Ferrocarril de Barcelona a Granollers, 1857, p. 143). Mercat negre o simplement un negoci privat i puntual sense gaire transcendència? Podem creure, en tot cas, que amb tres implicats hi havia un mínim d'organització per fer negocis privats a esquena de la companyia ferroviària. El contraban lligat als ferrocarrils serà una constant des del seu inici fins als nostres dies. La presència d'un punt de carrabiners a Mollet és prova d'això,⁷⁹ tot i que el seu èxit podria ser considerat escàs. L'atenta lectura de, per altra banda, l'anodí llibre d'operacions dels carrabiners a Mollet entre setembre de 1878 i agost de 1880 únicament ens proporciona una acció de decomís i destrucció de 117 tabaques (plantes) il·legals de tabac a Tona el 14 de setembre de 1879.⁸⁰ Que el tabac de contraban i altres mercaderies podien passar per les muntanyes litorals via Mollet cap a les poblacions vallesanes i la mateixa

⁷⁶ *Crónica de Cataluña*, 21/01/1882, edició tarda. El robatori es va efectuar sense “fracturar la puerta”. L'import dels objectes robats es va estimar entre les 180 i 200 pessetes de l'època, equivalents a una quantitat entre els 769,30 i els 853,44 € actuals.

⁷⁷ Acta del ple municipal de 02/02/1884, AHMVA. Fonts de l'administració local. Els tocs de queda es van fer habituals a Mollet en diferents ocasions, entre aquestes el maig de 1885 per escàndols promoguts pels treballadors de la construcció del ferrocarril Barcelona-Sant Joan de les Abadesses. Els tocs de queda també es van decretar per causa de la tercera carlinada, durant el Sexenni Democràtic.

⁷⁸ Diari *La Corona de Aragón*, any 2, núm. 339, 05/12/1855, p. 2.

⁷⁹ La primera Secció de la 3a Companyia de la Comandància de Barcelona va ser destinada a Mollet l'any 1872 per efectuar tasques de vigilància de camins i ferrocarril però sobretot per vigilar el contraban.

⁸⁰ Cuaderno de operaciones del punto de Mollet..., foli 91. Aquesta es l'única acció policial realitzada pels carrabiners entre 1878 i 1880. La resta del temps es va dedicar al servei de patrulles diàries per camins i carreteres. L'anomenat “Servicio de trenes” consistia en la vigilància fixa d'estacions, preferentment la de Mollet i ocasionalment ampliat a la presència d'un agent a les de Montmeló o Montcada. El radi de les patrulles era ampli i podia abastar un territori que excedia els límits del Baix Vallès. Els camins fins a Montcada, Sabadell, Granollers, la Riera de Caldes, Sant Fost, Martorelles, Parets, Palau Solità, la llera del Besòs, Cerdanyola i Torre Baró eren recorreguts habituals dels carrabiners. En ocasions s'efectuaven llargues patrulles de tres o quatre dies, bivaquejant al bosc, per les muntanyes litorals, segons consta al llibre d'operacions.

Barcelona gràcies a la xarxa ferroviària era prou lògic i justificava, almenys, la presència d'aquest cos des d'un punt de vista de policia fiscal.⁸¹

Però sense cap mena de dubte, l'ensurt més gran va ser l'espectacular assalt al tren exprés Barcelona-Frontera francesa el 15 d'agost de 1883, aprofitant la Festa Major d'estiu. L'assalt va ser realitzat per una banda integrada per 20 individus, que van emboscar el tren prop del Trenc, desarmar els guàrdies civils que anaven al vagó de tercera classe i es van emportar un enorme botí en diners i joies (equivalent a 231.990 € actuals). La premsa francesa va assenyalar, segons els testimonis dels ciutadans d'aquell país afectats pel robatori, que la inseguretat en camins i vies ferroviàries es devia a la connivència entre las bandes de lladres –molts dels quals eren ex-carlins o republicans– i les mateixes forces policials. En el cas del robatori de Mollet, no dubtaren a assenyalar la participació de carra-

biners com a integrants del grup de bandolers.⁸² Potser era una exageració, si bé el cert és que quan es va poder detenir i jutjar els responsables, almenys dos dels bandolers eren soldats. El judici el va realitzar un tribunal militar que va condemnar els acusats a penes de presó entre la cadena perpètua i els 14 anys de reclusió. El robatori va tenir repercussió internacional. A banda de tres ciutadans francesos, també van ser víctimes de l'assalt un cònsol suís, la seva filla i un anglès.⁸³

3.4. Crims violents

El 1855, es produeix un robatori violent en un molí de Montmeló, durant el qual són assassinades dues persones. Els criminals van escapar en direcció a Mollet, fet que va estendre el rumor al Baix Vallès que els responsables del crim eren de la localitat. L'alcalde, Fèlix Ferran, ho va desmentir en una carta publicada al *Diario de Barcelona*.⁸⁴ L'octubre de 1871, se segueix causa contra el molletà Josep Puig i Camps, de 32 anys

⁸¹ De fet, tal com ha assenyalat Corrales (1988), Badalona era un important port d'entrada de tabac de contraban des del regnat de Carles III; la serralada de Marina constituïa una zona natural d'activitats dels contrabandistes. Ara bé, el contraban no es limitava sempre a articles amb preu estanc (i monopoli de l'Estat, com el tabac). El contraban ferroviari efectuat pels mateixos treballadors era una constant en qualsevol país i podia consistir en tot tipus de mercaderies: oli, alcohol, teles o, fins i tot, peixos vius amagats al tèneder, com va recollir Vincenot (1992), p. 231.

⁸² *Le Figaro*, any XXII, 2a sèrie, núm. 231, 19/08/1883, p. 1. El redactor relacionava aquest assalt amb les revoltes que s'estaven produint en altres zones, com Badajoz i la Seu d'Urgell, aprofitades pels bandolers per augmentar els seus robatoris ja que les tropes estaven ocupades amb la rebel·lió.

⁸³ A banda de *Le Figaro*, també se'n van fer ressò el diari *La France* (27/08/1883, p. 3); el suís *St. Galler Volksblatt* (St. Gallen, Suïssa, 29/08/1883); el diari en alemany *Hermannen Volksblatt* (Missouri, EUA, 21/09/1883), i *Scranton Wochenblatt* (Pensilvània, EUA, 20/09/1883), les dues darreres publicacions dels immigrants alemanys als EUA. L'agència Reuters va servir la notícia a la premsa associada de Gran Bretanya i Alemanya, on es van publicar en forma d'escrits breus, tot lligant el robatori a la situació d'inseguretat social i política espanyola.

⁸⁴ *Diario de Barcelona* núm. 180, 09/06/1855, p. 8. Els autors serien detinguts el juny d'aquell any. Enviats a la presó de Granollers, un dels dos condemnats per l'assassinat mata dins la cel·la un altre pres, en creure'l responsable del fracàs del seu intent de fuga (*Diario de Barcelona*, núm. 86, 26/03/1856, edició tarda, p. 2).

i conductor de l'òmnibus a Caldes, per lesions a Antoni Taló i Rodó.⁸⁵

A finals de 1877, el molletà B. P. escanyava la seva esposa, T. O.⁸⁶ Un estranger “pobre de solemnidad”, de nom Belli Rodolfo, resulta ferit a Mollet pel seu compatriota Orlando Garnieri, i l'Ajuntament s'encarrega de les despeses de manutenció per ordre del jutge mentre instrueix el cas.⁸⁷ El 1898, un fratricidi a Gallecs commocionava tot el Vallès.⁸⁸ La premsa va informar de l'aparició d'alguns cadàvers a Mollet entre 1880 i 1900; en la majoria dels casos eren pidolaires malalts que van trobar una trista mort en la solitud dels carrers i camps molletans.⁸⁹ En cap dels casos esmentats es pot establir un mínim lligam amb el ferrocarril.

3.5. Prostitució

D'acord amb les conclusions de Casas (2019), hi ha quatre fac-

tors que intervenien en l'expansió de l'esclavitud sexual de les dones al segle XIX: la pobresa extrema de les dones obreres, incrementada pels problemes de salut, alcoholisme i econòmics de pares o marits; l'existència d'un grup considerable de joves i d'adults burgesos amb prou recursos econòmics; la permissibilitat de les autoritats locals i estatals, i la facilitat de comunicacions. Podem suposar, amb les dades disponibles, que a Mollet es manifestaven com a mínim tres d'aquests factors. En efecte, la pobresa extrema era evident, com ho demostra la donació feta per la companyia ferroviària el dia de la inauguració de la línia i l'existència documentada d'una *causa pia* a la localitat des de novembre del 1858,⁹⁰ tot just quan es manifestaven casos de tifus al Baix Vallès.⁹¹ En aquell moment, la població era d'aproxi-

⁸⁵ Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona, 01/11/1871, i Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona, 04/11/1871, p. 4.

⁸⁶ Diario de Barcelona, núm. 552, 28/11/1877, p. 2.

⁸⁷ Acta del ple municipal de 29/12/1878. AHMVA.

⁸⁸ El fratricidi va ser àmpliament seguit per la premsa, que va narrar el judici posterior amb tot detall. Per exemple, diari El Diluvio, núm. 279, 06/10/1898, p. 2 i següents. La condemna a mort de l'acusat, un home descrit com a pertorbat mental, va ser commutada per la cadena perpètua després d'una intensa campanya humanitària del mossèn molletà i molts vallesans que consideraven immoral la pena de mort i més tractant-se d'una persona incapacitada intel·lectualment. El pare dels dos desafortunats moriria poc temps després, afegint més pesar a aquesta tragèdia.

⁸⁹ Per exemple, el cos d'un home sense identificar trobat pels Mossos de Mollet en un bosc de La Moguda. El Diluvio, núm. 274, 28/09/1892, p. 8.193.

⁹⁰ Així consta al Diario de Barcelona, núm. 333, 29/11/1858, edició matí, p. 8. El dret canònic defineix una causa o obra pia com un ens eclesialístic que gestiona donacions i/o herències destinades a beneficència (art. 1.299 del Codi de Dret Canònic). La desaparició, robatori o ocultació de les actes municipals corresponents a aquell període ens impedeix conèixer dades més precises de la quantitat de persones ateses per aquesta entitat. El 1865 es crea el Montepío de San Isidro Labrador, seguit el 1877 del Montepío de San Vicente. A les acaballes de segle, el 1892, es crearà el de Santa Rita, integrat per dones obreres (Vilaseca, 2012, p. 139) i el 1899 el Montepío de San Jaime.

⁹¹ Diari La Época, núm. 2.876, 23/08/1858, p. 4. Possiblement eren casos de febre tifoide o entèrica deguts a contaminacions per aigües fecals.

madament 1.576 persones, segons un nomenclàtor d'aquell any.⁹² A partir dels anys vuitanta, l'Ajuntament destinarà una partida a atendre les necessitats de famílies i malalts pobres, fent-se càrrec de les despeses mèdiques i fins i tot de la seva

Figura 6. La relació del ferrocarril i la prostitució va ser magistralment reflectida per Joaquim Sorolla al seu quadre *Tráfico de blancas* (1894), on s'observa una escena habitual per al pintor valencià: una alcavota o celestina tutelant les seves pupil·les mentre viatgen a una nova destinació en un vagó de tercera classe (Madrid, Museu Sorolla, n. inv. 320). La prostitució no estava oficialment prohibida ni penalitzada, excepte si es tractava de menors, però era considerada, com el joc, una activitat que mereixia reprovació moral i càstig administratiu, no penal. En la majoria de les ocasions, la pràctica era tolerada; si es provocava un escàndol públic la resposta habitual de les autoritats municipals era el tancament del bordell i l'expulsió d'ames i prostitutes de la localitat.

alimentació, així com la de pidolaires i transeünts.⁹³

De fet, la primera industrialització molletana, entre 1842 —prèvia al ferrocarril— i 1861, lluny de provocar un progrés per a la població, havia tingut un efecte d'empobriment dels treballadors agrícoles reconvertis en peons industrials. Els telers tindran una presència femenina més gran, però era considerada una feina subalterna i mal pagada que no permetia, en el millor dels casos, més que una economia de subsistència. El rerefons econòmic de la prostitució és, doncs, ben present. D'altra banda, hi ha una població masculina adinerada, tant local com forana de pas o d'estiueig —gràcies al ferrocarril— que en constitueix la demanda.⁹⁴ Segovia (2022), al seu interessant i pertinent estudi —ja que analitza les ciutats petites durant el procés de creixement demogràfic i d'industrialització— aporta un context que pot servir de guia per estudiar el cas de Mollet que, en una escala més modesta, participa d'aquest creixement. Reglamentació, prohibició i abolició són les tres respostes principals a Sabadell i Terrassa.

A manca d'altres dades, podem esmentar un municipi de caracterís-

66

⁹² A partir d'aquests anys, les actes municipals recullen diverses mencions a despeses assistencials amb càrrec al capítol d'imprevistos fins que finalment es dotarà cap a finals de segle d'una partida específica de beneficència.

⁹³ Per exemple, acta del 30/09/1883, on es consignen pagaments per aquesta raó de 23 pessetes i 15 cèntims "fins el dia d'avui" equivalents a 104 € en l'actualitat.

⁹⁴ Hi ha exemples que avalen aquesta hipòtesi. Per exemple, Désert (1977) demostra com la majoria dels bordells de la ciutat de Caen (França) se situaven al voltant de la gran estació ferroviària de la ciutat entre 1863 i 1896 i presentaven idèntica densitat que la zona portuària en el mateix període. Un cas similar és el de la ciutat argentina de Santa Fe, on la manca de planificació en la creació d'una nova estació ferroviària l'any 1892 va comportar l'aparició d'una trama suburbana caracteritzada per la marginalitat i la conseqüent presència de prostíbuls, segons la investigació de Saus (2013). Les mesures higienistes sobre la prostitució a l'Argentina, Espanya i Catalunya es van inspirar en el model francès.

tiques similars a Mollet i no gaire llunyà. A Castellbisbal s'hi va obrir un expedient per l'existència d'una bagasseria prop de l'estació ferroviària el 1868,⁹⁵ que demostra que el trànsit de viatgers era una condició propícia per als explotadors de dones. De la lectura del document es dedueix que els mateixos empleats del ferrocarril (la Brigada de conservación)⁹⁶ de Tarragona a Barcelona conformaven la clientela habitual del bordell. Dins l'estadística d'Arró (1892) no s'esmenten directament les malalties venèries com a tals, però s'hi esmenten l'herpes, la cistitis i la uretritis entre les habituals dels treballadors de les brigades de manteniment i personal dels trens.

Si a Mollet hi funcionava un prostíbul o no, no en tenim constància directa a través de la documentació municipal, però podem suposar-ne l'existència.⁹⁷ El que sí podem confirmar és l'existència de la clientela. La premsa barcelonina donava compte,

el 1893, de denúncies presentades per dos molletans que havien estat robats a sengles prostíbuls de Barcelona, un al carrer Sant Raimundo i un altre al carrer de Mediodía. Les quantitats sostretes, 150 i 10 pessetes respectivament,⁹⁸ ens indiquen la posició social d'aquests molletans.

A les actes municipals no hi hem trobat cap esment explícit de l'existència de bordells a la població, la qual cosa no significa que no n'hi haguessin. En alguns moments en què s'ordenen tocs de queda apareixen vagues referències als "cafés, tabernas, hostales y otros establecimientos"⁹⁹ on pernocten transeünts, la qual cosa podia referir-se tant a cases particulars amb hostes com a prostíbuls. D'altra banda, l'associació entre tavernes i prostitució també ha estat assenyalada historiogràficament (Uría, 2003). El llenguatge ambigu i delusori dels textos oficials de l'època ens im-

⁹⁵ L'expedient en relació amb l'establiment de casa de prostitució en una masia prop de l'estació vella, dita del ferrocarril, es troba a l'Arxiu Municipal de Castellbisbal (CAT AMCAS UD 43644).

⁹⁶ Ídem, pàgina 7 de l'expedient. El mateix Ajuntament de Castellbisbal va instruir les diligències del cas, per ordre del Govern Civil, i va dictar sentència d'expulsió de la dona que considerava propietària del prostíbul, la qual va ser conduïda per la Guàrdia Civil fora de la localitat i enviada a Esparraguera, d'on era natural. En cap cas va intervenir-hi un jutge i menys un advocat, en considerar-se una qüestió de moralitat social abans que un il·lícit penal. A cap lloc de l'expedient hi constata cap càstig o reprensió al llogater de la casa o als clients.

⁹⁷ Hi ha indicis que permeten suposar l'exercici de la prostitució a l'Hostal de l'Aregada, a la zona de la Pineda Fosca. Els "hostals de l'Aregada", dels quals hi havia molts a tota Catalunya, eren petits hostals de menjar barat (arengada) i pernoctació de traguiners i viatgers de les carreteres. Tot i que per la seva distància la línia fèrria segurament no en va ser la causa, és molt probable que s'exercís la prostitució ocasionalment en aquest indret ja abans de l'arribada del ferrocarril. Lògicament, això no descartava l'aparició d'altres bordells a la població, fora del casc urbà i a una distància prudent per assegurar la privacitat.

⁹⁸ Uns 5.400 € en el primer cas i 370 € aproximadament en el segon, a dia d'avui. *La Publicidad*, 02/09/1893, p. 2 i 17/12/1893, p. 2. És evident que hi hauria més casos com els descrits, però no tots els robatoris eren publicats diàriament. Els desplaçaments en tren dels propietaris rurals a Barcelona amb ocasió de negocis servien també per visitar bordells, però això no vol dir que no hi haguessin activitats de prostitució a Mollet.

⁹⁹ Vegeu l'apartat "3.8, Comportaments incívics i tocs de queda".

pedeix obtenir una idea clara de la prostitució a Mollet. L'aparició l'11 de febrer de 1881 d'un nadó abandonat —una nena— al pati del “Manso Magarola”, que va ser rescatada per la molletana Catalina Rosés, batejada immediatament i conduïda a la Casa de la Maternitat de Barcelona,¹⁰⁰ podria ser indicatiu d'un embaràs no desitjat relacionat amb la prostitució, una violació o una relació no lícita segons la moral d'aquell temps.

3.6. Joc il·legal

Una carta publicada al diari *La Publicidad* alertava —entre altres temes— que la fàcil comunicació amb Barcelona atreïa agents de cases il·legals de jocs que organitzaven timbes durant la Festa Major estiuenca, tant a

Mollet com a Santa Perpètua.¹⁰¹ Si bé ja hem vist que el joc era una pràctica anterior al ferrocarril, el comunicant apunta la idea que la massiva afluència de viatgers i turistes que arriben per tren amb motiu de les festes locals propiciava que aquesta pràctica fos més extensa. No sembla que les indignades protestes que apareixen a les actes municipals tot exhortant a una vigilància més gran i reprensió de les partides clandestines tingueren cap conseqüència real.

La carta també indicava que una de les causes del joc era, per als incauts, intentar fer diners per rescabalar-se de les crisis produïdes per les pobres collites i la manca de feina, augmentant el circuit de misèria entre els més depauperats.

68

Figura 7. El joc es practicava a cafès i tavernes de manera habitual i discreta malgrat les ocasionals prohibicions i multes. *El jugador de cartes*, Paul Cézanne 1890-92.

¹⁰⁰ Acta del ple municipal de 13/02/1881, AHMVA.

¹⁰¹ *La Publicidad*, 17/08/1882. Per a una visió entenedora del joc en la societat catalana del segle XIX, des del punt de vista sociològic, és imprescindible el llibre de Capdevila (2013).

3.7. Mendicitat, transeünts malalts i estrangers

El ferrocarril va comportar l'arribada de treballadors forans a Mollet, tant per a la construcció de les vies com per a la composició de les diferents brigades de manteniment, petites quadrilles de treballadors que havien d'assegurar el bon estat de les vies en tota la longitud dels 9 quilòmetres per brigada. També facilitava la contractació de peons agraris amb feina estacional. Aquest grup quedava desocupat els mesos d'hivern o degut a crisis econòmiques diverses propiciant l'aparició de bosses de pobresa.

Si bé es va intentar pal·liar aquesta situació gràcies a les obres públiques, com ara la construcció de la carretera de Badalona o noves vies promogudes des del Govern Civil, part d'aquests treballadors temporals acabarien subsint gràcies a almoines. A Barcelona, les estacions eren freqüentades per pidolaires i es lògic pensar que a la resta d'estacions ferroviàries hi passava el mateix. Les actes municipals molletanes recullen diverses despeses derivades de l'assistència de pobres malalts, residents o transeünts. Sota la sala capitular s'hi va habilitar un refugi amb llits i estufa per donar un mínim aixopluc a captaires durant l'hivern amb càrrec al capítol d'imprevistos, tot i que aquest petit refugi no va evitar la mort d'alguns rodamons als carrers i camps molletans.

El fenomen de la mendicitat va anar creixent en intensitat a conseqüència de les crisis econòmiques —bé per episodis de sequera, la fil·loxera o els efectes generals de la situació de l'Estat— i es va convertir en

un tema d'ordre públic i de política local. A finals del segle, el govern municipal catalanista va prohibir la pràctica de la mendicitat als carrers (i a aquest efecte van aparèixer els primers cartells públics en català a Mollet), tot i que la prohibició no va suposar-ne la desaparició. Si bé l'aparició de rodamons als municipis ferroviaris catalans no té les característiques i dimensions que va viure l'Argentina entre finals del segle XIX i 1950 (els famosos *croto*s i *linyer*as) (Piña, 2010), sí que podem suposar que la combinació de treballadors temporers que alternaven feines ferroviàries, agrícoles, industrials i períodes d'atur extrem amb els episodis de mendicitat descrits a les actes municipals semblen relacionats amb el ferrocarril, a manca d'altres explicacions més adients.

69

3.8. Comportaments incívics i tocs de queda

Entre 1854 i 1900, podem identificar diversos tocs de queda que podem dividir en dos grups: els relacionats amb les guerres carlines i els relacionats amb la resposta municipal davant els comportaments incívics.

El febrer de 1884, una onada de robatoris comesos per persones “que en la misma [población] se albergan cuya presencia es un peligro para la seguridad de los vecinos”¹⁰² és la causa d'un toc de queda, primer en temps de pau, a partir de les nou de la nit per temps indeterminat.

La presència de treballadors del ferrocarril el 1885, ocupats en la construcció de les vies de la línia a Sant Joan de les Abadesses, és font de conflictes ja que provocaven altercats de matinada després de visi-

¹⁰² Acta del ple municipal de 03/02/1884, AHMVA.

tar les tavernes molletanes. L'alcoholisme semblava ser el rerefons dels conflictes i l'Ajuntament decretà el tancament dels establiments públics a les deu de la nit els laborals i a les onze, els festius.¹⁰³

El novembre de 1886, els veïns es queixen repetidament “por verse atropellados a consecuencia de ciertos desmanes que vienen cometiendo por algunos jóvenes mal avenidos con la tranquilidad pública”.¹⁰⁴ Un nou toc de queda es va establir per desoris nocturns, tot i que l'acta no especifica ni els motius ni els actors, el juny de 1888.¹⁰⁵ Arran de diversos robatoris de gallines i conills i aldarulls diversos, es decreta el Nadal de 1892 un toc de queda i l'obligació de taverners i fondistes de donar als carabiners relació diària dels forasters.¹⁰⁶

70

Es registraran diversos episodis de comportaments incívics relacionats amb el tren. Des d'apedregades, queixes per la presència als vagons dels gossos duts pels caçadors barcelonins i comportaments inapropiats o molestos; un dels més destacats fa referència al mossèn de Mollet que, segons *La Campana de Gràcia*, es dedicava a reconvenir i amonestar els viatgers sense cap motiu.¹⁰⁷ El ferrocarril, com a espai de convivència, podia generar situacions incòmodes

però no sempre delictives. El 1880, una poc assenyada benvinguda amb salva, incloent-hi escopetes, al bisbe, Pere Colomer i Mestres (1876-1881), provoca l'ensurt dels viatgers en confondre la salutació amb un atracament a l'estació de Santa Perpètua en la línia Mollet-Caldes.¹⁰⁸ La premsa va criticar els vilatans pel seu excessiu entusiasme.

Figura 8. Interior d'un vagó de primera classe, segons dibuix de Josep Lluís Pellicer (1874), tinta sobre paper. Conservat al MNAC. L'ordre públic implicava també una rígida separació de classes socials i el manteniment de certes formes de comportament en públic, no sempre compatibles amb la barreja de persones dins els trens.

Altres incidents registrats, sense relació amb el ferrocarril, serien les ordres de desnonament d'una família gitana a Mollet i la prohibició de tornar a llogar cases a cap persona d'aquesta ètnia el 1894.¹⁰⁹ El 1896,

¹⁰³ Acta del ple municipal de 31/05/1885, AHMVA.

¹⁰⁴ Acta del ple municipal de 21/11/1886, AHMVA.

¹⁰⁵ Acta del ple municipal de 03/06/1888, AHMVA.

¹⁰⁶ Acta del ple municipal de 25/12/1892, AHMVA.

¹⁰⁷ *La Campana de Gràcia*, núm. 0910, 06/11/1886, p. 2.

¹⁰⁸ *Diari El Diluvio*, 11/10/1880, núm. 285, edició tarda, p. 3.

¹⁰⁹ A l'Acta del ple municipal de 21/10/1894 hi llegim que els veïns del carrer de la Pau “instan a desocupar una casa de la misma calle habitada por un sin número de gitanos ya que cometen tales escándalos y abusos que con ellos hasta ofenden a la moral pública”. La casa era propietat de Josep Ros, a qui s'ordena el desnonament en un termini de tres dies. Aquest és un trist episodi del fracàs de la convivència entre molletans documentat oficialment per primer cop.

Figura 9. El comitè roig, de Lluís Graner i Arrufi, (1901), oli sobre tela, Museu del Prado. La primera vaga molletana documentada va ser la dels treballadors del ferrocarril a Caldes, l'any 1877, motivada pels incompliments de l'empresa sobre els increments salarials promesos.

71

l'ecònom de la parròquia es queixa de “los montones de estiercol” que algú deixava davant l'accés de la rectoria.¹¹⁰

3.9. Protestes socials, vagues i repressió

El maig de 1869, l'alcalde va haver de reclamar l'auxili a Barcelona davant les protestes del molletans pel repartiment de noves càrregues fiscals i contribucions relatives, en part, a les quintes forçoses. Van ser-hi envia- des urgentment per ferrocarril dues companyies de l'exèrcit, una de car- rabiners i una altra dels cossos francs del Batalló de Guies de la Diputació “en atención a la escasa fuerza de Vo- luntarios de la República de esta lo-

calidad”, en paraules de l'atribolat primer edil.¹¹¹ L'episodi va revestir certa gravetat, ja que va ser neces- sària la intervenció de 300 soldats i els 30 milicians locals per contenir les protestes en una població que amb prou feines tenia 1.418 habi- tants. La ràpida intervenció militar era fruit del temor que la revolta pogués amagar una acció carlina o cantonalista. L'oposició a les quin- tes, és a dir, al reclutament obligato- ri, era un dels arguments dels grups rebels i un acte d'aquesta naturalesa a les portes de Barcelona era un tema massa preocupant. Finalment, la pre- sència militar i la detenció de dos dels

¹¹⁰ Acta del ple municipal de 19 de juliol de 1897, AHMVA.

¹¹¹ Actes del ple municipal de 30/03/1873 i de 19/09/1872, AHMVA. *La Discusión*, núm. 200, 29/05/1869, p. 2 i *La Correspondencia de España*, núm. 4.207, edició nit, 28/05/1869, p. 1.

promotors de la revolta va desactivar la mobilització popular. Els mesos següents, les visites d'unitats militars per donar suport a la recaptació dels arbitris i contribucions fiscals a Mollet serien habituals. La relació entre les capacitats del ferrocarril i l'exhibició del poder coercitiu governamental apareix amb força claredat en aquest episodi.

Un altre cas de conflictivitat social es produeix el juliol de 1877 quan els treballadors que construeixen la línia Mollet-Caldes es declaren en vaga. Reclamen un augment salarial que havia estat promès per l'empresa, però també és una mesura de pressió contra la patronal local en conjunt. En efecte, aquests treballadors s'uneixen a la vaga dels treballadors de les fàbriques del “Señor Ferran y la del Señor Llado”.¹¹² Aquestes serien unes de les primeres vagues organitzades per molletans i afegien noves dificultats a la finalització d'aquesta línia fèrria que ja patia retards considerables degut a la tercera carlinada. La vaga serà llarga i dura ja que la premsa adverteix el novembre del mateix any que molts molletans sense feina agrícola treballaven per al ferrocarril els mesos d'hivern i la

vaga “genera muchos perjuicios”, segons descriu *La Crónica de Cataluña*.¹¹³ La vaga va afectar els 280 treballadors de les 7 brigades d'obres de l'empresa concessionària.¹¹⁴

Aquesta vaga intermitent resulta singular: la primera part es va desenvolupar entre juliol i agost, i la segona, entre els mesos d'octubre a novembre. No hi ha rastre a la premsa de fets similars a la resta d'empreses ferroviàries catalanes o espanyoles. La vaga del ferrocarril de Caldes sembla indicar que els tímids inicis del moviment obrer a Mollet tenien connexions amb els ambients anarquistes col·lectivistes de Sabadell.¹¹⁵ Els efectes de la vaga van provocar la necessitat de demanar al govern de Madrid noves pròrrogues per a la finalització de les obres. Si aquestes van ser la causa de les dificultats econòmiques de l'empresa concessionària o no, queda per a una altra anàlisi. Malgrat la durada de la vaga, no hi ha notícies d'aldarulls o enfrontaments entre treballadors i forces de seguretat, però la concessionària va subcontractar amb la línia Barcelona-Girona la continuació de les obres del Calderí.

72

¹¹² Segons els diaris *El Siglo Futuro*, núm. 535, 16/07/1877 i *La Correspondencia de España*, núm. 7165, 16/07/1877, p.2.

¹¹³ *La Crónica de Cataluña*, 09/11/1977, p. 2.

¹¹⁴ *Diario Oficial de Avisos de Madrid*, 13/03/1877, p. 3. Els motius de la vaga eren confusos. La premsa informava que “No sabemos los motivos de la medida antedicha (la vaga), pero los hemos de suponer muy poderosos”. Les dificultats financeres de l'empresa concessionària i la ràpida solució de reduir salaris o acomiadar treballadors semblen les raons més probables, segons indica *La Paz de Murcia*, núm. 6208, 13/11/1877, p. 3.

¹¹⁵ Cal apuntar, però, un fet: el 14 de juliol d'aquest any s'inicia la Gran Vaga Ferroviària dels Estats Units, que va suposar un dels més grans i violents conflictes obrers en aquell país. La premsa espanyola va veure la mà de la Internacional en aquestes accions sindicals coordinades, tot i que l'AIT (la Primera Internacional) s'havia dissolt un any abans. Era la vaga molletana un efecte mimètic d'aquella? Des de 1868, el moviment obrer català mantenia forts vincles amb Bakunin i l'anarquisme col·lectivista hi tenia una presència i influència més gran que el sindicalisme marxista.

El 1890, la situació és molt més tensa. Les reivindicacions laborals del Primer de Maig van rebre una forta resposta institucional. Des de Girona es desplacen tropes via ferrocarril fins a Barcelona per ajudar la guarnició local a controlar els obrers i la Guàrdia Civil i el Batalló d'Olot són enviats a Granollers i altres pobles propers en previsió de problemes d'ordre públic.¹¹⁶ Les vagues van ser nombroses i van durar fins al dia 14. A Mollet la vaga finalitzava el dia 4 de maig.

La relació entre les capacitats del ferrocarril i l'exhibició del poder coercitiu governamental apareix amb força claredat en aquests episodis, com també la influència dels treballadors ferroviaris als inicis del moviment obrer molletà.

4. El ferrocarril com a factor bèl·lic i de política de masses

Una carta de Fèlix Ferran, datada el 22 de març de 1875 i conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, classificada però encara no estudiada, ens explica perfectament la connexió directa entre la via fèrria Barcelona-Granollers i els interessos de l'exèrcit durant el Sexenni Democràtic i els inicis de la Restauració.¹¹⁷ A la seva carta, el terratinent molle-

tà al·legava contra la decisió de la Comandància d'Enginyers de recomanar la conversió de la seva masia (actualment coneguda com can Follleda) en un punt fortificat per a la defensa de la línia del ferrocarril Barcelona-Granollers. Argumentava, no sense raó, que aquesta masia era massa lluny de les vies com per ser un punt de vigilància adequat i proposava per a aquesta funció la masia de can Prat Vell ja que era al costat mateix del traçat i disposava d'una torre de vigilància.¹¹⁸

L'expedient posterior realitzava una nova valoració de les possibilitats defensives de Montcada i Mollet i concloïa que, en el cas de la segona població, ni la destruïda estació del ferrocarril ni cap altra edificació complia les condicions de ser utilitzada com a punt fortificat. A l'informe dirigit al capità general de l'exèrcit a Catalunya, el segovià Arsenio Martínez-Campos Antón, es reconeix, però, que el veritable objectiu del punt fortificat no era tant ser un lloc per a la defensa de la línia fèrria com constituir un refugi segur per a les tropes de l'exèrcit encarregades de la seva vigilància en cas que els carlins intentaren un cop de mà contra Mollet,¹¹⁹ un tipus d'atac que les columnes carlines de Muxí i Sa-

¹¹⁶ Diari El Diluvio, núm. 125, 05/05/1890, p. 3.754. Per a una visió general de les reivindicacions obreres i la resposta patronal i governamental en aquells anys remetem a la tesi doctoral de Rodríguez (2012).

¹¹⁷ Carta de Fèlix Ferran a la Comandància d'Enginyers.

¹¹⁸ La primera masia de can Prat o can Prat Vell disposava d'una torre quadrada de la qual només queda una fotografia. Aquesta torre, anomenada popularment com a Torre dels Moros, té un origen incert tot i que presumiblement podria ser de la mateixa època que la de can Borrell. Avui en dia està desapareguda.

¹¹⁹ Arxiu de la Corona d'Aragó, diversos, Comandància d'Enginyers, 593, 2560. Els militars destacaven en el seu informe que el motiu oficial no era ni la vigilància de les vies ni la defensa del nucli urbà de Mollet, sinó tenir un refugi per a la tropa.

vall ja havien realitzat anteriorment. La progressiva retirada carlina davant les ofensives de l'exèrcit va allunyar el perill de noves incursions a la zona del Vallès i les obres de fortificació no es van executar mai.¹²⁰

Paral·lelament, des del 24 de març de 1875, amb Oleguer Duñó i Lladó com a alcalde, l'Ajuntament de Mollet havia ordenat un servei obligatori de ronda nocturna per a la vigilància de les vies.¹²¹ Aquesta decisió no era gaire compartida pels obligats al servei, i l'Ajuntament va haver d'establir fortes multes pels qui es negaven a realitzar-la o n'eren negligents en el seu compliment. La vigilància de la partida ciutadana no devia ser gaire efectiva.

74

Figura 10. Barcelona. Salida de un batallón de cuerpos francos a operaciones contra los carlistas. Gravat anònim. La ilustración española del 16 d'abril de 1873. ARCA. El ferrocarril molletà va ser clau per al desplaçament de tropes durant el conflicte i objecte d'atac per les tropes carlines en diferents moments, convertint la localitat en front de batalla de la guerra.

Si els raids sobre Mollet en la primera i segona carlinada van tenir com a objecte la recaptació d'impostos en nom de la "Hisenda Reial" del pretendent mitjançant l'extorquiment dels membres de l'Ajuntament i particulars, en la tercera carlinada s'hi va afegir el propòsit de destruir la connexió ferroviària de Barcelona amb Girona i el Vallès. La mateixa extensió de les línies en dificultava la protecció i, pel contrari, en facilitava els cops de mà amb la finalitat d'entorpir el desplegament de les tropes governamentals, provocar el caos a les zones controlades pels liberals i mantenir amenaçada Barcelona i el subministrament de queviures.

Aquests atacs, a banda de la seva significació tàctica, operaven també sobre el pla simbòlic i, per tant, ideològic. El tren era tant una representació de la modernitat que els carlins el repudiaven com una projecció del règim burgès, que el finançava, el construïa i en gaudia.

Entre 1868 i 1876, Mollet va rebre diversos atacs carlins, incloent-hi breus ocupacions. El 13 de setembre de 1868 es registra un possible atemptat: un estrany descarrilament a la Riera de Caldes i Mollet, sentit Granollers, provoca la interrupció del servei tot i que no van haver-hi víctimes. Les sospites es van dirigir cap a les columnes carlines que operaven al

¹²⁰ La masia de can Ferran (can Fonolleda) ja va estar fortificada pel mateix Fèlix Ferran amb motiu de la segona carlinada (1846-1849). Ferran, un dels promotors de la milícia nacional a Mollet, volia vetllar pels seus interessos econòmics, ja que aquesta masia constituïa una de les seves principals factories de vi. La fortificació privada estava pensada per ser defensada per 30 homes armats, la mateixa quantitat de què disposava la milícia molletana. Per aquelles dates, can Ferran era lluny de la trama urbana principal de la vila, concentrada al voltant de l'església parroquial; per tant, el seu valor com a punt defensiu de la població era molt qüestionable.

¹²¹ Acta del ple municipal de 24/03/1875, AHMVA.

Vallès.¹²² El servei quedarà suprimit a partir del dia 23 del mateix mes i no es reprendrà fins passat un temps i de manera parcial.

La presència de partides al Baix Vallès era una constant a partir de 1872. El coronel Casalís¹²³ es desplaça amb una unitat militar fortament armada per ferrocarril fins a Mollet en previsió d'un possible atac carlí contra Granollers el 31 d'octubre de 1872.¹²⁴ L'11 de gener de 1873 es produeix un enfrontament directe entre la milícia molletana i una columna carlina al pont del ferrocarril a prop de can Trenc. Els carlins intentaven fer esclatar càrregues de dinamita per destruir el pont.¹²⁵

No es van registrar baixes locals i hi ha dades sobre una possible baixa carlina, el fill del cabdill Guiu.¹²⁶ La gravetat del fet va obligar a una nova supressió del servei ferroviari.

El 28 de juliol del mateix any, és detingut a Mollet un suposat espia carlí, conegut com el Borni de la Dormidora, amb gran quantitat de diners, aparentment fruit de les recaptacions dels partidaris. El Borni es desplaçava preferentment per ferrocarril i en primera classe, tot relacionant-se amb els viatgers adinerats i els terratinents de les diferents poblacions del recorregut.¹²⁷ En data indeterminada del mateix any, un tinent, de cognom González, és segrestat a l'estació molletana pel carlí Martí Miret i Queraltó,¹²⁸ que el va retenir durant 5 dies. González havia estat breument a una casa de repòs de Caldes de Montbui i tornava cap a Barcelona quan va ser segrestat.¹²⁹ Aquests dos episodis revelen la relativa facilitat amb què els carlins es movien per Mollet, tant de manera oberta com encoberta, i explica que l'Ajuntament decretés a les acaballes

¹²² *El Norte de Asturias/Diario de Gijón*, 13/09/1868, any III, núm. 471, p. 3 i *El Principado*, 22/09/1868, núm. 6033, p. 261.

¹²³ Casalís ja havia estat a Mollet anteriorment l'agost de 1869 camí de Sant Fost dirigint una matança de carlins que va generar una enorme controvèrsia a la premsa liberal per la seva crueltat i il·legalitat.

¹²⁴ *La Esperanza*, 01/11/1873, p. 3 i *La Imprenta*, núm. 307, 02/11/1873, edició tarda, p. 6964.

¹²⁵ *La Lucha: órgano del Partido Liberal de la provincia de Gerona*, any III, 15/02/1873, núm. 461, p. 3, i *La Imprenta*, 12/01/1873, núm. 012, edició matí, p. 252. La premsa liberal va caracteritzar els carlins com a "pieles-rojas" en referència al tòpic de les novel·les d'aventures ambientades a l'oest nord-americà on es descrivien els atacs dels indis contra els ferrocarrils.

¹²⁶ El coronel José Guiu pertanyia a l'Exèrcit Reial de Catalunya sota les ordres de Joan Castells. La seva zona d'operacions era preferentment el Vallès Oriental. Posteriorment, va combatre a Pamplona. Va morir a Barcelona el 1902. Sobre l'única víctima mortal d'aquest combat només hi ha una referència a la premsa citant com a font "una persona de toda solvencia".

¹²⁷ *La Imprenta*, 29/07/1873, núm. 210, edició tarda, p. 4850. Fins al moment no ha estat possible identificar plenament aquest personatge que a la seva tasca d'espia hi afegia el comandament d'una petita columna carlina. Per *Dormidora* s'entenia llavors una endevinadora que feia les seves prediccions i endevinacions en estat de somnolència.

¹²⁸ Martí Miret i Queraltó (La Granada, 13/11/1846 – Barcelona, 15/04/1896) era eclesiàstic el 1872 a les ordres de Savall. Participà a l'assalt de Cardedeu (6 de novembre de 1873), on es produirà l'assassinat de 19 presoners. Degut a les posteriors amnisties amb què es finalitza la guerra civil, es reincorpora a l'exèrcit amb el grau de coronel i ascendeix a brigadier el 1888, quan es retira a Vic, on es convertirà en industrial.

¹²⁹ *La Campana de Gràcia*, 23/10/1886, p. 0908.

de 1873 un toc de queda a partir de les 18 hores per a les tasques i feines i a partir de les 21 hores per als cafès i tavernes. L'incompliment del toc de queda o les desavinences entre l'alcalde Jaume Demiguel i Santaló i el propietari del Cafè de Baix, en Menna, va originar un confús enfrontament entre aquest i la ronda nocturna dirigida pel mateix alcalde, que va efectuar diversos trets contra en Menna.¹³⁰ Aquest episodi en què els regidors molletans actuaven, armats, com a part d'una ronda i que acabà amb un intent d'homicidi el podem atribuir més aviat, degut al context de guerra civil i les circumstàncies, com un acte de la violència política del Sexenni que com una qüestió d'ordre públic. La presència habitual de tropes governamentals va propiciar un augment dels conflictes entre els milicians i els soldats i els pocs carlins molletans que denunciaren abusos verbals i altres maltractaments comesos pels liberals.¹³¹

El novembre de 1873, Mollet es veurà involucrada en la defensa de Caldes: es van reunir tropes de Barcelona per tren i es va enviar la totalitat dels seus milicians per donar suport al contraatac governamental.¹³² La revenja carlina es va produir el 28 de maig de 1874: Vila de Prat i 1.000 carlins assalten la població, en segresten l'alcalde i els regidors per obtenir la recaptació municipal i incendien l'estació de Mollet i la línia telegràfica igual que a Cerdanyola. Hi ha indicis que van ser ajudats per un petit grup de carlins molletans¹³³ i el brigadier Juárez Negrón, que arriba el dia després acompanyat de cavalleria i d'artilleria. Dos soldats liberals captius per Vila de Prat aconseguixen escapar i reunir-se a Mollet amb les forces del govern.¹³⁴ L'estació molletana no serà reconstruïda fins molt temps després.¹³⁵ El 7 d'agost de 1874, les operacions carlines entre Mollet i Montcada provoquen la paralització del servei

¹³⁰ Aquest fet va motivar el cessament immediat de l'alcalde i l'apertura d'una causa criminal contra ell i altres regidors. Una versió d'aquest fet va ser recollida per Villanueva (1997). Atribuïda als records personals de Frederic Ros, canviant totalment l'any del succés (el situa a la primera dècada del segle xx en comptes de 1873) i atribuint erròniament a un problema sobre jocs de cartes el que era, probablement, el primer crim polític que es va cometre a Mollet. Aquest episodi va ser aprofitat pel Govern Civil per realitzar una purga política a l'Ajuntament destituint Demiguel i altres regidors implicats i nomenant-ne d'altres més addictes al nou règim.

¹³¹ Les vexacions que haurien infringit els soldats del govern liberal contra els moderats i tradicionalistes molletans apareixen en una carta anònima publicada al diari catòlic filocalrí *El Pensamiento Español*, 08/11/1872, p. 2.

¹³² *La Imprenta*, 02/12/1873, núm. 336, edició matí, i *La Imprenta*, 29/05/1874, núm. 149, edició matí.

¹³³ Entre els elements conservadors i tradicionalistes locals hi destacava el mossèn Eduard Maria Vilarrassa i Costa (Barcelona, 1825-1890), que amb posterioritat seria un personatge notori de la cúria barcelonina i criticat per liberals i progressistes pel seu caràcter ultraortodox i conservador.

¹³⁴ *El Anunciador Catalán, diario de anuncios, avisos y noticias*, 12/04/1874, núm. 13, p. 2.

¹³⁵ Fins a l'any 1876 no es va preparar un pla per presupostar la reconstrucció de l'estació, segons el diari *La Imprenta*, 25/03/1876, núm. 085, edició matí, p. 2139. Les obres es demorarrien encara més temps.

ferroviari.¹³⁶ El 10 de setembre del 1874, un nou cop de mà carlí destrueix la línia de telègraf a Mollet (paral·lela a la línia ferroviària) i el brigadier Sáenz de Tejada és enviat a la població per unir-se amb les forces de Granollers. Malgrat això, una nova presència de Vila de Prat amb 800 carlins provoca que totes les comunicacions entre Mollet, Caldes i Montcada quedin interrompudes a partir de l'agost d'aquell any.

El darrer episodi tindrà lloc el 2 d'agost de 1875 quan la columna Muxí —300 infants i 60 genets que conformaven el 4t i 5è batallons de Barcelona— es fortifiquen momentàniament a la població, però l'abandonen poc després per la proximitat d'una brigada sota les ordres del general Saturnino Fernández de Acellana.¹³⁷ Els carlins es dirigeixen cap a Caldes i Sant Feliu després d'un breu tiroteig amb les tropes liberals (Ferrer, 1959, p. 190).

Aquest darrer episodi ens mostra que el punt fortificat previst per l'exèrcit a can Ferran, que descriu a l'inici del capítol, no estava en funcionament. Durant aquella època, el cap de l'estació del ferrocarril molletà era Pau Sabatès, destacat liberal local que no va poder evitar la destrucció de les instal·lacions, fet que sempre recordaria amb dolor. Sabatès encara va protagonitzar un intent d'aturar l'assalt a l'express de França el 1883 (anteriorment esmentat) abans de morir

el 19 de desembre del mateix any.

Molt possiblement sense el ferrocarril, Mollet hauria estat igualment atacat pels carlins; amb el ferrocarril, els atacs van ser més nombrosos i violents, tot i que en cap cas van arribar al salvatgisme de l'assalt carlí a Granollers el 1875 (Farnés, 2023). Però tal com demostren els expedients de la Comandància d'Enginyers citats, el ferrocarril també constituïa una excusa per establir una unitat militar permanent a Mollet. Si en un principi es va pensar en una secció d'infanteria amb atribucions de vigilància i contrainsurgència, després es va materialitzar la presència dels carrabiners, un cos militar adscrit al Ministeri d'Hisenda, per realitzar tasques de vigilància fiscal i contra delinqüents organitzats —els bandolers. Ja al segle XX, els carrabiners serien substituïts per un altre cos militar, la Guàrdia Civil, amb atribucions més grans. La confusió entre guerra i ordre públic, comuna durant gran part de la història recent del país, també trobava el seu espai a Mollet. A partir de 1877, la presència de tropes a Mollet serà habitual, tant per a desplaçaments com per efectuar maniobres prop de la localitat, i suposaran una càrrega econòmica perquè el municipi haurà d'avançar els diners per a les despeses de subministrament de queviures per als soldats i gra per a les cavalleries (bagatges). La intensa activitat desplegada pels carlins al Vallès va ser

¹³⁶ El Noticiero de Menorca, any I, 07/08/1874, núm. 90, p. 1.

¹³⁷ Saturnino Fernández de Acellana y Aranguren (Logronyo, 07/09/1827 — Madrid, 21/07/1885) era oficial del cos d'enginyers i va participar activament en la tercera guerra carlista, on va caure breument presoner. Alliberat en un intercanvi de captius, es reincorpora a la lluita al País Valencià i posteriorment és destinat a Catalunya, on va rebre l'encàrrec de protegir el Vallès de les incursions carlines.

la causa, segons algunes fonts, de l'interès dels terratinents vallesans i del Maresme per estructurar i armar un sometent permanent no com a força d'autodefensa popular sinó com a cos paramilitar amb la funció de defensar les propietats dels terratinents i com a guàrdia de corps particular. El capità general de Catalunya va acceptar la proposta de la burgesia agrària. Aquesta usurpació de la històrica institució catalana va suposar la progressiva dretanització del sometent fins a arribar a convertir-se en un instrument caciquista més amb la dictadura de Primo de Rivera el 1923.

78

La societat de masses i de l'oci associat tindrà amb el ferrocarril un factor fonamental molt visible a Mollet. Ja hem esmentat que el tren facilitava l'arribada de comerciants al mercat setmanal i a les festes estiuenques. També serà ocasió que entitats de fora de Mollet facin actes a la població, com la visita de "Lo Duch Bo" o "Lo Duch de les Camàndules, en Carnestoltes XII" el 20 de febrer de 1870. Aquest havia sortit de l'estació de Girona en direcció Barcelona i era rebut a les estacions vallesanes per anunciar les festes, en un acte organitzat per la Societat del Born.¹³⁸ No podem oblidar el context, amb un buit de poder arran de la caiguda d'Isabel II i la inestabilitat política, juntament amb una crisi financera, de la qual les companyies ferroviàries no eren alienes, com a principal factor de la fallida bancària de 1866 al 1868. El fet de lligar el ferrocarril al Carnestoltes, una fes-

tivitat àmpliament rebutjada pel tradicionalisme catòlic extremista i els carlins, constituïa una demostració política de control del territori per part del govern civil liberal.

El ferrocarril va proporcionar la primera ocasió en què els molletans rebien la visita directa d'un cap d'estat. El 19 de setembre de 1871, dins la gira d'Amadeu I a Catalunya, el tren que el transportava de Barcelona a Girona s'atura a Mollet, on és complimentat a l'estació per l'alcalde, Joan Comadran; regidors; el mossèn, i la milícia local i militars en formació. El rei va passar revista militar i ciutadana a l'estació¹³⁹ i pronuncià un discurs. El contacte amb el món polític estatal s'iniciava l'any 1869 amb la presència de destacats republicans de Barcelona o candidats com Roberto Robert. Un altre acte de masses amb clara finalitat política va ser la rebuda de les despulles de Ramon Berenguer III el Gran, traslladades per ferrocarril de Barcelona a Ripoll el 1893 al seu pas per Mollet per l'Estació de Santa Rosa (Carreras, 1893). Cap a principis del segle xx, la presència de polítics com Lerroux, Companys i altres figures rellevants serà habitual gràcies a la mobilitat facilitada pel ferrocarril.

La societat de masses, en el cas de Mollet, comença abans més per causa del ferrocarril que no pas per la premsa, considerada unànimement la creadora d'aquest concepte. Sense la mobilitat produïda pel trànsit de locomotores i trens, Mollet hauria quedat endarrerida en el procés de massificació. La premsa depenia en última instància de dos

¹³⁸ Crònica de Catalunya, 19/02/1870 i 21/02/1870, pp. 2 i 3, respectivament.

¹³⁹ Diari El Imparcial, 23/09/1871, p. 2.

Figura 11. Trasllat de les despulles del comte Ramon Berenguer III a una estació de la línia a Sant Joan de les Abadesses, segons dibuix de J. Carreres i Candí, 1893. El ferrocarril no només era un símbol en si mateix, sinó que era utilitzat de manera simbòlica per promoure actes polítics de masses.

factors clau: el grau d'alfabetització de la societat i la facilitat d'accés als diaris. Tot i que la premsa arriba a les poblacions més allunyades de les capitals, sense un grup de població alfabetitzat i amb prou diners per satisfer el seu preu, no podia aspirar a ser un eficaç sistema de masses. Els viatgers del ferrocarril constituïen, però, una xarxa de difusió de notícies –i també rumors– entre les poblacions connectades. El seu impacte com a font d'informació informal encara no està quantificat.

5. Conclusions

En el període estudiat, de 45 anys, hem pogut ressenyar prop de 68 incidents de seguretat i d'ordre públic que hem analitzat, dels quals el 85 % estan relacionats de manera directa amb el ferrocarril o bé on el ferrocarril té un factor determinant en la seva causa, desenvolupament o resolució. Si establim un quadre estadístic

hi observariem que el període amb més índex de successos és el que va des de 1870 fins a 1889, que correspon als anys de crisis polítiques més fortes –la revolució La Gloriosa, la caiguda de la monarquia isabelina, la Primera República, l'intent fallit de la monarquia constitucionalista d'Amadeu I, la tercera carlinada i la Restauració– que augmentaven de manera significativa la tensió social i paral·lelament els delictes. Així, entre 1870 i 1884 es comptabilitzen 10 actes de delinqüència o bandolerisme, del total de 13 registrats al nostre estudi (el 76,92 %) i 7 dels 11 casos de conflictivitat social (63,63 %). La crisi política es reflecteix perfectament en la crisi de seguretat, però el que és més important per a aquest estudi és la relació directa de la pràctica totalitat d'aquests incidents amb el ferrocarril com a factor implicat. Fins i tot, la majoria dels accidents ferroviaris es produeixen no quan la tecnologia encara era una novetat, sinó quan ja estava consolidada. En aquest període, el tràfic de passatgers i comercial s'incrementa, però la crisi financera de les companyies ferroviàries impedeix un adequat manteniment preventiu.¹⁴⁰ Dels 8 accidents registrats, només un correspon al període primerenc de la xarxa ferroviària (1862) i la resta, al període que va de 1880 a 1899, sent el pitjor moment el quadrienni de 1880 a 1884.

Fins i tot, els assalts durant la tercera guerra carlina estan relacionats amb el ferrocarril de manera clara

¹⁴⁰ La premsa vallesana informarà repetidament de problemes de puntualitat, manca de manteniment dels vagons, polítiques de preus incoherents o imprudències dels maquinistes. La publicació *El Congost* va ser especialment bel·ligerant assenyalant deficiències dels serveis ferroviaris a la comarca en repetides ocasions l'any 1886, per esmentar-ne un exemple.

Figura 12. Inseguretat a Mollet (1854-1900), per nombre de casos. L'activitat bèl·lica al voltant de les vies ferries, el bandolerisme i la conflictitat social són els incidents amb més casos registrats. Els accidents ferroviaris són la quarta causa d'inseguretat, mentre que la resta de casos són poc nombrosos. Font: elaboració pròpia a partir de diferents fonts.

ja que la interrupció de les comunicacions ferroviàries a Mollet era l'objectiu principal de les incursions militars tradicionalistes.

Les estadístiques ens proporcionen una evidència de la significativa influència del ferrocarril i els seus efectes sobre l'increment de la inseguretat pública a Mollet. Si bé caldria esperar que el creixement demogràfic produeixi un increment de delictes i desordres públics no és menys aventurat pensar que aquest increment fos proporcional a l'augment d'habitants. No obstant això, a la figura 13 veiem que l'augment dels incidents es produeix en un percentatge significativament superior al previst. Destaquen els anys corresponents a crisis generalitzades, bé per la violència i inestabilitat política durant el Sexenni Democràtic o per les crisis econòmiques de la Restauració principalment. La majoria dels episodis, com hem vist anteriorment, tenen relació directa amb el ferrocarril o amb els seus efectes. Sense considerar els assalts militars, els anys en què el ferrocarril ocasiona més conflictes és on la distorsió resulta més evident. Així, el nombre d'incidentes és d'1,9 per mil cap al 1858; el 1877 serà de 8,21 per mil; 3,40 per mil, el 1887, i 2,81, el 1893. Tot i que la tendència és a la baixa després de la violència experimentada durant el Sexenni –comuna a la resta del país–, la xifra d'incidentes per cada mil habitants és superior a les mitjanes calculades per Gómez (2009) per aquests anys, estimades entre un 1,1 i un 1,7 per cada mil habitants. Si ni l'estructura demogràfica ni la socioeconòmica de Mollet no expliquen aquesta di-

ferència, hem de buscar l'origen en un element extern al municipi, però amb clara influència sobre aquest que no pot ser un altre que el ferrocarril. El ferrocarril provoca inseguretat i també proveeix d'elements per reduir-la com ara la facilitat de desplaçaments de forces d'ordre públic i jutges, evacuació de malalts cap a hospitals de Barcelona o la facilitat de comunicacions gràcies al telègraf vinculat a aquest transport. Després d'alterar la vida quotidiana molletana, és el ferrocarril mateix qui d'una manera directa o indirecta contribueix a la reducció de les inseguretats que s'havien ocasionat amb la seva aparició.

Podem acceptar que la presència del ferrocarril, per tant, provocava canvis en la seguretat i ordre públic local. Tanmateix, el canvi tecnològic representat pel ferrocarril és una causa d'alteracions de tot tipus i transformacions d'hàbits i de costums –tot i que no seria honest atribuir-li la totalitat dels canvis experimentats per la societat molletana. La societat de masses, una societat on les distàncies s'escurcen, les informacions es transmeten amb rapidesa i les persones contacten amb facilitat amb altres individus, genera una societat més dinàmica, molt diferent de la de l'Antic Règim, amb desafiaments nous per a individus, col·lectius i autoritats. Fenòmens antics, com el bandolerisme o el contraban, adquireixen també velocitat i noves formes gràcies a la xarxa ferroviària, que al mateix temps esdevé una eina eficaç per al desplaçament de forces policials i el control polític. Hem vist com l'existència del ferrocarril molletà determina l'arribada i establiment

permanent de forces de policia que substitueixen la força de seguretat local: carrabiners i Mossos primer, i Guàrdia Civil a principis del segle xx, fins i tot quan el feble procés de proletarització molletana o el creixement demogràfic no eren motiu suficient, en principi, per justificar el desplegament permanent. Sigui perquè el Govern Civil de Barcelona volia assegurar el control policial d'una població tan propera, o que les carlinades havien demostrat ser importants per al perímetre defensiu de la capital o per pura prevenció a futurs, el que és ben cert és que les tres línies de ferrocarril van ser el punt sobre el qual s'organitzaven rondes i patrulles policials en congregar al seu voltant la major acumulació de persones, gent

de pas i de negocis. També van ser el lloc on els molletans van prendre contacte directe amb autoritats estatals, com el mateix rei Amadeu I (i molt més endavant, amb Alfons XIII), amb bisbes i diputats, empresaris, estrangers, grups d'excursionistes, periodistes o barcelonins que arribaven durant les festes majors o d'estiueig.

El ferrocarril també va estar íntimament relacionat amb el sistema caciquista de la Restauració. No només com a eina policial de control social mitjançant el desplaçament de tropes o forces policials pel Vallès, sinó també pels lligams econòmics no sempre confessables entre els terratinents locals i les empreses ferroviàries mitjançant favors, contractes o connivències més o

82

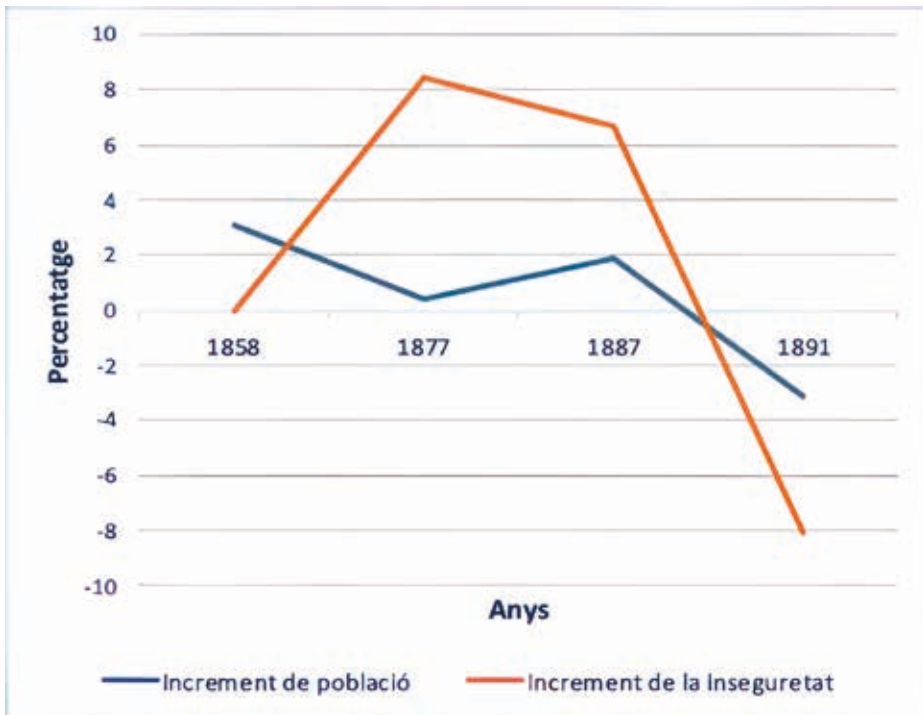

Figura 13. Relació entre increment de població i inseguretat a Mollet calculat com a taxes de creixement anual acumulat (1858-1891).

menys evidents però significatives. La insistència de l'alcalde Oleguer Duñó i Lladó de fer obligatòria per als homes del poble una ronda nocturna de seguretat significava, ras i curt, desviar recursos laborals dels molletans per garantir la seguretat de les vies, una responsabilitat que o bé havia de ser assumida per l'Estat a través de la Guàrdia Civil o bé per la mateixa companyia. La manca de responsabilitat —i un evident menyspreu vers la població—, evidenciat en l'acumulació de substàncies explosives a l'Estació de França, és un altre exemple de caciquisme que hem pogut documentar en aquest article.

El contacte habitual amb realitats més enllà de l'entorn immediat va ser un dels motors de les modificacions positives o negatives al si de la societat i una nova percepció del món. Una persona nascuda el 1848 hauria vist la primera locomotora al seu poble amb sis anys d'edat i conegut el primer missatge rebut tele-

gràficament el 1854; la desaparició dels milicians i l'arribada de cossos policials estatals, i podria haver telefonat a Sabadell amb 47 anys. No gaire temps després hauria vist passar per la carretera general el primer vehicle automòbil que va creuar Mollet el 1897.¹⁴¹ La velocitat dels canvis devia de ser tan aclaparadora com ho és ara. Fins i tot, molletans i molletanes nascudes, per exemple el 1786, en ple regnat de Carles IV haurien tingut oportunitat de viatjar en tren abans de fer els 70 anys.

La realitat rural de la seves infanteses, limitada i pausada, havia estat transformada per complet gràcies a la tecnologia. I amb la tecnologia, noves formes de vida, més complexes que les tradicionals, més estimulants i amb dinàmiques allunyades del món que la seva família els havia transmès. I una d'aquelles dinàmiques va ser la sensació d'un ordre social diferent, inseguretats diferents i maneres diferents de fer-los front.

Bibliografia

- Alcaide, R. (2001). Inmigración y marginación: prostitución y mendicidad en la ciudad de Barcelona a finales del siglo XIX. Una comparación con la actualidad. *Scripta Nova: revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 94(103). <https://www.ub.edu/geocrit/sn-94-103.htm>
- Amades, J. (1951). *Folklore de Catalunya. Cançonner "Refrans de la feina i dels oficis"* (p. 1126). Editorial Selecta-Catalònia.
- Armstrong-Price, A. (2015). *Infrastructures of Injury: Railway Accidents and the Remaking of Class and Gender in Mid-Nineteenth Century Britain* (tesi doctoral). Universitat de Califòrnia.
- Arnabat, R. (2022). La Milicia Nacional Voluntaria en Cataluña durante el Trienio Liberal (1820-1823). Una aproximación sociológica y geográfica. *Hispania. Revista Española de Historia*, 82(270), 107-139.

¹⁴¹ *La Veu del Vallès*, 08/08/1897, p. 5. La precisió del redactor ens permet conèixer dia, hora i lloc: dilluns 2 d'agost a les quatre de la tarda, a la carretera principal. Amb el temps, les conseqüències sobre seguretat, ordre públic i la mateixa trama urbana de Mollet seran encara més grans que les provocades pel ferrocarril.

- Arró, F. D. P. (1892). *Estadística médica de la Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona á Barcelona y Francia correspondiente al septenio 1879-1885 respecto de las líneas de Gerona y al año 1886 respecto de éstas y de las de Tarragona y de la Frontera* (1a ed.). Imprenta de Heinrich y Cía. en comandita.
- Ballesteros, E. (2010). Retribuciones de los trabajadores del servicio de Vía y Obras (MZA): reflexiones en torno a un análisis multidimensional. *Tst: Transportes, Servicios y Telecomunicaciones*, 18, 172-197. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3277427>
- Barraquer, G. (1917). *Los Religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, Tom III, Llibre III, Cap. XV, p. 343. Imprenta Francisco J. Altés y Alabart.
- Barquín, R., Pérez, P. S. i Carnero, B. S. (2012). La influencia del ferrocarril en el desarrollo urbano español (1860-1910). *Revista de Historia Económica*, 30(3), 391-416.
- Berges, M. (2017). Abaix les quintes! El Vallès Occidental i les formes d'oposició a la contribució de sang (1845-1909). *Terme*, 32, 163-178.
- Bosch, L. (1998). La fàbrica de Dinamita de la Nau. *Campsentelles*, 3, 8-22.
- Bravo, E. (1891). *Legislación de ferrocarriles* (1a ed.). Establecimiento tipográfico de Pedro Núñez.
- Campos, M. S. (2011). De la policía sanitaria en el Antiguo Régimen al orden constitucional. *Anuario de Historia del Derecho Español*, 81, 1009-1028.
- Capdevila, J. (2013). *Temptats per l'atar: la narrativa del joc a la Catalunya de la Restauració*. Arola Editors.
- Carreras, F. (1893). *Crónica de la traslación de les despulles de Ramon Berenguer III lo Gran Comte Soberá de Barcelona en 1893* (1a ed.). Mataró: Estampa de F. Abadal y Cia.
- Carrillo, J. L., Bernal, E. i Calero, M. L. S. (2007). El higienista Manuel Pizarro Jiménez (1821-1892) y su discurso doctrinal "De la prostitución y de su influencia en las costumbres, en la moralidad y en la salud pública" (1870). *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, 59(1), 167-202. <https://doi.org/10.3989/asclepio.2007.v59.i1.221>
- Casals, À. (Dir.) (2022). *Del sometent als mossos d'esquadra. Història de l'ordre públic a Catalunya*. Editorial Afers.
- Casas, L. (2019). Virtud y vicio del obrero en la España del XIX (I). *IUSLabor*, 2, 172-196. <https://doi.org/10.31009/IUSLabor.2019.i02.11>
- Comas, F. i Sardans, J. (2019). Evolució de la prostitució a Manresa. *El Pou De La Gallina*, 354, 16-24.
- Corbalán, J. (1995). Mollet del Vallès i "el Calderí." *Notes*, 9, 99-110.
- Cornu, M. (2020). La police spéciale des chemins de fer dans la Marne (1870-1914). *Sciences De L'Homme Et Société*, 29. <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-03208366>
- Corrales, E. M. (1988). El contrabando en el litoral catalán durante el reinado de Carlos III. *Pedralbes: revista d'història moderna*, 8, 485-494.
- Coutras, J. (2005). Hommes et femmes dans l'espace public français depuis un siècle. *Cahiers De Géographie Du Québec*, 31(83), 143-155.
- Cuéllar, D. (2017). Una aproximación a las tarifas ferroviarias para viajeros en España (1844-1935). *Investigaciones de Historia Económica*, 14(2), 188-198. <https://doi.org/10.1016/j.ihe.2017.02.002>
- Cussó, X. (2009). El papel del ferrocarril en el suministro de cereales panificables en la provincia de Barcelona en la segunda mitad del XIX. *Universitat Autònoma de Barcelona*.
- Delgado, C. i Lagüera, S. (2020). Morfología urbana, infraestructuras ferroviarias y crecimiento económico en las ciudades cántabras. *Investigaciones Geográficas*, 74, 85-112. <https://doi.org/10.14198/INGEO2020.DVLD>
- De los Cobos, F. (2016). Los trabajos de las mujeres pobres en el ferrocarril español del siglo XIX. *Dins Asociación de Historia Contemporánea XIII Congreso La Historia, Lost in translation? Taller 23. El ferrocarril en España: un largo debate*, (pp. 2639-2740).
- De los Cobos, F. i Martínez, T. (2006). Seguridad y clases en el ferrocarril español del siglo XIX: gran clase, tercera y trabajadores. *Dins IV Congreso Historia Ferroviaria* (Málaga, setembre de 2006).

- Désert, G. (1977). Les archives hospitalières: source d'histoire économique et sociale. *Cahier Des Annales De Normandie*, 10(1), 3-252.
- Dueñas, F. (1997). La milicia nacional local en Barcelona durante el trienio liberal (1820-1823) (tesi doctoral). Universitat Autònoma de Bellaterra.
- Egea, P. M. (2011). Las redes de prostitución en la España del siglo XIX. El enclave de Cartagena en los inicios de la Restauración. *Studia Historica. Historia Contemporánea*, 26(26), 213-242.
- Ellefsen, H. B. (2018). Politien politikk og politikkers politit. *Norske politireformer i perioden 1682-1866* (tesi doctoral). Universitat de Bergen.
- Ellefsen, H. B. (2021). Embetsmannsstans politipolitikk 1814-1842. *Historisk Tidsskrift*, 100(2), 101-115.
- Esteban-Oliver, G. (2017). La distribución geográfica de la actividad económica y de la industria en España: un análisis a nivel de partido judicial, en base al censo de 1860. *Biblio3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales* (format digital), XXII (1.209). <http://www.ub.es/geocrit/b3w-1209.pdf>
- Esteban-Oliver, G. (2021). *El Ferrocarril en España: Estaciones, Acceso a la red y Compañías Privadas 1848-1941* (tesi doctoral). Universitat de Lleida.
- Estrada-Rius, A. (2002). La falsificació de moneda a la Catalunya dels segles XVIII i XIX i la seva repressió. El paper dels mossos d'esquadra. Dins J. Vidal i J. Camps (Coord.), *Els Mossos d'Esquadra, història i evolució d'una institució tricentenària* (pp. 117-148). Universitat Rovira i Virgili, Publicacions URV, *Estudis sobre conflictes socials*, 11.
- Farnés, J. M. (2023). L'assalt de Granollers pels carlins (17 gener 1875): noves aportacions. Ponències. *Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 27, 79-107.
- Fernández, M. (2023). *Delitos y orden público en el Estado constitucional: fenomenología, instituciones y normas*. Dykinson.
- Ferrer, M. (1959). *Historia del tradicionalismo español*. Editorial Católica Española, 27.
- Ferrocarril y Minas de San Juan de las Abadesas. Servicio sanitario (1882). Memoria correspondiente al año 1881 presentada al Consejo de Administración de la Compañía por el Dr. D. Juan Viura y Carreras. Ateneu Barcelonès.
- Figuerola, J. (2016). La història de la Policia Local. Dins J. R. Fuentes i J. M. Capell (Coord.), *La Policia Local a Catalunya* (pp. 21-91). Diputació de Barcelona, 1.
- Font, J. (2005). El Procés d'implantació territorial del ferrocarril a Catalunya: La formació de les xarxes de les companyies del "Norte" i MZA. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 24, 49-63.
- García, A. (2008). "Ya no existe Partido Progresista en Barcelona". Experiencia social y protesta obrera en la insurrección republicana de 1869. *Hispania. Revista Española de Historia*, 68(230), 735-760.
- Godicheau, F. (2022). El extraño poder del orden público. *Prohistoria. Historia, políticas de la historia*, 38, 1-27. <https://doi.org/10.35305/prohistoria.vi38.1728>
- Gómez, G. (2009). El declive de la violencia y el proceso de modernización en la España de la Restauración (1885-1918). *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales*, 62(1), 313-356.
- González, A. (1998). Fuentes para la historia del ferrocarril en archivos militares españoles. L'autor. <https://docutren.com/HistoriaFerroviaria/Alicante1998/pdf/68.pdf>
- González, D. (2016). *Comunicación, Publicidad y Modernidad. El caso del eje ferroviario Madrid-Córdoba-Málaga (1841-1900)* (tesi doctoral). Universitat de Màlaga.
- González, E. (2008). La política de orden público en la Restauración. *Espacio, Tiempo y Forma. Serie V, Historia Contemporánea*, (20).
- Gordon, K. (n.a.). *A History of Policing the Railway*. Recuperat 15 juliol 2024, de <https://web.archive.org/web/20070605144555/http://www.btp.police.uk/History%20Society/Publications/History%20Society/The%20history/Printable/History%20of%20Policing%20the%20Railway%20Printable.htm>

- Harrington, R. (2001). *The Railway Accident: Trains, Trauma and Technological Crisis in Nineteenth Century Britain*. Dins M. S. Micale i P. Lerner (Eds.), *Traumatic Pasts. History, Psychiatry and Trauma in the Modern Age, 1870-1930* (pp. 31-56). Cambridge University Press.
- Harrington, R. (2003). On the Tracks of Trauma: Railway Spine Reconsidered. *Social History of Medicine*, 16(2), 209-223. <https://doi.org/10.1093/shm/16.2.209>
- Herranz-Loncán, A. (2007). The spatial distribution of Spanish transport infrastructure between 1860 and 1930. *The Annals of Regional Science*, 41(1), 189-208.
- Hidalgo, J. R. (2003). Transformaciones urbanas y policía en la Barcelona del siglo XIX. *Mélanges De L'École Française De Rome. Italie Et Méditerranée*, 115(2), 827-844. <https://doi.org/10.3406/mefr.2003.10067>
- Hijano, Á. (2013). El municipio y los servicios municipales en la España del siglo XIX. *Ayer*, 90, 141-166. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4267467>
- Iglesias, S. (2010). La evolución del concepto de orden público a través de las constituciones españolas hasta 1812. *Revista de Derecho UNED*, (7).
- Iturralde, M. (2014, 16 setembre). Trenes para la guerra. *El Correo*. <https://www.elcorreo.com/alava/sociedad/201409/16/trenes-para-guerra-20140916111957.html>
- Jar Torre, L. (2009) *Historias de la Mar. Un desastre a la española*. *Revista General de Marina*. Noviembre 2009.
- Juez, E.-P. (2002a). *El mundo social de los ferrocarriles españoles de 1857 a 1917* (tesi doctoral). Universidad Complutense de Madrid.
- Juez, E.-P. (2002b). La conflictividad laboral en las antiguas compañías de FF.CC. en España. Dins *II Congreso de Historia Ferroviaria*. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5857650>
- Langård, G. W. i Ruud, L. H. (2005). *Sydbaneracer og Skandiapil*. Club de Ferrocarrils Noruegs.
- Laraña, E. i Ballbé, M. (1985). Orden Público y militarismo en la España constitucional (1812-1983). *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 30, 318-327.
- Licht, W. i Stowell, D. O. (2000). Streets, railroads, and the Great Strike of 1877. *The Journal of American History*, 87(3), 1047.
- Llensa de Gelcen, S. i Coll, J. (1964). Recuerdo de la gran catástrofe ferroviaria ocurrida entre Hostalrich y Breda (7 de octubre de 1863). *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 17, 407-418.
- Maluquer de Motes, J. i Banco de España (Comp.) (2021). *La inflación en España. Un índice de precios de consumo, 1830-2012* [dataset]. Repositori institucional del Banc d'Espanya. <https://repositorio.bde.es/handle/123456789/15432>
- Marcos, M. J. (2025). *Accidentes ferroviarios en España* [dataset]. Federación Castellano Manchega de Amigos del Ferrocarril. https://www.fcmaf.es/Publicaciones/Accidentes_Ferrovios_Espa%C3%B1a.pdf
- Martí, A. (1997). Mataró 1837-1838: Increment del poder militar. *Sessió d'Estudis Mataronins*, 14, 163-172.
- Martínez, C. (2014). *El principio de equivalencia en el sistema tributario español*. Marcial Pons, Ediciones Jurídicas y Sociales.
- Meldolesi, T. (2015). Le chemin de fer entre XIXe et XXe siècle: manifestations de l'inquiétude se penchant vers la folie pendant le voyage en train et à la gare. *Conserveries Mémoires. Revue Transdisciplinaire*. <http://cm.revues.org/2070>
- Mercadal, J. (1886, 31 agost). Datos relativos a la epidemia de cólera en la provincia de Barcelona. *Gaceta Médica Catalana*.
- Monsó, J. (2012). *Política d'ordre públic i repressió durant la Restauració (1875-1898)* (tesi doctoral). Universitat de Barcelona.
- Montoro, F. (2000). El Bandolerismo en la comarca malagueña de la Axarquía durante el siglo XIX. *Isla de Arriarán: revista cultural y científica*, 16, 165-178.

- Morillas-Torné, M. (2014). *Evolució del ferrocarril a Europa i la seva influència en els canvis en la distribució de la població. El cas d'Espanya, 1848-2010* (tesi doctoral). Universitat de Lleida.
- Norsk hoved-jernbane i femti aar. 1904, Christiania, W.C. Fabritius & sønner A/S.
- Olmedo, A. (2002). Estudio histórico del ferrocarril desde la perspectiva de sus normas reguladoras (comunicació). Dins *II Congreso de Historia ferroviaria "Siglo y medio de Ferrocarriles de Madrid"*. Fundación de los Ferrocarriles Españoles.
- Orihuela, A. (2020). 1854 - Arriba el ferrocarril a Montcada. *Quaderns*, 41, 27-39.
- Palop, J. M. (2004). La militarización del orden público a finales del reinado de Carlos III: la Instrucción de 1784. *Revista de Historia Moderna*, 22, 453-486.
- Pallarès, A. i Sánchez, J. M. (2024). *El ferrocarril a la demarcació de Tarragona. Els orígens. 1856-1940*. Cossetània.
- Pascual, P. (1988). Ferrocarrils i circulació mercantil a Catalunya durant la segona meitat del segle XIX. *Recerques: història, economia, cultura*, 21, 125-161.
- Pascual, P. (1999). Ferrocarriles y crecimiento económico en Cataluña. Dins J. Vidal, M. Muñoz i J. Sanz (Coord.), *Siglo y medio del ferrocarril en España, 1848-1998: Economía, industria y sociedad* (pp. 391-414). Diputación Provincial de Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert.
- Pascual, P. (2016). *El Ferrocarril a Catalunya (1848-1935). Una història de la seva explotació*. Eumo.
- Pérez, F. (1998). Mollet i la crisi colonial de 1898. *Notes*, 12(12), 41-44.
- Piña, L. (2010). En pampa y la vía. Crocos, linyeras y otros trashumantes. *Revista Científica Internacional CUHSO*, 19(1), 117-118.
- Planellas, J. i Planellas, M. (2004). Curiositats de Mollet, del 1880 al 1893, de la llibreta d'en Joan Tura i Pedragosa. *Notes*, 19, 91-98.
- Plaza, A. P. (2016). El sindicalismo ferroviario en España: de las sociedades mutualistas a los sindicatos de clase (1870-1936). *Tst: Transportes, Servicios y Telecomunicaciones*, 30, 14-47. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5534333>
- Requena, J. (2003). Transformaciones urbanas y policía en la Barcelona del siglo XIX. *Mélanges de l'école française de Rome. Italie Et Méditerranée*, 115(2), 827-844.
- Requena, J. (2011). La geografía de la inseguridad en la ciudad. *Biblio 3W: Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, 16(16). <http://www.ub.es/geocrit/b3w-929.htm>
- Risques, M. (1994). *El Govern Civil de Barcelona al segle XIX: desenvolupament institucional i acció política* (tesi doctoral). Universitat de Barcelona.
- Rivas, F. (1973). La guardia civil en los ferrocarriles españoles. *Revista de Estudios Históricos de la Guardia Civil*, 11, 77-108.
- Rivilla, G. (2014). *Élites y quintas: el debate parlamentario sobre el reclutamiento militar durante el siglo XIX* (tesi doctoral). Universidad de Valladolid.
- Roca, J. (2020). La milicia nacional o la ciudadanía armada. El contrapoder revolucionario frente al liberalismo institucional. *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 54. <https://doi.org/10.4000/bhce.2598>
- Roca, J. (2023). Los veteranos de la milicia y de los cuerpos francos: nacionalización de la memoria de las guerras civiles y coloniales (1839-1910). *Cahiers de Civilisation Espagnole Contemporaine*, 30. <https://doi.org/10.4000/ccec.15077>
- Rodríguez, M. (2012). *El 1er de Maig a Catalunya (1890-1918): afirmació, lluita i festa* (tesi doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona.
- Santirso, M. (1995). Voluntarios realistas, voluntarios de Isabel II y milicia nacional, o en la guerra también hay clases (Cataluña, 1832-1837). *Historia Social*, 23, 21-40.
- Sauget, S. (2004). Surveiller les gares parisiennes au XIXe siècle: police et modernité. *Revue d'histoire du XIXe siècle*, 29, 71-87. <https://doi.org/10.4000/rh19.700>

- Saus, M. A. (2013). Entre el ferrocarril y los prostíbulos: derrotero de una frágil urbanización. *Registros. Revista de Investigación Histórica*, 10, 112-127.
- Segovia, M. (2022). La reglamentación de la prostitución en el Vallés Occidental (XIX-XX). Los casos de Terrassa y Sabadell. *Brocar. Cuadernos De Investigación Histórica*, 46, 315-341.
- Sereñana, P i Alcaide, R. (Ed.) (2000). La prostitución en la ciudad de Barcelona: estudiada como enfermedad social y considerada como origen de otras enfermedades dinámicas, orgánicas y morales de la población barcelonesa. Barcelona: Geocrítica.
- Serrano, A. (1999). El ferrocarril y la configuración del territorio: 1848 a 1930. Dins J. Vidal, M. Muñoz i J. Sanz (Coord.), *Siglo y medio del ferrocarril en España, 1848-1998: Economía, industria i sociedad* (pp. 851-902).
- Soriano, J. M. i Almendrote, F. J. (2006). *Apunts per a una història de la Policia Municipal de Mollet. Ajuntament de Mollet del Vallès*.
- 88 Spiers, E.M. (2017). *Engines for empire. The victorian army and its use of railways*. Manchester University Press.
- Térmens, M. (1983). *El ferrocarril a Igualada: la lluita pel progrés (1852-1893)*. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada/Ajuntament d'Igualada.
- Touchelay, B. (2018). Le développement de la police du rail, l'exemple de la Compagnie du chemin de fer du Nord. Dins Regnard, C., Montel, L. i Conchon, A. (Dir.), *Policer les mobilités en Europe et aux États-Unis du XVIIIe siècle à nos jours* (pp. 31-50). Éditions de la Sorbonne.
- Uría, J. (2003). La taberna. Un espacio multifuncional de sociabilidad popular en la Restauración española. *Hispania. Revista Española de Historia*, 63(214), 571-604
- Veiga, X. R. (2020). La milicia nacional en España, 1820-1856. *Claves. Revista de Historia*, 6(11), 203-240.
- Verdaguer, J. (2012, 28 novembre). Les epidèmies de còlera a Terrassa durant el segle XX. Joaquim Verdaguer i Caballé. Recuperat 16 maig 2024, de <https://joaquimverdagner.blogspot.com/2012/11/les-epidemies-de-colera-terrasa-durant.html>
- Vía Libre (2023). Seguridad y clases en el ferrocarril español del siglo XIX. *Vía Libre*. <https://vialibre-ffe.com/noticias.asp?not=1214>
- Vilaseca, J. (2012). Història de la sanitat a Mollet. *Notes*, 27, 137-150.
- Villanueva, S. (1997). Frederic Ros i Chacón, un home de cultura. *Notes*, 11, 111-128.
- Vincenot, H. (1992). *La vie quotidienne dans les chemins de fer au XIXe siècle*. París: France Loisirs.

Altres fonts documentals

Hemeroteca: Crónica de Cataluña (1870-1882),¹⁴² *Diario Constitucional de Palma* (1823), *Diario de Barcelona* (1839-1877),¹⁴³ *Diario de Córdoba* (1857), *Diario Oficial de Avisos de Madrid* (1877), *El Áncora* (1855), *El Anunciador Catalán*, diario de anuncios, avisos y noticias (1874-1878), *El Barcelonés* (1849),

¹⁴² Edicions 19/02/1870, 21/02/1870, 11/02/1878 (edició tarda), 21/01/1882 (edició tarda).

¹⁴³ Edicions 06/11/1839, 10/07/1848, 09/06/1855, 26/03/1856, 25/07/1854, 30/05/1857 (edició tarda), 29/11/1858 (edició matí), 14/10/1861, 21/07/1868 (edició matí), 04/09/1868 (edició matí), 05/02/1871, 28/11/1877.

El Constitucional (1839), El Diluvio (1880-1899),¹⁴⁴ El Español (1837), El Globo (1875), El Imparcial (1871), El Siglo Futuro (1877), El Solfeo. Bromazo diario para músicos y danzantes (1876), El Norte de Asturias/Diario de Gijón (1868), El Noticiero de Menorca (1874), El Pensamiento Español (1872), El Principado (1868), Hermann Volkstblatt (1883), Illustreret Tidende (1879), La Campana de Gràcia (1886),¹⁴⁵ La Correspondencia de España (1869-1877),¹⁴⁶ La Corona de Aragón (1855), La Crónica de Cataluña (1977), La Discusión (1869), La Época (1858), La Esperanza (1873), La France (1883), La Imprenta (1873-1876),¹⁴⁷ La Lucha: órgano del Partido Liberal de la provincia de Gerona (1873), La Nación (1864), La Patria (1850), La Paz de Murcia (1877), La Publicidad (1881-1898),¹⁴⁸ La Veu del Vallès (1897), Le Figaro (1883), Scranton Wochenblatt (1883), St. Galler Volkstblatt (1883).

Arxiu: Arxiu de la Corona d'Aragó,¹⁴⁹ Arxiu Nacional de Catalunya,¹⁵⁰ Arxiu Municipal de Mollet del Vallès.¹⁵¹

¹⁴⁴ Edicions 11/10/1880 (edició tarda), 19/05/1884, 11/04/1885 (edició tarda), 13/04/1886, 20/03/1889, 05/05/1890, 23/12/1890, 10/06/1891, 28/09/1892, 04/08/1893, 25/09/1894, 11/03/1897, 30/09/1896, 04/08/1898, 06/10/1898, 10/02/1899.

¹⁴⁵ Edicions 23/10/1886 i 06/11/1886.

¹⁴⁶ Edicions 28/05/1869 i 16/7/1877.

¹⁴⁷ Edicions 12/01/1873 (edició matí), 29/07/1873 (edició tarda), 02/11/1873 (edició tarda), 02/12/1873 (edició matí), 29/05/1874 (edició matí), 25/03/1876 (edició matí), 01/04/1876 (edició tarda), 25/12/1876 (edició matí).

¹⁴⁸ Edicions 16/01/1881, 01/12/1881, 17/08/1882, 19/03/1889, 31/08/1890, 02/09/1893, 17/12/1893, 03/08/1898.

¹⁴⁹ Carabineros del Reino. Comandancia de Barcelona. 3a Cía. 1a. Secc. (1878). Cuaderno para anotar el servicio del Punto de Mollet. Dirección de la subinspección de Ingenieros. Expediente promovido por Fèlix Ferran, vecino de Mollet. Comandancia de Ingenieros, 371, 22. Capitanía General de Catalunya. Fortificación. Mollet. Relativo a las obras que deberían hacerse en la estación de este nombre para la vigilancia y defensa de la línea férrea (1875). Comandancia de Ingenieros & J. Alsina Esteve; Arxiu de la Corona d'Aragó, diversos, 593, 2560.

¹⁵⁰ Compañía de los Ferrocarriles de Tarragona a Barcelona y Francia (1856). Llibre d'actes de les Juntas Generals d'Accionistes (1850-1856). <https://arxiusenllinia.cultura.gencat.cat/#/cercabasica/detallunitat/ANC1-258-T-25>. Sociedad Ferrocarril de Barcelona a Granollers (1857). Libro de actas de la Junta de Gobierno de la Sociedad Ferrocarril de Barcelona a Granollers para el año 1857. <https://arxiusenllinia.cultura.gencat.cat/#/cercabasica/detallunitat/ANC1-258-T-27>.

¹⁵¹ Actes dels plens municipals del segle XIX.

L'evolució de l'arbrat urbà de Mollet del Vallès (1893-1980)

Josep Gordi Serrat*

Resum: Aquest article analitza l'evolució de l'arbrat a Mollet del Vallès en el període comprès entre 1893 i 1980. Al mateix temps, estudia els elements que han condicionat la presència d'arbres en la trama urbana, és a dir, la vegetació de ribera, ja que el terme municipal està travessat per tres cursos fluvials; les carreteres que tenien la seva pròpia normativa respecte de l'arbrat, i l'evolució política i urbanística.

Paraules clau: arbre, arbrat urbà, carretera, Mollet del Vallès, urbanisme.

The evolution of urban trees in Mollet del Vallès (1893-1980)

Abstract: This article analyses the evolution of trees in Mollet del Vallès in the period 1893–1980. At the same time, it studies the elements that have constrained the presence of trees in the urban fabric, that is, the riverside vegetation, since the municipal area is crossed by three river courses; the roads, which were subject to their own regulations regarding trees, and the political and urban development.

Keywords: Mollet del Vallès, road, tree, urban planning, urban trees.

91

Introducció

Els arbres urbans no són només un element que embelleix o caracteritza el paisatge urbà, sinó que també els podem considerar un subjecte històric ja que la seva presència, localització, espècie... poden ajudar a definir i a entendre una època. Per exemple, el desenvolupament de l'Eixample de Barcelona, al llarg de la segona meitat del segle XIX, va lligat al naixement de l'arbre de carrer, ja que per a Ildefons Cerdà tots els carrers i interiors d'illa n'havien d'estar plens. Per tant, la presència o l'absència d'espècies plantades en carrers i places caracteritzen les diferents etapes del desenvolupament urbanístic d'una ciutat.

Josep Maria Mompín, que des de 1989 ha treballat en la gestió dels espais verds a l'Ajuntament de Mollet del Vallès, explica a la revista *Sostenible* (Solanes, 2025) com han evolucionat les funcions de l'arbrat urbà en els darrers 30 anys. A partir de la seva experiència a Mollet, també parla del que va suposar omplir d'arbres la ciutat, que ara s'han convertit, entre altres funcions, en refugis climàtics.

Amb aquest article busco analitzar com era la situació abans de l'arribada de la democràcia a l'Ajuntament de Mollet i dels nous plantejaments que, afortunadament, han regit la gestió del verd urbà al llarg

*Geògraf, jgordi@gmail.com

Article rebut el 25 d'abril de 2025; acceptat el 7 de maig de 2025.

de les darreres dècades. El període d'estudi comprèn uns noranta anys, que van des de l'aparició de la *Geografia local de Mollet del Vallès...* escrita per Vicenç Plantada (Plantada i Payà, 1893) fins a les primeres eleccions municipals democràtiques després de la dictadura franquista.

En la *Geografia...* molletana de Plantada hi apareix una primera descripció del territori, on s'esmenta que Mollet té 16 carrers i que la riquesa del poble està en l'agricultura, amb una producció basada en el vi, el blat de moro, el cànem i les mongetes. També s'hi esmenta l'existència de dues fàbriques mogudes per vapor. El text va acompanyat d'un mapa topogràfic de Mollet i dels pobles veïns, on apareix, amb molta nitidesa, la xarxa hidrogràfica.

92 En el mapa geològic i topogràfic de la província de Barcelona d'Eduard Brossa, que data de principis del segle xx, s'hi pot veure amb més detall la hidrografia i la situació estratègica del nucli urbà de Mollet, entre les valls de la riera de Caldes i el Tenes i al voltant dels eixos viaris i ferroviaris (Gordi, 2020a).

La primera presència d'arbres en els carrers de la ciutat de Mollet ve marcada per la vegetació de ribera lligada als cursos fluvials, les carreteres i la seva normativa, que afavoria la presència d'arbrat al voltant i el creixement urbanístic marcat pels diferents períodes polítics. En aquest sentit, l'alternança d'èpoques democràtiques i dictatorials marcarà no només el creixement urbà, sinó també la qualitat ambiental d'aquest entorn.

La vegetació de ribera

La vegetació de ribera pròpia de les planes vallesanes és, sobretot, l'al-

bereda (Bolòs, 1962). Actualment, a la riera de Gallecs encara hi ha algun indret on predominen els àlbers, mentre que els plàtans d'ombra són l'espècie que s'ha plantat i ha ocupat el seu lloc en molts espais riparis, en ser arbres de creixement més ràpid. A principis del segle xx, el torrent Caganell travessava la senzilla trama urbana de Mollet totalment descobert. Així, a la figura 1 s'hi pot veure l'existència d'un petit grup d'àlbers al peu de la llera amb la seva característica escorça grisenca.

Un interessant text que ens parla dels arbres i boscos presents als voltants de la trama urbana de Mollet en aquella època és el de Pere Bonvilà (Bonvilà, 1980). L'autor ens ofereix un recorregut pels paisatges de la seva infantesa, tot recordant alzines, pins, lledoners..., així com plantacions de plàtans d'ombra o pollancre, que se situaven en els espais més planers i propers als cursos fluvials.

Figura 1. El torrent Caganell, al descobert, al seu pas per l'actual plaça Catalunya a principis del segle xx. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).

Les carreteres

Tant si observem les fotografies de principis i mitjans de segle (figures 2 i 3), com la visió de Mollet extreta del plànol de Domènec Sugrañes de 1913 que van fer Mariona Bonet

i Artur Santiago per al Pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic de 1984 (figura 4), ens adonem que els espais amb més presència d'arbres, plàtans d'ombra, són les carreteres que travessaven el terme municipal, és a dir, la carretera de Barcelona a Ribes i la de Sabadell a Badalona. Aquests dos eixos viaris són els que condicionen el creixement urbà de finals del segle XIX a principis del XX. Convé reflexionar, breument, sobre la presència dels arbres a les carreteres i per què el plàtan d'ombra n'és l'espècie omnipresent.

Figura 2. L'antiga carretera de Barcelona a Ribes, a l'altura del carrer Espanya, a principis del segle XX. Font: AHMVA.

Figura 3. Carretera de Barcelona a Ribes, a la dècada dels cinquanta. Font: AHMVA.

A mitjans del segle XIX, l'Estat va obligar, reiteradament, a plantar arbrat al costat de les carreteres mitjançant circulars, decrets i ordres. El principal motiu

d'aquesta decisió era que els camins eren de terra i amb la pluja patien greus problemes d'erosió. La norma més antiga és la Ordenanza para la conservación y policia de las carreteras, que data de 1842. Deu anys més tard, es publica la Reial ordre de 7 de febrer del 1852 i en la justificació quedaven molt clars els objectius:

Desde que a mediados del pasado siglo se dio principio a la construcción de las carreteras en España, conoció el Gobierno la conveniencia de establecer arbolados en sus márgenes, con el doble objeto de proporcionar a los viajeros la frescura y amenidad que tanto escasean en nuestras comarcas interiores.

Aquesta Reial ordre també va obligar a establir viviers en totes les carreteres generals, amb l'elecció dels terrenys més propicis i de les espècies que millor s'adaptessin al medi.

A la província de Barcelona, l'any 1897, hi havia 848 quilòmetres de carreteres i s'hi van comptabilitzar uns 50.000 arbres plantats i dos viviers per criar-los.

Quin és l'origen del predomini dels plàtans d'ombra a les carreteres de Catalunya? L'opinió generalitzada és que Napoleó va ser el responsable d'aquesta pràctica. La teoria més difosa és que va ordenar que les carreteres franceses estiguessin vorejades d'arbres perquè les seves tropes poguessin recórrer tot el país de llarg a llarg a l'ombra. També hi ha qui defensa que les vies romanes properes a les viles ja disposaven d'arbres d'ombra.

A més de fer ombra i d'embellir el paisatge, els arbres tenien una altra missió. Amb el pas dels anys, per les carreteres hi circulaven cada cop més vehicles de

que en aquell moment estava formada per pollancre i àlbers: “Fuimos a ver el paseo arbolado que hay a las orillas del Ter” (Zamora, 1973).

Pel que fa a la plantació dels plàtans d'ombra, Montje (2012) esmenta que els primers espècimens els va fer plantar Francesc Josep Bertran Soler, baró de Palmerola (1755-1816), que va ser general de l'exèrcit napoleònic, alcalde de Perpinyà (1804-1809) i també cap del castell de Sant Ferran de Figueres. En tots aquests espais, s'hi va promoure la plantació d'aquests arbres, que eren molt comuns a França. A Barcelona, els primers plàtans d'ombra es planten el 1821 al camí de Gràcia, embrió del futur passeig de Gràcia. El 1861, arriben a la Rambla.

El creixement urbanístic

El nostre punt de partida és el plànol de planejament urbanístic de 1913 (figura 5), que es pot consultar a l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA). Lamentablement, només se n'ha conservat el document cartogràfic, que ens aporta una informació molt interessant vers les previsions del creixement urbà i la presència d'arbres al carrer. Si tenim present que a principis del segle xx només hi havia arbres a les carreteres, al carrer Barcelona i a la plaça Prat de la Riba, el que plantejava Sugrañes era molt agosarat i alhora clarament relacionat amb la proposta urbanística del nou eixample de Cerdà de mitjans del segle xix.

Figura 5. Fragment del plànol d'ordenació urbana de 1913 dibuixat per Domènec Sugrañes on s'observa la previsió de plantar arbres a les grans avingudes que eren perpendiculars a Berenguer III, és a dir, l'actual avinguda de la Llibertat i l'avinguda Calderó. Font: AHMVA.

Figura 6. El carrer Barcelona a finals dels anys vint.
Font: AHMVA.

Figura 7. La plaça Prat de la Riba a principis de segle xx. Font: AHMVA.

Figura 8. El carrer d'Espanya a principis del segle xx. Font: AHMVA.

Domènec Sugrañes (1878-1938) va néixer a Reus i, en el seu moment, va marxar a estudiar arquitectura a Barcelona. Allà hi va conèixer Antoni Gaudí, amb qui va començar a col·laborar i a qui, després de la seva mort, va substituir com a arquitecte de la Sagrada Família fins al 1936. Va ser arquitecte municipal de Mollet de 1913 a 1931. Va dibuixar un plànol d'ordenació urbanística i va escriure unes normes d'edificació que no

s'han conservat. També va dirigir diferents obres, com la Farinera Moretó i la residència familiar dels Moretó (Boter de Palau i Calderón, 2000), la Casa Boix i la del director de la fàbrica de Can Fàbregas al carrer Berenguer, així com la font de la plaça Prat de la Riba, inaugurada el 1921.

En el plànol d'ordenació s'hi mantenia l'arbrat existent al carrer Barcelona i a la plaça Prat de la Riba (figures 6 i 7) i s'hi preveia que els eixos urbans següents també fossin arbrats: avinguda Llibertat i carrers Sant Llorenç, Ramon Casas, Anselm Clavé, així com els paral·lels al tren de Puigcerdà i tots els vials que envoltaven la trama urbana.

Aquesta clara voluntat d'arbrar les principals i futures artèries urbanes de Mollet està clarament relacionada amb els postulats d'Ildefons Cerdà respecte de l'Eixample de la ciutat de Barcelona. Fem-ne un breu repàs històric.

El 15 de febrer de 1859, el Ministeri de Foment encarregà a Ildefons Cerdà que, en el termini d'un any, presentés una primera proposta per al futur Eixample barceloní. En paral·lel, el mes d'abril del mateix any, l'Ajuntament de Barcelona publicà les bases del concurs per al nou Eixample, ja que creia que les competències urbanístiques eren seves. Cerdà no s'hi va presentar i va guanyar la proposta de l'arquitecte Antoni Rovira i Trias. Aquesta situació va originar un conflicte polític i competencial entre les dues administracions, ja que cadascuna havia escollit un guanyador diferent. El litigi entre administracions es va resoldre el 31 de maig de 1860, quan el Ministeri aprovà definitivament el Pla d'Eixample tal com l'havia ideat

Ildefons Cerdà. Cal especificar que el que va aprovar el govern de Madrid va ser el plànol d'alineacions del futur Eixample per poder començar a construir-hi, però no pas el projecte d'ordenança de construcció, ni el pla econòmic que havia presentat Cerdà.

Arribats a aquest punt, és avinent preguntar-nos quin paper tingueren els arbres en la nova proposta urbanística que havia de dirigir el creixement de la ciutat. Recordem que Cerdà coneixia molt bé la situació urbana, social i de salubritat de la ciutat emmurallada, on s'havia passat de cases de dues o tres plantes amb patits interiors a edificis de veïns de cinc o sis plantes i fàbriques de la mateixa alçada. Tot plegat generava una densitat de 859 hab./ha, una de les més elevades d'Europa. L'asfíxia d'aquesta ciutat el preocupava molt, tal com es desprèn de les seves paraules:

La estrechez y tortuosidades de las calles que ni siquiera dejan paso suficientemente libre y cómodo a la circulación ordinaria, la falta absoluta de plazas y jardines espaciosos que hagan las veces de depósitos y de modificadores del aire atmosférico, la excesiva y criminal elevación de las casas particulares y la estrechez de sus patios que no dan acceso directo a la luz solar.

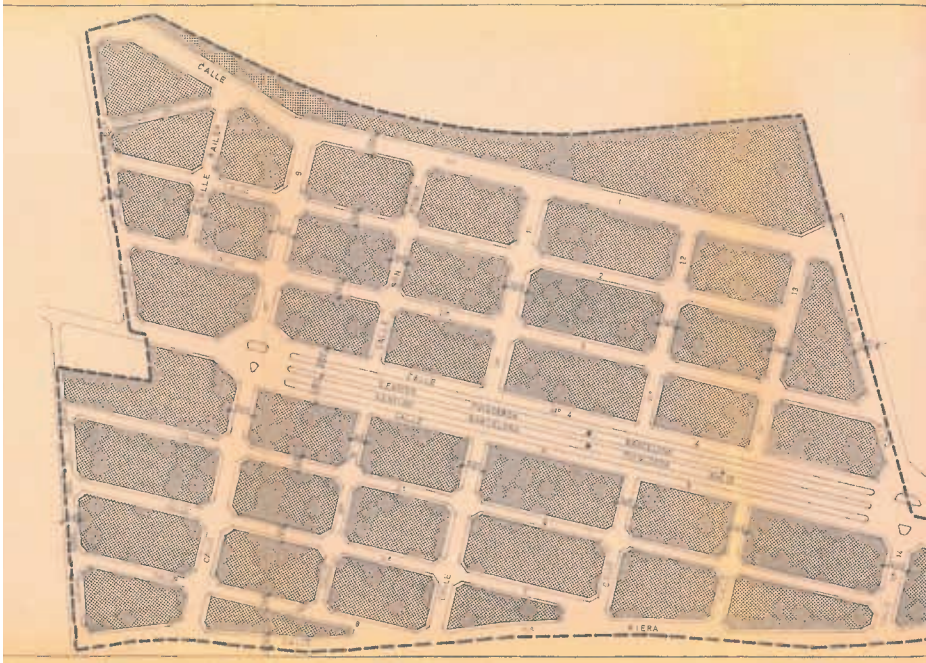
El projecte urbanístic de Cerdà es fonamentava en una estructura urbana de peces repetides, és a dir, carrers i illes que permetien un creixement infinit, uniforme, igualitari i racional de la ciutat. Amb les noves amplades dels carrers i la distribució d'edificis i espais verds, Cerdà aspirava a resoldre els dèficits de la ciutat intramurs: la segregació soci-

al, l'estretor dels carrers i la manca d'arbres, de ventilació i de llum.

La morfologia de l'Eixample té com a peça clau un quadrat de 113 metres de costat, amb els angles escapçats. Així naixien els xamfrans amb 20 metres de costat. El resultat és una estructura ortogonal de la qual només s'havien de construir dos costats amb una profunditat edificable de 20-24 metres i una alçada màxima de 16 metres, i es deixava l'interior destinat a jardins on es plantarien 36 arbres. Sobre aquest tema Cerdà deia:

Mas si en vez de cerrar las islas se dejan abiertas en forma de corchete y que en los jardines de cada casa de enfrente con un enverjado de calles opuestas y paralelas, entonces la renovación del aire de los jardines se hará mucho mejor... será mucho más saludable.

La proposta de Cerdà preveia que al voltant de cada illa s'hi plantarien 100 arbres, 1 cada 8 metres. Per tant, cada illa tindria 136 arbres. Cerdà establí que cada carrer de 20 metres dedicaria la meitat de l'espai al transport i l'altra meitat, als vianants. En el detall de la secció viària va arribar a dibuixar els escocells circulars on es plantarien els arbres. Si aquesta proposta s'hagués convertit en realitat, l'Eixample de Barcelona hauria estat una veritable ciutat jardí. El pla també preveia tots els equipaments que necessitaria la futura ciutat: 31 esglésies; cada 900 metres, un mercat; cada 1.500, un parc, i al voltant del riu Besòs, un gran bosc. Per tant, es preveia una mixtura d'usos i no una especialització per àmbits territorials. Un altre dels principis de Cerdà era

98 **Figura 9.** Pla parcial de la Zona Nord de 1968. Font: AHMVA.

ruralitzar el que era urbà, és a dir, fer entrar la natura a la ciutat amb la plantació d'arbres a tots els carrers i als jardins dels interiors d'illes. Es completaria amb la creació d'una xarxa de parcs, jardins i boscos dins de la ciutat. La clau d'aquesta proposta era més higienista que estètica. Per a Cerdà, els carrers amples eren els conductors per on circulava l'aire que generen els jardins, els quals actuen com a pulmons, mentre que les finestres i les portes dels habitatges eren concebuts com el nas i la boca per on entrava i sortia l'aire de les cambres. La millora higiènica també es fonamentava en una previsió de carrers prou amples per deixar entrar-hi el sol i la llum i ventilar així els habitatges. Cerdà va preveure que es plantarien més de 100.000 arbres entre els interiors de les illes, els carrers, el conjunt

de petits parcs i els dos grans parcs situats als extrems de la ciutat. Per a l'arquitecte, els arbres no eren un element que, simplement, embellia la ciutat, sinó que eren una cosa imprescindible. Deia que:

Las plantaciones de árboles son en tales casos el medio más eficaz de prevenir la infección del suelo, de sanear el terreno y hasta purificar la atmosfera... , por eso no solo conviene que los haya en las calles, sino que es indispensable que en cada manzana se les destine, cuando menos una superficie igual a la edificable.

La quadrícula de l'Eixample permetia un equilibri entre el moviment (carrers) i el repòs (interiors enjardinats de les illes). Es preveia que hi hauria un 50 % de sòl edificat i el 50 % restant, enjardinat. La xarxa de

carrers i cruïlles estava preparada per acollir tots els serveis urbans i les necessitats futures de transport, és a dir, el ferrocarril i l'automòbil.

Avui en dia, els arbres estan plenament integrats dins de l'estètica o escenografia de la ciutat. Per tant, amb el desenvolupament de l'Eixample de Cerdà neix l'arbre de carrer que s'estén per tot el nou espai urbà. Aquest estereotip ha arrelat tant en el programari urbanístic actual que se'ns faria molt difícil imaginar el dibuix d'un nou carrer que no deixés espai per als escocells dels arbres.

Finalitzat el període d'autarquia econòmica posterior a la Guerra Civil, el 1959 es va aprovar el Pla d'estabilització econòmica, que suposà la liberalització de l'economia de l'Estat espanyol. Catalunya va ser un dels territoris que va experimentar un fort creixement econòmic i demogràfic. La figura que va utilitzar l'Ajuntament de Mollet del Vallès per fer créixer la ciutat va ser l'aprovació de plans parcials, alguns per crear noves àrees industrials com el de Can Magarola (1964), Can Magre (1967) o Can Prat (1973), i d'altres per crear espais residencials com el Pla parcial de la Zona Nord (1968) o el Pla parcial d'ordenació urbana del polígon residencial Garbí (1974). Els responsables municipals van adoptar una actitud molt permissiva amb les iniciatives de plans per promoure habitatge (Gordi i Vilaginès, 1993), que van permetre que en alguns conjunts residencials l'aprofitament privat fos d'un 80 % i les reserves per a espais verds, d'un 13 %. Un altre resultat d'aquest creixement desbocat és que

nims estàndards ambientals, com ara la plantació d'arbres als carrers o les reserves d'espais verds. Després d'estudiar els diferents plans parcials de la dècada dels seixanta i setanta, creiem que l'exemple del Pla parcial de la Zona Nord de 1968, que preveia el desenvolupament urbanístic del barri de Can Pantiquet, és il·lustratiu de quin era el tracte de l'arbrat. Afortunadament, aquest pla no es va arribar a desenvolupar. El Pla parcial de la Zona Nord preveia que l'encara antiga carretera passés per dins del nucli urbà i un desenvolupament en forma d'eixample per al nou barri (figura 9). El més curiós d'aquesta proposta d'ordenació urbana és que en l'únic espai on es preveia plantar arbres era entre les separacions de carrils de l'antiga carretera N-152¹ (figura 10) i, en canvi, en els carrers del futur barri de Can Pantiquet no s'hi preveia cap plantació (figura 11).

Conclusions

El Mollet de finals del segle XIX i principis del XX era eminentment rural, tot i que el 1913 Sugrañes dibuixa l'existència de cinc espais fabrils: La Tenería Moderna Franco-Española (la Pelleria), la Farinera Moretó, el Cotó o Vapor Vell, Can Fàbregas i Can Mulà. La trama urbana estava formada per uns quants carrers al voltant de les carreteres i de la plaça de Prat de la Riba, que era el veritable cor del poble. Més endavant, van aparèixer els creixements residencials al voltant de les carreteres. La resta era un espai agrícola voltat de masies i recs.

On hi havia arbres plantats? A la carretera de Ribes (avui, avingudes

¹ Avui l'eix format per les avingudes de Burgos, Jaume I i Antoni Gaudí.

de Burgos, Jaume I i Antoni Gaudí), a la carretera de Sabadell a Badalona (avinguda Rafael Casanova i carrer Berenguer III), al camí que portava a la masia de Can Prat, a la Rambla, al carrer Barcelona (figura 6), a la plaça Prat de la Riba (figura 7) i al carrer d'Espanya (figura 8).

Quines eren les espècies presents als carrers i a les places? El plàtan d'ombra era la més abundant, ja que és la que es va plantar a les carreteres i també a la Rambla. Cal precisar que era omnipresent als carrers de l'Eixample i a la mateixa Rambla de Barcelona. A partir de les fotografies antigues es pot deduir que l'arbre present al carrer Barcelona era l'acàcia, que també es va plantar a la Rambla de Barcelona al llarg de la primera meitat del segle XIX. Per acabar, tenim molts dubtes de l'espècie a la qual pertanyien els arbres de la plaça Prat de la Riba.

Per tot plegat, podem concloure que la presència d'arbres als carrers de Mollet va ser minsa. Només als carrers que tenien la consideració de carretera hi havia una presència continuada d'arbres. El més lamentable és que aquesta situació no va millorar notablement fins a l'arribada de la democràcia. Molts dels nous barris que es van aixecar al llarg dels

seixanta i setanta no tenien cap arbre al carrer. Els notables aprofitaments privats que es van permetre van fer que actualment encara hi hagi un important nombre de carrers nascuts entre 1959 i 1979 sense cap arbre plantat. Per emfatitzar aquesta realitat, reproduïxo dos fragments d'entrevistes aparegudes a la revista *Notes* (Gordi, 2002). En primer lloc, esmento el que responia la primera alcaldessa democràtica, Anna Bosch, a la pregunta de quins eren els reptes urbanístics de la ciutat: "El creixement caòtic i desmesurat; el projecte de macrociutat riera de Caldes a Gallecs; els dèficits en equipaments i serveis; la inexistència de zones verdes (...)". Tot seguit, presento l'opinió d'Antonio Font, que va ser el director del primer Pla general d'ordenació urbana, vers com era la situació de la ciutat:

Recordo una ciutat molt suburbial, amb pocs equipaments i zones verdes, i mancada de qualitat urbana. Era una ciutat on encara es podia apreciar el seu caràcter rural, en la qual es combinaven habitatges tradicionals de planta baixa intercalats amb edificis de quatre o cinc plantes.

Bibliografia

- Bonvilà, P. (1980). *El meu Mollet, boscos i vernedes*. Document inèdit.
- Bolòs, O. de (1962). *El paisaje vegetal barcelonés*. Universitat de Barcelona.
- Boter de Palau, R. i Calderón, B. (2000) *La Farinera Moretó*. Ajuntament de Mollet del Vallès.
- Cerdà, I. (1991). *Teoría de la construcción de las ciudades. Cerdà y Barcelona*, vol. 1. Institut Nacional d'Administració Pública (INAP) i Ajuntament de Barcelona.
- Gordi, J. i Vilaginés, J. (Coord.) (1993). *Mollet-Mollet (993-1993)*. Ajuntament de Mollet del Vallès.
- Gordi, J. (2002). 16 d'octubre de 1981. L'inici de l'urbanisme modern a la ciutat de Mollet del Vallès. *Notes*, 17, 89-121.

- Gordi, J. (2020a). Els primers condicionants del creixement urbà de Mollet del Vallès. *Notes*, 35, 47-52.
- Gordi, J. (2020b). El paper dels arbres en l'evolució urbana de Barcelona (1050-1992). *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 90, 9-38.
- Gordi, J. (2022a). Ildefons Cerdà i el naixement de l'arbre de carrer. Els antecedents. *Serra d'Or*, 746, 28-1.
- Gordi, J. (2022b). Ildefons Cerdà i el naixement de l'arbre de carrer. L'eixample de Barcelona, *Serra d'Or*, 747.
- Gordi, J. (2024). *Arbres de Barcelona amb història*. 31 indrets verds emblemàtics de la ciutat. Cossetània Edicions.
- Montje, N. (2012, 22 abril). Els primers plàtans de la Devesa són napoleònics? *Diari de Girona*.
- Solanes, M. (2025, 21 juliol). Una ciutat verda: 30 anys de feina a Mollet del Vallès. Recuperat 24 setembre 2025, de <https://www.youtube.com/watch?v=SuA8IO2Q8yc>
- Plantada, V. (1998). *Obres completes de Vicenç Plantada 2. Monografies i altres escrits* (F. Pérez, Ed.). Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 2.
- Plantada, V. i Payà, J. (1893). *Geografía local de Mollet del Vallés: ab noticia geográfich-escolar dels pobles dels encontorns y son mapa topográfich. Tipolitografía de Lluís Tasso*.
- Zamora, F. de (1973). *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (R. Boixareu, Cur.). Curial.

Visita a la Galeria Cuní: exposició biogràfica d'un artista del Baix Vallès a reivindicar

Pere Casas Parera*

Resum: Oriünd de Montmeló, fill adoptiu de Mollet del Vallès i arrelat a Madrid, el pintor, escultor i gravador José Alfonso Cuní (Montmeló, 1924 – Madrid, 2021) va formar-se a les millors escoles d'art del país i de l'estranger. Al llarg de la seva carrera, va ser guardonat amb diferents premis nacionals i internacionals. Les seves obres han viatjat arreu i els seus murals al fresc, a l'encàustica, en vitralls i ceràmica decoren temples i edificis urbans de tot el món. Recentment, se li ha reconegut el que a molts artistes de renom se'ls va resistir: el redescobrimient de la fórmula de l'encàustica.

La investigació que ha nodrit aquest article s'ha dut a terme a través d'entrevistes i de consultes en fonts documentals i bibliogràfiques, tant de caràcter teòric com de materials empírics extrets del fons d'arxius públics i privats. El text simula la visita a una exposició on cada sala revela un aspecte diferent de l'artista.

Paraules clau: encàustica, Encaustic Cuní SL, Joan Abelló, José Alfonso Cuní, Mollet del Vallès, Montmeló, mur, pintura, Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, vitrall.

Visit the Cuní Gallery: a biographical exhibition of an artist from the Baix Vallès who deserves recognition

Abstract: Born in Montmeló, adopted son of Mollet del Vallès, and with strong ties to Madrid, the painter, sculptor and engraver José Alfonso Cuní (Montmeló, 1924 to Madrid, 2021) studied at the best art schools in Spain and abroad. Cuní was awarded a range of different national and international prizes throughout his career. His works are displayed far and wide, and his frescos, encaustic painting, stained glass and ceramics decorate city buildings and places of worship around the world. Recently, he has received recognition for a technique that so many renowned artists resisted: encaustic painting, or hot wax painting.

The research included in this article was conducted via interviews and by consulting documentary and bibliographic sources, as well as materials extracted from the public and private archives. The article has been written like a visit to an exhibition, where each room reveals a different aspect of the artist.

Keywords: Encaustic Cuní SL, encaustic painting, Joan Abelló, José Alfonso Cuní, Mollet del Vallès, Montmeló, painting, Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, stained glass, wall.

103

*Antropòleg social i cultural, pecepe8@gmail.com

Article rebut el 18 d'octubre de 2024; acceptat el 3 d'octubre de 2024.

1. Introducció: sala d'acollida

El 26 de gener de 2024 va ser el centenari del naixement de José Alfonso Cuní. L'artista, fill d'Eduard Alfonso Salinas i Josefa Cuní Molins, va néixer a Montmeló¹ i fou batejat² a la parròquia de Santa Maria. Al llarg dels 97 anys de vida deixa un rastre de colors que encara avui són objecte de debat.

En les diferents sales que formen aquesta exposició, el lector descobrirà que, des de petit —quan comença a donar les seves primeres pinzellades a l'escola—, l'educació permanent en les diferents disciplines artístiques varen ser un factor determinant per investigar, desenvolupar diverses tècniques i ser un pintor reconegut mundialment.

104

Recentment, la Smithsonian de Washington DC i The Cooper Union for the Advancement of Science and Art li han reconegut ser el redescobridor de la fórmula de l'encàustica.

La finalitat d'aquesta exposició és donar a conèixer part de la biografia, formació, treballs i professionalitat de Cuní, contrastant el contingut amb documents acadèmics i d'altres (partides de naixement i de baptisme, actes d'associacions, etc.), així com amb articles publicats per la premsa especialitzada.

Finalment, cal puntualitzar que José Alfonso Cuní va canviar legalment l'ordre dels seus cognoms el

17 de novembre de 1986 al Registre Civil de Madrid.³ Prevalia, així, el cognom Cuní per davant del d'Alfonso.

Figura 1. José Cuní. Font: Fundación Juan March.

2. Sala evolutiva: infància i joventut a Mollet

Dos anys després del naixement de Cuní, la família traslladà la seva residència a la casa del carrer de Lluís Durán, 103 de Mollet del Vallès.⁴

¹ A la partida de naixement hi consta nascut al carrer Major, 24, i a la partida baptismal, al número 34. Aleshores, els seus pares vivien a casa de l'oncle matern Francesc Cuní Bolart. Registre Civil de Montmeló, tom 9, volum 7.

² Va rebre els noms baptismals de José, Bienvenido i Lluís. Llibre baptismal de la parròquia de Santa Maria de Montmeló 1918-1940, p. 32.2, núm. 4.

³ Registre Civil de Montmeló, tom 9, volum 7, núm. 761.

⁴ Curiosament, al mateix carrer en què va néixer i viure el conegut pintor i col·leccionista molletà Joan Abelló.

Segons Solé Tura (1987), part de la seva escolarització passà per dues de les escoles del poble, amb els mestres Emili Ninou⁵ i Jaume Coll.⁶ Entre les assignatures que impartia el mestre Ninou s'hi trobaven les de “dibuix lineal i d'adorn” (Securún, 2019a, p. 59). A més, cada mes de maig “organitzava visites culturals i escoles d'arts i oficis” (Securún, 2019a, p. 60). Segons dades publicades a l'espai dedicat a Cuní a Wikidat, el pintor va assistir a l'Acadèmia Ninou entre els anys 1929 i 1932 i el que majoritàriament hi feia era dibuixar “grans làmines a carbó”.

Finalitzada l'etapa escolar amb el mestre Ninou, Cuní passà a l'Escola Col·legis Nous, amb el mestre Jaume Coll. Entre els itineraris dels Col·legis Nous, hi havia un currículum de formació avançada sobre art, literatura i poesia. A més, durant la Segona República, l'escola organitzava cada estiu unes “colònies i semicolònies” que tenien la finalitat “de complementar el treball del curs escolar que ha finit, en pro d'una educació feliç, forta i lliure” mitjançant un currículum educatiu basat “en l'educació manual, marqueteria, dibuix i pintura, modelatge i repujats, teixits i labors i l'educació estètica; cant i rítmica, lectures escollides, estudis de la natura” (Securún, 2019b, p. 72). De l'article publicat per Securún (2019b), es desprèn que la metodologia emprada estava pràcticament basada en el mètode

laissez-faire, ja que “en totes les tasques hom respectarà l'esperit d'iniciativa i el gust artístic de l'infant. El mestre es limitarà a guiar-lo i a orientar-lo. Una bona educació no és possible sense una bona llibertat” (Securún, 2019b, p. 72).

L'any 1939, Cuní marxà a estudiar el batxillerat a Granollers. A l'Arxiu Municipal de Granollers (AMGr), apareix a la llista d'alumnes matriculats al segon curs de l'Institut d'Ensenyament Mitjà, en la seva reobertura, el 15 d'abril de 1939. Com tots els alumnes, aquell any Cuní va haver de preparar-se per passar els exàmens que havien de “convalidar els estudis realitzats durant els últims dos anys i l'actual”.⁷

A l'entrevista mantinguda amb el fill del pintor, Pedro explica que el seu pare va ser ferit durant un bombardeig mentre anava a l'escola. Tot i no trobar-se el seu nom entre les llistes de víctimes a l'Arxiu Municipal de Granollers, el primogènit assegura que la metralla li va provocar una forta ferida de la qual li va costar recuperar-se i que li va deixar una gran cicatriu al braç com a recordatori d'aquell incident.

Aquest mateix any, va abandonar els estudis i va entrar a treballar en una impremta de Mollet, la Impremta Bachs (Solé Tura, 1987).

De l'any 1943 al 1947, cursà classes de dibuix artístic a la Llotja de Barcelona, on va acabar obtenint una qualificació d'excel·lent els dos

⁵ Mestre del Col·legi Ibèric del Sagrat Cor. A partir de 1931, en serà el director i el centre passarà a dir-se Acadèmia Ninou.

⁶ Mestre de l'Escola Col·legis Nous.

⁷ Arxiu Municipal de Granollers (AMGr), 1939, carpeta núm. 3.

primers cursos i un notable, en el quart.⁸ Mentre estudiava art a l'escola barcelonina, l'alumne combinava els seus dots artístics amb sortides a la natura. Els llibres de socis que es conserven a l'arxiu del Club Muntanyenc Mollet revelen que Cuní va formar part del centre excursionista com a soci número 8 des de l'any 1944 i va mantenir-s'hi fins al 1955, quan ja feia quatre anys que vivia a Madrid.

Cursada la formació a la Llotja, passà els anys d'adolescència i estudi dedicant una part del temps a fer treballs artístics esporàdics. Joan Garreta Montoliu (en un article dedicat a l'aquarel·lista Frederic Lloveras Herrera), explica que Cuní i Lloveras eren els encarregats de dissenyar els cartells "que servien per anunciar la programació del cinema Ateneu" (Garreta, 2011, p. 198).

Altrament, qui va ser organitzador de festes majors de Mollet a través de l'empresa Continental durant els anys 1968-1970, Josep Puig i Butjosa, declara en una entrevista a la revista *Tribuna Vallesana* que Cuní, juntament amb Josep Riera, "havien dibuixat algunes portades dels programes" de la festa (Aliguer, 1996, p. 29).

El 1950, l'artista s'incorporà a l'equip de creació de color de la productora de dibuixos animats Balet i Blai de Barcelona. L'empresa, fundada l'any 1938, va ser especialment coneguda per la producció de tres llargmetratges i per haver produït la primera pel·lícula d'animació de llarga durada de l'Estat i d'Europa utilitzant la tècnica del cel·luloide en format de color: *Garbancito de la Mancha* (1945), *Alegres vacaciones* (1948) i *Los sueños de Tay-pi* (1951).⁹

106

Figura 2. Pedro Cuní identifica el seu pare com el noi jove que es troba a la dreta de la fotografia. Font: G. Arimon, 2018, p. 18.

⁸ De la seva trajectòria acadèmica a la Llotja no se n'ha pogut establir una mitjana perquè al seu expedient no hi consta la nota final del tercer curs. Informació facilitada per correu electrònic a través de la Secretaria de l'Escola.

⁹ Alguns dels fotogrames d'aquests films es troben a la Filmoteca de Catalunya i d'altres resten al fons de la Filmoteca Nacional i al British Film Institut de Londres.

Arribat l'any 1951, el pintor es matriculava juntament amb el seu germà Eduardo a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (Arilla, 2015, p. 66). Cuní va cursar les assignatures de “Dibujo del Antiguo y Ropajes, Liturgia y Cultura Cristiana, Preparatorio de Colorido y Preparatorio de Modelado”.¹⁰ Durant aquest mateix curs, Cuní abandonà la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi i continuà els estudis com a becari a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (Madrid).

El Nadal de 1951, inaugura la seva primera exposició al poble que l'havia vist créixer, organitzada pel Club Recreatiu Mollet. La mostra titulada “Christmas” es va poder visitar del 24 de desembre al 13 de gener. La revista granollerina *Vallès*, en l'edició del 5 de gener de 1952 (núm. 563), a més d'haver-ne fet promoció, en realitza una crítica:

(...) en primer lugar hay que hacer una afirmación, Alfonso es un artista. Lo ha demostrado, no solo con los trabajos expuestos, sino por la forma como ha sabido ambientar su exposición. (...) Sus pinturas sobre madera son un bello acierto, y cautivan al visitante. (...) dibujo afiligranado, que pone de relieve sus posibilidades (...) juega con mucho acierto con la técnica impresionista (p. 5).

L'escrit acaba donant-li les gràcies i felicitant-lo.

El Club Recreatiu Mollet era una associació de règim lúdic que a través de dues comissions, una de cultura i una altra d'esports, organitzava tota mena d'activitats per a la ciutadania. D'entre les activitats organitzades en destacaven exposicions de pintura, conferències, festes d'homenatge a la vellesa, concerts de jazz... A més, oferien en dos cops a la setmana un servei de préstec bibliotecari.¹¹

Figura 3. Invitació de l'exposició “Christmas” al Club Recreatiu de Mollet del Vallès. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), capsa 15080.

107

Establert ja a Madrid, el mes de juny de 1963 Cuní visità Mollet i concedí una entrevista a la *Revista del Vallès*. L'article destaca que Cuní és un nom cotitzat a Madrid i que durant aquells dies estava realitzant uns murals decoratius mitjançant la tècnica de l'encàustica a Tarragona. Tanca l'article la notificació en la qual Radio Nacional de España acabava d'anunciar la incorporació de José Alfonso Cuní a una nova exposició.

Dos anys després, Cuní tornà a Mollet per assistir a una reunió que es va celebrar el 24 de febrer de 1965 a El Casal.¹² A la reunió s'hi va oficia-

¹⁰ Archivo General de la Universidad Complutense de Madrid, carpeta 136/06-83.

¹¹ Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), capsa 15080, circulars 2 i 6, 1950-1951.

¹² A la documentació de l'època apareix “Casa de Cultura”, que més endavant es coneixerà amb el nom d'El Casal del Avis, El Casal Cultural i, avui, El Casal. Llibre d'actes d'El Casal, 1965, p. 56; i *Revista del Vallès*, 27/02/1965, p. 18.

litzar la donació a aquesta entitat de l'obra *El diluvio universal*, guardonada amb la primera medalla de la secció de gravat en el Concurso Nacional de Grabado de l'any 1963.¹³

Al llibre d'actes d'El Casal s'esmenta que Cuní, aprofitant una visita a la família, va realitzar la donació i que va adreçar-se als assistents de manera bastant distesa per explicar el procés dut a terme per realitzar l'obra premiada: "(...) a base de corrosión por ácidos de la plancha matriz (...)". Tanmateix, va donar detalls del procediment que havia utilitzat l'any 1956 per executar l'obra a l'encàustica de l'antiga Universitat Laboral de Tarragona¹⁴ i dels utilitzats al fresc en la cúpula del Roser que decora la basílica del Pilar de Saragossa.¹⁵

108

A les actes de reunions celebrades posteriorment per la mateixa junta d'El Casal, concretament les del 7 d'abril i 21 de juliol del mateix any, se cita una taxació de l'obra *El diluvio universal* a la qual se li dona una valoració "simbòlica i provisional" de 15.000 ptes. i es deixa constància del pagament d'una factura de 341 ptes. a nom de J. Ferrer Casals de Barcelona per haver emmarcat l'obra.¹⁶

El 31 de juliol, la *Revista del Vallès* publicava que l'obra havia sigut traslladada. Actualment, l'obra està en parador desconegut.

D'altra banda, no és casualitat que Cuní oferís l'obra a El Casal, ja que aleshores aquesta era l'única entitat que incloïa en els seus estatuts com a finalitat "fomentar y cultivar las Ciencias, Letras, Artes, la Formación Profesional y Moral y todo cuanto constituya una manifestación de cultura al mejor servicio de la Comunidad (...)" (Estatuts d'El Casal, 1964, art. 1, p. 1).

El mes d'agost, la *Revista del Vallès* dedica un espai als germans Cuní per informar de la defunció i enterament del seu pare i aprofita per donar el condol a la família.

L'1 de novembre de 1965, *La Vanguardia*, sota el titular "Artistas catalanes en Madrid: La obra ingenuista de Cuní", publica una crítica a l'obra del pintor. Entre d'altres comentaris, es diu que ell és l'únic artista català que ha passat per la capital espanyola que es mereix "la menció de la corresponsalia artística", se'l compara amb artistes com "Velázquez, Zurbarán, Leonardo da Vinci o Van Gogh" i es ressalta l'èxit dels seus treballs en "pintura, ceràmica, vitrall i el mur". Aquest mateix any, Cuní va tornar a Mollet per instal·lar quatre vitralls que donarien color a l'Hostal de Can Prat.¹⁷

¹³ Un article de *La Vanguardia*, de 24 de juny de 1966, i un altre d'*El Correo Catalán*, de 19 de juliol de 1966, citen que el quadre de la donació correspon al premi nacional de 1964. El *Boletín Oficial del Estado* (BOE), 3, de 3 gener de 1964, fa referència als guanyadors del concurs nacional de l'any 1963 i a tots els currículums de l'artista també s'assenyala aquesta data. El mateix s'indica a l'acta interna d'El Casal.

¹⁴ Avui, el Complex Educatiu de Tarragona (CET).

¹⁵ Llibre d'actes d'El Casal, 1965, p. 56.

¹⁶ Llibre d'actes d'El Casal, 1965, p. 64.

¹⁷ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

3. Sala formativa: educació permanent

3.1. Secció Real Academia de Bellas Artes de San Fernando

Una carta escrita per Fernando Villalobos Mier¹⁸ acredita que del 15 de gener de 1951 al juny de 1956 Cuní va rebre del Ministeri de Treball una beca per cursar els estudis d'art a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Així i tot, el full de matrícula revela que Cuní no s'incorporaria al curs 1951-1952 fins al 30 d'abril d'aquest últim any i ho faria a tall d'ensenyament lliure, cursant les mateixes assignatures que ja cursava a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.

El 7 d'octubre de 1952, tornà a matricular-se a l'escola d'art madrilenya de sis assignatures més per al curs 1952-1953, però aquesta vegada ho fa com a alumne en règim d'ensenyament oficial.¹⁹ Malgrat que l'expedient acadèmic inclou un full de matrícula del curs 1956-1957 de les assignatures Pintura Mural i Gravat, en el certificat acadèmic personal consta que la formació de Cuní a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando va tenir lloc durant els anys 1951 i 1956. L'expedient es pot qualificar de brillant, ja que de les 24 assignatures de les diferents disciplines que formaven part del currículum formatiu, obté un total de 16 excel·lents, els quals anaven acompanyats de set matrícules d'honor i dos premis de l'Estat.²⁰

A l'epístola, el Sr. Villalobos ressalta el comportament i la predisposició de Cuní en la col·laboració en les activitats relacionades amb els cursos de formació social dedicats als treballadors i assegura que el montmeloní va ser, en tots els conceptes, un dels becaris més dignes i exemplars que ha tingut el Ministeri de Treball a través d'aquesta institució.²¹ Finalment, assenyalava que durant la formació en aquest centre va conèixer Ramon Stolz,²² qui es convertiria en el seu gran mentor i la persona amb qui treballaria en l'elaboració del fresc que decora la cúpula del Roser de la basílica del Pilar de Saragossa i en la restauració dels frescos que Goya va realitzar a Madrid, a la Capella Reial de San Antonio de la Florida (Arilla, 2015, p. 66).

3.2. Secció beca Fundación Juan March

Quatre anys després de cursar estudis a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Cuní sol·licità una beca a la Fundación Juan March per anar a estudiar a l'Accademia di belle arti di Napoli. La finalitat de l'estudiant era la següent:

Alcanzar los máximos conocimientos dentro de la pintura mural, ampliando y perfeccionando las enseñanzas adquiridas en la Escuela Superior de Bellas Artes de San

¹⁸ Advocat, cap de Negociat del Cos Tècnic del Ministeri de Treball i Secretari de l'Escola de Capacitació Social de Treballadors.

¹⁹ Archivo General de la Universidad Complutense de Madrid, carpeta 136/06-83.

²⁰ Després de consultar diversa fonts i preguntar a experts en la matèria, no ha estat possible trobar més informació sobre aquests premis.

²¹ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

²² Segons la Revista *Arte* 71, Stolz acabaria incorporant el jove a la plantilla de treballadors del seu taller d'art.

Fernando de Madrid. Sobre todo en la especialidad de Procedimientos Pictóricos (pintura mural: fresco, encáustica, temple, tempera (...)).²³

Cuní va triar Nàpols “perquè la considerava la millor d’Europa per a l’especialitat que havia escollit”. Així i tot, el pintor no descartava poder ampliar els seus coneixements en altres escoles d’Itàlia. A la carta de sol·licitud, justifica la importància de rebre la beca per la necessitat d’investigació en la pintura mural, tot al·legant que era:

(...) la base artística de las grandes creaciones de todos los tiempos. (...) Esta especialidad de inmensa trascendencia dentro del amplio campo de las artes, merece la máxima ayuda por cuanto hoy en día es menos cultivada que cualquier otra, y al mismo tiempo más necesaria que nunca (...).²⁴

A la memòria expositiva de presentació per accedir a la beca, el candidat va haver d’adjuntar documents com ara: certificat mèdic, *curriculum vitae*, lloc i centre d’estudis... A més de tota aquesta documentació, Cuní va afegir-hi una carta signada per Ramon Stolz acreditant que l’aspirant havia cursat assignatures de l’especialització sol·licitada i que les havia superat amb una qualificació d’excel·lent. Se cita també que l’alumne va obtenir matrícula d’honor en la secció de mural de l’assignatura Procediments Pictòrics i explica que Cuní va estar “treba-

llant al seu costat la tècnica del fresc durant estius sencers”.

Un cop entregada tota la documentació, el 9 de març se li notificava per correu la concessió de la beca i una dotació econòmica de 700 dòlars americans. Rebuda la missiva el 13 de març, Cuní es posà en contacte amb la fundació per comunicar que acceptava la beca i informar que havia contactat amb Giovanni Braccaccio —el seu tutor a l’escola italiana— per concretar la data en què viatjaria cap a terres napolitanes.

Després que el professor italià li comunicés per carta que podia incorporar-se entre els mesos de juliol, agost i setembre, la Fundación Juan March fa un ingrés de 633 dòlars a la Banca Nazionale del Lavoro de Nàpols per cobrir l’estada de l’estudiant a la ciutat napolitana. L’endemà de produir-se aquest ingrés (el 27 de març), rep la quantitat de 4.020 ptes. en concepte de despeses per al viatge. El juliol de 1961 l’artista viatja a Nàpols.

Arran d’una postal que va rebre la fundació, s’ha pogut saber que va tenir alguna incidència a l’hora de rebre els diners atorgats per a l’estada, però sembla que això no va significar cap obstacle per incorporar-se immediatament a l’acadèmia i començar l’estudi dels frescos pompeians i iniciar-se en les tres tècniques murals que practicaven a l’antiga roma: “*Fresco liso, Fresco alisado por cera i encáustica*”. Cuní, finalment, es va instal·lar a la Pensionne Rinner, molt a prop dels dos llocs on treballava: l’acadèmia de belles arts i el museu nacional.

²³ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

²⁴ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

Un cop la fundació va rebre la memòria juntament amb el certificat acadèmic signat per Brancaccio, el 9 de novembre de 1961, Alejandro Bèrgamo dona per aprovada la memòria i destaca: “Es mi deseo hacer resaltar la gran calidad de la presentación de la Memoria que ha remitido el Sr. Cuní cuyo contenido, además, supera con mucho a los informes que otros señores han presentado” (F. J. March, justificant de recepció, 11 de novembre de 1961). Cinc dies després, la institució ho comunica per carta a l'alumne.

Mesos després de finalitzar els seus estudis a Itàlia, qui fou fundador de la fundació, Juan March, morí a Madrid en un accident de trànsit el 10 de març de 1962. Cuní va adreçar-se a la fundació a través de carta per traslladar-li el seu condol perquè “gràcies a la generositat del senyor March va poder completar la seva formació artística”.

A finals d'any, el 6 de desembre, Cuní regalà a la fundació una obra pintada a l'encàustica acompanyada d'una epístola on agraeix a l'entitat haver-li “donat l'oportunitat d'investigar la pintura mural romana a Nàpols i a la Campània”. A l'obra en qüestió, s'hi representava un dibuix original extret d'un vas grec propietat del Museu Arqueològic Nacional de Madrid.

Per acabar, voldria comentar que la fundació va rebre de l'artista una invitació²⁵ per assistir a l'exposició celebrada al Prado durant el mes de maig de 1963 titulada “Pinturas y Aguafuertes de José Alfonso Cuní”. Pocs mesos després del re-

torn de Cuní a casa, la *Revista del Vallès* (01/04/1962, p. 14) donava la notícia del gran volum d'encàrrecs per realitzar murals al fresc que després eren “elogiats” per la crítica.

Figura 4. Portada de la memòria de la beca. Font: Fundación Juan March, carpeta 0262.

3.3. Secció París, Londres, l'Índia i el Nepal

Molts dels catàlegs publicats de les diverses exposicions realitzades per Cuní citen, en l'apartat del currículum, que abans i després dels estudis que va fer durant la seva investigació de la pintura mural a l'encàustica a Nàpols, Pompeia, Herculà i Paestum l'artista va estar viatjant durant els anys 1959-1960 i 1967-1977 per França, Itàlia, Anglaterra, l'Índia i el Nepal.²⁶ Sobre la seva formació a París dels anys seixanta, la *Revista del Vallès* (09/11/1966, p. 16) anuncia que

²⁵ El full de compromís signat en rebre la beca no especifica cap obligació ni deferència del becat amb la fundació.

²⁶ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

Cuní viatjaria a París els mesos de març i abril de 1967 per continuar la seva formació gràcies a una beca concebuda pel govern francès.

Deu anys després, l'artista es traslladà a l'Índia i al Nepal per treballar i continuar la seva formació. D'aquesta informació, el catàleg *Los niños de Cuní* no en concreta gaire cosa, però a la premsa escrita se'n poden trobar algunes curiositats.

Sota el títol “El alfa y el omega del quehacer estético de Cuní”, el mes de gener de 1977 la revista *Bellas Artes* dedica les pàgines 58 i 59 del número 55 a l'artista. Un article ple de floritures on es repassen breument algunes de les anècdotes viscudes pel pintor durant els seus viatges arreu del món. Per exemple, s'explica que mentre era a Londres va haver de deixar de contemplar el mercat de les flors del Soho perquè va ser agredit per un borratxo. Del seu viatge pel Nepal, en detalla com va acabar envoltat de nens mentre dibuixava a la plaça Dubar Square de Katmandú i del seu pas per la ciutat napolitana esmenta que va pintar un palau des d'una finestra.

Resumint l'article com si es tractés d'un arxiu informàtic en format comprimit “.zip”, s'escriu del polifacètic artista que és d'aquelles persones “tocades per la mà de Déu” i es compara la seva obra i passió amb la poètica “edènica” de *Sombra del paraíso* de Vicente Aleixandre,²⁷ els poetes Perse²⁸ i Rimbaud²⁹ i el pintor Bacon,³⁰ per la manera en què Cuní “projecta la seva obra en el món natural de les idees”.

La doctora Alicia Cuadrillero Fernández-Llamazares³¹ utilitza el mateix símil poètic, en assegurar que “José Alfonso Cuní es un magistral dibujante cuyo estilo parte de un realismo poético que tiene mucho de impresión instantánea y ágil” (Cuadrillero, 2004, p. 60). Dels seus viatges formatius, cal dir-ne també que durant els anys 1977 i 1978 Cuní va ser convidat pel govern italià per visitar Roma i Florència.³²

3.4. Secció beca Japan Foundation

Del 3 de setembre de 1978 al 2 d'agost de 1979, la Japan Foundation de Madrid va concedir una beca

²⁷ La crítica especialitzada coincideix a valorar aquest llibre de poemes del poeta sevillà com una obra de gran bellesa, on el paradís és la mateixa natura abans de ser transformada per l'ésser humà. Altres crítiques esmenten que el poemari té tendència a reflectir un món somiat que busca el més pur i elemental evocat a través dels somnis infantils (Wikipedia).

²⁸ Saint-John Perse (1887-1975): poeta i diplomàtic francès, premi Nobel de Literatura (1960) i conegut, entre altres obres, per la publicació del poemari *Exili*.

²⁹ Arthur Rimbaud (1834-1891). Poeta francès que només va publicar l'obra *Una temporada a l'infern* i va deixar el manuscrit de l'obra en prosa *Il·luminacions*, publicada en una revista l'any 1886. Una part de la seva experiència vital va ser portada al cinema l'any 1995 i estrenada a Espanya sota el nom de *Vides al límit*.

³⁰ Francis Bacon (1909-1992). Pintor irlandès establert a Espanya, emmarcat en la pintura figurativa, aclamat per la crítica, àmpliament homenatjat pòstumament. El 2013 bat el rècord mundial de venda per la subhasta pública del seu tríptic *Tres estudis de Lucian Freud* (1969), venut per 142.405.000 dòlars (Wikipedia).

³¹ En pàgines posteriors del seu treball de doctorat qualifica Cuní d'excel·lent gravador i dedica a l'artista les pàgines 257-260 en un espai únic.

³² Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

Figura 5. Fotografia de la pintura publicada a *The Japan Times*. Font: Oriol Segú.

a Cuní per ampliar la seva formació en terres nipones a través del programa Fellowship for specialists and researchers. L'objectiu pel qual se li va concedir la beca era investigar “La creació de dibujos y grabados basados en paisajes japoneses” 日本の風景を題材としたデッサンおよび版画の製作 (Japan Foundation, 1978).³³ Malgrat no quedar cap document escrit a l'arxiu de la fundació de l'època, els arxius del diari *The Japan Times* aporten una espurna de llum de la feina feta per Cuní en la seva estada a l'illa japonesa.

De la mà de l'Ambaixada Espanyola i amb la presència de l'ambaixador José Aragonés, Cuní inaugura a l'edifici Nomura de

Shinjuku Ward de Tòquio una mostra de pintures que es va mantenir en cartell durant els dies del 19 al 26 d'abril de 1979 (*The Japan Times*, 20/04/1979, p. 4).

El mateix mitjà de comunicació publica els dies 9 i 23 de juny un anunci on publicita una exposició del pintor que tindria lloc entre els dies 1 i 8 de juliol de 1979 al Hyogo Prefectural Museum of Modern Art. A tall de curiositat, val a dir que, un mes abans, va tenir lloc al mateix museu una exposició de Joan Miró.

El mes següent, presentat per Kanagawa International Center i l'Ambaixada Espanyola, Cuní exposa al Sangyo Boeki Center Big de Yokohama. El pintor, mostrat com un dels

³³ Informació facilitada per la Japan Foundation a l'autor, mitjançant correu electrònic.

“principals pintors espanyols”, va ser ponent d’una conferència el dissabte 21 de juliol i aportaria 50 pintures i dibuixos a la Setmana Cultural d’Art celebrada a la ciutat entre els dies 12 i 22 de juliol de 1979 (*The Japan Times*, 22/07/1979, p. 16).

Sota el Títol “The Week in Art”, *The Japan Times* presentava una breu biografia de Cuní i explicava que l’artista estava fent una estada d’un any per estudiar la tècnica Ukiyo-e gràcies als “mil dòlars rebuts per la Japan Foundation” (*The Japan Times*, 1979, p. 9). Al catàleg *Los niños de Cuní* aquesta informació és ampliada esmentant que “Durant els cursos de 1978-79 i 1979-80, el pintor estudia i investiga el gravat clàssic japonès Ukiyo-e i Hanga a la Universitat de Belles Arts de Tòquio. Viatja i estudia al Japó, Hong Kong, Tailàndia, Myanmar, Egipte i Grècia”. Aquesta mateixa font, a l’apartat d’exposicions individuals, cita una altra exposició a la Universitat d’Estudis Estrangers de Kyoto durant el mateix any 1979.

3.5. Secció Complutense

El 16 de juny de 1980, Cuní va tornar a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando per tramitar l’expedició del títol de professor de dibuix. En aquesta mateixa data, va ser acceptat com a alumne a la secció de pintura de la Facultat de Belles Arts de la Universidad Complutense de Madrid.

La facultat, tenint en compte l’expedient acadèmic del pintor i el decret de l’11 d’agost de 1953, va proposar a Cuní presentar una memòria basada en la investigació i l’anàlisi del quadre *Horiu-Ji Nara*,³⁴ tutoritzada pel professor Manuel Sánchez Méndez. L’alumne va entregar la memòria amb el títol *El zen: su senda y su arte*³⁵ i el 6 de novembre va recollir el document que l’acreditava com a llicenciat en Belles Arts.³⁶

4. Sala encàustica: redescobriments de la fórmula

En l’edició del 23 de febrer de 1975 del diari ABC, secció d’Andalusia, hi llegim:

En cuanto a técnica, empleo en mis cuadros la encáustica, que puede presumir de rancio abolengo. La investigué en Nápoles, Pompeia, Herculano y Paestum. Pasé en el golfo de Nápoles una de las más apasionantes épocas de mi vida. Aquello era encontrar cada día la piedra filosofal. Esta técnica, en la que el color se aglutina con cera virgen, es la más acorde con mi manera de sentir y expresarme (p. 39).

Els artistes de la Grècia i Roma antigues pintaven les seves obres amb pintura a base de cera a la qual varen batejar amb el nom d’encàustica. Aquesta fórmula va deixar

³⁴ Al document no s’esmenta el nom de l’autor de l’obra.

³⁵ Tot i que en algunes fonts s’afirma que escriu l’assaig el 1957 en finalitzar els estudis a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, l’actual director de tesines de la Universidad Complutense de Madrid (UCM) ha informat, mitjançant correu electrònic, l’autor que presenta *El zen: su senda y su arte* com a treball final de carrera per obtenir la llicenciatura de Belles Arts l’any 1980. Aquest treball pot consultar-se a la mateixa biblioteca de la facultat.

³⁶ Archivo General de la Universidad Complutense de Madrid, carpeta 136/06-83.

d'utilitzar-se i fins a aleshores han estat molts els que han intentat recuperar-la sense gaire èxit.

Seria Cuní, mentre investigava la pintura mural a l'encàustica a Nàpols, Pompeia, Herculà i Paestum, qui redescobria la fórmula de l'encàustica. Mitjançant el mètode assaig-error, va anar perfeccionant la fórmula fins a assolir les proporcions i els materials necessaris que compondrien la base de l'encàustica.

Pel que sembla, la recerca d'aquesta fórmula ja va ser iniciada per Cuní a l'escola d'art mentre treballava amb Stolz. La concessió de la beca li ofería l'oportunitat de fer-ne un estudi més minuciós i concloure el que cap altre havia demostrat mai: que l'encàustica grecoromana està constituïda bàsicament per cera d'abelles i sabó potàssic.

Tot i que el món acadèmic i de l'art en general comença a donar reconeixement a la troballa de l'artista vallesà, el camí no ha estat fàcil. L'any 1993, José i Jorge Cuní publicaven *Consideraciones en torno a la técnica grecorromana*, un article dedicat a exposar els resultats obtinguts de l'estudi analític de mostres de les pintures grecoromanes de Mèrida. Les conclusions de l'estudi refuten els obtinguts per Cuní durant la seva estada a Itàlia:

Los resultados obtenidos en el estudio analítico de algunas muestras de pintura mural romanas procedentes de Mérida parecen indicar que la materia pictórica empleada estaba

compuesta por una mezcla de pigmentos y calcita aglutinados por una emulsión de cera de abejas y jabón potásico. Similares componentes fueron detectados también en otras muestras de pintura mural romana de Marsala y Complutum analizadas en este estudio.

El examen de los textos griegos y latinos sobre pintura parece confirmar que tanto la composición como las características de la emulsión detectada corresponden a las de la técnica grecorromana de la encàustica, cuya composición exacta no ha sido detectada hasta la fecha y continúa siendo objeto de debate (Cuní i Cuní, 1993, pp. 107-124).

L'estudi va ser subvencionat pel museu Smithsonian de Washington DC i es va dur a terme comparant mostres de pintures del museu de Mèrida i pintures de Marsala i Complutum amb algunes de les obres de Cuní. Tot i que els resultats de l'estudi eren favorables a Cuní, l'establishment del món de l'art es negava a acceptar-ho.

José Pedro Cuní,³⁷ que aleshores treballava de professor a la Universitat Cooper Union, va demanar la col·laboració a la mateixa corporació. Amb el suport d'aquesta, es va iniciar un nou estudi on durant set anys varen repetir el procediment obert a Smithsonian, però utilitzant tecnologia més sofisticada. Això va permetre identificar nous components de la pintura usada, detalls

³⁷ Fill de José Cuní. Artista resident a Nova York especialitzat en l'ús de l'encàustica a l'aigua aplicada en pintura de cavallet i pintura mural. Té un màster en Belles Arts i ensenya pintura i dibuix a Parsons School of Design i a Cooper Union llurs a Nova York. Imparteix tallers d'encàustica en diversos països per divulgar la tècnica de l'encàustica. Signa els seus quadres com a Cuní Bravo per diferenciar-se del seu pare. La seva obra tracta principalment temes urbans i de com es reflecteix l'ésser humà dins de la ciutat (Fernández, 2021, p. 99).

sobre el procés i reaccions químiques involucrades en la seva creació (González Picatoste, 2012).

Les conclusions d'aquest últim estudi es presenten l'any 2010 mitjançant l'exposició "The Rediscovery of the Long-lost Painting Technique of Ancient Greece and Rome: Water-soluble Encaustic" (El redescobriments de la fórmula grecoromana de la pintura a l'encàustica a l'aigua) a The Cooper Union for the Advancement of Science and Art. L'exposició, patrocinada pel Consolat General Espanyol a Nova York, mostrava obres realitzades a l'encàustica de Cuní i del seu fill Pedro. Els resultats de l'estudi químic comparatiu de pintures romanes sobre mur i fusta i l'encàustica descoberta per Cuní donaven com a resultat la similitud entre ambdós procediments pictòrics (Magacín digital de cultura contemporànea, 2010).

Dos anys després de l'exposició, els resultats van ser publicats a la revista *Royal Academy of Chemistry* (Cuní et al., 2012) i recollits posteriorment a la tesi doctoral *La cera de abejas como materia de expresión plástica y sus aplicaciones desde el siglo xx a la actualidad* (Fernández, 2021, p. 99). González Picatoste (2012) escriu:

El artículo donde detallan sus hallazgos explica que la técnica de las pinturas murales romanas no encaja ni con el fresco ni con ninguno de los dos tipos de encáustica conocidos hasta el momento, sino con una fórmula no estudiada compuesta

por cera y jabón solubles en agua. La misma que reprodujo José Cuní.

Tot i que els estudis químics realitzats per The Cooper Union Department of Chemistry a Nova York i pel Smithsonian Museum Conservation Institute a Washington DC indiquen que les pintures grecoromanes varen ser pintades segons la fórmula de l'encàustica redescoberta per Cuní i que part de la premsa convencional se'n fa ressò, Pedro Cuní assegura, en una entrevista concedida a la Dra. Susana Fernández Blanco, haver trobat dificultats per realitzar les seves investigacions a Espanya,³⁸ ja que "les facultats de belles arts, les escoles d'art, de química i de restauració les varen rebutjar" (Fernández, 2021, p. 100).

A dia d'avui, el fill de l'artista explica, durant l'entrevista mantinguda aquest mes de maig passat, que els òrgans oficials del món de l'art han deixat de negar l'evidència després dels últims treballs presentats per ell mateix. A tall de curiositat, cal destacar que diversos estudiosos de l'encàustica i alguns articles³⁹ publiquen que Leonardo da Vinci i altres artistes varen intentar redescobrir la fórmula i varen fracassar:

Algunos estudiosos han especulado que *La batalla de Anghiari* (1505) de Leonardo da Vinci pudo haber sido un experimento fallido con encáustica, estropeado en la fase final de quemado (...). Él lo usó para

³⁸ A l'entrevista, Fernández li pregunta: "¿Habéis intentado en España difundir esta técnica?" "Sí, claro, sí, pero... no sé lo de España... es que nunca les ha interesado, es una cosa muy asombrosa".

³⁹ Per exemple, ABC, 02/04/2012 i 21/04/2012.

Figura 6. Il·lustració de Cuní: *Troya: Tesoro de los Atridas*. Font: S. Fernández, 2021, p. 101.

pintar su mural súper famoso de La batalla de Anghiari y que se le cayó. Lo que hizo fue calentar la pared con unos cuencos de metal con fuego que lo subía y lo bajaba por la pared para mantenerla en caliente y poder pintar, pero era imposible de controlar y la pintura se le derretía, por un lado, se mezclaban todos los colores y lo tuvo que abandonar. Realmente es ahí cuando Leonardo falla con el descubrimiento de la encáustica. Es cuando empiezan a usar el óleo que lo traen de los Países Bajos (Fernández, 2021, p. 10).

Finalment, voldria dir que la família Cuní va crear la seva pròpia marca de pintures l'any 2009: Encaustic Cuní SL. L'empresa de pintura inicià la seva activitat a Madrid el 22 de desembre de 2009 i es donà d'alta al Registre Mercantil el 15 de gener de 2010. La finalitat de l'empresa és "la fabricació i comercialització de pintures de l'encàustica, organització i assessorament per a

exposicions de vores a l'encàustica i a artistes que hagin treballat la tècnica" (Empresa). Encaustic Cuní SL fabrica una trentena de colors i la caixa bàsica de pintures n'incorpora fins a trenta-dos (Fernández, 2021, p. 115).

5. Sala transversalitat artística: primeres feines professionals

Arribat i instal·lat a Madrid, Cuní combinà els estudis amb feines que li permetien explorar les diferents disciplines de l'art i evolucionar com a professional. Durant l'any 1953, treballà com a escenògraf a les pel·lícules experimentals de dibuixos animats realitzades per l'Institut de Investigaciones y Experiencias Cinematográficas.

Com ja s'ha esmentat a l'apartat de formació, el 1954 s'incorporà a l'equip creatiu del seu mentor i ajudà a restaurar els frescos de Goya a San Antonio de la Florida. També treballà com a professor⁴⁰ assistent impartint les assignatures de Proce-

⁴⁰ Aquest mateix any coneixerà Alicia Bravo, qui en un futur acabaria sent la seva dona (Cuní [blog]).

diments Pictòrics i Pintura Mural a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid (Biografía José Cuní, en línea).

El 1956, va dissenyar la portada i les il·lustracions del llibre *Panxoliñas*. Aquestes són cants populars de Galícia que es canten habitualment durant el Nadal.⁴¹ Acuña (2015) explica:

Aunque la obra de 63 páginas e ilustrada por José A. Cuní, fue creada con la intención de servir como regalo y no para alcanzar grandes ventas, sí es considerada como la primera (o una de las primeras) obra culta dedicada a la Navidad en Galicia por un literato en lengua gallega que bebe de la tradición popular y de los registros que la interpretan (...).

118

Un currículum manuscrit de l'artista facilitat per la Fundació Juan March revela que l'any 1956 Cuní tornaria a Catalunya per realitzar tres murals al fresc a la Universitat Laboral de Tarragona que ocuparien una superfície total de 98,25 m².⁴²

L'any 1958, a Aragó, s'inaugurà el Gran Hotel de Jaca, projectat pel conegut arquitecte saragossà Lorenzo Monclús Ramírez. La seva obertura va significar un abans i un després en l'arquitectura espanyola pel que fa a disseny i orientació de negoci, ja que era el primer hotel orientat al turisme de classe benestant nacional i francès de la regió pirinenca.

Aquesta inauguració va crear gran expectativa. Tant és així que la comitiva estava formada per "(...) seixanta caixes d'estalvis espanyoles, (...) el bisbe de Jaca, (...) l'alcalde de la ciutat, (...) premsa (...)” i un nombrós públic que no es volia perdre l'acte (Bambó, 2015, p. 4). Tots aquests assistents, a més de gaudir de la bellesa de l'hotel, també varen poder contemplar una pintura al fresc de Cuní inclosa en la decoració a l'interior de l'edifici.

En el mateix currículum manuscrit de l'any 1961, se cita que l'any 1959 torna a l'hotel per pintar un fresc que ocupà una superfície total de 10,80 m².⁴³ Un peu de fotografia, publicat al diari *Pirineo Hoy*, notifica que una de les pintures que Cuní va crear per a l'hotel ha desaparegut (*Pirineo Hoy*, 2018, p. 19). Així i tot, després que l'hotel ha estat sotmès a un parell de reformes, el seu hall conserva un dels murals i continua oferint els seus serveis. A tall de curiositat, la innovació arquitectònica del Gran Hotel de Jaca va suposar un gran impacte per al país (*Revista Nacional de Arquitectura*, setembre, 1958, pp. 9-11).

L'any 1959, Cuní tornà a la Escuela de Capacitación Social per deixar-hi la seva empremta amb un mural de 10 m² realitzat en ceràmica.⁴⁴ Aquest mateix any, el catedràtic Manuel Muñoz Cortés publica un disc llibre anomenat *Antología dramatizada del Quijote*. La publicació es considera “precursora de las ideas didácticas multimedia que

⁴¹ (Acuña, 2015) explica que acostumen a confondre's amb les nades, però aclareix que mentre les nades són únicament d'àmbit religiós i utilitzen litúrgies eclesiaístiques, les *panxolinias* són d'àmbit popular.

⁴² Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

⁴³ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

⁴⁴ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

hoy en día imperan”. La il·lustració de la portada va ser creada i signada pel mateix José Alfonso Cuní (Muñoz, 2005, p. 161).

Figura 7. Il·lustració de Cuní de la portada del disc *Antología dramatizada del Quijote*. Font: arxiu personal.

En aquest any, també va pintar quatre murals al fresc a la clínica Nuestra Señora de Loreto de Madrid. Les dimensions dels murals eren de 27,60; 19,50; 24,75 i 7 m² cadascun.⁴⁵ El 1960, construï unes vidrieres en ciment armat de 8,50 x 2,50 m² que foren col·locades a l'aeroport de Barajas i pintà un parell de frescos de 30 m².⁴⁶

El mes d'abril de l'any 1963, coincidint amb la tercera visita i actuació de l'Orfeó Català⁴⁷ a la capital espanyola, el Servicio de Educación y Cultura de las Organizaciones del Movimiento organitzà una sèrie d'activitats relacionades amb

la música. Entre aquestes, una secció dedicada a la promoció de joves músics, que anava complementada amb col·loquis. El moderador d'un d'aquests debats va ser el conegut i premiat compositor Luís de Pablo,⁴⁸ i entre els tertulians s'hi trobava José Alfonso Cuní i altres coneguts del món de les arts (revista *Ritmo*, abril, 1963, p. 14). La participació en aquest tipus d'acte confirmaria allò expressat per l'escriptor molletà Joan Solé Tura al seu article publicat a la revista *Mollet: cent noves històries, cent vides més*, on s'afirma que entre les aficions de Cuní es trobava escoltar “la bona música, un concert clàssic a ser possible” (Solé Tura, 1987, pp. 148 i 149).

Anys després, el pintor treballà com a storyboard a la pel·lícula *El fabuloso mundo del circo*,⁴⁹ dirigida pel conegut director de cinema Henry Hathaway i estrenada l'any 1964. El film comptava amb actors de la talla de John Wayne, Rita Hayworth i Claudia Cardinale. El drama, produït per la companyia madrilenya Samuel Bronson Productions, va ser rodat entre les ciutats de Madrid i Barcelona i va obtenir diversos premis. Entre aquests, el Globus d'Or concedit per l'Associació de Premsa Estrangera de Hollywood l'any 1965. Hayworth, tot i no guanyar

⁴⁵ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

⁴⁶ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

⁴⁷ L'Orfeó era dirigit per Lluís Maria Millet, fill del fundador Lluís Millet (revista *Ritmo*, abril, 1963, p. 14).

⁴⁸ Luís de Pablo (1930-2021). Compositor bilbaí, va formar part de la generació del 51 i va ser el creador del primer laboratori de música electroacústica. Va rebre multitud de premis al llarg de la seva carrera com la medalla del Círculo de Escritores Cinematográficos l'any 1978 per la millor música a la pel·lícula *¿Qué hace una chica como tú en un sitio como este?* o la medalla d'or del Círculo de Belles Artes de Madrid l'any 2005 (Wikipedia).

⁴⁹ Cuní [blog].

Figura 8. Il·lustració de l' storyboard de la pel·lícula *El fabuloso mundo del circo*. Font: Cuní [blog].

120

el premi, va ser nominada a millor actriu de drama (Filmaffinity, 2002-2023). El mateix any 1964, Cuní viatjava a territori africà per pintar un mural a l'encàustica de 4,50 m² a l'Empresa Nacional Minera del Sàhara SL (ENMINSA).^{50, 51}

6. Sala dualitat Cuní

Durant els seus primers anys com a professional, José Cuní va fer unes quantes feines artístiques juntament amb el seu germà Eduardo.⁵² Del 24 de febrer al 10 de març de 1961, els germans Cuní tornaren a l'escola de formació per fer una exposició al

Salón de Capítulos del Colegio Mayor Menéndez Pelayo de Madrid. José exposava pintures d'aiguafort i litografies i el seu germà, "cromalitos" (*Revista del Vallès*, 12/03/1961, p. 18).

Sobre la mateixa exposició, el diari ABC presenta el nostre protagonista com a "pintor i gravador" i com a militant del vessant informalista de l'art abstracte. Tanmateix, es destaca la "sensibilitat" de l'artista afegint-hi que els seus gravats presenten una "grafia delicada i suggestiva" (*ABC*, 12/04/1961, p. 47).

Anteriorment a aquesta mostra, ambdós es van encarregar de

⁵⁰ Durant bona part de l'etapa franquista espanyola, part de l'economia del país es va centrar en l'explotació minera de fosfats a la colònia del Sàhara Occidental. Una de les empreses que es va dedicar a l'extracció d'aquest material va ser ENMINSA, a Al-Aaiun. Aquesta empresa, creada el 1962, tenia com a principal objectiu l'estudi i investigació de la conca tectònica de l'Al-Aaiun amb la finalitat de trobar un viver per permetre la suficient explotació per a l'abastiment del mercat intern i el conseqüent estalvi en divises (Martínez, 2017, pp. 178 i 187).

⁵¹ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

⁵² Estudia a Madrid a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i a la Escuela de Cerámica de la Moncloa, experimenta directament amb materials i estudia els treballs antics i moderns sobre el tema. Completa la seva formació fent viatges d'estudis a Bèlgica (1958), Itàlia (1960), Londres i París (1961). Fundación Juan March, 2002, en línia.

la “decoració de l’altar major de la parròquia de San Cristóbal de Madrid”⁵³. José hi pintà el fresc de l’altar major i Eduardo hi esculpí la figura de la Verge de l’Assumpció. El 1962, els germans varen ser els autors del “fris en baix relleu per a la façana de la sucursal de la Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja a Ejea de los Caballeros”.⁵⁴

Altres projectes on col·laboraren són: l’Escola Laboral de Sabadell, l’Escuela de Capacitación Social de Madrid i a la seu d’IberCaja a Calahorra. En aquesta última, Eduardo hi va rea-

litzar el fris de ceràmica que decorava la façana i José va donar color a l’entitat amb la creació d’una pintura al fresc (Arilla, 2015, pp. 66 i 67).

Com a curiositat, cal reflectir que Eduardo va treballar durant els anys 1956 i 1958 per a una empresa del sogre de José Cuní: l’arquitecte Pascual Bravo Sanfeliú.⁵⁵ Aquest va formar part de la societat Porcelanas Giralt, empresa de Valdemorillo que després de la Guerra Civil va dividir la seva activitat en dues seus: una que es va mantenir a la mateixa localitat i es va dedicar al vidre i una altra seu a Madrid dedicada a fabricar peces de porcellana per a centrals i instal·lacions elèctriques (Arilla, 2015, p. 64).

7. Sala de llinatge: matrimoni

Coincidint amb la finalització dels seus estudis a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i els seus primers treballs professionals en el món de l’art, el divendres 31 de maig de 1957 Cuní celebrà el seu matrimoni a la parròquia situada al carrer de Serrano de Madrid. L’edició de l’ABC de diumenge en dedica un petit espai: “En la Iglesia del Espíritu Santo,⁵⁶ del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, se ha celebrado la boda de la señorita Alicia Bravo Giralt con D. José Alfonso Cuní” (ABC, 02/06/1957, p. 78).

Figura 9. Sabadell, 1952. Escultura *Inicio de la Jornada Laboral*. Font: M. Andrino, 2011, p. 2060.

⁵³ Església que l’Empresa Nacional de l’Automòbil va construir per als seus treballadors a la colònia coneguda com a Ciudad Pegaso.

⁵⁴ Obra portada a terme pel mateix arquitecte del Gran Hotel de Jaca: Lorenzo Monclús.

⁵⁵ Una esquila publicada al diari ABC l’any 1984 anuncia la mort del Sr. Bravo. Quan dona les condolences a la família se cita el nom de Cuní (ABC, 25/09/1984).

⁵⁶ A la part marginal de l’acta de baptisme, pot llegir-se que va casar-se a la parròquia de Sant Agustí de Madrid. Això és degut al fet que l’església de l’Esperit Sant depèn directament de l’església de Sant Agustí. Arxiu parròquia de Santa Maria de Montmeló, 1924.

Els testimonis de la parella varen ser el seu germà Eduardo, la mare (Josefa Cuní) i el pare de la núvia. Com a detall artístic, destacar que els frescs de la parròquia eren creació del seu mentor: el catedràtic Ramon Stolz. A les mateixes dependències es va servir un lunch per als convidats.

El seu fill Pedro, mentre manteníem una conversa sobre la seva família, comenta que la seva mare era una gran pintora, però a causa de les obligacions familiars no va poder dedicar-se a exercir la professió. La parella varen tenir sis fills: Pedro, Jorge, Montserrat, Aura, Alicia i José. Tots sis varen anar a canviar-se el cognom Alfonso pel de Cuní després que el pare ho fes l'any 1986.

122

Figura 10. José i Alicia a l'estudi. Font: M. González, 2021, Grupo Li Po [blog].

8. Sala corrents artístics: activisme cultural

Cuní i alguns excompañys d'escola varen formar part del moviment artístic Los Parias. L'any 1957, Manuel Alcorlo i Dimitri Papagueorguiu i quatre joves promeses més crearen el primer taller lliure de gravat en règim de cooperativa en un soterrani del carrer de Ilustración, 12 de Madrid. Aquest taller va ser batejat espontàniament pels seus fundadors i assistents com el taller de Los Parias. A l'espai hi assistien principalment "artistes que volien aprendre i aplicar les tècniques del gravat i l'estampació fora dels lligams acadèmics". Un dels membres que acudia per experimentar amb aquestes tècniques va ser José Alfonso Cuní (Papagueorguiu et al., 2008, pp. 11 i 12).

En aquells moments no existia cap altre taller privat d'estampació i edició d'obra gràfica a la ciutat. Aquest lloc va permetre que els artistes realitzessin les seves primeres litografies i gravats i introduir-se en el món de l'estampa. El taller tancà les portes el 1960.

Durant l'abril de 1959, es va celebrar a Madrid l'exposició "Grabadores Españoles Contemporáneos", on una bona part dels artistes que varen participar havien tingut relació amb el taller de Los Parias. Més tard, molts d'aquests artistes varen participar en el moviment Estampa Popular i en el de la Colección Boj. Per descomptat, Cuní va ser un dels seus membres actius.

Fruit d'aquests moviments artístics es va celebrar la mostra "Jóvenes Maestros de la Estampa de Hoy". A l'exposició, celebrada a l'Ateneo de Madrid, hi participen juntament amb Cuní companys d'estudi i de moviments artístics com Zarco, Papagueorguiu, etc. Alicia Cuadrillero esmenta al

seu treball de doctorat que “la irrupció d'aquests joves artistes va suposar una renovació de continguts, un més lliure tractament de la tècnica i una inquietud expressiva d'alts vols” (Cuadrillero, 2004, p. 201).

En consonància amb Cuadrillero, a la memòria de doctorat de Vanesa Portocarrero s'esmenta que a partir de 1960 destaquen els artistes formats a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando i entre els artistes citats s'hi troba José Alfonso Cuní. La doctora coincideix en dir que aquella generació d'artistes varen suposar un abans i un després per a l'art espanyol: “supuso una renovación de los contenidos y una utilización más libre de la técnica” (Portocarrero, 2017, p. 201).

Sobre l'exposició “Jóvenes Maestros de la Estampa de Hoy”, Marta Aguilar Moreno escriu: “Se trata de jóvenes artistas que buscan una nueva forma de expresión aportando una renovación en cuanto a contenidos se refiere” (Aguilar, 2005, p. 34).

Iniciat l'any 1967, Cuní presenta la serigrafia *De vuelta a media tarde* i un aigüafort al XVI Salón de Grabado. El montmeloní és un dels pocs artistes de serigrafia que s'estampen ells mateixos les obres (Cuadrillero, 2004, pp. 202-362).

9. Sala Laureus: guardons

Dos anys després de finalitzar els estudis a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Cuní comença a recollir els primers fruits del

treball fet. El Nadal de 1958, durant la celebració de la XI Exposición de Tarjetas de Navidad de Galerías Preciados, Cuní obtingué el Premi Heraclio Fournier.⁵⁷ El guardó estava dotat de 500 pessetes i el jurat estava compost pel director i subdirector de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, el subdirector de la revista *Índice*, el president de la Agrupación Española de Acuarelistas, el secretari de la Asociación de Dibujantes Españoles i crítics d'art dels diaris ABC, *Ya* i *Arriba* (ABC, 23/11/1958, p. 75).

El 26 de novembre de 1962 s'inicià al pavelló Velázquez del Retiro el I Certamen Nacional de Artes Plásticas. L'exposició va aplegar 328 obres de 198 artistes. José Cuní hi va participar en la secció de pintura i gravat abstracte i va guanyar el primer gran premi en la secció de gravat. El periodista i crític d'art vinculat durant 32 anys al diari ABC Santiago Arbós Balleste, en un article escrit abans de publicar-se els guanyadors, cita l'obra del català com una de les destacades en les diferents seccions (ABC, 06/12/1962, pp. 20-23).

L'any 1963 es van convocar de nou els Concursos Nacionales de Pintura, Escultura, Grabado y Arquitectura. El BOE, 3, de 3 de gener de 1964, a la pàgina 9, publica per ordre “28 de novembre de 1963” els premiats. L'obra *El diluvio universal* de José Alfonso Cuní guanya el primer premi en categoria de gravat i rep una bonificació de 10.000 ptes.⁵⁸

⁵⁷ Fabricant de les famoses cartes Victoria. Medalla de bronze a l'Exposició Universal de París pel disseny i la qualitat de les seves cartes (Wikipedia).

⁵⁸ El BOE, 3, de 3 de gener de 1964, a la pàgina 9, publica els noms dels premiats per ordre del 28 de novembre de 1963.

El llibre *Calcografía Nacional. Catálogo general* ofereix una lleugera descripció de l'obra premiada (Barrera et al., 2004, p. 86). L'obra *El diluvio universal* té unes mides de 497 x 598 mm i està composta per una barreja de zinc, aiguafort i aiguatinta.

Adolfo Castaño, a l'edició del 7 de desembre de 1963 de la revista *La Estafeta Literaria*, escriu: "Otra vuelta al Retiro. Sala IV. Premio Nacional El diluvio universal de José Alfonso Cuní. Un acierto total. Trazo, inspiración; tanta honradez se merecía dos premios". La Biblioteca Nacional de España conserva un parell de còpies de l'estampa al seu fons d'arxiu a la seu de Recoletos (Madrid).

Figura 11. *El diluvio universal*. Font: Fons de la Biblioteca Nacional de España.

El diari ABC del 7 de novembre fa referència als premis esmentats als anteriors paràgrafs dedicant una breu ressenya dels participants en el concurs. Un mes després, de Cuní se'n destaca la variant creadora i es fa referència al premi obtingut l'any 1962 al I Certamen Nacional de Artes Plásticas (ABC, 19/12/1963, p. 34).⁵⁹

Entre maig i juny de 1964, Cuní tornà a exposar als palaus del Retiro i va ser premiat per l'obra *Susana y los viejos* amb la tercera medalla i una bonificació econòmica de 10.000 pessetes a la secció de gravat a l'Exposición Nacional de Bellas Artes.⁶⁰ L'obra va estar exposada entre maig i juny al palau Velázquez i el premi es va publicar al BOE, 181, de 29 de juliol de 1964 i en diferents mitjans de l'Estat.

En aquest any 1964, la Fundació Miró li va concedir a Barcelona un accèssit per la seva participació en el III Premi Internacional de Dibuix Joan Miró organitzat pel grup d'artistes del Ciclo Arte Hoy i el Cercle Artístic de Sant Lluç. La convocatòria del premi va fer-se al mes de febrer i l'exposició de les obres es va inaugurar el 25 de maig al mateix local del Cercle Artístic.

Durant l'acte inaugural, es va anunciar el guanyador: Josep Hurtuna, qui va rebre com a premi un dibuix original de Miró i una medalla commemorativa. A banda del premi, es varen concedir quatre mencions: una primera de caràcter grupal al Grup Cogul de Lleida,⁶¹

⁵⁹ En aquest segon article, el diari ABC torna a fer-se ressò de la polivalència de Cuní en les pintures presentades al II Certamen Nacional de Artes Plásticas celebrat el mateix any 1963.

⁶⁰ Cuní va presentar a la mateixa secció una segona obra: *La mujer adúltera*. Catàleg Exposición Nacional, 1964.

⁶¹ Col·lectiu de sis artistes lleidatans creat l'any 1964 i dissolt l'any 1965. Els seus membres, tot i mantenir el seu propi estil, varen ser influenciats per tendències informalistes i no figuratives pròpies de l'avantguarda dels anys seixanta (Wikipedia).

una segona a José Alfonso Cuní de Madrid, una tercera a Ricard L. Santamaría de Saragossa i l'última a Jordi Olivares de Barcelona.

Tot i que a l'acta del 22 de maig de 1964 no hi consta el títol del dibuix pel qual es va concedir l'accèssit a Cuní, sí que es troben a la carpeta dedicada a l'artista els vuit dibuixos que va presentar a concurs: 01. *El comedor blanco*, 02. *La televisión*, 03. *Quirófano*, 04. *Cocina blanca*, 05. *El paso del avión*, 06. *Desde mi ventana*, 07. *La rueda* i 08. *El vagón de 3.ª*. Tal com indicaven les bases del concurs, els dibuixos varen ser presentats en blanc i negre.⁶² L'any 1966, va guanyar la primera medalla de la secció de gravat amb una dotació de 25.000 ptes. per l'obra *Flores* (BOE, 171, de 19 de juliol de 1966).

La *Vanguardia*, en l'edició del 24 de juny, va dedicar un espai sota el títol *José Alfonso Cuní, medalla de oro de la Ex-*

posición Nacional de Bellas Artes. L'article ressaltava la trajectòria de l'artista i les exposicions internacionals realitzades: "Sao Paulo, Venècia, Tòquio, Mèxic, Roma, Alexandria, Nova York, etc.". A aquestes ciutats, el catàleg oficial de l'Exposición Nacional hi afegeix la ciutat de Ljubljana (Eslovènia) i les obres exposades al Museo de Arte Abstracto Español de Conca.

Sobre aquest premi i el seu autor, el diari ABC escriu: "José Alfonso Cuní, Primera Medalla en Grabado, es sin duda uno de nuestros primeros artistas en esta hábil y pulcra especialidad, y su obra *Flores* puede ser un bello ejemplo de lo que necesariamente han de ser las artes del grabado" (ABC, 28/06/1966, p. 23). L'obra premiada es va poder visitar durant els mesos de maig i juny. Cuní va presentar a concurs les obres següents: *El mar*, a la secció de pintura, i *La ciudad* i *Invierno*, a la secció de gravat.

125

Figura 12. Lliurament del Premio Nacional 1964. Cuní és el quart per l'esquerra. Font: AHMVA, caps 15542.

⁶² Arxiu Fundació Joan Miró, 1964.

Ramón Faraldo, en l'edició del diari *Ya* del 10 de juny, escrivia:

En la sección de grabado, posiblemente la más rotunda de la Nacional, José Alfonso Cuní, primera medalla de esta sección, consigue con sus tres grabados abstraer y describir poderosamente tres temas de aire libre. Las materias resultan casi irreales: los colores, casi impalpables; pero el resultado es paisaje visible, tierra y agua que uno puede poseer. Son tres piezas incomparables, fruto de un gran trabajo y una extraordinaria aptitud. La pintura de esta firma, paisaje llevado a su última esencia, implica un camino nuevo como idea y como técnica, y de él habremos de ocuparnos con más espacio (*Ya*, citat per Cuní, 1967, p. 4).

126

L'1 de juliol de 1968, Franco va inaugurar al palau Velázquez l'Exposición Nacional de Bellas Artes de Madrid. Es varen presentar a concurs 1.169 obres, de les quals es varen acabar exposant 429 a les diferents seccions.

Cuní va presentar-se a concurs en les modalitats de pintura i dibuix. Per aquesta última, va obtenir el Premio Diputación de Ourense per les obres *Castilla I*, *Castilla II* i *Castilla IV*.⁶³

Són molts els diaris que dediquen tinta a aquesta exposició: *Pueblo: Diario del Trabajo Nacional*, *ABC*, *La*

Región... Aquest últim fa referència en la seva edició del 27 de juliol al premi del català en l'apartat "Acuerdos de la Corporación Provincial" de la secció *Ourense al Día*.

Els mesos de maig i juny de 1969 es va celebrar al Palacio de Exposiciones del Retiro de Madrid la II Bienal Internacional del Deporte en las Bellas Artes. En la mostra hi varen participar 31 països de tots els continents representats per un total de 416 artistes i 794 obres exposades entre les diferents seccions de pintura, gravat, dibuix, escultura i trofeus i medalles esportives.⁶⁴

A les teles es varen veure representats tots els esports i entre els guanyadors al concurs hi havia José Cuní, qui va compartir el segon premi de gravat amb el polonès Mieczyslaw per les obres *Ciclismo* i *Salto de altura*, respectivament (*ABC*, 07/05/1969, pp. 69-70).

Al novembre d'aquest mateix any 1969, la Asociación de Amigos de UNICEF a Espanya convoca el I Certamen de Pintura. Entre les 57 obres que es varen exposar al Club Urbis de Madrid, la de Cuní va ser premiada amb la quarta posició.⁶⁵

La crònica dedicada a aquest esdeveniment en l'edició del 28 de novembre del diari *ABC* va acompanyada d'una fotografia de l'obra

⁶³ Uns dibuixos acompanyats de petits detalls en *collage* que representaven diferents paisatges de la comunitat autònoma. A la pàgina 39 del catàleg d'aquesta mostra poden visualitzar-se les obres en blanc i negre.

⁶⁴ A la mostra, es va poder gaudir d'una obra que Salvador Dalí va exhibir durant els Jocs Olímpics celebrats a Mèxic: *El atleta cósmico*. Aquesta obra, propietat del Comité Olímpic Espanyol, va ser definida com una pintura que "expresa, con sus símbolos y alusiones oníricos, de corte clasicista y surreal, el mundo del deporte" (*ABC*, 1969, p. 111).

⁶⁵ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

Lo mejor para todos, de Cuní,⁶⁶ i cita l'autor com a un dels premiats del concurs juntament amb les pintores Celis i M. Antonia Dans.

Poc després, el BOE, 304, de 21 de desembre de 1970, notifica la concessió a Cuní del Segon Premi Nacional de Pintura en la fase regional de Madrid durant l'Exposició Nacional de Arte Contemporáneo celebrat el mateix any:

ORDEN de 30 de noviembre de 1970 por la que se conceden los premios correspondientes a las fases regionales de la Exposición Nacional de Arte Contemporáneo.

Ilmo. Sr.: Examinadas por la Junta superior calificadora de la Exposición Nacional de Arte Contemporáneo del presente año las propuestas para adjudicación de premios formuladas por los jurados regionales de Barcelona, Bilbao, Madrid, Sevilla y Valencia, de conformidad con lo dispuesto en el artículo 19 del Reglamento de las Exposiciones Nacionales de Arte Contemporáneo de 12 de marzo de 1970 y a propuesta de la Dirección General de Bellas Artes.

Este Ministerio ha resuelto conceder los siguientes premios en cada uno de los certámenes integrantes de la fase regional de la Exposición Nacional de Arte Contemporáneo:

(...)

3. Fase regional de Madrid:

(...)

Segundo Premio de Dibujo, a ...*haya firmamento en medio de las aguas*, de José Alfonso Cuní (BOE, 304, de 21 de desembre de 1970).

Al certamen de la fase regional de Madrid es varen atorgar premis a les modalitats de pintura, escultura, dibuix, estampació i un premi especial anomenat Gran Premio Regional (BOE, 304, de 21 de desembre de 1970). Segons la notícia publicada al diari ABC, per la regió de Madrid varen presentar-se al concurs artistes de fins a vint ciutats d'Espanya.

El mes de juny de 1973, amb el patrocini del Comitè Olímpic Internacional de la Delegación Nacional de Educación Física y Deportes i a través del servei d'exposicions i cinematografia, es va celebrar al Palacio de Cristal del Retiro de Madrid la IV Bienal del Deporte en Bellas Artes 1973. A aquesta biennial s'hi varen presentar artistes de 26 països diferents i un total de 4.000 obres d'art. D'aquestes, 678 obres varen ser escollides per concursar.

Cuní va obtenir el tercer premi de pintura per la seva obra *El Tour* (ABC edició Andalusia, 06/06/1973, p. 61). La revista *Bellas Artes*, en un article de tres pàgines dedicat al premi, diu de Cuní que és "admirable por su levedad de toque, por su asombrosa utilización del espacio, por su sentido de la jerarquización de los elementos plásticos y por la delicadeza y el misterio que, sirviéndose de medios extremadamente simples, imprime en sus obras" (Azancot, 1973, pp. 45-47).

A finals de 1975, mentre exposava la seva obra a la Sala Rottenburg de la capital espanyola, Cuní rebia a la Ciutat Comtal un tercer premi a la V Bienal Internacional del Deporte en las Bellas Artes de Barcelona,

⁶⁶ No s'especifica si aquesta obra és la premiada o si ho és alguna altra que Cuní hagués pogut presentar a concurs.

celebrada a l'edifici de Las Reales Atarazanas. La mostra va congrega més de tres mil obres d'artistes de primera línia nacional i internacional. L'obra *Esquiando al amanecer*, de Cuní, va obtenir el tercer premi en pintura per davant de l'italià Lino Dinetto i per darrere de Fernando Calderón i Cristóbal Toral, respectivament (Filmoteca RTVE i ABC, 05/10/1975, p. 43). Aquest mateix any, la Galería Estudio Cid inclou a Cuní en una llista de pintors en "permanencia" (Bellas Artes, novembre, 1975, p. 83).

10. Sala VIP: membre d'honor del Círculo de Bellas Artes de Madrid

A la llista del llibre de socis del Círculo de Bellas Artes de Madrid, Cuní és donat d'alta com a soci el 29 de desembre de 1969. Pocs mesos després seria proposat com a membre d'honor de l'entitat.

Tot i que en diferents publicacions de catàlegs d'exposicions es dóna el seu nomenament com a membre d'honor durant l'any 1970,⁶⁷ l'ostentació d'aquest títol no es fa pública al llibre de socis de la comunitat artística fins a l'any 1971 (Círculo de Bellas Artes, 1971, p. 41). Què significa, però, ser membre d'honor? El reglament del Círculo de Bellas Artes de Madrid (adaptat a la Llei d'associacions de 24 de desembre de 1964 i aprovat en Junta General Extraordinària el 22 de desembre de 1965) específica en el seu apartat d) de les pàgines 11 i 12 quins són els avantatges de ser membre d'honor de la prestigiosa institució:

Figura 13. Cuní: *El Tour*. Font: L. Azancot, 1973, p. 47.

d) El Círculo, deseando demostrar su admiración y aprecio a los cultivadores de las Bellas Artes que hayan logrado recompensas y lauros que acrediten su excepcional valía, podrá otorgar como máxima distinción la de socio de Honor, (...) Los socios de Honor disfrutarán de los usos y comodidades de los socios Propietarios. Se hallarán exentos de pago de cuota de entrada, y serán considerados como asesores en materia de Arte; y sólo tendrán derecho a voz y voto cuando sean elegidos para el desempeño de cargos de la Junta Directiva. Como asesores artísticos formarán parte de las distintas secciones de Literatura, Pintura, Música, Escultura, Arquitectura y Cinematografía (Círculo de Bellas Artes, 1965, pp. 11 i 12).

⁶⁷ Serveixi com a exemple el publicat durant una exposició celebrada a Altamira (Pontevedra) l'any 1975.

Tal com s'assenyala al paràgraf anterior, els socis d'honor tenen els mateixos drets (i per descomptat deures) que els socis propietaris. Els drets d'aquests es descriuen als articles 5 i 11 del reglament intern, el que vol dir que el senyor Cuní passava a ser un propietari més de tot el continent i contingut del Círculo i que els seus fills gaudirien d'un 50 % de descompte en el cas de donar-se d'alta en aquesta associació en un futur (Círculo de Bellas Artes, 1965, pp. 18-22).

11. Sala cromàtica: exposicions i premsa

Cuní va realitzar multitud d'exposicions arreu del país i del món durant la seva trajectòria professional. La informació que es troba en aquest apartat fa referència a aquelles exposicions que han estat cobertes pels principals mitjans de comunicació del país i per aquells d'índole local que varen dedicar un seguiment més exhaustiu de l'artista des de la seva marxa a Madrid.⁶⁸ Seguint la narrativa dels punts anteriors, bàsicament es pretén ressaltar la importància i l'empremta artística que el polifacètic Cuní va deixar en la creació de l'art al país durant la segona meitat del segle xx.

11.1. Secció nacional

A l'exposició realitzada del 4 al 18 d'octubre de 1965 a la Sala Neblí de Madrid, el crític A. M. Campoy, de la secció d'art de l'ABC, dedica un espai de la mostra escrivint una breu introducció biogràfica i esmenant el canvi d'estil radical en què el pintor sembla deixar enrere "l'expressionisme abstracte" i destaca el canvi

temàtic de les pintures de Cuní en què ressalten dibuixos de siluetes de nens elaborats com si es tractés d'una escola d'infantil:

En estas ingenuísimas grafías que, en principio, sugieren en el espectador ese casto repertorio de muñecos que siluetan -blanco de tiza sobre negro- su efímera existencia en las pizarras escolares, y algo más perdurables en las paredes de los colegios. José Alfonso Cuní ha reelaborado todo un paraíso de la infancia (...) (ABC, 20/10/1965, pp. 39-41).

Sobre aquesta mateixa exposició, Villagómez, a la revista *La Codorniz*, escriu:

Cuní es (y vamos a prescindir de aproximaciones) un milagro de exquisitez plástica. Es preciso haber recorrido muchos caminos y pasado por muchos arrepentimientos y balances desoladores para que la idea y el gesto plástico se afinen hasta estos extremos. Lo que ahora nos ofrece este pintor en la Sala Neblí es un alarde de síntesis, que es como decir una demostración de cultura. Y envolviendo todo, una gracia suprema, un toque celestial. Como si la poesía, hija pródiga, hubiese retornado a los amorosos brazos de la pintura. Nada más que eso (*La Codorniz*, citat per Cuní, 1967, p. 3).

A tall de curiositat, cal dir que la sala va acollir 43 pintures i que la ressenya de presentació la va escriure Venancio Sánchez Marín. El crític feia referència al canvi artístic i tèc-

⁶⁸ Per descomptat, no s'inclouen les exposicions esmentades als apartats anteriors. És per això que el contingut d'aquesta sala s'inicia l'any 1965.

nic de Cuní. En concordança amb algunes de les paraules de Villagómez, explicava que el mateix artista li revelà que va passar per una etapa d'aturada creativa a causa d'una sobresaturació de "l'expressionisme abstracte" després de participar en l'exposició "Arte de América y España" de l'últim any.

Sense fer referència específica a aquest moment de crisi, Cuní comenta en una entrevista publicada al diari ABC: "Quienes me devolvieron la fe en el arte fueron mis hijos, de los que aprendí sobre todo sencillez, fe y candor. Desde hace bastantes años vengo intentando acercarme a la humildad, cansado ya de tantos gritos y aspavientos" (ABC Edició Andalusia, 23/02/1975, p. 39).

Durant el març de l'any següent, Cuní tornà a exposar en aquesta mateixa sala d'art madrilenya una col·lecció de serigrafies i ceràmiques. Segons una ressenya de l'ABC, les pintures eren d'una "delicadeza extrema" i les ceràmiques eren uns "pequeños fangos antropomorfos muy expresivos y llenos de decoraciones" (ABC, 06/04/1966, p. 13).

Arribat el gener de 1967, Cuní inaugurava una nova exposició a la Sala de Exposiciones de la Dirección General de Bellas Artes de Madrid. La mostra estava composta per 27 pintures i 25 serigrafies. Cuadrillero, en la seva tesi doctoral, defineix Cuní com un excel·lent gravador i un dibuixant magistral (Cuadrillero, 2004, pp. 60 i 258).

L'any següent (1968), l'heterogeni artista tornà a exposar a la Galería Neblí durant els dies 8 i 22 de març. José Ayllón, crític d'art i cofundador del grup El Paso,⁶⁹ qualifica Cuní de "geni, humil i sincer" i reclama que per "la seva autenticitat sigui tractat amb tot el respecte" (*Revista del Vallès*, 27/03/1968, pp. 21 i 22). A més d'aquests adjectius, Ayllón escriu que "l'aproximació sensorial" de l'obra pot fer experimentar al visitant un "enlluernament" en el qual "es pot sentir assistint a la visió d'una cerimònia, no a la creació d'un concepte".⁷⁰

A més, sobre aquesta exposició cal destacar la crítica realitzada pel crític El Pintor Caminante. L'article, publicat al diari *La Vanguardia Española* en l'edició de diumenge 24 de març, inclou la fotografia de la pintura Montmartre i hi diu això:

El pintor catalán Cuní (...) vuelve a presentarnos el artista, con jovialidad cromática sorprendente, en una faceta resurrecta y maravillosa de su arte (...) Cuní nos demuestra, cumplidamente, hallarse en posesión de sus recursos técnicos. Latentes el grabador prodigioso, el litógrafo, el especialista de las estampaciones (...).

D'altra banda, la revista *La Estafeta Literaria* va més enllà i defineix el pintor com a "artista de médula" (*La Estafeta Literaria*, 1968, p. 28).

De tornada a la capital, el maig de 1969, Cuní exposà una mostra

⁶⁹ Aquest grup va ser fundat l'any 1957 per persones provinents del món de l'art. La seva finalitat era donar un nou impuls a la pintura espanyola contemporània, ja que consideraven que estava estancada en la postguerra. El grup es va dissoldre el maig de 1960 i es considera peça essencial per al desenvolupament de l'informalisme al país (Ovejero, 2014, pp. 5-49).

⁷⁰ Fundación Juan March, 1960, carpeta 0262.

Figura 14. Cuní: *Londres Hyde Park*.
Font: J. G. Manrique, 1975, p. 25.

de pintures paisatgístiques de la ciutat de Venècia a la Galeria Àgora. En la seva edició del 18 de maig, *La Vanguardia* qualifica les pintures “d’inèdites” per trencar amb els tòpics del que s’havia vist fins aleshores. Per justificar aquest trencament, pren com a referència la composició d’obres de Canaletto⁷¹ i Dufy⁷² i artistes intergeneracionals de tots dos i explica que les teles de la mostra de Cuní destaquen “per la seva composició i sorprenen per la seva màgia i transparència”, fet que les allunya de les “aquarel·les i els olis” vistos fins llavors.

Arran d’aquesta mostra, la comparació amb altres artistes és un continu. El diari *ABC* qualifica les obres de Cuní com a “realismo poetizado” amb un “aire que a mí me parece más fino que el de De Pissis⁷³ y el de Dufy” (*ABC*, 09/05/1969, p. 27).

Després de passar per la Galeria Àgora, l’obra de Cuní viatjava i era exposada a la Sala Jane Echevarría de Filadèlfia.

Arribat el 9 de maig de 1970, el pintor montmeloní torna a casa amb la inauguració de l’exposició “Pinturas de París” a Estudio de Arte de Radio Barcelona. El conegut crític d’art Àngel Marsà⁷⁴ va ser l’encarregat de fer la presentació de l’esdeveniment i d’escriure una ressenya al diari *El Correo Catalán* del 15 de maig. En consonància amb Marsà, Lina Font,⁷⁵ en el díptic de promoció de la mostra, especificava que era la primera exposició personal de Cuní a la Ciutat Comtal⁷⁶ i feia un repàs per la trajectòria formativa del vallesà exaltant el domini de les tècniques d’art, els premis obtinguts, algunes de les seves obres i

⁷¹ Considerat pintor per excel·lència de Venècia i mestre de la llum. Les seves obres demostren una gran capacitat d’observació amb gran equilibri òptic i arquitectònic (Wikipedia).

⁷² Pintor francès polifacètic. Famós per la seva obra gràfica, utilitza formes simplificades i color llampant. Igual que Cuní, va dissenyar roba, va fer xilografies, tapissos i va dissenyar ceràmica (Wikipedia).

⁷³ Pintor i poeta italià que va passar la major part de la seva vida entre Roma, París i Venècia. Conegut per pintar paisatges urbans i escenes marines d’estètica de la metafísica.

⁷⁴ Crític d’art que va treballar a *El Correo Catalán* amb una nombrosa publicació d’articles i de llibres que es poden trobar a Dialnet i Iberlibro.

⁷⁵ Va estudiar a l’Escola d’Art i Oficis de Barcelona. Primera dona reconeguda crítica d’art, va treballar a Ràdio Barcelona i va crear i dirigir l’Estudi d’Art.

⁷⁶ Cuní havia exposat anteriorment a Barcelona, però sempre en exposicions col·lectives. Valgui d’exemple el concurs en el qual va rebre l’accésit de la Fundació Miró o els certàmens dels Premis Ynglada-Guillot, on va participar entre els anys 1964-1967 i els anys 1970, 1972, 1974 i 1975. Les obres varen ser exposades al Palau de la Virreina de Barcelona. Poden consultar-se les obres presentades als catàlegs del fons d’arxiu de la fundació.

l'èxit de crítica i visitants obtinguts a la recent clausurada exposició de Londres (AHMVA, caps 15542).⁷⁷

Al 10 d'octubre del mateix any, el montmeloní exposava a la Sala EDAF de Madrid. Campoy escrivia que “el oficio de Cuní se transfigura en poesía”, que s'havia de considerar Cuní “entre nuestros grandes pintores” i el posicionava a l'alçada de “Picasso y Dufy” (ABC, 16/10/1970, pp. 111-115).

Entre els dies 4 i 30 de juny de 1971, Cuní exposava, amb gran èxit, una exposició de pintures i guaixos a la Galería Richelieu (carrer d'Eduardo Dato, 11, de Madrid). Segons l'ABC, en aquesta exposició el pintor deixava enrere el paisatge i el protagonista passava a ser la “figura humana”.

D'aquesta mateixa mostra, el diari *La Vanguardia*, en la seva edició del 23/06/1971, n'escriu:

132

(...) Complace que el pintor (...) renunciando a sus efectos y realces propiciados por el vehículo pastoso, volver a la simpleza de la línea. A la pura formulación de la idea mediante el visualizado rasgo. Cuní se nos aparece como original dibujante. (...) composiciones transparentadas de clásica lucidez (...) Siempre queda el trazo, poderoso y tierno a la vez para definir la mentalidad creadora del artista (...) soberbio pintor que no abandona los resortes de lo emocional (p. 49).

El catàleg de la mostra inclou el títol *Las tres magias de José Alfonso Cuní*, on el crític Raúl Chavarri escriu sobre el gran talent del pintor i sobre la seva facilitat per obrir una

nova perspectiva en cada exposició. Explica que en aquesta ocasió ho fa dotant la figura humana d'una nova dimensió i sentit, però alhora utilitzant trets que evocuen el tradicional. Chavarri descriu el que ell considera les tres màgies de l'obra de Cuní: la màgia del conjunt (donada per la convocatòria de llums i ombres; també per sensacions i perspectives); la màgia del color (dona compte del matí i de la nit; de la flor i de l'ocell...) i la màgia del símbol (donat pel detall amorosament cuidat, que fa de la contemplació minuciosa dels dibuixos un itinerari de feliços descobriments).

En aquest mateix any, entre el 27 d'octubre i el 13 de novembre, Cuní participà en una mostra col·lectiva dedicada a la ciutat de Madrid organitzada per la Galería Estudio Cid.

Amb el *Bienaventurados*, Cuní obrí el catàleg de l'exposició que va oferir a la Galería Loring de Madrid del 17 febrer a l'11 de març de 1972:

Bienaventurados los pobres
de espíritu, porque suyo es el reino
de los cielos. Bienaventurados
los mansos porque ellos poseerán
la tierra. Bienaventurados
los que lloran, porque ellos
serán consolados. Bienaventurados
los que tienen hambre y
sed de justicia, porque ellos
serán hartos. Bienaventurados
los misericordiosos, porque
ellos alcanzarán misericordia.
Bienaventurados los limpios
de corazón, porque ellos verán a
Dios. Bienaventurados los pacíficos,
porque ellos serán llamados

⁷⁷ AHMVA, caps 15542.

hijos de Dios. Bienaventurados
los que padecen persecución
por la justicia, porque suyo
es el reino de los cielos.

La mostra, en homenatge a Picaso, era una crítica al consumisme i les obres eren titulades amb noms com *Despierte a su dinero*; *MÁNDELO A TRABAJAR!* o *Todo problema financiero tiene su solución*; *CONSÚLTENOS!*⁷⁸, entre d'altres.⁷⁹

La notícia de la mostra es colà entre les pàgines de l'edició del dia 9 de març del diari ABC, centrat bàsicament en el recent casament de la neta de Franco: María del Carmen Martínez-Bordiu. La notícia va acompanyada d'una fotografia amb l'obra: *Ahora con precios más bajos, DOBLE EL VALOR DE SU DINERO*. Tot seguit, es ressaltà l'èxit que estava tenint la mostra.

El *Correo Catalán*, en l'edició del 24 de febrer, ressaltava la "gran sensació" que va provocar l'última exposició de Cuní a Barcelona entre els "entesos". L'article destaca els "eslògans" que porten per títol les 24 obres exposades, la forta crítica que fa l'autor a la societat de consum i el text que obre l'exposició:

Realmente una presentación poco común, que revela una reacción evidente del artista contra las formas materializadas de la sociedad en la que

vivimos inmersos, y que no dudamos que habrá causado en Madrid un indudable impacto, al margen del valor intrínseco de los cuadros expuestos.

A banda d'això, en paraules encotillades es justifica l'homenatge de la mostra a Picaso: "porque él nos ha enseñado que ante todo el arte es amor, entrega y pasión".

El programa televisiu *Galería*, emès pel mític canal UHF,⁸⁰ dedicà un espai a la mostra el dimecres dia 8 de març a les 22 hores.⁸¹

A finals d'any, amb motiu d'una exposició realitzada a El Escorial, el crític Miguel Fernández-Braso⁸² dedicava un article meravellós al montmeloní en l'edició del diari ABC de 2 de setembre de 1972. Llegint entre línies, el lector pot fer-se una idea del mètode de treball i de la persona que hi ha darrere del pintor:

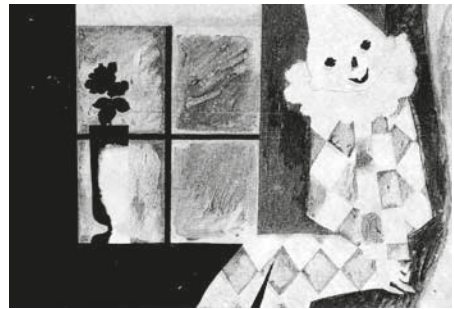

Figura 15. Cuní: *Todo problema financiero tiene su solución*; *CONSÚLTENOS!* Font: AHMVA, capsa 15542.

⁷⁸ Quadre on el consultor és representat vestit d'arlequí i pintat amb la cara de pallaso.

⁷⁹ AHMVA, capsa 15542.

⁸⁰ Canal de TVE que comença a emetre en proves l'1 de gener de 1965 oferint principalment espais musicals i redifusions de la primera cadena. El novembre de l'any següent, comença a emetre regularment. La seu de Barcelona va produir el 50 % del contingut de la cadena que més tard va donar pas la 2 (Wikipedia).

⁸¹ AHMVA, capsa 15542.

⁸² Crític d'art i galerista vinculat als diaris ABC i Pueblo. Va participar amb el grup El Paso i va ser el creador de la revista d'art *Guadalimar* (Wikipedia).

CUNÍ O LA ARQUITECTURA INVISIBLE

José Alfonso Cuní pinta lo que observa por su retina captadora, materias que existen o que las puede tener delante. No tiene que inventar porque todo lo que mira le interesa en algún sentido. Tampoco intenta humanizar lo que contempla; humanizado lo encuentra ya desde el principio. Lo que sucede es que el artista, al evocar la realidad, logra presencias que parecen mágicas.

Cuní es detallista y sensitivo, curioso y culto. Es enemigo de la improvisación y compañero del rigor, amante del linealismo más sensible y huésped de un mundo poético y climatizado en su personal ideología. La aventura estilística de este pintor nacido en 1926 es intensa y alejada de modas circunstanciales, pero penetradora en interioridades para nosotros bastante secretas.

José Alfonso Cuní vive entregado a la profundización, al diálogo interior y sin urgencias con unas cuestiones filosóficas que para él son vitales. Cuní vive en afán de claridad. Carga cuanto toca en el diálogo de humanidad y talento.

Es hombre razonador en su vida y en su obra, estudioso de teorías aparentemente alejadas de su oficio artístico. En este país donde el pintor suele oscilar alrededor de lo fácil, de aquello que le es fácil, son dignos del mejor elogio los que se plantean problemas, los que se proponen un lento y nada superficial quehacer.

El arte de Cuní es un arte de insinuaciones lineales, de suave y cortante lenguaje. Su dicción no se encuentra contaminada de impurezas ni de fáciles accesorios. Una calle, un jardín, un árbol, quedan en el esqueleto

purísimo, de un grafismo limpio y cálido, en ocasiones quemante, siempre acompañado de su clima ambiental. Dice Raúl Chavarri que Cuní “presenta la conjunción de sus tres magias: magia del conjunto, convocatoria de luces y de sombras, de sensaciones y de perspectivas; magia del color, que da cuenta de la mañana y de la noche, de la flor y del pájaro; magia del símbolo en el detalle amorosamente cuidado, que hace de la contemplación minuciosa de estos dibujos un itinerario de felices descubrimientos”.

(“Esta obra última, que he presentado en la Casa de la Reina, de El Escorial, me ha surgido limpia, natural, menos cerebral. Desde hace siete años pintó alrededor de este clima. El abstracto me dejó vacío, con una rara y convincente sensación de agotamiento. Durante cuatro o cinco años no pinté, no me atrevía a pintar, no me interesaba pintar.

Me dediqué a hacer cerámica, hierros, vidrieras. Hasta que un día, sin proponérmelo previamente, me encontré con otras sensaciones, con otros intereses artísticos, con una distinta necesidad de expresión. Mi intención es plantearme constantemente nuevos problemas. Estoy dispuesto a que la obra entre en contradicción consigo misma y conmigo. Luego, hay tiempo de intentar una coherencia entre lo que creo sobre las cosas y el lenguaje artístico que me lleva a esta temática, a expresar estas cosas.

En mi período último existe un asombro ante la naturaleza. He luchado en estos años por encontrar un mundo más íntimo, más personal, el propio mundo de cada uno.

Yo soy un hombre inclinado a la duda,

a la reflexión, al nuevo planteamiento. Jamás me encuentro seguro de nada. Tampoco me interesa saberme la lección. En pintura hay una evolución normal y lógica si eres artista verdadero. Si no lo eres, es inútil que te plantees problemas previos.

Personalmente procuro no encasillarme. Me interesa todo, me puede interesar lo aparentemente más ajeno a mí en un momento determinado. He realizado dibujos, aguafuertes, óleos, encáustica, vitral, fresco, cerámica, tapiz, serigrafías... Cada modo de expresión lo dicta un momento, el momento personal en que vives.

Estos últimos cuadros que acabas de ver, suaves en tonalidades, no tienen nada que ver con los de mi pasada exposición en Madrid, donde había preponderancia de colores fuertes y contrastados. Quizá por una especie de deseo renovador, por huir del cansancio también, he realizado cuadros sobre ciudades del mundo. Sí, yo soy un gran viajero. Tomo apuntes del natural, cantidades de apuntes del natural de las ciudades que visito y que me sorprenden. Luego, en la calma del estudio, me planteo la forma, el modo de darles expresión definitiva.

Como en esta exposición de El Escorial la temática era distinta, el tratamiento también tenía que ser distinto. Sin embargo, hay una unidad con lo anterior, existe una explicación en la evolución, no una simple cuquería por variar. Lo natural es ir sumando y enriqueciendo factores. Ahora, en estos cuadros, se encuentran cosas de mi etapa abstracta. Los fondos, por ejemplo. La verdad es que no puedes negarte a ti mismo.”

Su figuración última queda un tanto oculta, cubierta de misterio, sólo

con las precisas alusiones temáticas. Siempre intenta Cuní un gesto alegórico que suele ser recio, desde luego más entero y vibrante que su posterior explicación. El arte es mejor no explicarlo, no rebajarlo al nivel de la anécdota, no untarlo de palabras inútiles.

José María Moreno Galván ha calificado a José Alfonso Cuní de “pintor de muy sólidos, de muy fuertes recursos... , de esos pintores en los que se advierte un dominio de la pintura y del oficio. Quiero recordarle una etapa interior más lineal...”. En su opinión lo esencial en él es la arquitectura: “Una arquitectura invisible, como una sustentación ósea para toda la figuración. Lo que pasa es que, gracias a ese esqueleto invisible, su arquitectura es más libre y, sobre todo, más libre su cromatismo.”

Es importante, y merece destacarse, la libertad de este creador, su distancia de ahorcamientos propagandísticos que le impondrían unas ataduras y unos corsés determinados. Cuní consigue —desde el aislamiento personal, desde la búsqueda solitaria— introducirnos en cada exposición en su subterráneo latir, en su desasosiego misterioso, en su estilo de viajero, que deja en sus carpetas “ciudades pasadas a punta de pluma”.

“El Molletense Cuní expone en Sala Abrahms”. Amb aquest titular anunciava el diari *El Correo Catalán* del 3 de maig de 1973 la segona exposició de Cuní a Barcelona. L'obertura de l'exposició es va celebrar el 25 d'abril i es va clausurar el 13 de maig. En aquesta ocasió, el pintor presentava més de mig centenar de pintures a l'encàustica (la majoria en petit format que feien referència a diferents ciutats europees, paisatges i flors).

El mateix rotatiu, en un altre article, qualifica la mostra de sorprenent i captivadora i detalla part de la biografia i trajectòria professional del pintor esmentant els premis i ciutats per les quals han viatjat les seves obres: Madrid, Conca, Eivissa, Segòvia, Wroklaw (Polònia).^{83, 84}

El 19 de maig, el diari *La Vanguardia* també va donar cobertura a l'exposició tot destacant la presentació d'un "conjunt excel·lent de pintures" i la sensibilitat, senzillesa i maduresa de Cuní vers la tècnica del color i la llum de les obres. Fent referència a la sensibilitat de Cuní, l'article dona a entendre que a través de les seves pintures transmet tantes emocions que, davant de la simple mirada de l'observador, es pot donar una concatenació dels sentiments i de les reflexions que van més enllà dels efectes visuals: (...) "Lo que le importa de su paisaje es el contenido íntimo, el hechizo de su luminosidad y su sensible expresión en sus ojos e incluso a los demás sentidos" (*La Vanguardia*, 19/05/1973).

136

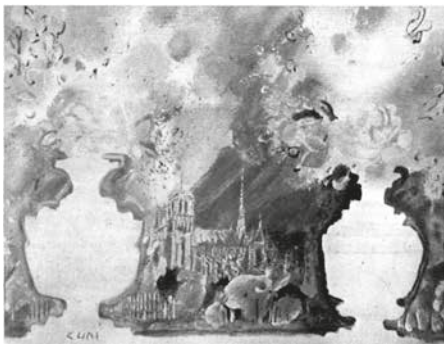

Figura 16. Cuní: *Dos floreros y Notre Dame-París*. Font: J. G. Manrique, 1975, p. 29.

Del 26 de novembre al 15 de desembre, Cuní tornà a Madrid on va exposar a la Galería Estudio Cid, la qual anuncià a tota pàgina l'esdeveniment amb el títol "Cuní: Premio de Pintura de la Bienal Internacional del Deporte de 1973". En l'edició del 8 de desembre de 1973, el crític A. M. Campoy li dedica un espai a la seva secció d'art on, a més d'incloure una fotografia de l'obra *Ajedrez*, torna a escriure meravelles del polivalent artista:

Cuní o el mundo hipersensibilizado con rigor. Difícil sería encontrar entre nosotros un más delicado colorista, un traductor de la realidad a la poesía pura tan claro (...) He aquí, en estos cuadros de pulcra dicción (...) una visión de la naturaleza -ciudades, hombres, paisajes- en la que ésta se traduce en levedad y encanto, sin una sola arista que rompa la tersura de la expresión (...) (p. 61).

Entre el seu pas per la Ciutat Comtal i la capital, Cuní feia una parada a la Sala Provincia de Lleó i l'any següent (1974) viatjava a terres valencianes per exposar a la Sala d'Art Proinco (Alacant). En el llibre *Las exposiciones de pintura en Alicante, 1950-1975: Reconstrucción de la actividad expositiva a través de su repercusión en la prensa local* es pot llegir: "Las obras de Cuní ofrecen al espectador una elaboración técnica cuidadosa, un temario grato y hábil manejo de elementos cromáticos y luminosos (...) sobre un trasfondo arquitectural de viejos palacios venecianos, fuentes, etc..." (Rodríguez, 2013, p. 434).

⁸³ L'edició de la *Revista del Vallès* del 5 i 12 de maig utilitza els mateixos adjectius i amplia la llista d'aquestes ciutats (París, Londres, New York, Hawaii, etc.).

⁸⁴ AHMVA, capsa 15542.

L'últim mes de l'any, Alfonso Cuní exposà la seva obra a la Sala Atrium de Còrdova. Inaugurada el 7 de desembre i clausurada el 4 de gener de l'any següent, la mostra estava composta per un total de 32 pintures dedicades a la reproducció de paisatges i edificis emblemàtics de diferents ciutats del món. En l'edició de l'11 de desembre de 1974, la secció "Arte y Artistas" del diari ABC, edició Còrdova, titulada "Exposición de José Alfonso Cuní en Córdoba" escriu:

(...) no quedaron defraudados ni mucho menos quienes acudieron a la apertura. La obra de Cuní sorprendió muy favorablemente por su luz, su color y su poesía, por la serenidad y su placidez (...) Su dibujo limpio y certero (...) es tan certero como el color (...) su alegría (...) una inmaculada cordialidad de color (...) En Cuní el oficio se transfigura en poesía que es su única justificación trascendente (...) Una exposición que deja huella en el visitante (...) (p. 57).

El mes de gener de 1975 el pintor tornà a terres andaluses per exposar a la Galeria Melchor de Sevilla. A més a més, Cuní passejava les seves obres per la Sala Murillo i la Galeria José M. Burgos d'Oviedo i Valladolid, respectivament.

La revista especialitzada en art *Bellas Artes* dedicà un especial a Cuní anomenat "Cuní, mensajero de Europa". L'especial fa un recorregut per la seva trajectòria artística i personal que m'encantaria reproduir sencer textualment, però com que seria massa extens, deixo un petit tast on es poden intuir referències als seus viatges, la seva

formació, la seva creativitat i la seva polivalència i qualitat tècnica:

(...) Cuní es un dibujante de pulso firme que conoce perfectamente la intención del trazo y no se apoya en fórmulas académicas. El empleo de la caña en lugar del flomáster, le acredita como un dibujante que se exige deliberadamente unas limitaciones que redundan en la afirmación de la personalidad. En su pintura, tratada a la encáustica y aligerada de elementos adjetivos (...) consigue (...) definir casi mayestáticamente esa valoración que el artista encuentra en la memorización de lo vivido. Sus nostalgias, sus vivencias remotas, se transforman en calidades de esmalte y se van plasmando en la tela o en piezas de táblex hasta alcanzar la calidad de una cerámica o una esmaltación, interesa mucho a un pintor tener a su espalda un aprendizaje sólido en las distintas técnicas plásticas, con una formación académica y con una instintiva devoción por los fastos del paisaje, entendiéndolo siempre a través de una sensibilidad que lo trasciende y lo recrea (...) (Manrique de Lara, 1975, p. 28).

Entre el 30 d'abril i el 14 de maig d'aquest mateix any, el pintor exposà a la Sala Altamira de Pontevedra. El catàleg de la mostra inclou una sèrie de crítiques publicades entre els anys 1970 i 1973 en diferents mitjans de la premsa espanyola, com els dos següents, de A. M. Campoy i José Hierro, respectivament:

(...) Difícil sería de hallar entre nosotros un más delicado, un traductor de la realidad o poesía pura tan claro como Cuní. Se diría que el

realismo sumergido de los temas se subvierte de pronto y se hace surreal al alterarse la normalidad de las costumbres, y a veces basta con un bodegón de primer término para surrealizar el paisaje. ¿Un nuevo surrealismo? Tal vez (ABC, citat per Cuní, 1975).

...Al asomarnos a sus invenciones tenemos la impresión de que ha utilizado un derroche de colores que chocan y cantan. Pero unos segundos más tarde nos sorprende comprobar que estas lujosas armonías están logradas con medios mínimos, con paleta muy restringida, y que todo es un espejismo producido por la sabia entonación que hace palpar los colores. Es música bien acordada: música de cámara que suena delicadamente. El de Cuní es milagro de arte que solo dice su canción a quien va con él (Nuevo Diario, citat per Cuní, 1975).

Aquest mateix any 1975, l'obra de Cuní és exposada a la Galeria AM Jakobsbrunnen de Stuttgart i al març de 1976 tornà a Madrid per exposar-la a la Sala Venecia. La premsa se'n fa ressò posant èmfasi a "les notes sevillanes" representades a les teles exposades i per la venda a Jesús Pabón y Suárez de Urbina⁸⁵ de dues pintures que reproduïen amb "admirable fidelitat l'ambient i el caràcter de Sevilla". Les dues obres

adquirides per aquest aristòcrata varen ser *La catedral de Sevilla* i *El Palau d'Índies* (ABC, 30/03/1976, p. 62).

El mes de maig inaugurarà una altra exposició a la Sala Passagali de Madrid, de la qual A. M. Campoy en fa difusió presentant a Cuní com un artista únic: "(...) Ha conseguint Cuní personalitzar tanto su pintura que ya no es posible asociarla a otra que no sea ella misma, y este no parecerse a nadie es, además, merecimiento difícil de localizar fuera de nuestros grandes pintores (...)" (ABC, 02/05/1976, p. 107).

En el catàleg de la mostra realitzada a les sales d'exposicions de la Direcció General del Patrimoni Artístic i Cultural a finals de l'any 1976, el crític Julián Gallego⁸⁶ tira d'imaginari per encaixar Cuní dins les diferents etapes artístiques de la història i donar a entendre al lector que les potencialitats tècniques que demostra l'artista li haguessin permès triomfar o destacar en qualsevol dels corrents artístics que en aquestes etapes es varen donar.

La lectura de la crítica permet endinsar-se en un viatge en el temps que porta a reviuir l'etapa d'art pompeiana, l'art del París del segle xv, l'art flamenc o holandès del segle xvii, l'art del segle de les llums (segle xviii) i l'art més contemporani del segle xx. El recorregut històric serveix també per posar l'artista montmeloní a l'alçada de

⁸⁵ Nascut al barri de la Magdalena de Sevilla el 1902. Fill de pare militant del Partit Integrista –partit sorgit de l'escissió dels carlistes– i mare carlista. Obté la Càtedra d'Història Universal Moderna i Contemporània de la Universitat de Sevilla i és autor de diversos llibres d'història, entre aquests la biografia de Cambó (Wikipedia).

⁸⁶ Doctor en Història de l'Art per la Universitat de la Sorbona, professor de la Universidad Complutense de Madrid, comissari al Museu Metropolità d'Art de Nova York, acadèmic emèrit a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, membre del Consell Científic del Museu del Prado... (Wikipedia).

pintors com Roland Savery, Jan Van Kessel, Jan Brueghel, Arellano, Pierre Jean Redouté, Apel·les Mestres... i ho fa amb elegància i sense oblidar l'heterogènia tècnica dominada per Cuní que li permetia abordar les diferents disciplines artístiques.

Les transversals mencions artístiques acaben resultant un panòptic gegant de les arts, que permeten visualitzar (metafòricament) especialitats com les de pintar orles de miniatures de missals, manuscrits de finíssims pergamins enquadrats amb escuts, pintures florals, ceràmiques, porcellanes, rajoles o fins i tot, vitralls com els que creava el francès Galle⁸⁷ i els que decoren les joies de Masriera i de Lalique a Tiffany.

El crític Julián Gallego tanca aquesta al·legoria històrica citant: "Ah, sí, sin duda este pintor catalán pudo trabajar en la Barcelona de Gaudí y de Doménech, con su fusión de afanes novadores y decorativos y de fidelidad a las formas naturales" (Gallego, 1976). En la seva al·legació final en defensa de l'obra de Cuní, assegura:

...después de entusiasmarse con estos dibujos de frutas y de flores, a veces ricamente coloreadas a la gouache, en otros presos en la red sin defecto de la línea producto de una insuperable acuidad visual (que ve con pasmosa claridad las articulaciones, las formas vegetales) y de un pulso insuperable para retratarla en el más fino, delicado y duro hilillo de tinta china (pp. 3 i 4).

Fins i tot, afegeix que Oscar Wilde diria: "Las cosas sencillas son las preferidas por las personas complicadas".

El 9 de gener de 1977, novament A. M. Campoy publica a ABC "El vago y poético orientalismo de Alfonso Cuní", una crítica de la mostra que va tenir lloc a les sales de la Dirección General de Patrimonio Artístico y Cultural. L'exposició realitzada durant el mes de novembre de l'any anterior recollia un total de 91 obres de pintures creades els anys 1970-1976 que incloïen una varietat d'aquarel·les pintades als jardins d'El Escorial. El crític, compara la "pulcritud lírica de la línea" de les obres exposades amb obres realitzades per tres referents de la pintura nipona: Nishikawa Sukenobu, Utagawa Toyohiro i Torii Kiyonobu:

Figura 17. La jarra de Talavera. Font: J. Cuní, 1967.

⁸⁷ Artista francès que va treballar el vidre i que es va considerar un dels principals representants del moviment Art Nouveau (Wikipedia).

Hay en Alfonso Cuní un sutil orientalismo que, fantásticamente, lo emparenta con algunos de aquellos acuarelistas japoneses del siglo XVIII que extremaron como ningunos otros la pulcritud lírica de la línea, como Nishikawa Sukenobu, Utagawa Toyohiro i Torii Kiyonobu (...) Podía Cuní llamarse Okakuro Kakuzu (...) ¡Qué delicia esta serie de tintas chinas y “gouaches”! (...) La realidad, al ser así poéticamente tratada, acaba siendo más fantástica que la imaginación irreal. Es sobre todo, el encanto del dibujo el que aquí seduce (...) Qué suerte esta de recordar la difícil sencillez de lo maravilloso, el pulcro lenguaje de la expresión plástica pura. La Naturaleza, en Cuní, parece purificada en fervor sintoísta extremadamente cristalizado (pp. 85-87).

140

Després del seu pas per terres nipones, l'Any Internacional del Nen (1979) tornà a la capital espanyola per exposar a la Galeria-librería La Mota la mostra anomenada “Los niños de Cuní”. L'exposició es va inaugurar el 27 de novembre i totes les serigrafies que formaven part de la mostra varen ser realitzades i estampades a mà pel mateix artista (Cuadrille-ro, 2004, p. 259).

El maig de 1984, Cuní realitzà una exposició gairebé antològica amb un total de 60 pintures a la Galeria Carmen Bonet de Madrid. El crític Javier Rubio utilitza els adjectius “compleja y exquisita” i les frases “mezcla sabia de procedimientos y técnicas antiquísimas y síntesis de una espiritualidad que asume ideas y conceptos de Oriente y de Occidente” per definir i qualificar la pintura de Cuní (ABC, 06/05/1984).

El 28 de maig de 1987, Cuní participa en una exposició col·lectiva a la Sala Carmen Andrade. A partir d'aquestes dates, Cuní comença a deixar-se veure menys per les sales d'art i els mass media. El seu fill Pedro explica que durant els anys vuitanta, Cuní rep una herència que li permet dedicar-se al que més li agrada: pintar. I és per això que s'aparta de tot el públic i dedica la resta dels seus dies a treballar 12 hores diàries al seu estudi pintant, creant i experimentant amb diferents materials. També explica que quan sortia ho feia per anar a visitar museus o perquè havia rebut la visita del molletà i gran amic Jordi Fuster.

11.2. Secció internacional:

En l'àmbit internacional, cal destacar el que potser varen ser les exposicions més mediàtiques de l'artista:

1959: Exposada a la Bienal de Sao Paulo (El Correo Catalán, 19/07/1966, p. 10).

Del 17 de juny al 7 d'octubre de 1962: la Dirección General de Relaciones Culturales del Ministerio de Asuntos Exteriores organitza la xxxi Biennale Internazionale d'Arte, Stamperia di Venezia. Per a la categoria de gravat, varen ser escollides només les obres de dos autors espanyols: les de Jesús Núñez i la del montmeloní José Alfonso Cuní. Juntement amb aquests dos gravadors, hi participaren divuit pintors espanyols i un escultor com a representants dels artistes del país (Cereceda, 2006, p. 52).

1966: Cuní travessa l'Atlàntic i exposa les seves obres a dues galeries de Manhattan: la Whitehouse Galleries LTD (on exposa obres de-

pintura) i la Cinquena Avinguda (on exposa "Gravats").⁸⁸ L'exposició a la galeria Whitehouse es va celebrar durant les setmanes del 8 al 20 de novembre. Es va publicar un tríptic en anglès i castellà amb una llista de les obres exposades i una presentació de l'autor signada per Joseph Rubinfeld (president de la galeria d'art) acompanyada d'una petita biografia del pintor. Les exposicions varen ser patrocinades pel cònsol espanyol a la ciutat de Nova York.

1974: de la mà del llavors ambaiador espanyol al Regne Unit, Fraga Iribarne, Cuní torna per exposar a la capital anglesa un recull de les seves obres més representatives a la sala d'art Eighty One Gallery (*La Vanguardia*, 25/06/1974).

A escala internacional, Cuní va participar en moltes més exposicions de què es fan ressò els mitjans de comunicació: Ljubljana (Eslovènia), Biennal de Tòquio i l'exposició a Osaka, Exposició Internacional de Gravat de Londres, Mostra de Gravat Espanyol a Mèxic, exposició col·lectiva Centro Comercial Permanente de New York, Biennal d'Alexandria (Egipte), exposicions a Roma, Filadèlfia, Manila (Filipines), Pretòria i Johannesburg (Sud-àfrica), Cracòvia (Polònia), Alger (Algèria), Lieja (Bèlgica), Venezuela... A més, la pàgina web New York CAC afegeix l'exposició de Cuní al MoMA: "Jose Alfonso Cuni is an international master of art, Jose has been the recipient of many international awards and sponsorship from the Art Foundation. His works have been exhibited in many international museums, including the MoMA

Museum" (New York Museum of Contemporary Art).

Per acabar, cal destacar que el 2000, a l'edat de 66, va dissenyar i realitzar teles pintades per a una col·lecció de vestits d'alta costura del dissenyador de moda Rogelio Velasco a Nova York (Biografia José Cuní, en línia). Actualment, el seu fill Pedro, per tal de promoure l'obra del seu pare, ha organitzat diverses exposicions a les sales de Nova York que, segons sembla, han tingut un gran èxit.

12. Sala divinitat: aportació artística als temples de culte

Des d'una mirada molt reduccionista de la migració interna amb destí la capital espanyola, podria dir-se que amb el model econòmic implantat a partir del Plan de Estabi-

141

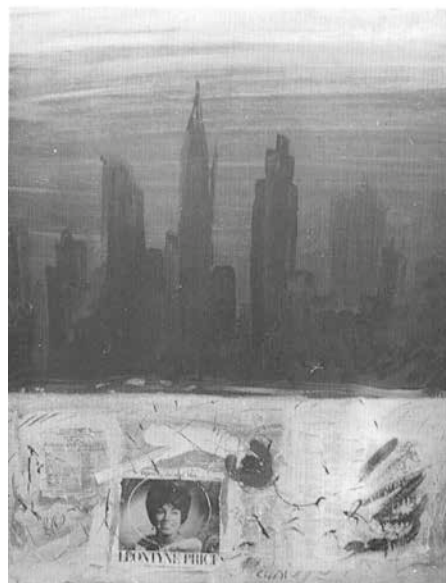

Figura 18. Noche en Nueva York. Font: J. Cuní, 1967.

⁸⁸ D'aquesta segona exposició, la font (*Revista del Vallès*, 09/11/1966) no n'esmenta el nom de la galeria.

lització de 1959⁸⁹ Madrid es converteix en una de les zones més industrialitzades del país. Per aquest fet, la capital fou una de les ciutats en rebre més població del món rural. El fenomen va convergir en un problema estructural, ja que a causa de l'augment de la població la capital no va poder assimilar el nou volum d'habitants per falta d'habitatge. Això va provocar que comencessin a aparèixer nous nuclis urbans on predominava la construcció de barraques.

Fruit d'aquests nous barris, varen sorgir noves necessitats, entre les quals es trobava la d'obtenir un lloc on els feligresos poguessin reunir-se per rebre assistència espiritual i celebrar els seus rituals i les seves tradicions. La solució va ser construir nous edificis de culte.

142

Cuní hi va participar activament amb la projecció del seu art en algunes de les parròquies i mesquites de la ciutat. És el cas de les parròquies de San Cristóbal, Nuestra Señora de la Merced de Moratalaz, Los Santos Apóstoles Felipe y Santiago el Menor al barri de La Elipa i la sinagoga del carrer de Balmes.

Al número 2 del carrer Tres de Ciudad Pegaso de Madrid es troba la parròquia de San Cristóbal. La primera pedra d'aquest temple va ser col·locada durant l'any maria de 1954 i va celebrar la primera missa el 12 d'octubre de 1956. Construïda per l'empresa nacional d'automòbils ENASA per a la seva colònia de treballadors, rebia el nom del sant patró dels conductors, sant Cristòfol. L'església va ser projectada (entre d'altres) per l'arquitecte i cunyat de Cuní, Julio

Bravo Giralt. Tal com s'ha citat en pàgines anteriors, Cuní va ser l'encarregat de pintar el fresc de l'altar i el seu germà Eduardo va realitzar la figura de la Verge de l'Assumpció.

Per tal de conèixer una mica més la personalitat del montmeloní, cal esmentar una anècdota que l'actual rector de San Cristóbal, Jesús Gonzalo Colastra Miranda, m'explicà en una conversa telefònica informal: l'any 2009, Cuní va visitar l'església i el mossèn li va comentar la possibilitat que una alumna de Belles Arts de la Complutense restaurés el fresc que presideix l'altar. El pintor li va contestar que de cap manera, "que ningú podia tocar la seva obra excepte ell". Llavors Cuní li proposà "instal·lar un ascensor per poder fer-ho ell mateix". El capellà li va explicar que aquella noia s'havia ofert voluntària i que la parròquia no disposava de pressupost per a la restauració. La pintura continua sense restaurar-se.

L'any 1967, Cuní seria l'encarregat d'idear i de realitzar els vitralls del temple de la parròquia de Nuestra Señora de la Merced de Moratalaz, al carrer del Corregidor Juan Francisco de Luján, 101 (Biografia José Cuní, en línia). El rector actual, Enrique Rueda Gómez-Calcerrada, informa a través de correu electrònic: "He buscado en los archivos parroquiales, pero no tenemos ninguna información sobre las vidrieras. Solo puedo aportarle que el edificio fue construido en 1968 por el arquitecto Julio Bravo Giralt". De les vidrieres no n'ha pogut aportar informació, però sí que revela que l'arquitecte era el seu cunyat.

⁸⁹ Pla que va establir les bases del desenvolupament industrial de Madrid i d'Espanya en general.

El pare Luis Miguel Flores Blancas, de la parròquia de Los Santos Apóstoles Felipe y Santiago el Menor, ha facilitat a través de correu electrònic un gran ventall de fotografies de l'obra de les 16 vidrieres que Cuní va crear per decorar el temple. Aquest conjunt de vitralls units formen un mural de 200 m² que recreen un passatge de la Bíblia i decora i presideix l'altar principal.⁹⁰ En el catàleg *José Alfonso Cuní (artista exclusivo de la Galería Nebli)* s'afegeix que l'any 1963 va crear els treballs en ceràmica d'un Via Crucis de 0,70 m² i un altre treball sense especificar de 9 m² a la façana de la mateixa església, l'any 1964.⁹¹

L'apartat d'història de la pàgina web de l'església (en concordança amb la introducció) explica que la creació del temple “donava resposta a la necessitat d'evangelització, suport social i integració” de les persones nouvingudes d'arreu al barri de La Elipa. Alhora, detalla que abans de la inauguració d'aquest edifici de culte se celebraven eucaristies en una barraca o a l'esplanada que hi havia davant de l'actual temple (avui Parque de Los Pinos).

Els visitants de la capital, al carrer de Balmes, poden trobar la sinagoga de la Comunidad Judía de Madrid, on Cuní va crear les vidrieres que

Figura 19. Part del fresc que presideix l'altar major de l'església de San Cristóbal. Font: J. Gonzalo.

⁹⁰ CV manuscrit proporcionat per l'arxiu March (F. March, 1960, carpeta 0262).

⁹¹ La mida de 0,70 m² atribuïda al Via Crucis no correspon a la trobada al CV manuscrit proporcionat per l'arxiu March, on es diu que aquesta obra està formada per diverses peces de 0,32 m² cadascuna.

decoren la sala de culte. La primera pedra d'aquesta sinagoga es va posar el 10 de març de 1968 i és el principal centre de culte dels 10.000 jueus que es calcula que viuen a la ciutat (Pinedo, 2015). La sala de culte és també un espai de reunió social on se celebren diverses activitats educatives i culturals i on es reben els personatges il·lustres que visiten l'edifici.

Uriel Macías, expert en judaica, descriu les vidrieres mentre realitzava una entrevista a Radio Sefarad. En la descripció, cita els motius d'identitat jueva que Cuní inclou com a elements artístics: una estrella de 6 puntes difuminada i un canelobre barrejat amb guix entre els vitralls.

13. Conclusions: sala de clausura

Descabdellat l'argumentari per justificar la vàlua professional i artística de Cuní, queda palès que va ser un artista polifacètic de gran formació que

dominava una amalgama de tècniques que li permetien desenvolupar les diferents disciplines de l'art (pintura al fresc, a l'encàustica, ceràmica, vitrall, tapissos, etc.). Manifest ha quedat que va ser un artista "tocat per una vareta màgica", curiós i atrevit, i alhora interessat per tot allò que li aportés alguna mena de coneixement i que les línies frontereres quedaven diluïdes quan es tractava d'adquirir-lo.

Exposat queda també que la seva idiosincràsia el portava a experimentar amb tota mena de tècniques i disciplines de l'art que li van permetre redescobrir la fórmula de l'encàustica i gaudir d'una nova experiència a l'edat de 76 anys en el món de la moda. Ben clar ha quedat que va deixar empremta en el món de l'art estatal, ja que a més de ser membre d'honor del Círculo de Bellas Artes, són molts els treballs d'acadèmics que fan menció de l'artista en els seus treballs de doctorat.

Figura 20. Mural dels vitralls que presideix l'altar major de l'església Los Santos Apóstoles Felipe y Santiago el Menor. Font: L. M. Flores.

Diàfan ha quedat que va ser un artista de renom: va exposar la seva obra als millors museus i galeries del món; els millors crítics de l'època varen dedicar rius de tinta a lloar la seva obra a la premsa i revistes especialitzades d'art,⁹² i la seva vàlua queda acreditada amb els guardons nacionals i internacionals rebuts durant la seva trajectòria. Copsable ha quedat que la seva participació en moviments artístics com Los Parias i Estampa Popular va contribuir a un canvi de paradigma en l'art espanyol de la postguerra.

Planer queda que Cuní era humà i que, com tot artista, va passar per un moment de crisi creativa. No obstant això, va saber reprendre el curs de la seva carrera adaptant-se a nous corrents i pintant el què i el com de la manera que li semblava i quan li venia de gust. Fernández-Braso ja destaca (a l'article reproduït a les pàgines anteriors) la llibertat i el distanciament propagandístic de Cuní. Per tant, ens trobem davant d'un artista exempt de lligams que un dia va declarar: "No concibo el Arte como un panfleto político, sea del color que se quiera..." (ABC, 23/01/1975, p. 39); davant d'un montmeloní al qual l'article Cuní, mensajero de Europa defineix com a "nuestro catalán, que nace cuando quiere, rompe su huevo barcelonés y descubre el mediterráneo cuando le da la ventolera" (Manrique, 1975, p. 29). En quatre paraules: era una ànima lliure.

Testimoni n'ha quedat (a través de la crítica) que Cuní era un fora de sèrie en el món de les arts; ja que s'arriba a escriure d'ell que era un pintor "tocat

per la mà de Déu", que se l'ha comparat amb els millors pintors del món (Dufy, Picasso, De Pisis, etc.), que de les seves teles s'ha dit que eren "poesia" i "música de cambra". També s'ha publicat que amb pocs recursos era capaç de fer "palpitar els colors"...

Leonard Bernstein va dir: "Una obra de arte no responde preguntas, las provoca y su significado esencial está en la tensión entre las respuestas contradictorias". I, a vosaltres, visitants de la galeria, quines preguntes us ha generat l'exposició?

Per acabar, després de submergir-nos en part de la vida i l'obra de la persona més il·lustre nascuda a Montmeló i un dels artistes més importants que ha donat la ciutat de Mollet (amb el permís d'Abelló); us animo a no deixar de visitar la seva prolífica obra als carrers, edificis i museus de les ciutats de Madrid, Saragossa, Sabadell, Coma-ruga, Jaca, Baltimore, Al-Aaiun... i d'admirar les seves il·lustracions del llibre *Panxoliñas* i la inclosa al disc dedicat al Quixot.

José Cuní Alfonso va morir el 2 de juliol de 2021. Tenia 97 anys.

Figura 21. La puerta del cielo. Font: Fundación Juan March, carpeta 0262.

⁹² Per una qüestió de síntesi, ha quedat sense citar una llista llarguíssima de l'obra realitzada per Cuní que el ciutadà pot visitar i observar mentre passeja pels carrers de Madrid, Tarragona, Sabadell, Saragossa, Baltimore, etc.

Bibliografía

- Acuña, X.E. (2015, 21 gener). Panxoliñas de Nadal. *Blog de Turismo en Galicia*. Recuperat 23 gener 2023, de <https://www.xn—albario-9za.com/turismo/turismo-cultural/panxolinas>
- Aguilar, M. (2005). *El grabado en las ediciones de bibliofilia realizadas en Madrid entre 1969-1990*. Universidad Complutense de Madrid.
- Aliguer, J. (1996). *Recordant la Festa Major*. La Tribuna Vallesana, 97, 29.
- Andrino, M. (2011). *La escultura urbana como nexo de convivencia: Identidad y reflejo del lugar en el área del Vallés* (tesi doctoral). Universitat de Barcelona.
- Antonio Manuel Campoy Alías (2022, 29 setembre). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Antonio_Manuel_Campoy_Al%C3%ADas
- Arilla, S. (2015). El mundo cerámico de Eduardo Alfonso Cuní. Dins M. A. Chaves (Dir.), *Artes plásticas y ciudad* (pp. 63-70). Universidad Complutense de Madrid.
- Arimon, G. (2018). *75 anys d'història del Club Muntanyenc Mollet*. Club Muntanyenc Mollet.
- Azancot, L. (1973). *Arte y deporte*. Bellas Artes, 25, 45-47.
- Bambó, R. (2015). El Gran Hotel de Jaca: una infraestructura para el turismo de montaña. *Revista Europea de Investigación en Arquitectura*, 4, 37-54.
- Barrera, C. et al. (2004). *Calcografía Nacional. Catálogo general II*. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.
- Canattelo (2024, 23 setembre). Dins Wikipedia. <https://ca.wikipedia.org/wiki/Canaletto>
- Casas, P. (2024). *Entrevista a Pedro Cuní Bravo* [vídeo]. Videoconferència realitzada el 15 de maig de 2024.
- Cereceda, R.M. (2006). *La trayectoria artística de Eduardo Sanz. Catálogo razonado y estudio de su obra* (tesi doctoral). Universidad de Oviedo.
- Círculo de Bellas Artes (1965, 1971). *Lista de Señores Socios del Círculo de Bellas Artes. Reglamento del Círculo de Bellas Artes de Madrid 1965*. Círculo de Bellas Artes de Madrid.
- Cuadrillero, A. (2004). *Serigrafía artística en Madrid. Artistas, editores e impresores* (tesi doctoral). Universidad Complutense de Madrid.
- Cuní [blog]. Recuperat 21 desembre de 2022, de <https://josecuni.net>
- Cuní, J. (1963). *Storyboard de la pel·lícula El fabuloso mundo del circo*.
- Cuní, J. (1967). *Catàleg Cuní* [catàleg de l'exposició, Sala de Exposiciones de la Dirección General de Bellas Artes].
- Cuní, J. (1974). *Catàleg Cuní* [catàleg de l'exposició, Galería Atrium (Còrdova)].
- Cuní, J. (1975). *Catàleg Cuní* [catàleg de l'exposició, Sala Altamira (Pontevedra)].
- Cuní, J. (1976). *Catàleg Cuní* [catàleg de l'exposició, Salas de Exposiciones de la Dirección General del Patrimonio Artístico y Cultural (Madrid)].
- Cuní, J., Cuni, P., Eisen, B., Savizky, R. i Bové, J. (2012). Characterization of the binding medium used in roman encaustic paintings on wall and wood. *Analytical Methods. Royal Academy of Chemistry*, 4, 659-669.
- Cuní, José i Cuní, Jordi (1993). Consideraciones en torno a la técnica de la encaústica grecorromana. *Archivo Español de Arqueología*, 66, 107-124.
- Émile Gallé (2023, 8 agost). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/%C3%89mile_Gall%C3%A9
- Empresa. Datos de Encaustic Cuní SL. Dins Empresa. Recuperat 4 desembre 2023, de <https://www.empresa.es/empresa/encaustica-cuni>
- Fernández, S (2021). *La cera de abejas como materia de expresión plástica y sus aplicaciones desde el siglo xx a la actualidad* (tesi doctoral). Universidad Complutense de Madrid.
- Filippo de Pisis (2024, 8 març). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Filippo_De_Pisis
- Filmaffinity España (2002-2023). *El fabuloso mundo del circo*. Recuperat 4 juliol 2023, de <https://www.filmaffinity.com/es/film294665.html>

- Francis Bacon (2024, 14 febrer). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon
- Fundación Japan Madrid (1978-1979). *Fellowship for specialists and researchers: Cuní, José Alfonso*. Japan Foundation Madrid.
- Fundación Juan March (2022). *Cuní, Eduardo Afonso, 1927-?* Recuperat 29 febrer 2024, de <https://archivo.march.es/agents/people/4291>
- Gallego, J. (1976). *Catàleg Cuní*. Dirección General del Patrimonio Artístico y Cultural, Salas de Exposiciones.
- Garreta, J. (2011). Frederic Lloveras Herrera i Mollet. *Notes*, 26, 197-199.
- González Picatoste, M. (2012, 21 abril). *Redescubierta la fórmula perdida de la encáustica*. Recuperat 22 maig 2024, de https://www.abc.es/cultura/arte/abci-encaustica-201204210000_noticia.html
- González Picatoste, M. (2013, 25 setembre). José Cuní redescubrió la fórmula perdida de las antiguas pinturas murales romanas (La encáustica). *Grupo Li Po* [blog]. Recuperat 19 desembre 2022, de <http://grupolipo.blogspot.com/2013/09/jose-cuni-redescubrio-la-formula.html>
- González Picatoste, M. (2014, 7 novembre). *Redescubierta la fórmula perdida de la encáustica*. *Maria González Picatoste* [blog]. Recuperat 25 novembre 2022, de <https://mariagpicatoste.com/2014/11/07/redescubierta-la-formula-perdida-de-la-encaustica>
- Grup Cogul (2023, 21 octubre). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Grup_Cogul
- Gutiérrez Solana, S., Papagueorguiu, A.F., Gómez Martínez, J. i Papagueorguiu, D. (2008). *Dimitri y Boj en la Colección UC de Arte Gráfico*. Universidad de Cantabria, Serie Memoria Gráfica, 3.
- Heraclio Fournier González (2024, 4 gener). Dins Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Heraclio_Fournier_Gonz%C3%A1lez
- Jesús Pabón y Suárez de Urbina (2023, 1 juny). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Jes%C3%BAs_Pab%C3%B3n_y_Su%C3%A1rez_de_Urbina
- José Alfonso Cuní. Dins *New York Contemporani Art Center Artists*. Recuperat 25 novembre 2022, de <https://www.newyorkcac.com/h-col-124.html>
- José Alfonso Cuní. Dins Wikidat. <https://es.wikidat.com/info/jose-cuni-alfonso>
- José Cuní Alfonso. Dins Facebook. Recuperat 4 juliol 2023, de <https://www.facebook.com/people/Jos%C3%A9-Cun%C3%AD-Alfonso/100070140522184>
- Julián Gallego (2023, 14 febrer). Dins Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Juli%C3%A1n_G%C3%A1llego
- López Lerdo de Tejada, F. (1963). *III Viaje Triunfal del Orfeo Catalá*. *Ritmo*, 334, 12-13.
- López Lerdo de Tejada, F. (1963). *Servicio de Educación y Cultura de las Organizaciones del Movimiento*. *Ritmo*, 334, 14.
- Luis de Pablo Costales (2024, 30 setembre). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Luis_de_Pablo_Costales
- Magacín digital de cultura contemporánea (2010, 15 octubre). *Los estudios de Cuní sobre la encáustica al agua se exponen en Nueva York*. Recuperat 16 novembre 2024, de <https://nexo5.com/ent/1932/los-estudios-de-cuni-sobre-la-encaustica-al-agua-se-exponen-en-nueva-york>
- Manrique de Lara, J.G. (1975). *Cuní, mensajero de Europa*. *Bellas Artes*, 47, 28-29.
- Manrique de Lara, J.G. (1977). *El alfa y el omega del quehacer artístico de Cuní*. *Bellas artes*, 55, 54-55.
- Martínez, J.M. (2017). *La larga puesta en escena de los fosfatos del Sáhara Occidental, 1947-1969*. *Revista de Historia Industrial*, 26(69), 177-205.
- Miguel Fernández-Braso (2023, 27 desembre). Dins Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Miguel_Fern%C3%A1ndez-Braso

- Ministerio de Educación y Ciencia (1964). *Exposición Nacional de Bellas Artes 1964. Catálogo*. Ministerio de Educación y Ciencia.
- Ministerio de Educación y Ciencia (1968). *Exposición Nacional de Bellas Artes 1968. Catálogo*. Ministerio de Educación y Ciencia.
- Muñoz, A. M. (2013). *Encástica. Técnica pictórica en la que se utiliza la cera como aglutinante de los pigmentos y el empleo de una fuente de calor* (treball de final de grau). Universidad Rey Juan Carlos.
- Muñoz, M. (2005). *Antología dramatizada del Quijote*. *Revista Electrónica de Estudios Filológicos*. Recuperat 12 setembre 2024, de <https://www.um.es/tonosdigital/znum10/portada/monotonos/monotonos.htm>
- Ovejero, E. (2014). *El grupo El Paso en el arte español de la década 1955-1965* (treball de final de grau). Universidad de Valladolid.
- Pinedo, C. (2015, 31 març). *La sinagoga de Madrid, la discreta casa de los judíos en la capital*. Recuperat 1 abril 2024, de https://elpais.com/ccaa/2015/03/31/madrid/1427829247_995230.html?event_log=oklogin#
- Portocarrero, V. (2017). *El trazo espontáneo como elemento estructurador en la obra gráfica de José Hernández* (tesi doctoral). Universidad Complutense de Madrid.
- Radio Sefardad (2018). *50 años de la sinagoga de la calle Balmes, con Uriel Macías*. Recuperat 23 gener 2024, de <https://www.radiosefarad.com/50-anos-de-la-sinagoga-de-la-calle-balmes-con-urriel-macias>
- Raoul Dufy (2022, 30 novembre). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Raoul_Dufy
- Rimbaud, A. (2014). *Una temporada en el infierno*. Tajamar.
- Rodríguez, M. (2013). *Las exposiciones de pintura en Alicante, 1950-1975. Reconstrucción de la actividad expositiva a través de su repercusión en la prensa local* (tesi doctoral). Universitat Politècnica de València.
- RTVE (1969). *El deporte en las bellas artes* [vídeo]. Recuperat 1 abril 2023, de <https://www.rtve.es/play/videos/documentales-color/el-deporte-en-las-bellas-artes/2892862>
- RTVE (1975). *Imágenes del Deporte 81. El deporte en el arte* [vídeo]. Recuperat 8 febrer 2023, de <https://www.rtve.es/play/videos/imagenes-del-deporte/imagenes-del-deporte-81-deporte-arte-v-bienal-internacional-del-deporte-bellas-artes/2840275>
- Saint-John Perse (2024, 28 juny). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Saint-John_Perse
- Securún, R.M. (2019a). *L'educació a Mollet entre dos segles: de la Revolució Industrial a la II República (1845-1931)*. Notes, 34, 41-63. Mollet del Vallès.
- Securún, R.M. (2019b). *L'educació a Mollet durant la II República i la Guerra Civil (1931-1939)*. Notes, 34, 65-86. Mollet del Vallès.
- Solé Tura, J. (1987). *José Alfonso Cuní*. Dins *Mollet, cent noves històries, cent vides més* (pp. 148-149). L'Aixernador, edicions argentonines.
- Suárez, M.A. (2019). *La depuració dels mestres de les escoles nacionals de Mollet a la postguerra*. Notes, 34, 87-118.
- Teleprograma (2023, 1 juliol). Dins Wikipedia. <https://ca.wikipedia.org/wiki/Teleprograma>
- Vicente Aleixandre (2023, 26 febrer). Dins Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Vicente_Aleixandre

Altres fonts documentals

Arxius: Archivo General Universidad Complutense de Madrid,⁹³ Arxiu de la Fundació Joan Miró,⁹⁴ Arxiu de la Fundación Juan March,⁹⁵ Arxiu de la parròquia de Santa Maria de Montmeló,⁹⁶ Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA),⁹⁷ Arxiu la Llotja,⁹⁸ Arxiu Municipal de Granollers (AMGr),⁹⁹ Biblioteca Nacional de España,¹⁰⁰ Casa Cultural,¹⁰¹ Club Muntanyenc Mollet,¹⁰² Registre Civil de Montmeló.¹⁰³

⁹³ Expedients acadèmics de la Escuela Central de Bellas Artes de San Fernando, la Escuela Superior de Bellas Artes de San Jorge i la Universidad Complutense de Madrid (Carpeta AUCM, 136/06-83).

⁹⁴ III Premi Internacional de Dibuix Joan Miró (1964): Bases del concurs, acta de 22 de maig de 1964 i fotografia de les vuit obres presentades per Cuní.

⁹⁵ Formulari omplert a mà per l'artista amb dades sobre la seva vida i obra: exposicions individuals, col·lectives, obres a museus, currículum, la seva firma. Fotografia en blanc i negre de José Alfonso Cuní. 13 fotografies en blanc i negre de diferents obres de l'artista realitzades entre 1960 i 1965. Fulletó núm. 2, editat amb motiu de la concessió del Premio Galeria Nebli 1965, amb la reproducció del quadre *La puerta del cielo* de Cuní a la portada i article "La nueva pintura de José Alfonso Cuní" (Sala Nebli, Madrid, octubre de 1965). Díptic de l'exposició de pintures de Cuní a la Sala Nebli Madrid (octubre de 1965), amb text de Venancio Sánchez Martín i una separata de paper bíblia amb la biografia de l'artista. Dos cartells-fulletons desplegable de l'exposició de Cuní a les Whitehouse Galleries, LTD (Nova York, 8 al 20 de novembre de 1965), amb presentació i algunes dades biogràfiques de l'artista en anglès i castellà. Fulletó amb fotografia personal en blanc i negre de Cuní, biografia, text de Venancio Sánchez Marín i la reproducció d'un gravat seu, editat per la Galeria Nebli, de Madrid, per un dels seus "artistes exclusius". Invitació a la inauguració de l'exposició de Cuní (8 de març de 1968), amb la reproducció d'una de les seves obres i text de José Ayllón. Catàleg de l'exposició a la Galeria Richelieu (Madrid, 4 al 30 de juny de 1971), amb text de Raül Chávarri, "Las tres magias de José Alfonso Cuní" i nota biogràfica de l'artista. Invitació a la inauguració i catàleg de l'exposició de pintures de Cuní a la Galeria Loring (Madrid, 17 de febrer a l'11 de març de 1972). Díptic de la inauguració de l'exposició commemorativa de l'Any Internacional del Nen, "Los niños de Cuní", a la Galeria-llibreria De la Mota, amb biografia de l'artista a l'interior (Madrid, 27 de novembre de 1979).

⁹⁶ Llibre de baptismes 1918-1940, p. 32.2, núm. 4.

⁹⁷ Col·lecció Suñé: Club Recreatiu Mollet (invitació a la inauguració de l'exposició de pintures nadalenques; circulars 2 i 6 de 1950-1951). Col·lecció Pou: Articles publicats a *El Correo Catalán* i *El Noticiero Universal*. Exposició Galeria Loring 1972 i carta dirigida al pare de Josep Maria Pou (1972). Programació de televisió de la revista TP. Catàleg de l'exposició de pintures de París i text de presentació de Lina Font a Estudio Arte. Fotografia del lliurament dels premis de l'Exposición Nacional de Bellas Artes. *La Vanguardia*: "Exposición de dibujos y 'gouaches' en la Galeria Richelieu". Exposicions a la Galeria d'Art Abrahams i exposició a Londres.

⁹⁸ Expedient acadèmic de José Alfonso Cuní (Secretaria EASD Llotja).

⁹⁹ Carpeta núm. 3 Ayuntamiento de Granollers. Reapertura Instituto Enseñanza Media, 1939, acta de la reunió del 10 d'abril per la reapertura de l'escola datada dos dies després i cartes dirigides als pares del Patronato Pro-Enseñanza Media. Fulls sense enumerar i datats el 25 de maig i el 16 d'agost de 1939. Llistat de persones afectades pel bombardeig.

¹⁰⁰ Obra *El diluvio universal* (INVENT/67197).

¹⁰¹ Llibre d'actes de la Casa Cultural de 30 d'abril de 1964 i 15 de setembre de 1967: actes de 23 de febrer, 7 d'abril i 21 de juliol de 1965. Estatuts Casa Cultural 1964.

¹⁰² Llibre de socis a partir de 1941.

¹⁰³ Acta de naixement, tom 9, p. 7v, núm. 761.

Hemeroteca: ABC (1956-2022),¹⁰⁴ Bellas Artes (1973-1975), Mollet: cent noves històries, cent vides més (1987), El Correo Catalán (1966-1973), El Noticiero Universal, El País (2015), La Codorniz (1965-1967), La Estafeta Literaria (1963-1968),¹⁰⁵ La Región (1968),¹⁰⁶ La Tribuna Vallesana (1996), La Vanguardia (1965-1974), Nuevo Diario (1975), Pirineo Hoy (2019),¹⁰⁷ Prensa Latina (2021),¹⁰⁸ Pueblo: Diario del Trabajo Nacional (1968), Revista del Vallès (1951-1973),¹⁰⁹ Revista Europea de Investigación en Arquitectura (2015), Revista Nacional de Arquitectura (1958), Revista de Historia Industrial (2017), Ritmo (1963), The Japan Times (1979),¹¹⁰ Ya (1966-1967).

¹⁰⁴ Edicions Madrid: 02/06/1957, 23/11/1958, 12/04/1961, 16/03/1962, 06/12/1962, 13/02/1962, 07/11/1963, 12/12/1963, 20/10/1965, 06/04/1966, 28/06/1966, 07/05/1969, 09/05/1969, 16/10/1970, 25/06/1971, 27/10/1971, 09/03/1972, 02/10/1972, 08/12/1973, 05/10/1975, 02/05/1976, 09/01/1977, 15/01/1977, 27/12/1978, 06/05/1984, 25/09/1984, 28/05/1987, 06/07/1997, 02/04/2012. Edicions Andalusia: 11/12/1974, 18/01/1975, 23/01/1975, 25/10/1975, 30/03/1976; 02/04/2012.

¹⁰⁵ Itinerario de Exposiciones. La Estafeta Literaria, 392, 28.

¹⁰⁶ Ourense al día. Acuerdos de la Corporación Provincial.

¹⁰⁷ Article "Pedro Juanín elabora un detallado álbum de bares, restaurantes y hoteles de Jaca" (21/12/2018).

¹⁰⁸ Article "Fallece en España el pintor y escultor Cuní Alfonso" (12/12/2021). <https://www.prensa-latina.cu/2021/07/09/fallece-en-espana-pintor-y-escultor-cuni-alfonso>

¹⁰⁹ Edicions núm. 561 (24/12/1951), 563 (5/01/1952), 1005 (12/03/1961), 1057 (1/02/1962), 1115 (16/06/1963), 1198 (27/02/1965), 1219 (31/07/1965), 1234 (13/10/1965), 1280 (30/03/1966), 1298 (8/06/1966), 1338 (9/11/1966), 1359 (1/02/1967), 1467 (27/03/1968), 1571 (24/05/1969), 1958 (5/05/1973), 1958 (5/05/1973), 1960 (12/05/1973).

¹¹⁰ Edicions: 20/04/1979, 09/06/1979, 23/06/1979, 05/07/1979, 22/07/1979.

Els consistoris franquistes a Mollet del Vallès (1939-1979)

M. Àngels Suárez González*

Resum: En aquest article volem donar a conèixer les persones que van formar part dels ajuntaments franquistes a Mollet del Vallès de 1939 a 1979 i la seva procedència, l'edat, la professió que exercien i el temps que van estar al consistori, entre altres característiques. També analitzem quin va ser el sistema d'elecció d'alcaldes i de regidors, què eren les juntes municipals i quina composició tenien, així com els períodes en què aquestes van funcionar.

Paraules clau: ajuntament, alcalde, consistori, consistori orgànic, franquisme, gestor, junta gestora, junta municipal, Mollet del Vallès, polític, regidor, terç.

The Francoist town halls in Mollet del Vallès (1939-1979)

Abstract: In this article we set out to reveal the people who were members of the Francoist town councils in Mollet del Vallès from 1939 to 1979 and their background, age, professions and the time they spent in the council, among other facts. We also analyse the system for electing mayors and councillors, what the municipal boards were and their composition, as well as the periods in which they operated.

Keywords: City Council, council, councillor, Francoism, management board, manager, mayor, Mollet del Vallès, municipal board, organic council, politician, tercio.

151

1. Introducció

L'objectiu d'aquest treball és fer una exposició objectiva del personal que va constituir els consistoris durant l'etapa franquista, sense entrar en les tasques que va dur a terme o va deixar de fer cada consistori. En total, 70 persones en van formar part. Nou van ocupar el càrrec d'alcalde.

Hi hem distingit dues etapes: la primera correspon a les juntes gestores, nom amb què es designava el consistori imposat per la dictadura. L'alcalde era nomenat per l'autori-

tat militar o pel governador civil de la província i la resta de membres de la corporació, els regidors (que per formar part de la junta gestora rebien el nom de gestors), eren triats per l'alcalde i nomenats pel governador civil. La segona etapa correspon a la dels ajuntaments orgànics, imposats per la Ley de Bases de Régimen Local (1945), que regularitzava la manera de triar els regidors. Aquests eren elegits per terços: el terç familiar, el sindical

*Historiadora, msuarez3@xtec.cat

i el corporatiu. L'alcalde continua sent nomenat pel governador civil fins al 1976. Malgrat aquest canvi administratiu en la forma de designar els regidors, a l'hora d'analitzar la composició dels ajuntaments no hi ha gaire diferència entre les característiques del personal d'un període i de l'altre. En conseqüència, els analitzem conjuntament.

Hem d'assenyalar que la constitució o reestructuració dels consistoris no necessàriament es correspon amb el nomenament de l'alcalde. Només hi ha dos consistoris en què els regidors entren de nou al mateix temps que l'alcalde: la primera junta municipal, que es forma després de la Guerra Civil, amb l'alcalde Simeó Rabasa, el 1939, i la segona junta, amb l'alcalde Pere Careta, el 1942. Els altres consistoris van renovant part dels regidors d'una junta a l'altra i l'alcalde és nomenat pel governador civil al marge de la renovació dels consistoris. En aquest treball dediquem una atenció especial a la figura dels alcaldes pel fet de ser considerats els responsables del funcionament de l'ajuntament.

Les fonts documentals consultades per dur a terme la investigació han estat els llibres d'actes dels plens de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, els padrons de població, els llibres de la contribució industrial, els expedients de les eleccions municipals, les publicacions de l'època, alguns diaris i les fonts orals, a més dels treballs publicats anteriorment sobre aquest tema.

2. Les juntes gestores. Del 27 de gener de 1939 al 6 de febrer de 1949

2.1. Primer ajuntament franquista. Del 27 de gener de 1939 al 5 de març de 1942

El primer ajuntament franquista a Mollet es constitueix durant l'ocu-

pació militar de Catalunya. Va ser el mateix dia de l'entrada de l'exèrcit feixista a Mollet, el 27 de gener de 1939, quan el comandant militar, don Hilario Martínez Bustos, nomena Simeó Rabasa com a alcalde gestor seguint el que indica l'Article 1 del Decret llei del 16 de febrer de 1937 pel qual s'organitza la vida civil, es determinen les facultats de les autoritats i la relació entre elles:

Los jefes superiores de las columnas y fuerzas que operan en las zonas de contacto con el enemigo podrán nombrar, con carácter interino, las autoridades civiles de las ciudades, pueblos o provincias que ocupen, para que, a las órdenes directas de la autoridad militar de ocupación, atiendan a los problemas de orden civil que se planteen (BOE, 122, de 16 de febrer de 1937).

Des d'aquest moment i fins al 1948, tots els ajuntaments estaran regits per les anomenades "comissions gestoras". Després de Rabasa, tots els alcaldes seran designats pels governadors civils i caps provincials del Movimiento fins al 1976, en què es produirà un petit canvi.

A Mollet, el nomenament de Rabasa va anar de la manera següent, segons Solé Tura (1988): "Era el mateix dia de l'entrada de les tropes franquistes, quan un militar d'alta graduació va ordenar al Sr. Simeó Rabasa que cerqués catorze homes de la seva confiança i que es presentés l'endemà a l'Ajuntament" (p. 123).

El 28 de gener de 1939, es constitueix formalment la primera junta gestora franquista sota la supervisió del comandant militar, que nomena els membres de la comissió: Simeó Ra-

bassa, com a alcalde i, com a gestors, Miquel Busquets, Andreu Estrada, Josep Gaspà, Enric Guiu, Armengol Joval, Joaquim Mañosa, Josep Mora, Jaume Paradell, Ramon Pou, Timoteu Parera, Isidre Segura, Vicenç Solà, Agustí Torrents i Joan Ventura Falguera:

L'alcalde, en Simeó Rabasa, un jove industrial de 37 anys que havia començat en el món dels negocis el 1922, amb un taller de bicicletes al carrer Berenguer III. L'any 1931 fundà l'empresa Bicycles Rabasa a Martorelles, dedicada a la fabricació i venda de bicicletes, i més endavant, motocicletes (Derbi). L'Andreu Estrada, persona de conviccions dretanes i catòlic, pagès de Mollet que durant la guerra havia estat a la presó Model durant tres mesos per ser d'idees de dreta. En Timoteu Parera feia de director de la fàbrica tèxtil de Can Mulà, més tard Textil Ibèrica SA fins al seu tancament el 1970. N'Agustí Torrents, persona afí a la Lliga Regionalista, era propietari d'un taller i d'una botiga de botes al carrer Jaume I. En Joan Ventura, de professió paleta, era d'idees catòliques. En Josep Mora tenia una ferreteria al carrer Berenguer III. L'Enric Guiu tenia una fàbrica de pintes de banya al carrer Balmes i a més era propietari d'una perfumeria a la plaça Catalunya. En Ramon Pou era pagès i tenia un establiment de venda de patates al carrer Migdia. En Vicenç Solà, que durant un temps associat amb en Rabasa, tenia un taller de bicicletes a la plaça Mercadal. En Jaume Paradell era propietari d'una botiga de queviures al carrer Barcelona. L'Armengol Joval comptava amb una polleria a la plaça Prat de la Riba. En Josep Gaspà tenia una sabateria al carrer Jaume I i feia de

mecànic, d'encarregat dels mecànics a la fàbrica de Can Mulà. L'Isidre Segura, cap local de la FET i de les JONS, també treballava de contramestre a Can Mulà (Suárez, 2000, p. 237).

El càrrec d'alcalde era obligatori i no remunerat, de la mateixa manera que el dels regidors. No cobraven cap sou, però sí que podien rebre dietes per les despeses realitzades en l'exercici del seu càrrec.

El nou consistori està format per homes afins a la Lliga. Quasi tots eren del món del comerç, petits botiguers de Mollet. Aquesta junta es mantindria fins a l'abril de 1941, quan l'alcalde Rabasa, un cop que ja s'ha inaugurat l'església parroquial i s'ha finalitzat el cobriment del torrent Caganell, demana al governador civil cessar en el càrrec, pressionat per la Falange local. Mesos més tard,

153

Figura 1. L'alcalde Rabasa, el cap de la Guàrdia Civil de Mollet i el cap de la Falange local, Josep Isern, a la porta de l'Ajuntament, l'any 1940. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), Fons Ramon Ros Castelló.

se li obre un expedient judicial per investigar la seva conducta política i social i les seves propietats. El procés va quedar en sobreseïment.

2.1.1. *Canvi d'alcalde per la dimissió de Rabasa*

Oficialment, el canvi d'alcalde es fa el 2 de maig de 1941, quan el secretari de l'Ajuntament llegeix, en el ple municipal, el telegrama enviat pel governador civil que comunicava a l'alcalde Rabasa la suspensió en el càrrec i la seva substitució provisional pel primer tinent d'alcalde, Agustí Torrents. Simeó Rabasa no assisteix a aquest ple ni a cap altre, malgrat que continua com a gestor, fins al dia de la constitució del consistori de Careta, el 5 de març de 1942, quan sí que hi assisteix.

154 Agustí Torrents tenia 50 anys quan era nomenat alcalde accidental. Exerceix el càrrec des del 2 de maig de 1941 fins al 5 de març de 1942. Torna a l'Ajuntament com a regidor l'any 1949 i hi segueix fins al 1955. En total, passa nou anys ocupant càrrecs a l'Ajuntament.

2.2. *Segona comissió gestora. Del 5 de març de 1942 al 18 d'octubre de 1943*

El març de 1942, es reuneix el ple de l'Ajuntament per rebre la visita del representant del governador civil i cap provincial del Movimiento, Carlos Alvear, que hi assisteix amb l'objectiu de substituir la comissió gestora i nomenar-ne una de nova. La junta queda renovada en la seva totalitat i es nomenen quatre tinents d'alcalde. El càrrec d'alcalde recau en Pere Careta, de 59 anys, ferrer i mecànic de professió i propietari d'un taller. Careta ja havia format part de la comissió gestora de Mollet el 1935 com a representant de la Lliga. Un cop deixi l'alcaldia el

1943, continua com a regidor i segon tinent d'alcalde fins a l'any 1949.

Com a primer tinent d'alcalde, hi entra Joan Butjosa, que treballava de pagès; com a segon tinent d'alcalde, Jaume Fonolleda, empresari i terratinent i propietari de la finca de can Fonolleda i altres terrenys a Mollet; com a tercer tinent d'alcalde, Manuel Castelló, que treballava de jornaler a Can Mulà, i com a quart tinent d'alcalde, Joan Colom, que feia de barber al carrer Berenguer III. Com a gestor, és nomenat Daniel Creus que, juntament amb el seu germà Enric, és propietari de la indústria Gaseosas Creus, fundada el 1926. Tots dos germans van ser regidors. Enric ho seria uns anys més tard, en el consistori que es formaria al 1955. Altres gestors són Miquel Expósito, que treballava d'obrer blanquer; Josep Estrada, que feia de pagès; Ramon Negre, que era horticultor i comerciant de plantes; Jaume Ribas, que feia de pagès, i Josep Giralt, que ja havia estat membre del consistori republicà com a representant de la Lliga Catalana durant el període 1934-36. De Giralt, Solé Tura ens explica que va venir a Mollet l'any 1928 i que va treballar sempre a la fàbrica de cortines La Española, al Clot.

De la junta de l'alcalde Rabasa no en va repetir cap gestor. Amb Careta, es redueix la junta municipal de 15 a 11 persones i aquest seria l'últim cop que tots els membres hi entressin de nou. A partir d'aquest moment, sempre trobarem que una part dels regidors repeteix en el càrrec.

Careta va tenir un mandat molt curt: un any i mig. Va estar-hi des del 5 de març de 1942 fins al 18 d'octubre de 1943, però ell conti-

nua com a membre del consistori fins al 1949. En total, seran set anys a l'Ajuntament.

2.3. Tercera renovació de la comissió gestora. Del 18 d'octubre de 1943 al 6 de febrer de 1949

Només un any més tard, el 18 d'octubre de 1943, es torna a renovar la comissió. El governador civil de Barcelona va enviar un altre cop un representant per nomenar un nou alcalde i els gestors de la junta municipal.

Es pot dir que la junta nomenada és una continuïtat del consistori anterior. L'alcalde, Ramon Negre, va ser designat d'entre els gestors de l'antiga comissió. Dels 11 membres de la junta, només es renoven tres càrrecs. Deixen la comissió Jaume Fonolleda, Joan Colom i Jaume Ribas, i hi entren Francesc Llorens, un empresari que més endavant ocuparia l'alcaldia; Andreu Estrada i Joan Ventura. D'Estrada i de Ventura ja n'hem parlat perquè havien format part de la comissió de l'alcalde Rabasa.

La junta quedà constituïda amb Ramon Negre com a alcalde-president, i Joan Butjosa, Pere Careta (fins ara alcalde), Manuel Castelló i Josep Giralt, com a tinent d'alcalde. Com a gestors, hi trobem Daniel Creus, Josep Estrada, Andreu Estrada, Miquel Expósito, Francesc Llorens i Joan Ventura. La gestió d'aquesta comissió s'allargaria sis anys degut a les reformes polítiques que el govern franquista preparava per tal de "maquillar" la dictadura.

Quan és nomenat alcalde, Ramon Negre tenia 40 anys. Era horticultor i comerciant de professió i ja havia participat activament en política. Durant la República, s'havia integrat a la Lliga Catalana i havia estat membre de l'Ajuntament dretà de Mollet l'any 1935.

Ramon Negre s'estaria al consistori 16 anys amb diferents càrrecs: primer com a gestor amb el govern de Pere Careta, del 5 de març de 1942 al 18 d'octubre de 1943; després com a alcalde, del 18 d'octubre de 1943 al 6 de febrer de 1955, i finalment com a regidor, coincidint amb l'alcaldia de Jacint Maurell, del 6 de febrer de 1955 al 5 de febrer de 1961.

Amb aquesta tercera renovació es tanca el període de les comissions gestores, que va durar 10 anys: la primera comissió, dels alcaldes Rabasa i Torrents, va durar 3 anys; la segona, amb l'alcalde Careta, 1, i la tercera, amb l'alcalde Negre, 6. Durant tot aquest temps, Mollet va tenir 4 alcaldes i 25 gestors.

3. Els consistoris orgànics

3.1. El primer consistori orgànic. Del 6 de febrer de 1949 al 3 de febrer de 1952

El novembre de 1948 es van celebrar les primeres eleccions locals orgàniques. Es produeix un petit canvi en el nomenament dels consistoris, degut al fet que entra en vigor la Ley de Bases de Régimen Local de 1945, que regulava el procediment de les eleccions municipals i establí que els regidors havien de ser designats per terceres parts (terços): el familiar, el sindical i el corporatiu.

Els regidors del terç familiar eren elegits pels veïns que eren caps de família (les dones casades van poder votar a partir de 1970). El terç sindical es triava mitjançant eleccions internes al sindicat vertical Central Nacional del Trabajo (CNS). Per la seva banda, el terç corporatiu o d'entitats sortia de votar la llista de candidats de les entitats econòmiques, culturals i professionals del municipi que proposava el governador a la resta

del consistori. Els electors d'aquest terç corporatiu eren els regidors de l'ajuntament. L'alcalde continuava sent nomenat directament pel governador civil com a delegat seu al municipi i la seva elecció quedava totalment al marge del sistema electoral descrit.

La nova llei establia un procediment que volia semblar democràtic a l'hora de nomenar els regidors. El mandat dels regidors s'establia en sis anys, però les eleccions s'organitzaven cada tres anys i es cobrien només la meitat dels membres de cada consistori.

Els comicis sempre es convocaven al mes de novembre, en tres diumenges consecutius: el primer diumenge del cicle la votació requeia en el terç familiar; el segon diumenge, en el terç sindical, i el tercer diumenge, en el terç d'entitats. El febrer següent, el primer diumenge de mes, es constituïen els consistoris.

En total, se celebrarien nou eleccions municipals per triar els terços, una cada tres anys, amb alguna anomalia. La primera convocatòria es va celebrar el 1948 i les següents, els anys 1951, 1954, 1957, 1960, 1963, 1966, 1970 i 1973.

Durant el mes de novembre de 1948, es van celebrar a Mollet les primeres eleccions per cobrir els càrrecs a regidors municipals. A la llista dels candidats presentats sempre s'hi feia constar que "Todas las personas anteriormente relacionadas son de excelente conducta social, pública y privada, de indudable adhesión al Glorioso Movimiento Nacional, buena situación económica y moralidad".

S'havien de triar tres regidors per cada terç. Curiosament, al terç familiar només s'hi van presentar tres candidats: Joan Butjosa, Francesc Llo-

rens i Josep Giralt. Tots tres ja eren regidors de l'Ajuntament i en ser els únics candidats van ser proclamats regidors sense necessitat de fer les votacions. Pel terç sindical van resultar escollits Estrada (amb 15 vots), Castelló (13 vots) i Moreno (9 vots).

El febrer de 1949, es constitueix el nou consistori amb els primers regidors elegits per terços. Malgrat ser una renovació amb eleccions, els canvis no van ser significatius: dels deu membres anteriors, cinc es mantenen i se'n renoven cinc més.

L'alcalde segueix sent Ramon Negre. Com a primer tinent d'alcalde continua Joan Butjosa, ara com a representant del terç familiar. Com a segon i tercer tinent d'alcalde, respectivament, hi són Francesc Llorens i Agustí Torrents. Aquest darrer, que ja havia exercit d'alcalde després de Rabasa, hi entra pel terç corporatiu.

Com a regidors en representació del terç sindical hi trobem Josep M. Estrada, de professió pagès; Plàcid Moreno, treballador ferroviari, i Manuel Castelló, que ja formava part de l'antic consistori. Com a regidors del terç corporatiu hi trobem Eduard Hoste, dedicat a la metal·lúrgica, i Josep Soldevila, propietari de la bòvila Soldevila. Al terç familiar, també hi ha Josep Giralt, antic membre de la comissió gestora.

Amb aquest nou consistori de terços, les antigues comissions gestores queden substituïdes pels anomenats ajuntaments orgànics, malgrat que en la pràctica simplement hi va haver una renovació de part del consistori.

3.2. Segon consistori orgànic. Del 3 de febrer de 1952 al 6 de febrer de 1955

El novembre de 1951, es tornen a celebrar les eleccions pel renovar els terços. Són quatre persones que

s'han d'elegir i que substituïran Josep Giralt, Eduard Hoste, Plàcid Moreno i Josep Soldevila.

Plàcid Moreno, falangista i cap del Sindicat Vertical a Mollet, torna a ser elegit regidor, aquesta vegada pel terç familiar, ja que va ser l'únic candidat que s'hi va presentar. Del terç sindical hi trobem Marcel·lí Segalés, que feia de pagès, i pel terç corporatiu, Antoni Fuster, un dels directius de la Pelleria, i Josep M. Suñé, farmacèutic de només 23 anys i vinculat al Centre Parroquial. El febrer de 1952, es constitueix el nou consistori amb Ramon Negre com a alcalde, els antics membres del consistori i els nous regidors.

3.2.1. Presa de possessió del nou alcalde, Jacint Maurell

La renovació d'alcalde no va estar absent de comentaris. En el canvi hi va intervenir la Falange local. Molas (1952) ho explica així:

Estamos satisfechos, francamente satisfechos. Porque se ha dado a este relevo una solución netamente falangista. La Falange de Mollet tiene su fuerza y su solera, conquistada a través de largos años de actuación sensata y honrada, y ello le da la suficiente fuerza moral para que los problemas locales se resuelvan sin olvidar a quienes saben aceptar la idea de que una designación del Mando superior deba aceptarse como acto de servicio, sin vacilaciones y sin concesiones.

Estamos seguros que el camarada Maurell sabrá dar a su gestión al frente de la corporación municipal este sabor falangista, que es honradez, que es laboriosidad, que es espiritualidad,

que es amor a España y que es amor a Dios (p. 6).

El 28 de juny de 1952, a la reunió plenària de l'Ajuntament, es llegeix el telegrama del governador civil on es comunica la renovació del càrrec d'alcalde havent-ne estat designat Jacint Maurell. Les paraules del representant del governador civil, Ramón Muntané, donen fe que aquest sistema d'elecció és una farsa quan diu el següent: "En el nuevo Estado, un cambio de alcalde no significa un cambio de orientación política sino la prosecución de la misma labor creadora, después de un relevo previsto y merecido". Per primera vegada, l'Acta municipal recull el jurament al càrrec d'alcalde:

"Juro servir fielmente a España, guardar lealtad al Jefe del Estado, defender y fomentar los intereses del Municipio, mantener su competencia y ajustar mi conducta a la dignidad del cargo" a las cuales le contesta el Sr. Muntané "si así lo hacéis, Dios y España os lo premien, y si no, os lo demanden".¹

Quan és nomenat alcalde, Jacint Maurell tenia 36 anys. Treballava a les oficines de la fàbrica tèxtil de Can Fàbregas, on va arribar a exercir el càrrec de cap de l'oficina de mètodes. Tothom el recorda com una persona molt recta, molt de complir les normes. Quan pren possessió del càrrec demana que sigui amb caràcter accidental perquè diu que li suposa un gran sacrifici ostentar-lo per temps indefinit. Va estar gairebé sis anys a l'alcaldia:

¹ Fórmula de l'Article 19 del Reglamento de Organización, Funcionamiento y Régimen Jurídico de las Corporaciones Locales. Acta del ple municipal del 28/6/1952.

L'entrada d'en Jacint Maurell a l'Ajuntament convulsionà les seves estructures. Els antics mandataris estaven acostumats a una certa passivitat administrativa, que el senyor secretari els posés els documents davant els ulls, una firma ambigua i la papereta solucionada, però noi, en Jacint portava una empenta que ningú aturava. Ell volia saber què firmava, donava l'exemple en rectitud i horaris, res no passava per alt sense una curiosa observació (Solé Tura, 1988, p. 163).

3.3. Tercer consistori orgànic. Del 6 de febrer de 1955 al 2 de febrer de 1958

El novembre de 1954, es tornen a celebrar eleccions per triar cinc nous regidors i el 6 de febrer de l'any següent es constitueix el consistori amb els canvis corresponents.

158

Entren al consistori pel terç familiar Josep Giralt, que ja havia estat al consistori de 1942 a 1952; Plàcid Moreno, que també portava a l'Ajuntament des de l'any 1949 de manera ininterrompuda, i com a nou regidor Pere Màrtir Montañá, que es dedicava a l'elaboració de cafè.²

Pel terç sindical, hi entra Josep Enric Aguilar, pèrit industrial, conegut per ser el fill de la llevadora de Mollet, Antònia Aguilar. Pel terç corporatiu és elegit Enric Creus (germà de Salvador, ambdós propietaris de la fàbrica de gasoses Creus) i Antoni Villar, que treballava d'administratiu.

Jacint Maurell segueix d'alcalde. Com a tinent d'alcalde, hi ha Antoni Fuster, Plàcid Moreno i Pere Màrtir Montañá. Com a regidors, hi

trobem Josep E. Aguilar, Enric Creus, Josep Giralt, Ramon Negre, Marcel·lí Segalés i Antoni Villar.

Arribat aquest tercer consistori, veiem com hi ha regidors que repeteixen més d'un cop a l'Ajuntament en consistoris franquistes anteriors o posteriors, de vegades escollits per un terç representatiu diferent. Són Butjosa, Castelló, Giralt, Llorens, Moreno, Negre, Simón, Torrents i Ventura.

3.4. Quart consistori orgànic. Del 2 de febrer de 1958 al 5 de febrer de 1961

L'any 1957, es tornen a celebrar eleccions per a la renovació dels terços municipals. Són tres els regidors a elegir, un per cada terç. Pel terç familiar, l'únic que presenta candidatura és Fermí Jaurieta, un empresari amb una gran capacitat de treball que entraria ja com a tercer tinent d'alcalde i més endavant, el 1967, seria nomenat alcalde. Pel terç sindical, hi entra Pere Boix, industrial i comerciant que es dedicava a l'elaboració de pernils (al carrer Berenguer III), i pel terç corporatiu, Josep Mutge, de professió administratiu.

El nous regidors hi entren en substitució de Plàcid Moreno (que va estar a l'Ajuntament més d'una dècada, des de febrer de 1949 fins a febrer de 1958) per finalització de mandat; Antoni Fuster, per renúncia i finalització del mandat, i Marcel·lí Segalés, per defunció.

El 2 de febrer de 1958, queda constituït l'Ajuntament amb Jacint Maurell Saló com a alcalde. Com a tinent d'alcalde, hi trobem Josep

² La marca Cafés Montañá, de la qual era propietari Pere Màrtir Montañá, tenia l'empresa al carrer Gaietà Ventalló.

Giralt, Pere Boix i Fermí Jaurrieta. Els regidors que segueixen al càrrec són Josep E. Aguilar, Enric Creus, Pere M. Montañá, Ramon Negre i Antoni Villar. Com a novetat, s'hi incorpora Josep Mutge.

3.4.1. *Canvi d'alcalde: hi entra Francesc Llorens*

El 1958, hi ha canvi d'alcalde, concretament l'11 de juny. En el si de la corporació es llegeix la comunicació remesa a l'alcaldia pel governador civil de la província, Felipe Acedo, que comunica el nomenament de Francesc Llorens Martín com a nou alcalde de Mollet. Textualment diu: "Previa autorización de la Superioridad he tenido a bien designar a Vd. para el cargo de Alcalde-Presidente del Ayuntamiento de Mollet de Vallés".

D'aquesta manera, es posa fi a l'etapa de l'alcaldia de Maurell, que va durar sis anys, del 28 de juny de 1952 a l'11 de juny de 1958. Va ser l'únic alcalde que no va fer mai de regidor.

El nou alcalde, Francesc Llorens, havia entrat com a gestor amb 29 anys i, 15 anys més tard, seria nomenat alcalde. Feia d'industrial i de comerciant i tenia una fàbrica d'embotits a Mollet. Ideològicament, era de Falange. Va ser regidor de 1943 a 1955 durant les alcaldies de Ramon Negre i de Jacint Maurell. Seria alcalde durant 5 anys, del 15 de juny de 1958 al 7 de gener de 1963, i regidor, 12 més, el que sumaria un total de 17 anys a l'Ajuntament. Seria el segon en el rànquing de permanència al consistori.

3.5. *Cinquè consistori orgànic. Del 5 de febrer de 1961 al 2 de febrer de 1964*

A les eleccions de novembre de 1960, pel terç familiar només s'hi van presentar dos candidats, just el nombre que feia falta. Es van proclamar directament com a representants Ramon Careta i Francesc Mas.

Quant als altres dos terços, al desembre la Junta Municipal del Cens Electoral faria públic el nomenament dels regidors següents: pel terç sindical són nomenats Salvador Pedragosa, amb 18 vots, i Pere Simón, amb 13 vots. Pel terç corporatiu, són escollits Joan Mora, amb 6 vots, i Jordi Pujadas, amb 6 vots.

El 5 de febrer de 1961 es va reunir el ple municipal per procedir a la renovació de la corporació municipal. Continua com a alcalde Francesc Llorens i com a tinents d'alcalde hi trobem Fermí Jaurrieta i Josep Mutge, que ja eren regidors, i com a tercer tinent d'alcalde, pel terç sindical, hi entra de nou Pere Simón, que treballava d'empleat a la Pelleria.

Pere Boix es manté com a regidor i hi entren Ramon Careta, mecànic (i més endavant alcalde); Francesc Mas, mecànic; Salvador Pedragosa, industrial i mecànic; Jordi Pujadas, pintor, i Joan Mora, comerciant i propietari de la Ferreteria Mora.³

Una tònica comuna en els consistoris franquistes eren els lligams familiars entre els regidors: Pere Careta era pare de Ramon Careta; Joan Ventura Falguera ho era de Joan Ventura Maynou; Josep Mora, de Joan Mora, i Joan i Salvador Pedragosa eren germans, de la mateixa manera que Daniel i Enric Creus.

³ Joan Mora seria, a més, creador de FAC (Ferreterers Associats Catalans), el 1972, i fundador de COFAC, l'any 1980. El seu pare ja havia format part del primer consistori franquista.

3.5.1. Renovació a l'alcaldia: hi entra Ramon Careta Pou

El dia després de Reis, el 7 de gener de 1963, el consistori es reuneix per donar lectura a l'ordre del governador civil que cessava Francesc Llorens com a alcalde i nomenava Ramon Careta Pou en el seu lloc. A la reunió, Llorens hi explica que havia sol·licitat feia temps al governador civil el seu relleu a l'alcaldia per motius familiars. Ramon Careta tenia 45 anys i era mecànic de professió.

Del seu pare, Pere Careta i Sans, que fou alcalde de Mollet (1942-1943), va heretar un taller mecànic que dedicà a la reparació de maquinària, especialment motors d'explosió, instal·lació de bombes i motors de reg i soldadura autògena. Fou alcalde de Mollet del gener de 1963 al maig de 1965. Fou el primer alcalde que provenia del terç familiar, pel qual fou escollit regidor l'any 1960. Políticament vinculat amb el falangisme, fou delegat local de les Juventudes de FET (1940) (Planas, 2006, p. 65).

3.6. Sisè consistori orgànic. Del 2 de febrer de 1964 al 5 de febrer de 1967

El novembre de 1963, se celebren les eleccions que proclamen com a regidors del terç familiar Manuel Collazo i Francesc Mas (que ja formava part del consistori). Dels altres terços, la junta municipal va fer públic en la seva acta els candidats que s'havien presentat, tot especificant el nombre de vots que havia obtingut cadascun d'ells, el tipus de sindicat al qual pertanyien i la seva afiliació política:

Candidatos presentados a las elecciones 10/11/1963.

Por el tercio sindical:

Grau Barnils, Jaume. 7 votos. Sindicato al que pertenece: Textil. Afiliación política FET, adicto.

Ramon Calzada Pedragosa. 1 voto. Sindicato al que pertenece: actividad diversa, es curtidor. Afiliación política: indiferente.

Arcadio Viñas Quixalós. 1 voto. Sindicato al que pertenece: Textil. Afiliación política: FET adicto.

Mariano Manzanares Vera. 0 votos. Sindicato al que pertenece: Textil. Afiliación política: desafecto.

Tercio de entidades:

Joan Ventura Maynou. 6 votos. Aparejador. Afiliación política: adicto.

Joan Valldeoriola Sans. 0 votos. Sindicato al que pertenece: propietario agricultor. Afiliación política: adicto.

José Bonet Riera. 0 votos. Comerciante. Adicto.

Hem de fer constar que la filiació política era molt important per ser elegit. La condició d'adicte al Movimiento o el fet de pertànyer a la Falange eren determinants. En aquestes eleccions veiem que a Calzada se'l titlla d'indiferent i va ser elegit, mentre que a Manzanares se'l titlla de desafecte i no va obtenir cap vot. El resultat de les votacions va suposar l'entrada de tres nous regidors: Manuel Collazo pel terç familiar, Jaume Grau pel terç sindical i Joan Ventura Maynou pel terç corporatiu.

Segons Suárez (2019): "En Manuel Collazo era professor, director i propietari de l'acadèmia Sant Jaume a Mollet, que havia estat fundada pel Jaume Tosquella al 1930. Al 1972 en Manuel Collazo es retirarà i l'acadèmia tancarà definitivament" (p. 147).

Collazo faria de tercer tinent d'alcalde amb Ramon Careta, i de

segon tinent d'alcalde, amb Fermí Jaurrieta, i es mantindrà al consistori de 1964 fins a 1971. Jaume Grau provenia del món fabril tèxtil de Can Mulà, mentre que Joan Ventura Maynou, de professió aparellador, provenia d'una família dedicada a la construcció. El seu pare era Joan Ventura Falguera, que havia estat gestor del consistori de Rabasa.

L'Ajuntament queda constituït el 2 de febrer de 1964 amb Ramon Careta com a alcalde i Joan Ventura, Pere Simón i Manuel Collazo com a tinent d'alcalde. Els regidors eren Jaume Grau, Francesc Mas, Joan Mora, Salvador Pedragosa i Jordi Pujadas.

3.6.1. *Canvi d'alcalde: hi entra Fermí Jaurrieta*

El 3 de maig de 1965, el governador civil, Ibáñez Freire, nomena com a nou alcalde Fermí Jaurrieta, un industrial de 38 anys. Segons Planas (2006):

En Fermí Jaurrieta, empleat de banca i empresari. Treballà al Banc Hispano-Colonial, posteriorment absorbit pel Banc Central, i va exercir de director de les oficines de Caldes de Montbui i de Banyoles. Participà en un negoci del sector metal·lúrgic a Martorelles i més endavant organitzà el seu propi negoci: un taller mecànic de recanvis de cotxes i motos i de venda de motos i accessoris, que amplià a partir de 1965 amb el transport de mercaderies, la fabricació de ferroaleacions i la foneria de metall no ferri. Fou alcalde de Mollet durant tretze anys (del 1965 al 1978), el mandat més llarg de tot el període franquista. Havia estat regidor des del 1958, escollit pel terç familiar, i fou diverses vegades primer tinent d'alcalde (p. 131).

Amb l'entrada de Jaurrieta com a alcalde, Careta passa a ser regidor fins al nomenament del següent consistori, l'any 1967.

3.7. *Setè consistori orgànic. Del 5 de febrer de 1967 al 7 de febrer de 1971*

El 13 de novembre de 1966, se celebren les eleccions pel terç familiar. Els elegits van ser Manuel Collazo (que ja formava part del consistori), Joan Rocabayera i Josep Vilà.

Segons el diari *Correo Catalán* de l'1 de desembre de 1966, el 20 de novembre se celebraven les eleccions al terç sindical. S'hi havien presentat Ramon Calzada, Pere Pujol, Baudili Ros, Bernard Segarra, Julio Miguel Noval i Josep Jorba. Els més votats van ser Ramon Calzada, amb 12 vots, i Pere Pujol, amb 9. Baudili Ros també n'havia tret 9, però no surt elegit.

Una setmana més tard, el 27 de novembre, es triaven els representants del terç corporatiu. S'hi presenten Pere Manils, Pere Simón, Joan Giralt, Josep Pey, Antoni Mas i Joan Pedragosa. Hi van resultar elegits Antoni Mas, amb 4 vots, i Pere Simón amb 3. Joan Pedragosa, també amb 3 vots, no surt elegit perquè es desempatava amb la persona de més edat. L'Ajuntament queda compost per 1 industrial, 1 empresari, 1 comerciant, 1 pagès, 1 mestre particular, 2 administratius i 3 productors.

El 5 de febrer de 1967, queda constituït el nou consistori amb Fermí Jaurrieta com a alcalde i Pere Simón, Manuel Collazo i Antoni Mas Cervera com a tinent d'alcalde. Els regidors que continuen són Jaume Grau i Joan Ventura.

Els nous regidors són Antoni Mas, administratiu a la Clínica de Mollet;

162

Figura 2. Audiència de Franco a la corporació municipal de Mollet amb motiu d'oferir-li la primera medalla d'or a la vila, a Madrid, el 7 de gener de 1970. D'esquerra a dreta: Jaume Grau; Joan Ventura; Josep Vilà; Ramon Calzada; Antoni Mas; Manuel Collazo; Pere Simón; l'alcalde, Fermí Jaurrieta; el governador civil de Barcelona, Tomàs Pelayo, i el cap de l'Estat, Francisco Franco. Font: Fotografia Manuel Sanz Bermejo. AHMVA.

Ramon Calzada, jornaler blanquer a la Pelleria; Pere Pujol, pagès; Joan Rocabayera, administratiu,⁴ i Josep Vilà, comerciant.⁵

3.8. Vuitè consistori orgànic. Del 7 de febrer de 1971 al 3 de febrer de 1974

De 1966 a 1970, es va viure un període inusualment llarg de quatre anys sense celebrar eleccions, degut al fet que el ministre de l'Interior promou una reforma del règim electoral que afecta les eleccions locals i que, entre altres mesures, permet ampliar el cos electoral a les dones casades. Aquestes reformes comportaren que els comicis locals

previstos per a 1969 es retardessin fins al novembre de 1970.

Des de 1970, les eleccions passen a celebrar-se els dimarts en lloc dels diumenges per mirar d'aconseguir una participació més alta, ja que cada vegada el percentatge de votants era inferior. Als comicis del novembre d'aquell any, per primer cop es dona la circumstància que el nombre de candidats no coincideix amb el de regidors a designar. S'hi presenten quatre candidats: Vega, Mutge, Canals i Ribas, i només se n'ha de triar un. Finalment, és designat Josep Ribas, pel terç familiar, per una ampla majoria d'entre

⁴ Joan Rocabayera treballava de cap de personal a la fàbrica tèxtil de Can Fàbregas.

⁵ Josep Vilà tenia una botiga de queviures als Quatre Cantons, Ca la Carmeta, i l'any 1969 entrava a treballar com a administrador de la Societat de Socors Mutus de Mollet.

Figura 3. Ajuntament constituït el febrer de 1971. D'esquerra a dreta: Josep Feliu, Ramon Calzada, Mariano Prat, Josep Ribas, Pere Simón, l'alcalde Fermí Jaurrieta, Antoni Mas, Josep Vilà, Joan Rocabayera i Pere Pujol. Font: Fotografia Joan Coma Riera. AHMVA, Fons Joan i Josep Coma.

163

quatre candidats. Pel terç sindical, és elegit Mariano Prat, amb vuit vots. També s'hi presentà Mariano Manzanares, que només va obtenir un vot. Pel terç corporatiu, surt elegit Josep Feliu, amb quatre vots, a una votació a la qual també s'hi havien presentat Martí Ciffone i Jordi Sarto.

El 7 de febrer de 1971, queda constituït el nou consistori. L'alcalde n'és de nou Fermí Jaurrieta, i els tinentes d'alcalde, Pere Simón, Antoni Mas i Josep Ribas. Els regidors que continuen són Ramon Calzada, Pere Pujol, Joan Rocabayera i Josep Vilà, i els nous regidors, Josep Ribas (terç familiar), Mariano Prat (terç sindical) i Josep Feliu (terç corporatiu).

Dels nous regidors en destaquem Josep Ribas, marbrista de professió, que tenia l'empresa al carrer Jaume I. Seria regidor des de l'any 1971 fins al febrer de 1974, quan passa a ser pri-

mer tinent d'alcalde, lloc que ocuparà fins al 26 de setembre de 1978. A partir d'aquesta data, com a conseqüència de la dimissió de Fermí Jaurrieta, passa a ocupar l'alcaldia fins a les primeres eleccions democràtiques, l'abril de 1979. Mariano Prat era de Martorelles, feia de pagès i era propietari de la tintoreria París a Mollet. Josep Feliu era de Montornès, tècnic industrial i va treballar d'encarregat a la fàbrica Derbi.

Aquests tres regidors s'haurien d'haver renovat al 1976, però com que no va haver-hi eleccions es mantenen en el càrrec fins al primer ajuntament democràtic, el 1979. En total, passen al consistori vuit anys seguits, a comptar des de febrer de 1971.

3.9. Novè consistori orgànic. Del 3 de febrer de 1974 al 26 de setembre de 1978

Fins al 1973, la corporació municipal a Mollet estava integrada per

164 **Figura 4.** Els nous regidors nomenats el 1971: Josep Ribas, Mariano Prat i Josep Feliu. Font: Fotografia Joan Coma Riera. AHMVA, Fons Joan i Josep Coma.

9 regidors, però degut a l'augment de població el cens electoral va augmentar i el nombre de representants es va haver d'ampliar a 15. A les eleccions de 1973, el nombre de vacants a cobrir era de 12 regidors. Només els 3 regidors esmentats abans continuen en el càrrec.

L'ampliació de regidors no va ser l'única novetat d'aquestes eleccions. La dictadura havia promulgat la Llei d'Associacions de 1963, que regulava la constitució i el funcionament de les associacions de caps de família. Si bé en un principi aquest fet no va significar un canvi en el funcionament del sistema, amb el temps els membres d'aquestes associacions van lluitar per introduir-se en els ajuntaments pel terç familiar i poder fer canvis a favor de la població des de dins del consistori. Segons Gordi i Vilaginés (1993):

Els moviments polítics i socials d'oposició van tenir a Mollet uns bons aliats, en un grup de regidors del "Tercio Familiar" que, camuflats dins del Consistori, exercien de veritable oposició democràtica. Aquests regidors havien entrat a l'Ajuntament aprofitant unes eleccions parcials i restringides que ofería el règim. Aquestes infiltracions als ajuntaments es van intentar a diversos municipis però no van tenir èxit a tot arreu (p. 131).

Així, a les eleccions de 1973, l'Associació de Caps de Família i Dones Casades de Mollet es va mostrar molt activa informant i recordant als electors els seus drets. A tall d'exemple, com diu el full informatiu que va editar l'ajuntament, "La empresa debe dejarte el

tiempo necesario para votar y tiene obligación de retribuirte la jornada completa”.⁶ Malgrat els intents per motivar l’electorat, el nombre de votants va ser escàs. Només hi va votar un 25 % del cens electoral a Mollet. Aquest comportament era generalitzat a tot el territori. Per la seva banda, l’alcalde Jaurrieta va emetre un ban anunciant la celebració de les eleccions pel terç familiar, recordant que només es podien votar els candidats legalment proclamats.⁷

Per aquest terç, s’hi van presentar vuit candidats per cobrir quatre vacants de regidors. Eren Martí Ciffone, Joan Costa, Antoni Crusats, Francesc Falcón, Teresa Giralt,⁸ Joan Planellas, Ricard Vega i Arcadi Viñas. En van sortir escollits Arcadi Viñas, amb 1.994 vots; Teresa Giralt, amb 1.958; Joan Planellas, amb 1.680, i Joan Costa, amb 873.

Aquestes van ser les primeres eleccions en què els candidats van fer campanya per demanar el vot. En concret, Arcadi Viñas i Teresa Giralt van editar uns fulletons anunciant la seva voluntat de ser regidors.

També era la primera vegada que una dona es presentava a les eleccions. Teresa Giralt volia captar el vot de les dones. En la seva carta de presentació hi diu: “Nosotras, las MUJERES, posemos el DERECHO de formar parte de la Corporación Municipal, y hemos de hacer uso de él”. El seu programa anava dirigit bàsicament a les dones.

Joan Costa treballava d’empleat

a la Ferreteria Mora i el seu germà regentava el restaurant Can Costa, a Martorelles. Joan Planellas, d’ofici sabater, era propietari de la botiga de sabates Puman, al carrer Barcelona. Solé Tura (1986) ens explica:

Les seves inquietuds culturals i polítiques el porten a formar part de la Junta Democràtica Clandestina l’any 1973 i un any més tard entrà a formar part de l’ajuntament per terç familiar, un invent polític per tal de renovar quelcom l’ambient reduït i precari en què es movien les administracions locals. L’Arcadi Viñas i la seva muller varen ser els companys de terna i sorprenentment varen derrotar la llista oficialista (p. 154).

Arcadi Viñas va ser pèrit industrial a la fàbrica tèxtil de Can Fàbregas i després, mestre i director de l’Acadèmia Mollet, coneguda popularment com l’Acadèmia Viñas. Persona amb inquietuds socials i polítiques, va participar activament en l’Associació de Caps de Família i Dones Casades per presentar-se a com a regidor a l’Ajuntament amb la voluntat de canviar el sistema des de dins. L’any 1957, havia iniciat les seves activitats catalanistes tot militant a la Joven-tut d’Acció Catòlica (JAC) i duent a terme una intensa tasca a tota la comarca. També va ser membre de l’Assemblea de Catalunya, a més de membre fundador del partit CDC:

Membre fundador de Convergència Democràtica de Catalunya a Mollet,

⁶ Full informatiu eleccions 1973. Caixa 8766. Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMV).

⁷ Ban del 5/11/1973. Caixa 8766. AHMV.

⁸ Vegeu en aquest mateix volum Suárez (2026).

Viñas va ser elegit regidor en les primeres eleccions municipals democràtiques després de la dictadura, el 1979, i va formar part del consistori fins al 1987. En aquest període, entre 1980 i 1987, també va ser diputat de la Diputació de Barcelona.

El molletà també va ser el creador del sistema d'aprenentatge de la mecanografia Meca-Ràpid, nascut l'any 1979, que va arribar a tenir més de 200 escoles per tot l'Estat espanyol i que va tenir la seva primera seu a l'edifici de l'antiga Acadèmia Viñas, a la cantonada entre l'avinguda Jaume I i la rambla Fiveller (somMollet, 2020).

Pel terç sindical, es van triar quatre dels set candidats que s'hi van presentar. Els elegits van ser Enric García, mecànic i soldador; Francesc Mas, empresari metal·lúrgic; Jaume Muntsant, blanquer i administratiu, i Andreu Palatsi, mecànic i tècnic de teixits a Can Fàbregas. Els representants del terç corporatiu es van triar d'entre 12 aspirants i van ser elegits Valerià Montón, Joan Pedragosa, Emilio Rebull i Santiago Roca.

Valerià Montón, industrial del metall, era propietari d'una empresa mitjana de bigues de ferro per a la construcció, els Talleres Valeriano Montón S.A., fundada el 1965. Seria tercer tinent d'alcalde entre 1974 i 1978, amb Jaurrieta, i segon tinent d'alcalde de 1978 a 1979, amb Ribas. En democràcia, va repetir de regidor entre 1983 i 1987 per Independents-CDC i per CiU, de 1987 a 1991.

Joan Pedragosa era mecànic i industrial, germà de Salvador, que havia estat regidor de 1961 a 1967. Avui en dia encara existeix a Mollet l'empresa Miró y Pedragosa, de fabricació de maquinària per a la in-

dústria metal·lúrgica.

Emilio Rebull, comerciant, tenia una botiga de comestibles, Can Rebull, que el pare havia fundat a l'antic magatzem de cal Mitjà, als Quatre Cantons.

Santiago Roca era forner, propietari del Forn Roca, al carrer Jaume I.

L'activitat dels candidats al terç familiar, així com l'ampliació del nombre de regidors, van suscitar un clima de més tolerància política. L'entrada al consistori dels regidors d'aquest terç es va viure com un triomf de la renovada Associació de Caps de Família i Dones Casades. Solé Tura (1988) ho recull així: "Per al dia 3 de febrer tenim una remodelació total de l'Ajuntament; hom diria que entren uns certs aires democràtics al Municipi, que l'immobilisme estàtic i conformista que imperava fins el present s'acaba per donar pas a un trasmudament molt saludable" (p. 220).

En aquest darrer consistori hi van entrar alguns regidors de tarannà democràtic com Teresa Giralt, Arcadi Viñas i Joan Planellas. El matrimoni Viñas-Giralt era de tendència democristiana.

Aquest consistori queda constituït per l'alcalde Fermí Jaurrieta i els tinents d'alcalde Josep Ribas, Josep Feliu, Valerià Montón i Joan Pedragosa. Els regidors eren Joan Costa, Enric García, Teresa Giralt, Francesc Mas, Jaume Muntsant, Andreu Palatsi, Joan Planellas, Mariano Prat, Emilio Rebull, Santiago Roca i Arcadi Viñas. Encara no ho sabien, però la seva legislatura hauria de durar fins a l'entrada del primer ajuntament democràtic. L'any següent, el 1975, moriria el dictador i el govern es debatiria entre un cert

aperturisme o bé un augment de la repressió. Les mobilitzacions populars, els partits i els sindicats (malgrat que clandestins) pressionarien per forçar la caiguda del règim i la instauració de la democràcia.

Figura 5. Presa de possessió dels nous càrrecs de la corporació, el 1974, banda esquerra del plenari. D'esquerra a dreta: Joan Planellas, Teresa Giralt, Arcadi Viñas, Santiago Roca, Mariano Prat, Valerià Montón, Josep Ribas i l'alcalde Fermí Jaurrieta. Font: Fotografia Joan Coma Riera. AHMVA, Fons Joan i Josep Coma.

Figura 6. Presa de possessió dels nous càrrecs de la corporació, el 1974, banda dreta del plenari. D'esquerra a dreta: l'alcalde Fermí Jaurrieta, Josep Feliu, Joan Pedragosa, Jaume Muntsant, Francesc Mas, Andreu Palatsi, Enric García, Emilio Rebull i els dos secretaris de l'Ajuntament. Font: Fotografia Joan Coma Riera. AHMVA, Fons Joan i Josep Coma.

3.9.1. Renovació d'alcalde, l'any 1976

Dins d'aquest camí cap a la democratització, el 1975 es produirà un canvi legislatiu que afectarà l'elecció de l'alcalde. La Llei de Bases de l'Estatut de Règim Local de 19 de novembre 1975 permetia per primer cop que l'alcalde fos elegit mitjançant votació secreta efectuada pels regidors de l'ajuntament. Aquesta llei suposà un pas cap a la democratització: per primera vegada, l'alcalde no era elegit pel governador civil. Podien ser candidats a l'alcaldia tots els veïns de la localitat que ho sol·licitessin a la Junta Municipal del Cens i reunissin alguna de les condicions següents:

- Ser o haver estat alcalde o regidor del mateix Ajuntament.
- Ser proposat per veïns inclosos en el cens electoral del municipi respectiu en nombre no inferior a mil o l'u per cent del total d'electors.
- Ser proposat per quatre consellers locals del respectiu Consell Local del Movimiento- (BOE, núm. 280, de 21 de novembre de 1975).

Aquest canvi legislatiu no va tenir a la pràctica cap repercussió a Mollet. L'alcalde Fermí Jaurrieta va ser l'únic que va presentar candidatura davant la Junta Municipal del Cens Electoral i, per tant, va rebre directament la credencial d'alcalde, amb data 15 de gener de 1976, convertint-se així en alcalde elegit. La presa de possessió es faria efectiva en la reunió del plenari municipal, l'1 de febrer de 1976. En aquesta reunió, l'alcalde ratificà la continuïtat de tots els regidors que ja ocupaven el càrrec.

Figura 7. El consistori, el 1974. L'alcalde Jaurrieta, al mig, amb els tinents d'alcalde Valerià Montón, Josep Ribas, Josep Feliu i Joan Pedragosa, d'esquerra a dreta. Font: Fotografia Joan Coma Riera. AHMVA, Fons Joan i Josep Coma.

168

Un grup de regidors catalans del terç familiar va protestar davant del cap de govern, Arias Navarro, per considerar que primer s'havien de celebrar les eleccions a regidors i, després d'aquestes, escollir l'alcalde. D'aquesta manera, no serien els consistoris continuistes i immobiliistes els que triarien el cap del consistori.

Les eleccions següents per renovar el consistori s'havien de celebrar el novembre de 1976, però foren ajornades degut a la situació política que es vivia, esperant un canvi cap a la democratització. Així, el mandat dels ajuntaments franquistes es va perllongar fins al 1979. Els 15 regidors van romandre al consistori de manera ininterrompuda durant 5 i, en alguns casos, 8 anys.

El consistori de Jaurrieta va viure el final del franquisme. El règim s'havia de transformar per sobreviure, ja

que la pressió al carrer cada cop era més gran. Es van legalitzar els partits polítics i havien de conviure amb els consistoris franquistes. A Mollet, la pressió popular va fer que l'alcalde presentés la seva dimissió.

3.9.2. Renúncia de l'alcalde Fermí Jaurrieta i entrada de Josep Ribas

Mitjançant un escrit, Fermí Jaurrieta presentà la seva renúncia a l'alcaldia al ple extraordinari celebrat el 26 de setembre de 1978, que s'havia convocat amb aquest únic punt a tractar. En el seu escrit exposa les raons de la dimissió:

D. Fermín Jaurrieta Gallego, Alcalde-Presidente del Ayuntamiento de Mollet, tiene a bien comparecer ante el Excmo. Ayuntamiento Pleno por medio del presente escrito y en la forma más atenta, -EXPONE: Que

debido a los hechos que se vienen produciendo en estos últimos días con las consiguientes manifestaciones en esta villa en contra del titular de esta Alcaldía, profiriéndose incluso amenazas e insultos hacia su persona; atendiendo, de otra parte, que me encuentro sin respaldo por las fuerzas de Orden Público que permiten estos actos, así como mis múltiples ocupaciones particulares que exigen en estos momentos especial y mayor dedicación, me veo en la precisión de presentar ante la corporación municipal mi renuncia a desempeñar el cargo de esta Alcaldía.- Por todo lo expuesto, -SUPLICA: Al Ayuntamiento Pleno de Mollet que, teniendo por presentado este escrito y conforme a la prevenido en el art.º 9 Dos d) del Decreto 3230/1975 de 5 de diciembre, me sea aceptada la renuncia a la Alcaldía por estimar causa suficientemente justificada cuanto se expone en este escrito. -Mollet, a 23 de septiembre de 1978.⁹

Els membres de la corporació van acceptar la renúncia a l'alcaldia presentada per Jaurrieta. Seguidament, Josep Ribas, primer tinent d'alcalde, passà a ocupar l'alcaldia-presidència de l'Ajuntament.

Durant uns dies, va haver-hi una certa incertesa sobre la continuïtat dels regidors. Finalment, es van decidir a continuar en el càrrec per no crear un buit de poder, en espera de les eleccions democràtiques.

Josep Ribas tenia 49 anys quan va assumir el càrrec d'alcalde que només ocuparia uns mesos. Solé Tura (1981) ens parla d'aquell moment final: "Va entendre perfecta-

ment el seu paper, aquell pont per on s'esmicolava un règim i n'entrava un de nou, mai es va tancar en la supèrbia i el seu record es més que satisfactori" (p. 178).

3.9.3. Darrera reestructuració dins del consistori

En la sessió següent del ple municipal un mes més tard, el 30 d'octubre de 1978, té lloc la reestructuració de la comissió municipal permanent. Aquesta vegada, seguint el decret de l'alcaldia amb data 17 d'octubre de 1978, la comissió es reestructura en cinc tinents d'alcalde. Josep Ribas passa a ser alcalde; Josep Feliu passa de segon a primer tinent d'alcalde; Valerià Montón, de tercer a segon tinent d'alcalde; Joan Pedragosa de quart a tercer, i entren com a quart i cinqué, respectivament, Arcadi Viñas i Joan Planellas.

Aquest consistori es manté fins a les primeres eleccions democràtiques, a les quals es presenten candidatures com les de Convergència i Unió. Joan Ventura, regidor del terç corporatiu de 1964 a 1971, i dos dels regidors que hi van entrar el 1974 pel terç familiar, Arcadi Viñas i Teresa Giralt, concorren en aquestes llistes. De tots tres només Viñas en va sortir elegit regidor.

Aquesta darrera etapa dels ajuntaments orgànics va durar 30 anys (1949-1979), durant els quals es van constituir nou consistoris i Mollet va tenir sis alcaldes.

4. Conclusions

Durant els 40 anys d'ajuntaments franquistes, Mollet va tenir 9 alcaldes i 61 regidors. A més, es van constituir 12 corporacions mu-

⁹ Acta del ple municipal del 26/09/1978.

nicipals. La feina dels alcaldes i regidors d'aquest període va suposar més una tasca administrativa que no pas política. Eren poques les qüestions sobre les quals tenien el poder de decidir. Podem dir que els petits canvis que es van produir al llarg d'aquests 40 anys van ser més un simulacre del règim per aparentar una certa obertura que una reforma substancial del sistema.

Als ajuntaments franquistes s'hi poden distingir dues etapes conforme als canvis administratius que van tenir-hi lloc:

1. Etapa de les juntes gestores, en què l'alcalde i els regidors eren nomenats pel governador civil. Va durar 10 anys, de 1939 a 1949, durant els quals hi va haver 4 alcaldes i 27 gestors.

2. Etapa dels consistoris orgànics, en què l'alcalde continua sent nomenat pel governador civil i els regidors, per terços. Va durar 30 anys, de 1949 fins a l'entrada dels ajuntaments democràtics el 1979. Les principals novetats d'aquesta etapa van ser l'entrada dels representats del terç familiar amb un tarannà democràtic l'any 1974 i l'elecció de l'alcalde pels regidors el 1976.

El perfil dels regidors correspon a gent conservadora, moltes vegades d'idees catòliques, alguns d'ells nous falangistes d'última hora. Només amb la incorporació dels tres candidats del terç familiar amb tarannà democràtic el 1974 es veu un canvi de mentalitat més oberta.

Alguns dels regidors, sobretot els dels primers consistoris, provenien del partit de la Lliga, com Torrents, Careta, Giralt i Negre. D'altres es van apuntar al nou partit

del règim, a Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (FET y de las JONS) com, per exemple, Ramon Careta, Enric Guiu, Francesc Llorens, Jacint Maurell, Plàcid Moreno, Isidre Segura, Josep Soldevila i Josep M. Suñé, per esmentar-ne uns quants. Un bon grapat dels regidors eren catòlics convençuts, com Joan Butjosa, Josep Estrada, Jacint Maurell, Ramon Negre, Agustí Torrents i Joan Ventura, de qui sabem que van formar la junta del centre parroquial, el 1946.

Quant a l'ocupació del personal polític, en destaquem el pes dels comerciants: hi ha 13 persones, que representen el 19 % del total. Totes elles eren propietàries de petits negocis al mateix Mollet. També és important el nombre d'empresaris i industrials, que sumen un 17 % dels regidors (els industrials són el 10 %, i els empresaris, un 7 %). Els pagesos també representen un grup important (16 % dels professionals).

Per edats, el 73 % tenen menys de 45 anys. El grup més nombrós està entre els 41 i els 45 anys, amb el 31 % del total, seguit del grup de 36 a 40 anys, que representa el 23 % del total.

La major part dels regidors, el 61 %, són de la comarca del Vallès Oriental; el 50 %, de Mollet, i la resta, l'11 %, d'altres pobles de la comarca: 2 de Sant Fost, 3 de Martorelles, 1 de Santa Maria de Martorelles i 2 de Montornès.

Quant al temps de permanència en el càrrec, a les primeres juntes municipals el personal va ser més provisional i es va mantenir menys temps en el càrrec. Així, veiem que a la junta de Rabasa-Torrents els gestors romandran tres anys en el càr-

rec, mentre que a la de l'alcalde Pere Careta hi haurà tres persones que només s'hi estaran un any (Colom, Fonolleda i Ribas). Els regidors que continuen a la tercera junta, la de l'alcalde Negre, romandran un total de set anys, i els altres gestors que entren de nou amb l'alcalde Negre ho faran per sis anys, a l'espera de la llei de reforma municipal.

La major part dels regidors dels consistoris orgànics van romandre sis anys en el càrrec, ja que aquesta era la durada establerta, malgrat que la meitat s'havia de renovar cada tres anys. Les anomalies que trobem en el temps de permanència en el càrrec en general són degudes als canvis legislatius que van acabar endarrerint les eleccions.

La persona que més temps va romandre als consistoris va ser Fermí Jaurrieta, amb 19 anys. El segueix Francesc Llorens, amb 17 anys, i Josep Giralt i Ramon Negre, amb 16 anys respectivament. Tots ells van ser alcaldes, excepte Josep Giralt.

Pel que fa als períodes dels alcaldes, els seus mandats van ser molt desiguals. Van des d'uns mesos fins a 13 anys. Rabasa va estar dos anys d'alcalde i un, de gestor; Agustí Torrents, un d'alcalde i vuit de gestor; Pere Careta, un com a alcalde i sis com a gestor; Ramon Negre, nou com a alcalde i set com a regidor; Jacint Maurell, sis anys d'alcalde; Francesc Llorens, cinc com a alcalde i dotze com a regidor; Ramon Careta, dos d'alcalde i dos com a gestor; Fermí Jaurrieta, 13 com a alcalde i sis com a regidor, i Josep Ribas, uns mesos d'alcalde i set anys com a regidor.

Per acabar, volem ressaltar que la presència de la dona als consistoris franquistes va ser testimonial. A l'Ajuntament de Mollet, només va haver-hi una regidora, Teresa Giralt, que va entrar al darrer consistori franquista. Va ser elegida pel terç familiar el 1973 i estaria de regidora de 1974 a 1979.

Bibliografia

- Bernal, M. D., Corbalán, J. i Lardín A. (2001). Els alcaldes de Mollet del Vallès: del 1939 fins al 2001. *Notes*, 16, 81-94.
- Correo Catalán (1966, 1 desembre). Eleccions sindicals a Mollet del Vallès. *Correo Catalán*, 12.
- Gordi, J. i Vilaginés, J. (Coord.) (1993). *Mollet-Mollet (993-1993)*. Ajuntament de Mollet del Vallès.
- Macià, M. C. (1992). El personal polític de l'Ajuntament de Mollet del Vallès de 1930 a 1942. *Notes*, 6, 33-44.
- Molas, J. (1952, 5 juliol). Nuestro comentario. *Vallés*, 6.
- Planas, J. (Coord.) (2006). *Alcaldes i alcaldesses del Vallès Oriental (segle xx)*. Diccionari biogràfic. Museu de Granollers.
- Solé Tura, J. (1981). *Mollet, una mica d'història*. Gràfiques Aster.
- Solé Tura, J. (1986). *Mollet, cent vides, cent històries*. L'Aixernador, edicions argentones.
- Solé Tura, J. (1987). *Mollet, cent vides més, cent noves històries*. L'Aixernador, edicions argentones.
- Solé Tura, J. (1988). *Mollet, 1900-2000. Memòries d'un molletà*. L'Aixernador, edicions argentones.
- somMollet (2020, 6 abril). *Mor Arcadi Viñas, fundador de CDC a Mollet i creador del mètode Meca-Ràpid*. Recuperat 8 febrer 2025. de <https://www.sommollet.cat/noticia/52529/mor-arcadi-vinas-fundador-de-cdc-a-mollet-i-exregidor>
- Suárez, M. A. (2000). *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 4.

Suárez, M. A. (2019). L'educació a Mollet sota el franquisme (1939-1970). *Notes*, 34, 119-164.

Suárez, M. A. (2026). Teresa Giralt Martín, l'única veu femenina en el darrer ajuntament franquista de Mollet. *Notes*, 41, 199-206.

Altres fonts

Arxius: Arxiu Comarcal del Vallès Oriental (ACVO),¹⁰ Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).¹¹

Fonts orals: Jaume Boix Pujol, Balbina Camps Plans, Teresa Giralt Martín, Pere Lluís Pedragosa, Joan Ventura Maynou.

¹⁰ *Revista del Vallès. Hemeroteca Municipal Josep Móra (1944-1977).*

¹¹ *Actes del ple municipal (1939-1979), contribució industrial (1930-1956), eleccions municipals (1939-1973) i padró municipal (1930-1965).*

Annex 1. Edats dels regidors, en el moment en què són escollits per primer cop

Edat	Nombre
< 30	4
31-35	9
36-40	16
41-45	22
46-50	7
51-55	3
56-60	8
>60	1

Gairebé $\frac{3}{4}$ parts, el 73 %, tenen menys de 45 anys. El grup d'edat més nombrós està entre els 41 i els 45 anys, amb el 31% del total, seguit del grup de 36 a 40 anys, que representa el 23 %. Només hi ha quatre persones que tenien menys de 30 quan arriben a l'Ajuntament: Francesc Llorens, Josep Soldevila, Josep M. Suñé i Joan Ventura. El més jove era Josep M. Suñé, que encara no havia fet els 24 anys. De més de 51 anys només hi ha 12 persones (17 %) i la resta, de menys de 50, són 58 (83 %). Només hi ha un regidor amb més de 60 anys, Antoni Fuster, que en tenia 66.

173

Annex 2. Temps en el càrrec

Anys al càrrec	Nombre de regidors
1	3
3	15
4	1
5	11
6	13
7	13
8	3
9	3
11	1
13	3
16	2
17	1
19	1

En les primeres juntes municipals, el personal va ser més provisional i es va mantenir menys temps en el càrrec. Així, a la junta de Rabasa-Torrents, els gestors romandran tres anys en el càrrec, mentre que a la de l'alcalde Pere Ca-

reta hi haurà tres persones que només s'hi estaran un any (Colom, Fonolleda i Ribas). Els regidors que continuen a la tercera junta, la de Negre, hi romandran un total de set anys, i els altres gestors que entren de nou amb aquest mateix alcalde ho faran per sis anys, a l'espera de la llei de reforma municipal. La major part dels regidors dels consistoris orgànics van romandre sis anys en el càrrec, ja que aquesta n'era la durada establerta, malgrat que la meitat s'havia de renovar cada tres anys. Les anomalies que trobem en el temps de permanència en general són degudes als canvis legislatius que van acabar endarrerint les eleccions.

Els regidors que només van estar cinc anys en el càrrec són els que van entrar-hi l'any 1974, que hi romanen fins a les primeres eleccions democràtiques de 1979. Els regidors que van sumar set anys corresponen en part als tres que van enllaçar les juntes de Careta i Negre i una altra part, als regidors que es van nomenar a l'any 1967 i van romandre-hi fins l'any 1971 per haver-se endarrerit les eleccions. Els tres regidors que van estar-hi vuit anys, Josep Ribas, Mariano Prat i Josep Feliu, havien de renovar el càrrec l'any 1976, però com que aquest any no hi va haver eleccions, hi van continuar fins a l'any 1979. Els regidors que van estar-se més temps a l'Ajuntament sense ser alcaldes van ser Josep Giralt, amb 16 anys; seguit de Joan Butjosa, Manel Castelló, Pere Simón i Francesc Mas. Quant als alcaldes, el que va estar més temps a l'Ajuntament va ser Fermí Jaurrieta, amb 19 anys (13 com a alcalde i 6 com a regidor). El segueixen Francesc Llorens, amb 17 anys (5 com a alcalde i la resta com a regidor); Ramon Negre, amb 16 anys (9 com a alcalde i la resta com a regidor), i Agustí Torrents, amb 9 anys (1 d'alcalde i 8 de gestor). Pere Careta va estar-s'hi 7 anys (1 com a alcalde i 6 com a gestor); Jacint Maurell, 6 anys d'alcalde; Josep Ribas, 7 anys com a regidor i uns mesos d'alcalde; Ramon Careta, 4 anys (2 d'alcalde i 2 com a gestor), i Simeó Rabasa, 3 anys (2 d'alcalde i 1 de gestor).

174

Annex 3. Lloc de naixement dels regidors

Lloc de naixement	
Mollet del Vallès	35
Vallès Oriental (sense Mollet)	8
Província de Barcelona (sense el Vallès Oriental)	16
Província de Lleida	4
Província de Girona	1
Fora de Catalunya	6

La majoria, el 61 %, són de la comarca del Vallès Oriental; el 50 %, de Mollet, i la resta, l'11 %, d'altres municipis de la comarca: dos de Sant Fost, tres de Martorelles, 1 de Santa Maria de Martorelles i 2 de Montornès. Segueixen els nascuts

a Barcelona, amb un 23 %, dels qual 6 han nascut a la capital i 10, a la província. En altres poblacions de Catalunya en tenim el 7 %: 4 de Lleida i 1 de Girona. De fora de Catalunya només hi ha 6 persones, que representen el 9 % del total.

Annex 4. Professions dels regidors

Percentatge de regidors que exerceixen una professió	
Professions tècniques	20 %
Industrials i empresaris	17 %
Comerciants	19 %
Pagesos	16 %
Administratius	10 %
Mecànics	9 %

Destaquem el pes dels comerciants: hi ha 13 persones, que representen el 19 % del total. Totes elles eren propietàries de petits negocis al mateix Mollet. També és important el nombre d'empresaris i industrials, que sumen un 17 % dels regidors (els industrials són el 10 % i els empresaris, el 7 %). Si es comptabilitzen junts els propietaris de negocis o empreses, veiem que representen el 36 % dels regidors. En general, els regidors eren persones formades. Així, trobem que un 20 % exercien una professió tècnica (1 pèrit industrial, 1 tècnic administratiu, 1 tècnic industrial, 1 conrastre, 6 mecànics, 1 aparellador, 1 metal·lúrgic, 1 contractista d'obres i 1 enginyer tècnic industrial). A més, hi trobem 1 mestre i 1 farmacèutic. També hi ha 2 directors de fàbrica i 1 encarregat. Hi ha 7 persones que es declaren administratives de professió. Representen el 10 % del total. Un 23 % dels regidors treballava a les fàbriques de Mollet (2 blanquers, 1 conrastre, 2 directors, 3 empleats de fàbrica, 1 encarregat, 1 pèrit industrial, 1 tècnic administratiu, 1 tècnic industrial i 4 administratius). Els pagesos també representen un grup important: el 16% dels professionals. La seva presència és més notable als dos primers consistoris, en què hi ha sis persones que viuen de l'agricultura del total d'11 pagesos que hi va haver a l'Ajuntament. Als altres consistoris que es van formar després, la tònica serà que només hi hagi un regidor (o cap) que sigui agricultor, elegits pel terç sindical dins la Hermandad de Labradores. Hem trobat una sola persona que fos terratinent: Jaume Fonolleda.

Annex 5. Relació de consistoris

	Primera comissió gestora 28/01/39 - 5/03/1942	Segona comissió gestora 05/03/1942 - 18/10/1943	Tercera comissió gestora 18/10/1943 - 06/02/1949
Alcalde president	Rabasa Singla, Simeó 28/01/39 - 02/05/1941 Torrents Torruella, Agustí 02/05/1941 - 05/03/1942	Careta Sans, Pere 05/03/1942 - 18/10/1943	Negre Pou, Ramon 18/10/1943 - 28/06/1952
1r tinent d'alcalde		Butjosa Ciurans, Joan	Butjosa Ciurans, Joan
2n tinent d'alcalde		Fonolleda Millet, Jaume	Careta Sans, Pere
3r tinent d'alcalde		Castelló Segarra, Manuel	Castelló Segarra, Manuel
4t tinent d'alcalde		Colom Vivet, Joan	Giralt Font, Josep
Regidors	Busquets Ribó, Miquel Estrada Soldevila, Andreu Gaspà Jounou, Josep Guiu Camps, Enric Joval Solé, Armengol Mañosa Berenguer, Joaquim Mora Miralles, Josep Paradell Riera, Jaume Parera Comellas, Timoteu Pou Dalmau, Ramon Segura Gordi, Isidre Solà Pujol, Vicenç Torrents Torruella, Agustí ¹² Ventura Falguera, Joan Rabassa Singla, Simeó ¹³	Creus Subirá, Daniel Estrada Permanyer, Josep Expósito Cerdá, Miquel Giralt Font, Josep Negre Pou, Ramon Ribas Tomás, Jaume	Creus Subirá, Daniel Estrada Permanyer, Josep Estrada Soldevila, Andreu Expósito Cerdá, Miquel Llorens Martín, Francesc Ventura Falguera, Joan

¹² Quan Torrents passa a ser alcalde deixa de ser gestor.¹³ Quan Rabasa deixa de ser alcalde passa a ser gestor.

Els consistoris franquistes a Mollet del Vallès (1939-1979)

	Primer consistori orgànic 6-02-1949 - 3-02-1952	Segon consistori orgànic 3-02-1952 - 6-02-1955	Tercer consistori orgànic 6-02-1955 - 2-02-1958
Alcalde president	Negre Pou, Ramon 18/10/1943- 28/06/1952	Negre Pou, Ramon 18/10/1943- 28/06/1952 Maurell Saló, Jacint 28/06/1952 -11/06/1958	Maurell Saló, Jacint 28/06/1952 -11/06/1958
1r tinent d'alcalde	Butjosa Ciurans, Joan (TF)	Butjosa Ciurans, Joan (TF)	Fuster Barta, Antoni (TC)
2n tinent d'alcalde	Llorens Martín, Francesc (TF)	Llorens Martín, Francesc (TF)	Moreno Mas, Plàcid (TF)
3r tinent d'alcalde	Torrents Torruella, Agustí (TC)	Torrents Torruella, Agustí (TC)	Montañá Clapers, Pere M. (TF)
Regidors	Castelló Segarra, Manuel (TS) Estrada Güell, Josep M. (TS) Giralt Font, Josep (TF) Hoste Farrás, Eduard (TC) Moreno Mas, Plàcid (TS) Soldevila Prat, Josep (TC)	Castelló Segarra, Manuel (TS) Estrada Güell, Josep M. (TS) Fuster Barta, Antoni (TC) Moreno Mas, Plàcid (TF) Segalés Barnola, Marcel·lí (TS) Suñé Arbussà, Josep Maria (TC)	Aguilar Vilaró, Josep E. (TS) Creus Subirá, Enric (TC) Giralt Font, Josep (TF) Negre Pou ,Ramon (TS) Segalés Barnola, Marcel·lí (TS) Villar Montoro, Antoni (TC)

	Quart consistori orgànic 2-02-1958 - 5-02-1961	Cinquè consistori orgànic 5-02-1961 - 2-02-1964	Sisè consistori orgànic 2-02-1964 - 5-02-1967
Alcalde president	Maurell Saló, Jacint 28/06/1952 -11/06/1958 Llorens Martín, Francesc 11/06/1958 -07/01/1963	Llorens Martín, Francesc 11/06/1958 -07/01/1963 Careta Pou, Ramon 07/01/1963 - 03/05/1965	Careta Pou, Ramon 07/01/1963 - 03/05/1965 Jaurrieta Gallego, Fermí 03/05/1965-26/09/1978
1r tinent d'alcalde	Giralt Font, Josep (TF)	Jaurrieta Gallego, Fermí (TF)	Ventura Maynou, Joan (TC)
2n tinent d'alcalde	Boix Boix, Pere (TS)	Mutge Casamiquela, Josep (TC)	Simón Gil, Pere (TS)
3r tinent d'alcalde	Jaurrieta Gallego, Fermí (TF)	Simón Gil, Pere (TS)	Collazo Cajaraville, Manuel (TF)
Regidors	Aguilar Vilaró, Josep E. (TS) Creus Subirá, Enric (TC) Montañá Clapers, Pere M. (TF) Mutge Casamiquela Josep (TC) Negre Pou, Ramon (TS) Villar Montoro, Antoni (TC)	Boix Boix, Pere (TS) Careta Pou, Ramon (TF) Mas Pruna, Francesc (TF) Mora Soler, Joan (TC) Pedragosa Miró, Salvador (TS) Pujadas Fusté, Jordi (TC)	Grau Barnils, Jaume (TS) Mas Pruna, Francesc (TF) Mora Soler, Joan (TC) Pedragosa Miró, Salvador (TS) Pujadas Fusté, Jordi (TC) Careta Pou, Ramon ¹⁴

¹⁴ Quan Careta deixa de ser alcalde continua com a regidor.

	Setè consistori orgànic 5-02-1967 - 7-02-1971	Vuitè consistori orgànic 7-02-1971 - 3-02-1974	Novè consistori orgànic 3-02-1974 - 26/09/1978	
Alcalde president	Jaurrieta Gallego, Fermí 03/05/1965 - 26/09/1978	Jaurrieta Gallego, Fermí 03/05/1965 - 26/09/1978	Jaurrieta Gallego, Fermí 03/05/1965 - 26/09/1978	Ribas Cuní, Josep 26/09/1978 - 19/04/1979
1r tinent d'alcalde	Simón Gil, Pere (TC)	Simón Gil, Pere (TC)	Ribas Cuní, Josep (TF)	Feliu Jubany, Josep (TC)
2n tinent d'alcalde	Collazo Cajaraville, Manuel (TF)	Mas Cervera, Antoni (TC)	Feliu Jubany, Josep (TC)	Montón Navarro, Valerià (TC)
3r tinent d'alcalde	Mas Cervera, Antoni (TC)	Ribas Cuní, Josep (TF)	Montón Navarro, Valerià (TC)	Pedragosa Miró, Joan (TC)
4t tinent d'alcalde			Pedragosa Miró, Joan (TC)	Viñas Quixalós, Arcadi (TF)
5è tinent d'alcalde				Planellas Tura, Joan (TF)
Regidors	Calzada Pedragosa, Ramon (TS) Grau Barnils, Jaume (TS) Pujol Costa, Pere (TS) Rocabayera Rocabayera, Joan (TF) Ventura Maynou, Joan (TC) Vilà Terradellas, Josep (TF)	Calzada Pedragosa, Ramon (TS) Feliu Jubany, Josep (TC) Prat Camp, Mariano (TS) Pujol Costa, Pere (TS) Rocabayera Rocabayera, Joan (TF) Vilà Terradellas, Josep (TF)	Costa Oliveras, Joan (TF) García Alonso, Enric (TS) Giralt Martín, Teresa (TF) Mas Pruna, Francesc (TS) Muntsant Eres, Jaume (TS) Palatsi Morell, Andreu (TS) Planellas Tura, Joan (TF) Prat Camp, Mariano (TS) Rebull Prat, Emilio (TC) Roca Nevot, Santiago (TC) Viñas Quixalós, Arcadi (TF)	

178

TF = Terç familiar

TS = Terç sindical

TC = Terç corporatiu o de representació d'entitats

Annex 6. Relació de regidors

Cognoms i nom	Data de naixement	Lloc de naixement	Professió	Càrrec	Terç	Data inicial	Data final
Aguilar Vilarro, Josep E.	07/05/1923	Barcelona	Pèrit industrial	Regidor	TS	06/02/1955	05/02/1961
Boix Boix, Pere	27/06/1899	Mollet del Vallès	Comerciant	Regidor	TS	02/02/1958	02/02/1964
Busquets Ribó, Miquel	01/09/1898	Mollet del Vallès	Comerciant	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Butjosa Ciurans, Joan	16/09/1904	Mollet del Vallès	Pagès	Gestor		05/03/1942	06/02/1949
				Regidor	TF	06/02/1949	06/02/1955
Calzada Pedragosa, Ramon	07/11/1925	Mollet del Vallès	Blanquer	Regidor	TS	05/02/1967	03/02/1974
Caretà Pou, Ramon	13/05/1917	Mollet del Vallès	Mecànic	Regidor	TF	05/02/1961	07/01/1963
				Alcalde		07/01/1963	03/05/1965
Caretà Sans, Pere	08/11/1882	Sentmenat	Mecànic, ferrer	Alcalde		05/03/1942	18/10/1943
				Gestor		18/10/1943	06/02/1949
Castelló Segarra, Manel	09/12/1897	La Vall d'Uixó (Castelló)	Empleat industrial	Gestor		05/03/1942	06/02/1949
				Regidor	TS	06/02/1949	06/02/1955
Collazo Cajaraville, Manel	07/10/1907	Teo (la Corunya)	Professor	Regidor	TF	02/02/1964	07/02/1971
Colom Vivet, Joan	01/03/1894	Vic	Barber	Gestor		05/03/1942	18/10/1943
Costa Oliveras, Joan	10/01/1925	Sta. M. de Martorelles	Administratiu	Regidor	TF	03/02/1974	19/04/1979
Creus Subirá, Daniel	04/07/1902	Mollet del Vallès	Industrial	Gestor		05/03/1942	06/02/1949
Creus Subirá, Enric	06/08/1912	Mollet del Vallès	Industrial	Regidor	TC	06/02/1955	05/02/1961
Estrada Güell, Josep M.	20/12/1906	Mollet del Vallès	Pagès	Regidor	TS	06/02/1949	06/02/1955
Estrada Permanyer, Josep	25/03/1902	Palau-solità i Plegamans	Pagès	Gestor		05/03/1942	06/02/1949
Estrada Soldevila, Andreu	25/02/1902	Mollet del Vallès	Pagès	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
						18/10/1943	06/02/1949
Expósito Cerdá, Miquel	05/05/1910	Sant Fost de Campsenelles	Blanquer	Gestor		05/03/1942	06/02/1949
Feliu Jubany, Josep	12/08/1926	Montornès del Vallès	Tècnic industrial	Regidor	TC	07/02/1971	19/04/1979
Fonolleda Millet, Jaume	28/06/1902	Badalona	Terratinent	Gestor		05/03/1942	18/10/1943
Fuster Barta, Antoni	19/04/1886	Barcelona	Director	Regidor	TC	03/02/1952	02/02/1958
García Alonso, Enric	22/01/1938	Villanueva del Río y Minas (Sevilla)	Mecànic, soldador	Regidor	TS	03/02/1974	19/04/1979

Cognoms i nom	Data de naixement	Lloc de naixement	Professió	Càrrec	Terç	Data inicial	Data final
Gaspà Jounou, Josep	26/06/1901	Vilanova de l'Aguda	Mecànic	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Giralt Font, Josep	12/06/1891	Alella	Encarregat	Gestor		05/03/1942	06/02/1949
				Regidor	TF	06/02/1949	03/02/1952
				Regidor	TF	06/02/1955	05/02/1961
Giralt Martín, Teresa	24/03/1941	Barcelona	Administrativa	Regidora	TF	03/02/1974	19/04/1979
Grau Barnils, Jaume	22/05/1919	Mollet del Vallès	Empleat industrial	Regidor	TS	02/02/1964	07/02/1971
Guiu Camps, Enric	20/11/1897	Mollet del Vallès	Comerciant	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Hoste Farrás, Eduard	23/11/1914	La Vansa i Fòrnols	Metal·lúrgic	Regidor	TC	06/02/1949	03/02/1952
Jaurieta Gallego, Fermí	05/10/1926	Mollet del Vallès	Empresari, empleat de banc	Regidor	TF	02/02/1958	02/02/1964
				Alcalde		03/05/1965	26/09/1978
Joval Solé, Armengol	16/12/1897	Bellmunt d'Urgell	Comerciant	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Llorens Martín, Francesc	26/05/1914	Barcelona	Industrial, comerciant	Gestor		18/10/1943	06/02/1949
				Regidor	TF	06/02/1949	06/02/1955
				Alcalde		11/06/1958	07/01/1963
Mañosa Berenguer, Joaquim	06/02/1894	Mollet del Vallès	Pagès	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Mas Cervera, Antoni	14/04/1927	Argeleta	Administratiu	Regidor	TC	05/02/1967	03/02/1974
Mas Pruna, Francesc	11/11/1915	Sant Pere de Vilamajor	Empresari metal·lúrgic	Regidor	TS	05/02/1961	05/02/1967
						03/02/1974	19/04/1979
Maurell Saló, Jacint	04/03/1916	Barcelona	Tècnic administratiu	Alcalde		28/06/1952	11/06/1958
Montaña Clapers, Pere M.	11/11/1896	Castellterçol	Empresari, comerciant	Regidor	TF	06/02/1955	05/02/1961
Montón Navarro, Valerià	1920	El Castellar (Terol)	Empresari metal·lúrgic	Regidor	TC	03/02/1974	19/04/1979
Mora Miralles, Josep	22/11/1895	Tàrrega	Comerciant	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Mora Soler, Joan	28/02/1929	Mollet del Vallès	Comerciant	Regidor	TC	05/02/1961	05/02/1967
Moreno Mas, Plàcid	26/06/1914	Sant Joan de les Abadesses	Ferroviari	Regidor	TS	06/02/1949	03/02/1952
					TF	03/02/1952	02/02/1958
Muntsant Eres, Jaume	15/11/1918	Mollet del Vallès	Administratiu, blanquer	Regidor	TS	03/02/1974	19/04/1979
Mutge Casamiquela, Josep	07/12/1915	Mollet del Vallès	Administratiu	Regidor	TC	02/02/1958	02/02/1964
Negre Pou, Ramon	24/06/1903	Mollet del Vallès	Comerciant, horticultor	Gestor		05/03/1942	18/10/1943
				Alcalde		18/10/1943	28/06/1952
				Regidor	TS	06/02/1955	05/02/1961

Els consistoris franquistes a Mollet del Vallès (1939-1979)

Cognoms i nom	Data de naixement	Lloc de naixement	Professió	Càrrec	Terç	Data inicial	Data final
Palatsi Morrell, Andreu	07/03/1933	Mollet del Vallès	Mecànic, tècnic de teixits	Regidor	TS	03/02/1974	19/04/1979
Paradell Riera, Jaume	23/03/1897	Mollet del Vallès	Comerciant	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Parera Comellas, Timoteu	25/03/1893	Martorell	Director administratiu	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Pedragosa Miró, Joan	23/09/1929	Mollet del Vallès	Industrial, mecànic	Regidor	TC	03/02/1974	19/04/1979
Pedragosa Miró, Salvador	13/07/1923	Mollet del Vallès	Pagès	Regidor	TS	05/02/1961	05/02/1967
Planellas Tura, Joan	28/10/1929	Mollet del Vallès	Comerciant	Regidor	TF	03/02/1974	19/04/1979
Pou Dalmau, Ramon	11/11/1883	Vic	Pagès	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Prat Camp, Marià	09/05/1918	Martorelles	Pagès	Regidor	TS	07/02/1971	19/04/1979
Pujadas Fusté, Jordi	24/09/1927	Mollet del Vallès	Pintor	Regidor	TC	05/02/1961	05/02/1967
Pujol Costa, Pere	24/04/1918	Mollet del Vallès	Pagès	Regidor	TS	05/02/1967	03/02/1974
Rabasa Singla, Simeó	24/12/1901	Prats de Rei	Industrial	Alcalde		28/01/1939	02/05/1941
				Gestor		02/05/1941	05/03/1942
Rebull Prat, Emilio	12/01/1932	Martorelles	Comerciant	Regidor	TC	03/02/1974	19/04/1979
Ribas Cuní, Josep	15/11/1928	Sant Fost de Campsenelles	Empresari, marbrista	Regidor	TF	07/02/1971	26/09/1978
				Alcalde		26/09/1978	19/04/1979
Ribas Tomás, Jaume	15/05/1910	Mollet del Vallès	Pagès	Gestor		05/03/1942	18/10/1943
Roca Nevot, Santiago	15/07/1930	Mollet del Vallès	Forner, comerciant	Regidor	TC	03/02/1974	19/04/1979
Rocabayera Rocabayera, Joan	21/09/1911	Martorelles	Administratiu	Regidor	TF	05/02/1967	03/02/1974
Segalés Barnola, Marcel·lí	24/06/1905	Mollet del Vallès	Pagès	Regidor	TS	03/02/1952	02/02/1958
Segura Gordi, Isidre	14/04/1894	Mollet del Vallès	Contramestre	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Simón Gil, Pere	27/06/1921	Mosqueruela (Terol)	Empleat fàbrica d'adobats	Regidor	TS	05/02/1961	05/02/1967
					TC	05/02/1967	03/02/1974
Solà Pujol, Vicenç	14/12/1899	Mollet del Vallès	Industrial	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
Soldevila Prat, Josep	30/06/1924	Mollet del Vallès	Industrial	Regidor	TC	06/02/1949	03/02/1952
Suñé Arbussà, Josep Maria	05/05/1928	Mollet del Vallès	Farmacèutic	Regidor	TC	03/02/1952	06/02/1955

Cognoms i nom	Data de naixement	Lloc de naixement	Professió	Càrrec	Terç	Data inicial	Data final
Torrens Torruella, Agustí	04/06/1891	Mollet del Vallès	Comerciant	Gestor		28/01/1939	02/05/1941
				Alcalde		02/05/1941	05/03/1942
				Regidor	TC	06/02/1949	06/02/1955
Ventura Falguera, Joan	12/09/1897	Mollet del Vallès	Contractista d'obres, paleta	Gestor		28/01/1939	05/03/1942
							18/10/1943
Ventura Maynou, Joan	07/12/1936	Mollet del Vallès	Aparellador	Regidor	TC	02/02/1964	07/02/1971
Vilà Terradelles, Josep	11/08/1917	Montornès del Vallès	Comerciant	Regidor	TF	05/02/1967	03/02/1974
Villar Montoro, Antoni	14/01/1919	Barcelona	Administratiu	Regidor	TC	06/02/1955	05/02/1961
Viñas Quixalós, Arcadi	07/09/1934	Mollet del Vallès	Enginyer tècnic industrial, professor	Regidor	TF	03/02/1974	19/04/1979

TF = Terç familiar

TS = Terç sindical

TC = Terç corporatiu o de representació d'entitats

Els regidors “demòcrates” de l’Ajuntament de Mollet (1973-1979): Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas

Marcel Planellas Aran*

Resum: L’article segueix la història de tres molletans coneguts popularment com els regidors “demòcrates” —Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas—, que van aprofitar l’esclatxa de les eleccions municipals al terç familiar de l’any 1973 per entrar a l’ajuntament franquista de la ciutat. La seva nova posició els va permetre portar a la institució la lluita per la democràcia. L’escrit dona a conèixer els debats que es van haver de superar amb aquest propòsit i les singularitats de les respectives candidatures, així com algunes de les activitats dutes a terme en la campanya electoral i els bons resultats obtinguts. També explica la lluita per canviar les dinàmiques de l’Ajuntament i com els regidors “demòcrates” es van convertir en portaveus de les reivindicacions socials.

Paraules clau: ajuntament, ajuntaments franquistes, Arcadi Viñas, eleccions, Joan Planellas, lluita antifranguista, Mollet del Vallès, regidors “demòcrates”, terç familiar, Teresa Giralt.

The “democratic” councillors of Mollet City Council (1973-1979): Teresa Giralt, Joan Planellas and Arcadi Viñas

Abstract: The article follows the story of three Mollet townspeople popularly known as the “democratic” councillors — Teresa Giralt, Joan Planellas and Arcadi Viñas—, who took advantage of the loophole in the 1973 municipal elections in the terç familiar to enter the city’s Francoist City Council. Their new position allowed them to bring the fight for democracy to the institution. The article reveals the debates that had to be overcome for this purpose and the particular characteristics of the respective candidacies, as well as some of the activities carried out in the electoral campaign and the good results achieved. It also explains the struggle to change the workings of the City Council and how the “democratic” councillors became spokespeople for social demands.

Keywords: anti-franco struggle, Arcadi Viñas, city council, city councils Francoists, “democratic” councillors, elections, family third, Joan Planellas, Mollet del Vallès, Teresa Giralt.

183

Introducció

Un aspecte no gaire conegut de la lluita per portar la democràcia a Mollet del Vallès és l'aprofitament de l'esclletxa legal que es va obrir a les eleccions municipals de 1973 i que va permetre l'entrada de candidats demòcrates als ajuntaments franquistes. Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas, molletans i fermes partidaris que calia ampliar la lluita per aconseguir la democràcia, van decidir presentar-se a aquestes eleccions com a candidats pel terç familiar amb l'objectiu de defensar la democràcia des de dins. En el context polític del moment, el cas de Mollet és un fet singular ja que les dinàmiques locals i les relacions personals van passar per davant de la confrontació ideològica. També va representar una novetat a l'època franquista la presentació de la candidatura d'una dona, Teresa Giralt, com a regidora. Els resultats electorals van ser un èxit i els tres candidats van ser escollits amb una majoria folgada de vots.

D'aquesta manera, Giralt, Planellas i Viñas van esdevenir els regidors "demòcrates" que tenien per davant el repte de fer de pont de les reivindicacions socials i polítiques a l'Ajuntament de Mollet. Amb el seu treball, van propiciar noves dinàmiques internes de funcionament, com ara activar els precs i preguntes en els plenaris per poder fer de portaveus de les demandes dels veïns o que els regidors poguessin parlar en català en els plens municipals. Amb la legalització dels partits polítics i la convocatòria de les primeres eleccions generals, aquests anomenats regidors "demòcrates" van fer de pont entre els partits polítics legalitzats i

els ajuntaments franquistes. Després de la dimissió de l'aleshores alcalde, Fermí Jaurrieta, i el nomenament com a alcalde de Josep Ribas, van esdevenir tinentes d'alcalde Arcadi Viñas i Joan Planellas, que van ajudar a fer la transició amb els partits polítics locals fins a la celebració de les primeres eleccions municipals democràtiques l'any 1979.

El debat sobre com fer arribar la lluita antifranquista als ajuntaments

La lluita contra el franquisme i per assolir la democràcia va incorporar progressivament diferents sectors socials. A més del moviment obrer i dels estudiants o els intel·lectuals, s'hi van anar sumant molts d'altres, com ara els moviments dels veïns a barris i pobles. Als ajuntaments franquistes, els regidors i alcaldes eren nomenats pel governador civil de la província i no hi havia eleccions. Arran d'una tímida obertura del règim, es van convocar unes primeres eleccions el 1967, i unes segones, el 1970, per al terç familiar, on només podien anar a votar els caps de família i les dones casades. En el moviment obrer i en l'universitari, l'oposició antifranquista ja havia seguit estratègies anomenades entristes que perseguïen infiltrar-se en els sindicats franquistes de treballadors o d'estudiants per portar-hi el combat per la democràcia aprofitant esclletxes legals.

Quan l'any 1973 es van convocar les terceres eleccions municipals pel terç familiar, es va obrir un debat dins dels partits i els moviments antifranquistes. Hi havia diferents propostes d'estratègies: els partidaris d'oposar-s'hi i demanar l'abstenció,

Figura 1. Ban de l'alcalde Fermí Jaurrieta anunciant per al 13 de novembre de 1973 la convocatòria d'eleccions municipals al terç familiar de Mollet del Vallès. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).

els que apostaven per ignorar-les i els que advocaven per participar-hi per fer també entrisme als ajuntaments franquistes. Entre els partidaris de participar en aquestes eleccions municipals i aprofitar aquesta esclatxa

legal per portar la lluita per la democràcia als ajuntaments hi havia alguns regidors demòcrates que ja s'havien presentat a anteriors convocatòries, com ara Pere Baltà, al Prat de Llobregat; Joan Barenys, a Terrassa;

Cecília March, a Badalona, o Antoni Verdaguier, a Sant Feliu de Codines (Ferrer, 1997). Altres forces polítiques de caire democristià i nacionalista també van considerar que calia participar-hi i aprofitar l'esclatxa per entrar als ajuntaments franquistes. En una de les cartes que va escriure Jordi Pujol, el 16 d'agost de 1973, defensava concórrer a les eleccions municipals que, segons deia, "són un instrument de lluita i d'actuació política" per portar l'activitat política a terrenys que "no siguin clandestins" (Ferrer, 1997, pp. 347-352).

La majoria de l'oposició democràtica i els partits d'esquerres, socialistes i comunistes, però, no eren partidaris de participar en aquestes eleccions municipals franquistes i defensaven que calia oposar-s'hi frontalment, denunciant el seu caire no democràtic i cridant al boicot. Com a novetat, una força d'esquerra, l'organització Bandera Roja, molt activa en la lluita dels barris i pobles a través de les comissions de barri i de veïns, es va plantejar participar en aquestes eleccions pel terç familiar (Borja, 2018). Així, Bandera Roja va impulsar la candidatura dels seus militants Fernando Rodríguez Ocaña, del barri de Trinitat Nova, a Barcelona, i Toni Cunill, a Terrassa. Tots dos van sortir escollits a les votacions, però la Junta Electoral va derogar el nomenament de Rodríguez Ocaña per qüestions burocràtiques i no va poder accedir a l'acta de regidor de l'Ajuntament de Barcelona.

La singularitat de les candidatures dels regidors "demòcrates" a Mollet

Dues organitzacions diferents a Mollet van començar a debatre la possibilitat de presentar-se a les

eleccions municipals de 1973 pel terç familiar: l'Associació de Caps de Família i Dones Casades de Mollet i Bandera Roja a Mollet. Un grup de matrimonis molletans propers a la parròquia s'havia adherit a l'Associació de Caps de Família i Dones Casades franquista que estava sense activitat per tal de tenir una cobertura legal que els permetés organitzar diferents activitats de caire social i cultural. Varen decidir aprofitar l'oportunitat i presentar candidats a les eleccions municipals pel terç familiar a Mollet. Consideraven un requisit necessari que els candidats fossin persones conegudes en l'àmbit del poble i disposades a dedicar temps a la tasca de regidors. Finalment, va decidir presentar-s'hi un dels matrimonis capdavaners, la parella formada per Teresa Giralt Martín i Arcadi Viñas Quixalós.

Arcadi Viñas va néixer l'any 1934 i el seu pare va ser el fundador de l'Acadèmia Mollet (Solé Tura, 1987). De ben petit, amb l'esclat de la Guerra Civil, va haver d'anar a viure a Martorelles ja que al seu pare, que era de dretes, el perseguïen els milicians. Un cop acabada la guerra, la família va tornar a Mollet i el seu pare va reobrir l'Acadèmia. De jove, va participar activament en moviments cristians i va arribar a ser el president de les Joventuts Rurals de la diòcesi del bisbat de Barcelona. Arcadi Viñas va començar a treballar a les oficines de la fàbrica tèxtil de Can Fàbregas i va estudiar per a pèrit mercantil. A Can Fàbregas hi va conèixer Teresa Giralt, nascuda el 1941 a Sant Fost de Campsentelles, que també treballava a les oficines. Després de casar-se, Viñas va dedicar-se a l'ensenyament a l'Acadèmia

Mollet, on va ser un professor molt popular. Viñas i Giralte es van adherir amb un grup de matrimonis joves a l'Associació de Caps de Família i Dones Casades de Mollet. Aprofitant aquesta empara legal, organitzaven trobades i altres activitats de caire sociocultural. En concret, Viñas va impulsar el cine-fòrum del Casal Cultural i altres activitats dirigides als més joves. Quan es van començar a constituir assembles i plataformes de coordinació de les forces democràtiques a Mollet, va participar-hi i en algunes ocasions va acollir les reunions que hi feien.

L'organització Bandera Roja a Mollet era activa principalment a les empreses i als barris. Els líders més destacats d'aquesta organització en l'àmbit de les empreses i dirigents de Comissions Obreres eren Ramon Pla, que treballava a Aisma-libar, i Carme Martínez, que ho feia a Rivièrre. Cap dels dos no estaven gaire arrelats a Mollet. En la lluita als barris, la majoria de militants eren molt joves i el més veterà era Josep Gutiérrez, el Músic, que tenia una botiga d'antiquari a l'avinguda Jaume I de Mollet. Bandera Roja a Mollet va decidir fer una cerca entre persones independents d'esqueres properes que fossin conegudes al poble i se li va proposar a Joan Planellas Tura, que va acceptar presentar-se a aquestes eleccions municipals pel terç familiar.

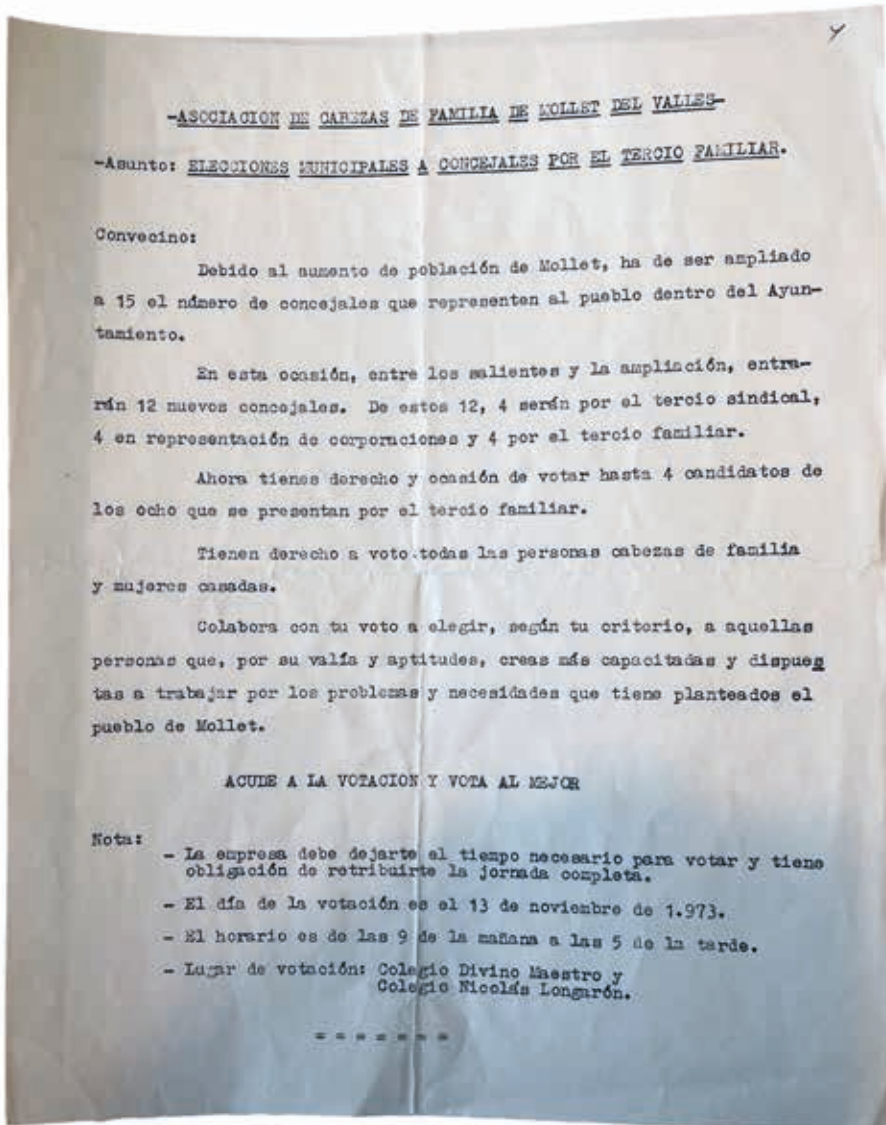
Joan Planellas Tura va néixer el 28 d'octubre de 1929 i va viure tota la seva vida a Mollet (Solé Tura, 1986). Era fill de Joan Planellas,

empresonat després de la Guerra Civil, i d'Àngela Tura, germana de Feliu Tura.¹ Cosí germà de Jordi Solé Tura,² que va ser un dels fundadors i dirigents de l'organització Bandera Roja. De petit, va ajudar al taller de la sabateria familiar, Calçats Puman, però va haver d'anar a treballar a Industrias Químicas del Vallés –can Matosas– i a la Tenería Moderna Franco-Española, coneguda popularment com la Pelleria, fins als anys seixanta quan, juntament amb la seva esposa Nati Aran, va agafar el relleu dels seus pares al capdavant de la sabateria. Des de ben jove, va ser actiu en el món de l'esport, sobretot el bàsquet. Va jugar en les diferents categories fins a arribar al primer equip del Club Bàsquet Mollet, on posteriorment també va ser entrenador dels equips base i membre de diverses juntes directives que van aconseguir que Mollet tingués una pista coberta: el Pavelló Municipal de Plana Lledó. L'any 1964, amb motiu dels 25 anys de la creació del Club Bàsquet Mollet, va rebre un reconeixement per la seva tasca en favor del bàsquet a Mollet. Va ser un dels fundadors de l'Associació de Veïns de la Zona Centre i pertanyia a diferents associacions locals –Penya d'amics del pintor Joan Abelló, Casal Cultural, Tradicions i Costums, Òmnium Cultural, Penya Barcelonista, etcètera. Com a independent, va participar en les diferents assemblees i plataformes de coordinació democràtica que es van crear a Mollet.

Com a singularitat pròpia de Mollet, aquestes dues organitzacions

¹ Feliu Tura havia estat alcalde de Mollet del Vallès durant el període de la República.

² Jordi Solé Tura, de fet, el considerava "més un germà que cosí" (Solé Tura, 1999).

188

Figura 2. Full informatiu de l'Associació de Caps de Família i Dones Casades de Mollet cridant a la participació a les eleccions municipals al terç familiar. Font: AHMVA.

van coincidir en la presentació de candidats a les eleccions municipals de 1973. Amb ideologies diferents, compartien el mateix objectiu de fer entrar la lluita per la democràcia als ajuntaments franquistes. Es van fer

trobades preparatòries a la rebotiga de la sabateria Puman de Joan Planellas i a casa de Teresa Giralt i Arcadi Viñas. Els lligams i el compromís local amb els reptes de Mollet van passar per sobre de la discussió ide-

ològica. No hi havia possibilitat de presentar una candidatura conjunta i els candidats s'hi van presentar per separat, però es va donar una gran coordinació programàtica, malgrat que en l'àmbit nacional la dinàmica va ser absolutament diferenciada i antagònica. D'una banda, en diferents llibres i tesis sobre Bandera Roja se cita Mollet com un dels pobles on es volia presentar candidats, però després només s'esmenten els candidats que eren militants de l'organització (Meroño 2019; Solé 2019). De l'altra, Jordi Pujol, en una de les seves cartes abans de les eleccions municipals, va ser molt directe i va defensar amb contundència que “amb Bandera Roja (...) no hi ha d'haver col·laboració”.³ En el cas de Mollet, les dinàmiques locals i les relacions personals van passar per davant d'aquesta confrontació ideològica, tot un fet singular dins del panorama polític.

Les eleccions municipals pel terç familiar a Mollet l'any 1973

L'alcalde Fermí Jaurrieta va anunciar en un ban les eleccions municipals del 13 de novembre de 1973 a Mollet per escollir els quatre regidors que corresponien al grup dels “cabezas de familia y mujeres casadas”. En aquest anunci explicava el procediment i l'horari per anar a votar, però curiosament el paràgraf més llarg era el dedicat a l'ordre públic, que finalitza dient als votants: “(...) en todo momento obedecerá las órdenes e indicaciones de la Autoridad y sus Agentes, en evita-

ción de las sanciones que, en otro caso, deberían aplicárseles por exigencias de los preceptos de la legislación electoral” (figura 1).

L'Associació de Caps de Família i Dones Casades de Mollet del Vallès també va editar un full informatiu orientat a explicar el procediment electoral i fent una crida a la participació. Després d'explicar que, com a conseqüència de l'augment de la població de Mollet, en aquestes eleccions es podien escollir quatre regidors, amb un llenguatge molt acurat, s'animava la gent a anar a votar: “Colabora con tu voto a elegir, según tu criterio, a aquellas personas que, por su valía y aptitudes, creas más capacitadas y dispuestas a trabajar por los problemas y las necesidades que

Figura 3. Els tres regidors “demòcrates”, Joan Planellas, Teresa Giralt i Arcadi Viñas, en el ple de constitució del nou ajuntament, el 3 de febrer de 1974. Font: Joan Coma

³ La citació completa de la carta de Jordi Pujol és: “Amb Bandera Roja opino que no hi ha d'haver col·laboració, perquè constitueix un grup anticatalanista i dotat d'una gran capacitat per a la destrucció de valors i la introducció de confusió en el nostre món. Amb Bandera Roja caldria tenir una actitud d'oposició combativa i a fons” (Ferrer, 1977).

tiene planteadas el pueblo de Mollet”. Al final del full i en majúscules conclouien: “ACUDE A LA VOTACIÓN Y VOTA AL MEJOR” (figura 2).

Arcadi Viñas i Teresa Giralt van fer cadascun un full informatiu ciclostilat on es presentaven i també demanaven el vot. Va ser una novetat encara més gran en el cas de Teresa Giralt (Suárez, 2026b), que començava explicant les raons per les quals havia decidit presentar-se i feia una constatació que el franquisme havia volgut menystenir: “El pueblo de Mollet está formado por hombres y mujeres, y hombres y mujeres han de representarlo en el Ayuntamiento”. Com a candidata, pretenia esdevenir portaveu de les reivindicacions de les dones de Mollet i esmentava la creació de guarderies subvencionades, zones verdes, i assessorament per als immigrants.

El cens de les eleccions per al terç familiar de 1973 a Mollet era d'11.735 electors. Van anar a votar 3.056 persones, amb 68 paperetes en blanc i 20 anul·lades. Els candidats i candidates guanyadores van ser Arcadi Viñas, amb 1.994 vots; Teresa Giralt,

amb 1.958 vots; Joan Planellas, amb 1.680 vots, i Joan Costa, amb 873 vots. Va ser un gran èxit per als candidats demòcrates (figura 3), que ara tenien per davant el repte de fer de pont perquè les reivindicacions socials i democràtiques arribessin a l'Ajuntament (Torrecillas, 2004).

El dia 3 de febrer de 1974 es va constituir el nou Ajuntament, presidit per Fermí Jaurrieta Gallego, que n'era l'alcalde des de 1965 (figura 4). La fórmula de jurament era la franquista: “Juro servir a España con absoluta lealtad al Jefe del Estado, estricta fidelidad a los principios básicos del Movimiento Nacional y demás leyes fundamentales (...)”. A les parets hi havia fotografies de Franco i de la visita que li va fer l'Ajuntament de Mollet al palau d'El Pardo, i dos crucifixos, un damunt la taula i un altre a la paret. El secretari municipal encarregat de llegir l'acta era Francisco Muro Jiménez, comandant auditor del Cuerpo Jurídico Militar, que va participar com a ponent en diversos consells de guerra fins al final del franquisme.

190

Figura 4. L'alcalde Fermí Jaurrieta, presidint el ple de constitució, el 3 de febrer de 1974. Font: Joan Coma.

En aquest acte van ser nomenats tinents d'alcalde els regidors Josep Ribas, Josep Feliu, Valerià Montón i Joan Pedregosa. Joan Planellas va passar a formar part de les comissions de governació, de festes i d'esports. Arcadi Viñas es va incorporar a la Comissió de Cultura i va tenir la delegació del Servei d'Aigües. Teresa Giralt es va integrar a la Comissió d'Obres Públiques i tenia la delegació del Servei d'Abastiment. Fins a aquell moment, l'Ajuntament s'organitzava en una comissió permanent, formada per l'alcalde i els tinents d'alcalde, i el plenari amb tots els regidors, on normalment s'aproven sense gaire discussió les propostes de la permanent.⁴

La nova dinàmica a l'Ajuntament de Mollet amb els regidors "demòcrates"

Amb l'entrada dels regidors "demòcrates" es va iniciar una nova dinàmica que va tenir el seu impacte en el funcionament intern de l'Ajuntament. Com bé recull Torrecillas (2004), es va produir un intens intercanvi de cartes entre el regidor Joan Planellas i Fermí Jaurrieta sobre l'inexistent funcionament de les comissions, que no es reunien i era la permanent, on hi havia l'alcalde i els tinents d'alcalde, des d'on se centralitzaven totes les propostes que es portaven al plenari. En un escrit, Planellas demanava: "Vull un ple funcionament de les comissions, vull una participació democràtica de tots els regidors en la gestió municipal" (Torrecillas, 2004, p. 20).

Un altre canvi de dinàmica, que es pot veure rellegint les actes dels plens de l'Ajuntament, és el sorgiment d'un apartat de precis i preguntes en l'ordre del dia que progressivament va anar adquirint més rellevància. Aquesta part final dels plens comença també a atreure la presència de públic, normalment veïns interessats que sabien que els regidors "demòcrates" portarien les seves reivindicacions a l'Ajuntament, i dels corresponsals dels diaris, ja que en aquells anys els mitjans escrits dedicaven un espai important a les notícies dels pobles i ciutats on enviaven els seus corresponsals.⁵ En canvi, les actes oficials redactades pel secretari de l'Ajuntament són molt poc explícites sobre els debats que es van produir en els plens municipals d'aquests anys.

En els plens, la llengua utilitzada era el castellà i els regidors "demòcrates" varen començar a fer les seves intervencions en català. En el ple del mes de febrer de 1975, varen continuar fent totes les seves intervencions en català i això va fer que altres regidors també empressin aquesta llengua. Fins i tot l'alcalde va fer tres intervencions en català. Cap a la meitat del ple, va demanar als regidors que parlessin en castellà en atenció al regidor García, qui assegurava no entendre el català. En l'apartat de precis i preguntes, Teresa Giralt va demanar al regidor García que intentés aprendre català perquè tots poguessin expressar-se en la seva llengua. La situació lingüística entre els regidors era la següent:

⁴ Acta del ple de l'Ajuntament de Mollet del 3 de febrer de 1974. Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).

⁵ Corresponsals de premsa i ràdio del Vallès Oriental l'any 1975 van crear el Grup d'Informació (Esther Vizcarra [Mundo Diario], J. S. Esquirol [Correo Catalán], Josep Roviroso [Diario de Barcelona-Radio Sabadell], Marcel Planellas [Tele-exprés]).

INFORME DEL CONCEJAL DELEGADO DE AGUAS SOBRE LA SITUACION EN LA DISTRIBUCION DEL AGUA

El informe de este concejal no puede ser OBJETIVO, dado que el Ayuntamiento no dispone de datos estadísticos, ni elementos de medición, ni de comparación, por ejemplo:

- No se controla el régimen pluviométrico local
- No se controla el nivel de los pozos, pues no hay ningún instrumento para ello.
- No sabemos los litros, más o menos, que impulsamos a la red.

Por tanto, todos los juicios que se puedan hacer, serán SUBJETIVOS pero que, dada la situación de escasez de lluvias, serán como se pueda suponer, bastante pesimistas.

Se sabe el que el año 1974 ha tenido menos precipitaciones que el año 1973, afirmación que se deduce de los informes generales de los Servicios Meteorológicos.

- A pesar de la sequía, de primavera de 1973, el otoño fué rico en precipitaciones, lo que enriqueció la capa freática para el pasado 1974.
- Se puede afirmar que, si no llueven unos 250 l/m² de agua a Junio la situación de la distribución de agua, pasará por situaciones CRITICAS, por agotamiento de la capa freática.
- La posible puesta en marcha de un nuevo pozo, puede ser una ayuda, pero personalmente no creo que resuelva gran cosa, sobre todo en periodo de sequía.

LA UNICA PREVISION QUE PODRIA TRANQUILIZAR AL AYUNTAMIENTO, es la que se deduce del Informe del Sr. Codina

- En Mollet hay un lugar en el que las condiciones para la captación de agua, es OPTIMA y a pesar de que hace unos 4 meses que se dispone de dicha información no se ha actuado en consecuencia
- Si este pleno lo considera interesante, se podría establecer un diálogo sobre el particular, una vez leído este informe.

En cuanto a la posible restricción de agua, o sea el corte intermitente de agua:

- Será difícil efectuarla con justicia, dado lo irracional de la actual red distribuidora, que impide presiones uniformes y que hará, ante la psicosis de falta de agua, que las viviendas de los puntos inferiores acumulen agua, impidiendo la llegada de la misma a las partes altas. La experiencia de años anteriores así da a entender que sucederá.

ESTE CONCEJAL CONSIDERA QUE CON CARACTER DE URGENCIA SE HA DE AFRONTAR

- 1º.- El incremento de la posibilidad de almacenamiento de agua, en la Zona Pinetons, con algún otro depósito, o en la integridad del Cementerio.
- 2º.- Plantearse muy en serio, ESTE PLENO, dado que la situación no es nada optimista, el conseguir la óptima nueva captación de la que este Ayuntamiento tiene información.
- 3º.- Efectuar un estudio sobre la actual situación de la red de distribución y, si es necesario, efectuar las variaciones de urgencia necesarias para que las deficiencias de distribución sean paliadas.

Dado que un concejal NO TIENE NINGUNA CAPACIDAD DE DECISION INDIVIDUALMENTE se ponen a consideración estas reflexiones para que se tome alguna decisión por parte de quienes la puedan tomar y que son:

- EL PLENO
- EL Sr. ALCALDE

Pleno de 13 de Enero de 1974

Figura 5. Informe sobre la situació de l'aigua a Mollet preparat pel regidor Arcadi Viñas, després de ser nomenat responsable d'aquest servei el 1974. La datació al final del document, un any abans del que correspon, és incorrecta. Font: AHMV.

(...) l’Ajuntament de Mollet està format per quinze regidors i l’alcalde. Tretze regidors i l’alcalde parlen català. Hi ha un regidor que no el parla però l’entén i prefereix que cadascú s’expressi en la seva llengua. I el regidor García, que no el parla, diu que no l’entén i el respecta, però no vol que els altres el parlin (Planellas, 1975).

Evidentment, aquesta discussió, a diferència del que passava amb altres assumptes municipals, va esdevenir un tema de debat popular sobre la llibertat d’expressió i el reconeixement de la utilització del català als ajuntaments franquistes. També va tenir repercussió en el mitjà, ja que es van produir situacions similars a altres ajuntaments amb regidors “demòcrates” (Planellas i Miñarro, 1975). Hi havia molta expectació en el ple del mes de març per veure com evolucionaria aquest debat, però de bon començament ja s’havia acordat que cada regidor podria expressar-se amb la llengua que volgués. D’aquesta manera és com va tornar a entrar, 40 anys després, el català en els plens de l’Ajuntament de Mollet (Planellas i Solé, 1975).

El regidors “demòcrates”, portaveus de les reivindicacions socials

El període 1973-1979 és una època de grans moviments dins dels partits polítics en la clandestinitat i que tenen influència en la lluita per la democràcia a Mollet. Arcadi Viñas va participar el 16 de novembre de 1974 en una trobada clandestina al monestir de Montserrat on, aprofitant una concentració convocada per les penyes del Barça, es va fer l’acte fundacional del partit Convergència Democràtica de Catalunya (CDC), que s’havia anat gestant al voltant

de Jordi Pujol. D’altra banda, l’organització Bandera Roja, després d’un procés de debat intern, va decidir entrar al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), que va esdevenir una de les principals forces de la lluita antifranquista al nostre país. Aquests dos moviments van comportar que el CDC i el PSUC a Mollet donessin suport als regidors “demòcrates”, que van esdevenir portaveus de les reivindicacions socials i polítiques a l’Ajuntament de Mollet.

Els anys de creixement desordenat de la ciutat havien provocat el sorgiment d’importants problemes en les infraestructures. Segurament, un dels més urgents a resoldre era el de l’aigua, amb freqüents talls de subministrament, especialment en barris com el de Plana Lladó. Arcadi Viñas, que tenia la delegació del Servei d’Aigües, va presentar en el ple un detallat informe sobre la situació actual i les mesures que calia que l’Ajuntament prengués (figura 5). Aquest document va tenir una gran repercussió i des de les comissions de barri i les associacions de veïns es va portar a terme una campanya de reivindicació (Macià, 2016). Entre altres accions, es va fer una manifestació davant de l’Ajuntament que es va dissoldre amb la utilització de la força per part de la Guàrdia Civil i la Policia Municipal. Diferents mitjans de comunicació es van fer ressò dels fets i la revista *Oriflamma* va publicar un article del periodista Josep Maria Huertas Claveria amb il·lustracions del dibuixant molletà Josep Antoni Fernández, conegut pel pseudònim Fer (Capdevila, 2021), sobre les restriccions d’aigua a Mollet. Per aquest article, van ser sotmesos a un consell de guerra per una denúncia, procedent del secretari de

l'Ajuntament de Mollet, el comandant Francisco Muro, segons explica el mateix Huertas (1997):

Quan els amics es refereixen al meu judici, pensen invariablement en el consell de guerra per l'article de Tele-exprés. Tanmateix, jo havia estat condemnat abans, i algú m'ha assegurat que el secretari de l'Ajuntament de Mollet —la denúncia va ser per una informació sobre aquesta població— era el comandant Muro, el ponent que trobaria al consell de guerra (p. 166).

Una altra lluita d'aquests anys a Mollet va ser la dels estudiants reclamant un institut de batxillerat. Durant el curs 1975-1976, el nombre de joves molletans que es desplaçaven a Granollers, Montcada, Sabadell i Barcelona per fer els estudis de BUP, COU i Formació Professional eren prop de 200. Es crea una comissió proinstitut formada per estudiants, familiars i veïns que duen a terme diferents accions amb la finalitat de pressionar l'Ajuntament franquista perquè respongui davant d'aquesta necessitat educativa. En el seu article sobre la lluita per la creació de l'institut, Torrens (2019) explica:

(...) al Ple del mes d'abril, davant de la insistència del regidor Planellas per disposar d'un local provisional per començar les classes el setembre següent, el mateix Alcalde i el senyor Feliu, regidor i tinent d'Alcalde de "Cultura y Deportes", ja no responen negativament. Li contesten que estan fent gestions per crear, provisionalment, un torn de nocturn a les aules del Princesa Sofia, però que depenia de la decisió del Ministeri. Al mes següent, ja descarten aquesta

opció i admeten que: "...existe la posibilidad de adaptar las plantas en el edificio en construcción de Correos y Telégrafos de la calle San Vicente (C/Jaume I, 32). El Ministerio facilitará el profesorado, las obras el Ayuntamiento, y el mobiliario también el Estado" (pp. 231-235).

Després de diferents manifestacions davant de l'Ajuntament, que van ser dissoltes per la força per la Guàrdia Civil i la Policia Municipal, la comissió proinstitut va aconseguir de l'Ajuntament el compromís que el curs 1976-1977 s'utilitzessin provisionalment per al futur centre educatiu quatre plantes del nou edifici de Correus (situat a l'avinguda Jaume I) i que el curs següent s'habilitessin la cinquena i la sisena planta del mateix edifici. Això va

194

Figura 6. Carnet de regidor de l'Ajuntament de Mollet de Joan Planellas Tura, amb data de 8 de maig de 1974. Font: AHMVA.

durar fins l’any 1979, quan l’institut es va traslladar a un edifici nou, el futur Institut Vicenç Plantada.

Donada la repressió de la Guàrdia Civil i la Policia Municipal, una de les activitats dels regidors “demòcrates” va ser actuar en representació de les famílies i la ciutadania davant de les forces de seguretat franquistes. El fet de tenir el carnet de regidor de l’Ajuntament era una bona eina per poder demanar informació sobre la situació dels detinguts i intercedir per al seu alliberament (figura 6). Una d’aquestes situacions va ser el pas per Mollet d’una de les columnes de la Marxa de la Llibertat, una iniciativa no-violenta impulsada per Pax Christi per reclamar l’amnistia, la llibertat i l’Estatut d’Autonomia. El 15 d’agost de 1976, la columna Tramuntana va arribar a Mollet i es va fer una concentració per donar-li la benvinguda. La Guàrdia Civil, que els seguia des de Granollers, va dissoldre la concentració amb contundència i va dur a terme detencions. L’actuació, totalment desproporcionada, va provocar un ampli moviment de solidaritat i els regidors “demòcrates” es van presentar a la caserna del carrer Berenguer III, on ara hi ha el Museu Abelló, per expressar la seva protesta i demanar que deixessin en llibertat els detinguts. A la nit van ser alliberats i es va pactar que el berenar de comiat de l’endemà a la columna Tramuntana es pogués fer sense intervenció policial contra els assistents (figura 7).

De regidors a tinents d’alcalde com a pont per a les eleccions municipals democràtiques

Entre 1975 i 1979, la lluita per la democràcia s’accelera: es legalitzen els partits polítics i tenen lloc les primeres eleccions generals democràtiques, el 15 de juny de 1977; es res-

Figura 7. Full informatiu de la columna Tramuntana de la Marxa de la Llibertat al seu pas per Mollet, els dies 15 i 16 d’agost de 1976. Font: AHMVA.

tableix la Generalitat provisional amb el retorn de l’exili del president Tarradellas; tenen lloc els referèndums de ratificació de la Constitució i de l’Estatut de Catalunya, i, finalment, es convoquen eleccions municipals democràtiques l’abril de 1979. Són uns anys de gran eferescència política i social en aquest període de transició (Moliner i Ysàs, 2018).

També a Mollet són uns anys d’una gran mobilització política. Els partits polítics tot just legalitzats poden començar a fer actes públics de presentació i també organitzen activitats de caràcter unitari, com el que va tenir lloc en defensa de l’Estatut de Catalunya, “Per l’Estatut de Sau”, a la plaça Prat de la Riba, amb intervencions del PSUC, el PSC i CDC (Torrecillas, 2004). En l’àmbit social, es creen

associacions de veïns a molt barris i sorgeixen organitzacions de joves, culturals, de pares i mestres, sindicals, entre d'altres, que lluiten per les seves reivindicacions i també organitzen activitats conjuntes, com la Setmana de Cultura Catalana. La primera edició va tenir lloc del 14 al 23 de juny de 1975 i va comptar amb una important implicació de les entitats:

La primera Setmana de Cultura Catalana de Mollet (...) va estar organitzada per: Associació de Caps de Família, Associació de Veïns de Plana Lledó, Delegació d'Amics de les Nacions Unides, Casal Cultural, Associació de Pares d'Alumnes del Col·legi Lestonnac, Òmnium Cultural, Club Muntanyenc, Grup Xivarri, Grup La Casa, Grup de Joves de la Parròquia, Grup Tuareg, Agrupació Folklòrica Molletana, Societat Coral El Clavell, Comissió Gestora de l'Associació de Veïns de la Zona Sud (Planellas, 2001, pp. 31-35).

Encara resta pendent, però, l'arribada de la democràcia als ajuntaments i preocupa com seran les primeres eleccions municipals. Davant d'aquesta situació d'incertesa, un grup de 42 regidors "demòcrates" de diversos municipis catalans, entre els quals hi ha els molletans Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas (Arimon, 1990), demanen en un manifest, el 4 de maig de 1976, una nova llei electoral de característiques plenament democràtiques i que aquesta nova regulació tingui en compte tres punts bàsics:

- a. Cal que se suprimeixin els terços per a la presentació de candidats. Qualsevol elector hauria de

poder-se presentar com a candidat, simplement complint unes mínimes condicions de presentació.

- b. Cal que es reconeguin efectivament totes les llibertats democràtiques d'expressió, reunió, associació en general i concretament a tots els partits polítics. Referent a les eleccions, és necessària la llibertat de propaganda electoral, oral i escrita sense limitacions ideològiques, llibertat de reunió i associació per recolzar als candidats, possibilitat de formar candidatures conjuntes, ajut econòmic equitatiu als candidats per part de les entitats locals, etc.
- c. Cal que puguin ser electors tots els major de 18 anys, moment en què es reconeix la majoria d'edat política, sense discriminació de sexe i d'ideologia (Ferrer, 1977, pp. 363-365).

En aquest context polític, el 26 de setembre de 1978 va presentar la seva dimissió Fermí Jaurrieta en un ple extraordinari de l'Ajuntament de Mollet on es va nomenar Josep Ribas com a nou alcalde (Suárez, 2026b). Dins la provisionalitat que vivia l'Ajuntament, Josep Ribas va nomenar tinent d'alcalde els regidors Josep Feliu, Valerià Montón, Joan Pedragosa, Arcadi Viñas i Joan Planellas. D'aquesta manera, els regidors "demòcrates" van arribar a tinent d'alcalde per poder fer de pont cap a les eleccions municipals democràtiques.

En els mesos previs a les primeres eleccions de 1973, els partits polítics locals van crear comissions de treball (Torrecillas, 2004) per solucionar problemes en el cens i

Figura 8. Teresa Eulàlia Calzada, Joan Planellas Tura, Montserrat Tura, Nati Aran, Jordi Solé Tura, Mercè Rosell i Marcel Planellas, al pati de Can Gomà un cop finalitzat l’acte de lliurament de la distinció cívica “Per Mollet”, el 6 d’abril de 2003. Font: Família Planellas.

també van fer gestions per intentar conèixer la situació real de l’Ajuntament, especialment de les seves finances i dels seus compromisos, per poder preparar els programes electorals. No sempre va ser fàcil i fluida aquesta comunicació i els regidors “demòcrates” van haver de dedicar els seus darrers esforços a facilitar aquesta tasca per preparar les eleccions municipals i vèncer les resistències internes que encara hi havia. Finalment, el 3 d’abril es van poder escollir els nous regidors de l’Ajuntament de Mollet en unes eleccions plenament democràtiques.

L’arribada de la democràcia

En aquestes primeres eleccions municipals democràtiques a Mollet,

Arcadi Viñas va encapçalar la candidatura de Convergència Democràtica de Catalunya (CDC), de què també formava part Teresa Giralt. Arcadi Viñas va ser regidor de l’Ajuntament de Mollet al llarg de dos mandats i va ser escollit com a diputat a la Diputació de Barcelona (Collado, 2020).

Joan Planellas va ser un dels signants de la carta en suport a la candidatura del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) a les eleccions municipals i a la seva candidata a alcaldessa, Anna Bosch. Va seguir participant activament en el moviment associatiu dels comerciants i en el món esportiu, on va ser un dels socis fundadors del Club Tennis Mollet.

El 6 d’abril de 2003, en un acte al Teatre Municipal de Can Gomà,

l'Ajuntament de Mollet va lliurar a Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas la distinció cívica “Per Mollet” –juntament amb altres persones i entitats– en “reconeixement i agraïment pel seu treball perquè Mollet sigui una ciutat plural, digna i culta”, segons va dir l'alcalde, Montserrat Tura (figura 8).

Conclusions

La important tasca realitzada per Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas, coneguts popularment com els regidors “demòcrates”, és un aspecte no gaire conegut de la lluita antifranquista a Mollet. Seguint l'estratègia d'aprofitar l'escletxa de les eleccions al terç familiar, força controvertida en el seu moment, el cas de Mollet va ser singular, ja que les dinàmiques locals i les relacions

personals van passar per davant de la confrontació ideològica. L'èxit electoral assolit els va permetre portar la lluita per la democràcia a l'Ajuntament, forçant canvis en les dinàmiques de funcionament o en l'ús de la llengua catalana en els plenis. La seva funció principal va ser, però, fer de pont amb les reivindicacions dels moviments socials i polítics locals, com ara la lluita de l'aigua o per tenir un institut. En la fase final de la transició, dos d'ells van ser nomenats tinent d'alcalde i van ajudar a preparar, d'acord amb els partits polítics locals, les primeres eleccions municipals democràtiques. Segurament, futures recerques permetran ampliar i aprofundir en la tasca realitzada per aquests tres molletans en la lluita per portar la democràcia a Mollet.

198

Bibliografia

- Arimon, G. (1990). *Notes sobre la Història de la Llengua a Mollet del Vallès*. Ajuntament de Mollet del Vallès.
- Borja, J. (2018). *Bandera Roja, 1968-1974. Del maig del 68 a l'inici de la transició*. Edicions 62.
- Capdevila, J. (2021). Fer, l'humorista de l'enginy inescotable. Degà de l'humor gràfic català contemporani. *Notes*, 36, 159-189.
- Collado, A. (2020). A Arcadi Viñas Quixalós. *somMollet*, 930, 17.
- Ferrer, J. (1977). *La lluita pels ajuntaments democràtics (1966-1976)*. Galba.
- Huertas, J. M. (1997). *Cada taula, un Vietnam*. La Magrana.
- Macià, M. C. (2016). L'aigua del riu Ter a Mollet del Vallès. Del 16 de febrer de 1959 al 24 de gener del 1979. *Notes*, 31, 133-147.
- Meroño, P. (2019). *Historia de Bandera Roja, 1968-1989*. Gregal.
- Molinero, C. i Ysàs, P. (2018). *La Transición. Historia y relatos*. Siglo XXI.
- Planellas, M. (2001). Democràcia i Mollet. *Notes*, 16, 31-35.
- Planellas, M. (1975, 13 febrer). Un concejal de Mollet no deja hablar catalán en el pleno. *Tele-exprés*.
- Planellas, M. i Miñarro, J. (1975, 10 març). Catalán en los plenos de El Prat y Mollet. *Tele-exprés*.
- Planellas, M. i Solé, J. (1975). El cas de Mollet. *Presència*, 364, 12.
- Solé, J. M. (2019). *Bandera Roja (1968-1974) (tesi doctoral)*. Universitat de Barcelona.
- Solé Tura, Joan (1986). *Mollet, cent vides, cent històries*. L'Aixernador, edicions argentinones.
- Solé Tura, Joan (1987). *Mollet, cent vides més, cent noves històries*. L'Aixernador, edicions argentinones.
- Solé Tura, Jordi (1999). *Una història optimista*. Edicions 62.

Els regidors "demòcrates" de l'Ajuntament de Mollet (1973-1979)

- Suárez, M. A. (2026a). Els consistoris franquistes a Mollet del Vallès (1939-1979). *Notes*, 41, 149-180.
- Suárez, M.A. (2026b). Teresa Giralt Martín, l'única veu femenina en el darrer ajuntament franquista de Mollet. *Notes*, 41, 199-206.
- Torrecillas, J. (2004). *Retalls 1973-2003. Una història política molletana*. Ajuntament de Mollet del Vallès.
- Torrents, V. (2019). La lluita per la creació de l'institut de batxillerat a Mollet. *Notes*, 34, 231-235.

Teresa Giralt Martín, l'única veu femenina en el darrer ajuntament franquista de Mollet

M. Àngels Suárez González*

Resum: Teresa Giralt Martín va ser l'única dona regidora a l'Ajuntament de Mollet del Vallès durant tot el període franquista. Va concórrer a les eleccions de 1973 com a regidora pel terç familiar. Va sortir elegida i va formar part del consistori durant cinc anys, de 1974 a 1979. Aquesta petita biografia permet conèixer una dona que va ser pionera en la política molletana, demostrant que a la nostra ciutat també hi tenim dones que fan història.

Paraules clau: ajuntament, Arcadi Viñas, consistori, Fermí Jaurrieta, franquisme, Meca-Ràpid, Mollet del Vallès, regidora, Teresa Giralt, terç familiar.

Teresa Giralt Martín, the only female voice in the last Francoist town council of Mollet

Abstract: Teresa Giralt Martín was the only female councillor in the Mollet del Vallès city council throughout the Franco period. She ran in the 1973 elections as a councillor for the *tercio familiar* (the Francoist system divided the local electorate into thirds – the

tercio familiar was composed of heads of families). She was elected and served on the council for five years, from 1974 to 1979. This short biography allows us to learn about a woman who was a pioneer in politics in Mollet, demonstrating that in our city we have also had women who made history.

Keywords: Arcadi Viñas, City Council, council, councilwoman, Fermí Jaurrieta, Francoism, Meca-Ràpid, Mollet del Vallès, *tercio familiar*, Teresa Giralt.

201

Figura 1. Teresa Giralt, en una imatge actual (2025). Font: Teresa Giralt.

*Historiadora, msuarez3@xtec.cat

Article rebut el 4 de juliol de 2025; acceptat el 15 de juliol de 2025.

Introducció

Quan vaig escriure sobre els consistoris franquistes a Mollet¹ em va cridar l'atenció la presència d'una dona en el darrer ajuntament d'aquest règim. Vaig voler saber-ne més d'ella, conèixer-la perquè m'expliqués com havia estat la seva experiència com a regidora en un món d'homes. Ens vam reunir un dia amb ella i amb Rosa M. Securún i el primer que em va sorprendre va ser la seva senzillesa, la seva naturalitat i la facilitat amb què parla de tots els temes, a més de la poca importància que es concedeix per haver estat l'única dona regidora a Mollet durant aquest període.

Els inicis

202

Teresa Giralt Martín va ser la primera dona que va formar part del consistori molletà i ho va fer en una època, el franquisme, en què la dona estava força marginada de la vida política. Ho va fer durant cinc anys, juntament amb catorze companys de consistori. Nascuda a Sant Fost de Campsentelles l'any 1941, era filla de Josep Maria Giralt, natural de Badalona, que tenia una casa d'estiueig a Sant Fost, i d'Adriana Martín, nascuda a Barcelona. El matrimoni tindria quatre fills. Tal com expressa Teresa Giralt, "la mare va voler que estudiés interna a les germanes dominiques de Montcada, on s'estaria dels 8 als 15 anys. Allà hi cursaria estudis de comerç".

Amb 15 anys, deixa l'escola i comença a treballar al despatx de Fermí Jaurrieta a Martorelles (curiosament, serà regidora a l'Ajuntament amb Jaurrieta com a alcalde), però a l'estiu el seu pare va morir sobtadament.

Això va trasbalsar tota la família i Teresa va canviar de feina, com desitjava el pare. Segons ens explica:

Josep Molas, director de Can Fàbregas i molt amic de casa, ens va demanar que anés a treballar amb ell, com volia el meu pare. Vaig ser la seva secretària durant cinc anys (...). No tenia fills i em va tractar sempre molt bé, com a algú de la família.

A la fàbrica, hi coneix el seu futur marit, Arcadi Viñas Quixalós (1934-2020). Teresa ens relata com va començar la relació:

Allà ens vam conèixer i enamorar amb l'Arcadi. Un dia me'l trobo a la porta de Can Fàbregas amb una bicicleta de la seva germana i em diu: "Cap on vas?" I li responc: "Jo a Sant Fost, que visc allà". I em diu: "Ah... jo també hi vaig". I va ser així com va començar la relació.

La personalitat i les idees d'Arcadi influeixen decisivament en la manera de veure el món de Teresa. De la seva mà, entra a formar part de la Joventut d'Acció Catòlica (JAC). "Hi devia entrar quan vaig començar a festejar amb l'Arcadi", recorda Teresa. Al centre parroquial, hi van exercir una feina activa, tot organitzant xerrades, cinefòrums, excursions i altres activitats amb què pretenien ampliar la formació del jovent.

El 12 de gener de 1963, es casen i tenen quatre fills: Arcadi, Marc (†), Àlex i Adrià. Al cap d'un any, Arcadi deixa Can Fàbregas i comença a treballar a l'Acadèmia Mollet, que havia estat fundada pel seu pare, mentre al mateix

¹ Vegeu en aquest mateix volum Suárez (2026).

Figura 2. Casament de Teresa Giralt i Arcadi Viñas, 1963. Font: Teresa Giralt.

Figura 3. El matrimoni Giralt-Viñas, amb els seus quatre fills. Font: Teresa Giralt.

temps estudia Filosofia i Lletres. Teresa també deixa Can Fàbregas i comença a treballar a l'Acadèmia, fent-se càrrec dels nens més petits. Posteriorment, el matrimoni obriria la Guarderia Marrecs a la Plana Lledó, que només funcionaria un parell d'anys.

Durant dos anys, al vespre, Teresa segueix un curs de sanitari especial per a infants, per tal de preparar-se millor per a la seva feina a l'escola. Més endavant, la parella promou el sistema de Meca-Ràpid a Mollet, segons ens explica:

Tirem endavant el projecte Meca-Ràpid. Escriure a màquina sense mirar el teclat va ser una feinada de mesos, aquestes lliçons les vaig treballar jo. Des de la primera fins a la quinzena lliçó. Es tractava d'aprendre a escriure a màquina amb un teclat cec.

203

En l'àmbit social, Teresa es va implicar amb obres d'ajuda cristiana i

Figura 4. Classes de mecanografia a l'Acadèmia Mollet, seguint el sistema Meca-Ràpid. Font: Teresa Giralt.

Figura 5. La mare Teresa de Calcuta, en primer terme a la dreta, i Teresa Giralt, darrere seu. Font: Teresa Giralt.

durant vint anys va col·laborar amb les Germanes de Teresa de Calcuta a Sabadell, dedicant-hi tres hores diàries:

204

Aquesta vegada va ser l’Arcadi el qui em va seguir, perquè portava les monges a tot arreu, començant per anar a buscar menjar a Barcelona amb la furgoneta (...). Ell sempre va col·laborar, però jo vaig ser qui va començar a anar amb aquestes monges.

L’entrada en política

La voluntat del matrimoni d’intervenir en els problemes socials va fer que entressin en política i s’impliquessin amb l’Associació de Caps de Família i Dones Casades. El 1973, tots dos decideixen presentar-se a les eleccions municipals pel terç familiar. Era el primer cop que els candidats feien propaganda del seu programa electoral. Van editar uns cartells on exposaven a la ciutadania quins eren els seus propòsits.

Teresa, amb 32 anys, s’anuncia com a representant de les dones, com a portaveu al consistori dels proble-

mes que vivien més directament les dones. Ella mateixa es presenta com una dona casada i mare de quatre fills.

En la seva campanya, posa l’accent en els problemes socials: la manca d’aigua, de guarderies i d’escoles, de zones verdes; les deficiències dels serveis assistencials; l’orientació envers els immigrants, etc.

D’una manera democràtica, Teresa proposa la creació d’un equip d’estudi format per dones per treballar els problemes que les afectaven, equip que mai es va arribar a crear perquè les circumstàncies del moment no ho van propiciar.

Tots dos, Teresa i Arcadi, van sortir elegits regidors. Era la primera vegada que un matrimoni entrava en un ajuntament en el mateix mandat. Teresa ens diu: “Vam ser els primers a Espanya que com a matrimoni es presentaven a les mateixes eleccions, els primers que entren en la mateixa legislatura a l’Ajuntament. Abans no s’havia donat aquest cas”.

Teresa va entrar al consistori amb l’alcalde Fermí Jaurrieta i hi continuaria fins a les primeres eleccions democràtiques. Va passar per diferents comissions de treball, entre les quals destaquen les d’Obres Públiques i Abastiment. Segons Torrecillas (2004):

Teresa Giralt formava part de la Comissió d’Obres Públiques i tenia la delegació del Servei d’Abastiment i formava part també de la Junta Local de Beneficència i Assistència Social i del Patronat Casa-Asilo Parroquial de la Immaculada en representació de l’Ajuntament (pp. 19-20).

Josep Molas, corresponsal de la revista *Vallés*, li va dedicar a Teresa Giralt l’article curt “Una femina en

TERESA GIRALT MARTÍN

Nací en San Fausto de Campcentellas hace 32 años; estoy casada y tengo 4 hijos. Resido en Mollet desde hace 15 años.
Me gustaría que, al leer esta carta no te extrañaras de que una mujer se presente a Concejal del Ayuntamiento.

YO HE DECIDIDO HACERLO POR LAS SIGUIENTES RAZONES:

- 1.- El pueblo de Mollet está formado por hombres y mujeres, y hombres y mujeres han de representarlo en el Ayuntamiento.
- 2.- Pero la participación en la vida social se hace en campos distintos y delimitados para el hombre y la mujer. Por lo general, el hombre participa más plenamente en la gestión económica, y a la mujer le son asignados los problemas de índole familiar y domésticos.
- 3.- La mujer vive más de cerca e intensamente unos determinados problemas de nuestra comunidad:
 - Le perjudica directamente la falta de agua.
 - Ha de sobrecargar su trabajo con el cuidado de los niños por escasez de escuelas y falta de guarderías subvencionadas.
 - Comprueba cada día la alarmante subida de los precios.
 - Más a menudo ve las deficiencias en los servicios asistenciales.
 - Ella vive cotidianamente el problema de la ocupación de los ancianos
- 4.- Por ello, la presencia de una mujer en el Ayuntamiento se hace totalmente necesaria.
- 5.- Nosotras, las MUJERES, poseemos el DERECHO de formar parte de la Corporación Municipal, y hemos de hacer uso de él.

Al decidirme a presentar mi candidatura para formar parte del Ayuntamiento, MIS PROPOSITOS son los siguientes:

- Estar a disposición de toda persona que me quiera plantear sus problemas. Hago aquí una llamada especial a todas las mujeres de Mollet.
- Formar un equipo de estudio, juntamente con otras mujeres, para poder llegar mejor a todos los problemas que tenemos planteados, y ser portavoz de ellos en el Ayuntamiento.
- Plantear la creación de guarderías subvencionadas, ya que la falta de ellas impiden la promoción profesional de la mujer.
- Insistir en el Ayuntamiento para que se aumente las zonas verdes.
- Mejorar los medios de información y asesoramiento para los INMIGRADOS.

CONTRIBUYE CON TU VOTO A QUE SE HAGAN REALIDAD ESTOS PROPOSITOS QUE HARAN POSIBLE UN MOLLET MEJOR

Figura 6. Cartell de la candidatura de Teresa Giralt a les eleccions pel terç familiar de 1974. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), Fons eleccions municipals.

el ayuntamiento”, que es va publicar un cop escollida en l'edició del 17 de novembre de 1973:

Para Mollet esta habrá sido la novedad más sobresaliente de la jornada. Por primera vez en su

Figura 7. Teresa Giralt pren possessió del càrrec de regidora davant l'alcalde Fermí Jaurrieta, el 1974. Font: AHMVA, Fons Joan i Josep Coma.

206

historia municipal, una mujer ocupará un escaño en el consistorio. Las cosas van por ahí y no debemos sorprendernos por ello... La señora Giralt de Viñas tendrá para sí el gran honor de haber sido la primera. Ello es un estímulo para las demás, mayormente en momentos en que se está estructurando y fortaleciendo una Unión Femenina del Vallès, que puede ser una excelente cantera para el día de mañana.

Nuestra felicitación a Teresa Giralt, de la que Mollet puede esperar mucho (p. 34).

El treball de Teresa, juntament amb el dels seus companys del terç familiar, Arcadi i Joan Planellas, tenia una orientació totalment democràtica, donat que la seva intenció era recollir els problemes dels ciutadans o de les associacions per

solucionar-los des de dins del consistori. Tots tres treballaven plegats: “Nosaltres ens aveníem bé i sempre opinàvem o acabàvem opinant el mateix”, explica Teresa.

Van ser anys difícils perquè estaven en plena transició i les mancances de la ciutat eren moltes. Els temes més urgents estaven relacionats amb el gran creixement demogràfic i urbanístic que havia experimentat Mollet, la urbanització dels nous barris i la manca d'aigua i de serveis bàsics.

També hi havia el tema de la llengua catalana. Al consistori del qual formava part Teresa Giralt tots els regidors menys dos eren nascuts a Catalunya i un d'ells, Enrique García, que havia nascut a Sevilla, no parlava el català i deia que tampoc l'entenia. En general, els regidors a les reunions s'expressaven en ca-

Figura 8. Teresa Giralt i Arcadi Viñas reben la distinció cívica “Per Mollet”, juntament amb Joan Planells i altres ciutadans de Mollet, el 2003. En primer terme, l'alcaldesa del moment, Montserrat Tura. Font: Teresa Giralt.

talà, però per deferència al regidor García havien de parlar en castellà. Un dia, Teresa Giralt li va dir que si no era més fàcil que ell, que només era una persona, fes l'esforç d'aprendre el català en atenció a la resta dels consellers; així tots es podrien expressar en la seva llengua. Des de llavors, el regidor García no va tornar a demanar traducció.

L'arribada de la democràcia

Quan l'abril de 1979 es convoquen les primeres eleccions municipals democràtiques després del franquisme, Teresa hi va concórrer per la candidatura de Convergència Democràtica de Catalunya (CDC). Aquest partit resumia en el seu programa el que havien estat les prioritats dels regidors del terç familiar: urbanisme, ensenyament, sanitat i la Mancomunitat.

Teresa figurava en el lloc número 12 de la llista, però aquesta vegada no va sortir elegida. Els temps havien canviat i ja no era l'única dona que es presentava a les eleccions. Tots els partits van presentar dones a les seves llistes, menys CC-UCD. Van ser un total d'onze dones les que s'hi van presentar. Només dues en van sortir elegides: Anna Bosch, proclamada alcaldessa i primera dona amb aquest càrrec a Mollet, i Carme Coll, en condició de regidora, totes dues del PSUC.

El setembre de 2002, la corporació municipal va aprovar concedir a Teresa Giralt i Arcadi Viñas la distinció cívica “Per Mollet”, en reconeixement i agraïment pel seu treball envers la ciutat. Teresa no es considerava una dona feminista, però sí una dona que treballava dins i fora del

consistori per aconseguir millorar les condicions de la societat molletana. D'ella se'n diu que era una dona amb molta personalitat, molt activa i sempre disposada a ajudar la gent.

Conclusions

Teresa Giralt va ser l'única dona regidora a l'Ajuntament de Mollet del Vallès durant tot el període franquista. Va concórrer a les eleccions de 1973 com a regidora pel terç familiar. Va sortir elegida i va formar part del consistori durant cinc anys, de 1974 fins a 1979.

Va voler treballar d'una manera democràtica, tot duent les reivindi-

cacions ciutadanes a l'Ajuntament. Es va preocupar pels problemes de caràcter social, com ara la manca de serveis i de zones verdes, les deficiències a les construccions i la urbanització i, sobretot, l'atenció a les dones i l'acollida als immigrants.

Arribada la democràcia, es va presentar a les eleccions municipals de 1979 per CDC i no va sortir elegida. Els temps havien canviat i ara els partits polítics presentaven onze dones a les llistes. De totes elles en va sortir elegida alcaldessa una, Anna Bosch, per la candidatura del PSUC.

Bibliografia

Molas, J. (1973, 17 novembre). Una fémina en el ayuntamiento. *Vallés*, 34.

Planellas, M. (2026). Els regidors "demòcrates" de l'Ajuntament de Mollet (1973-1979): Teresa Giralt, Joan Planellas i Arcadi Viñas. *Notes*, 41, 181-197.

Suárez, M. A. (2026). Els consistoris franquistes a Mollet del Vallès (1939-1979). *Notes*, 41, 149-180.

Torrecillas, J. (2004). *Retalls 1973-2003*. Ajuntament de Mollet del Vallès.

Altres fonts documentals

Arxius: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), actes del ple municipal (1973-1979).

L'empremta de Miralles a Mollet. Record de l'arquitecte als 25 anys de la seva mort

Montserrat Tura Camafreita*

Resum: L'arquitecte que va projectar el parc dels Colors de Mollet del Vallès, Enric Miralles, va morir l'any 2000. Tenint en compte el vincle permanent que la ciutat té amb aquest professional, no podem deixar passar l'efemèride del quart de segle de la seva mort sense un breu article que serveixi per entendre –amb la perspectiva dels anys– el que va significar la urbanització d'aquest sector. L'espai que ocupa estava destinat, en la seva major part, a altres usos. Quan ja es va aconseguir destinar-lo a parc, es va considerar que havia de ser un indret amb personalitat per ajudar a la identificació i al reconeixement de vells i nous molletans.

L'estètica del parc genera opinions contraposades. És bo que coneguem el criteri de l'autora d'aquest article sobre els elements que el singularitzen. També és bo que 25 anys després gosem pensar en com millorar-lo i conservar-lo per a futures generacions.

Paraules clau: aigua, autoconstrucció, barri de Can Borrell, barri de Plana Lledó, barri de Santa Rosa, cohesió social, Enric Miralles, fons FEDER, illa C4, illa C6, Incasol, llum irregular, Mollet del Vallès, parc dels Colors, sector sud de Gallecs, paviment, formes úniques.

Miralles' push for Mollet. Memory of the architect on the 25th anniversary of his death

Abstract: The architect who designed the parc dels Colors in Mollet del Vallès, Enric Miralles, died in 2000. Taking into account the permanent bond that the city has with him, we cannot let the quarter-century anniversary pass without a brief article that sets out to understand –with the perspective of the years– what the urbanisation of this area meant. The space it occupies was intended, for the most part, for other uses. Once it was zoned to be used as a park, it was considered that it should be a place with a persona to help identify and recognise old and new citizens of Mollet.

The aesthetics of the park trigger opposing opinions. It is good that we know the designer's point of view on the elements that make it unique. It is also positive that 25 years later we dare to think about how to improve it and preserve it for future generations.

Keywords: block C4, block C6, Can Borrell neighbourhood, Enric Miralles, ERDF funds, Incasol, irregular light, Mollet del Vallès, parc dels Colors, pavement, Plana Lledó neighbourhood, Santa Rosa neighbourhood, self-construction, social cohesion, southern sector of Gallecs, water.

*Metgessa, exalcaldessa i exconsellera, montserratura@gmail.com

Article rebut el 12 de setembre de 2025; acceptat l'1 d'octubre de 2025.

Introducció

Del meu pare vaig aprendre que, per orientar-me, era imprescindible fixar-se en els detalls, els propers i els llunyans, els permanents i els efímers. Potser és per aquell aprenentatge infantil que l'observació de l'entorn em sembla imprescindible i els elements de referència per sentir-me d'un lloc, un dels grans patrimonis personals.

M'agrada mirar la ciutat en totes les seves versions: quan plou, quan fa sol, amb els carrers plens o deserts, de festa o de dol, de nits o a l'albada, amb crits i en silenci... Els detalls, propers i llunyans, són diferents dels que vaig aprendre de menuda, però els que hi persisteixen em situen inconscientment en la seguretat de ser a casa. Entre els més llunyans, el turó de Montcada, la Conreria, el gran massís del Montseny, Sant Llorenç del Munt, Montserrat o els cingles de Bertí. I entre els més propers, el campanar, el molí de Can Filosa, la torre del dipòsit d'aigua del cementiri, can Lledó, el mural de Joan Brossa, l'Arlequí de Joan Abelló, l'arcfont de forma quadrada del parc del Pla de les Pruneres...

És així, doncs, que els elements que ens envolten (a més del caliu humà), ens arrelen, ens fan sentir a casa. El parc de Can Mulà, la Rambla, les façanes conservades dels cinemes Avinguda i Catalunya, el mercat municipal, can Gomà, la torre del B&B Hotel Barcelona Mollet Porta de Gal·lecs (abans Hotel Ciutat), el poema visual de Joan Brossa a la façana del nou ajuntament... ens serveixen avui com a elements d'orientació i d'arrelament. Ens poden agradar més o menys, però són signes d'identifica-

ció del Mollet del Vallès d'avui. Són fruit de l'evolució humana, econòmica i urbanística; fruit del seu temps, de la confluència de factors o de la planificació i la creativitat, però són Mollet.

Figura 1. Solar on es construiria el parc dels Colors, situat entre el carrer Francesc Layret, a l'esquerra; l'avinguda Caldes de Montbui, a la dreta, i un bloc en construcció tocant a la rotonda de can Borrell. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

Indret estratègic

Per començar el meu article sobre el valor estratègic de l'obra d'Enric Miralles a Mollet, hauríem d'intentar comprendre la posició estratègica del que coneixem com a parc dels Colors. Cal entendre la importància de les zones de sutura entre el Mollet que va regir-se per la densificació (1960-1982) i el Mollet dels anys posteriors, de creixement més ordenat i pensat per obtenir habitatge ventilat i assolellat, així com espai públic i dotacional de qualitat.

En formulo alguns exemples: entre la part nova i la més antiga del barri de Santa Rosa hi ha una bona sutura, una continuïtat coherent. La Rambla Pompeu Fabra representa una bona sutura entre el nou barri de Riera Seca i el del Centre. Entre

el vell traçat de la ciutat i el barri de Can Pantiquet hi ha una bona sutura, l'eixample està ben connectat, també en la seva darrera peça que seria la Vinyota, però en la part nord del barri, és a dir, a l'entorn de Can Gomà, no s'ha aconseguit aquesta bona sutura perquè no s'hi han desenvolupat els instruments urbanístics previstos.

El naixement del barri de Can Borrell va ser un autèntic repte de sutura urbana, atesa la dimensió del pla parcial. En la part superior, els nous habitatges van tancar les illes inacabades situades a la part alta dels carrers Magallanes, Cristóbal Colón i Ferrocarril i l'avinguda del Parc. Passats els anys, la frondositat vegetal de l'entorn del cementiri va donar qualitat al vincle amb l'artèria principal del barri de Can Borrell, que és l'avinguda de Rivoli. Precisament, és la connexió de l'avinguda de Caldes amb aquesta altra avinguda el que va provocar diferències de mirada entre la Generalitat de Catalunya (Incasol) i l'Ajuntament de Mollet del Vallès a principis de la dècada dels noranta. Després de 10 anys de l'aprovació del gran pla parcial, fruit d'un conveni entre el primer ajuntament democràtic i la Generalitat,¹ aquesta connexió seguia sense estar correctament resolta.

El creixement d'un barri tan extens trencava la proporcionalitat del Mollet d'aleshores, però el primer ajuntament de la democràcia (1979-1983) havia signat un compromís de desenvolupament urbanístic que calia complir. Ho vam fer² intentant que el màxim de promocions d'habitatges fossin de caràcter social i que els espais per a equipaments es dimensionessin pensant en tota la ciutat i no només en el barri que aleshores la Generalitat anomenava sector sud de Gallecs.³

En l'espai de comunicació entre l'avinguda de Caldes i l'avinguda de Rivoli, per ser més precisos, en l'indret on hi havia l'antic mercat de Sant Pancraç, hi conflueixen tres barris de característiques molt diferents: el de Santa Rosa, Plana Lledó i el nou barri. Sobre aquest nou barri, l'Ajuntament insistia a diferenciar el que era ampliació i tancament de Plana Lledó i el nou sector que volíem que fos conegut com a barri de Can Borrell.

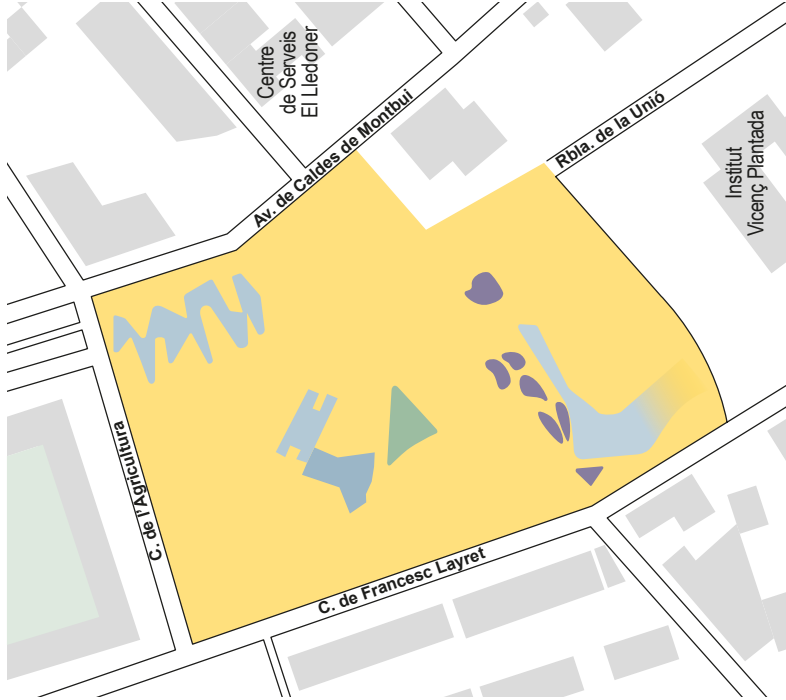
Els dos barris del Mollet dens, anterior al desenvolupament d'aquest sector, tenien les respectives associacions de veïns. La de Plana Lledó era més activa i reivindicativa. Totes dues representacions veïnals reivindicaven que el gran i abandonat solar de confluència del carrer Palau-solità

¹ Prèviament a la signatura del conveni, l'Ajuntament va rebre la transferència de la titularitat dels terrenys, que en el seu moment havien estat expropiats per l'ACTUR de Gallecs. ACTUR és l'acrònim d'Actuacions Urbanístiques Urgents, un tipus de pla de desenvolupament urbanístic de caràcter estatal, implementat a partir de la dècada de 1960 per donar resposta al ràpid increment demogràfic i a la manca d'habitatge, especialment en zones problemàtiques, a través de procediments expropiatoris.

² L'autora va ser alcaldessa de Mollet del Vallès durant el període 1987-2003.

³ En contraposició a la denominació de la Generalitat, des de l'Ajuntament de l'època es volia recuperar el topònim de Can Borrell i, alhora, preservar-ne la masia del mateix nom. Aquest edifici ha estat restaurat i convertit en centre social.

PROJECTE ACTUAL

PROJECTE INICIAL

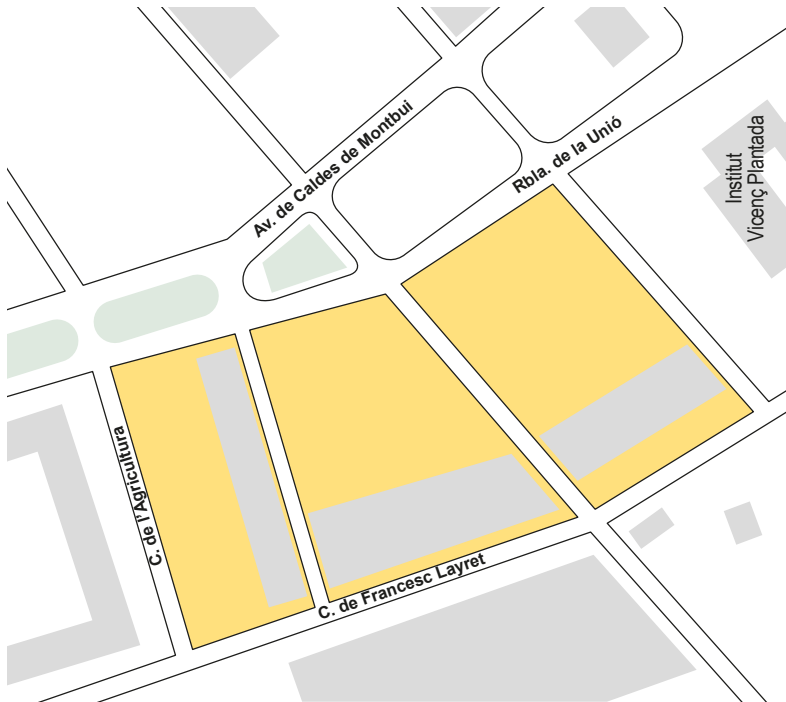

Figura 2. Comparativa de l'espai lliure públic entre el pacte inicial del Pla parcial del sector sud de Gallecs (1982) i l'aconseguit en el conveni i pla especial de 1992. Font: disseny Josep Fusalba.

i Plegamans i la Rambla de la Unió⁴ fos un espai lliure d'edificacions que es destinés a parc urbà. El tram de cobertura del torrent Caganell va ser batejat com a Rambla de la Unió perquè abans que existís era impossible la comunicació entre l'Escola Salvat Papasseit i l'Institut Vicenç Plantada, entre el pavelló esportiu i les piscines, entre un barri i l'altre.

En els esquemes viaris que acompanyen aquest article s'hi poden veure els intents de l'Incasol de convertir aquest espai en eixos per on poder circular (vehicles a motor) i la contraproposta municipal. El debat va durar més de tres anys i va finalitzar amb la signatura d'un conveni l'octubre de 1992. L'acord aconseguia augmentar les reserves d'espais lliures i equipaments, reduir l'edificabilitat prevista en aquell indret (tres edificis plurifamiliars), replantejar la vialitat (reduint asfalt) i augmentar espai lliure públic. A més, s'evitava haver d'enderrocar el centre conegut com a Casal Sant Jordi, que s'havia edificat sense tramitar-ne l'adequació urbanística i l'Incasol exigia enderrocar-lo.

No és difícil trobar en les reinvindicacions veïnals de finals dels vuitanta i principis dels noranta una demanda inintel·ligible en l'actualitat. L'Associació de Veïns de Plana Lledó i la Federació d'Associacions de Veïns de Mollet perseveraven en la petició que en el desenvolupament del sec-

tor C del Pla parcial del sector sud de Gallecs les illes C6 i C8 fossin un parc. Això és el que s'aconseguia en l'acord de ple extraordinari del 30 d'octubre de 1992, tancat després d'anys de negociació i que adoptava la forma jurídica de pla especial.

La importància del lloc

Serveixi aquesta breu explicació d'un solar on es projectaven tres grans blocs de pisos i molts carrers asfaltats per situar la primera conversa que vam mantenir amb l'arquitecte més trencador de la segona meitat del segle xx, Enric Miralles. Li proposàvem un projecte en un indret on conflüen tres barris d'estructura social diferenciada. D'una banda, hi teníem el de Santa Rosa, amb edificacions unifamiliars de famílies amb més d'una generació a la ciutat. En segon lloc, hi havia el de Plana Lledó, construït a la dècada de 1960 en el marc del que es va conèixer com a desenvolupisme⁵. El tercer barri, Can Borrell, era de nova construcció amb aspiracions d'urbanisme model·lic, habitatges molt ben ventilats i assolellats, zones verdes en l'interior de l'illa i habitats per un percentatge important de persones no arrelades a la nostra ciutat en el moment en què van adquirir-hi un habitatge.

La funció d'espai d'integració i de cohesió és la raó esgrimida davant l'administració europea per sol·licitar finançament a través dels

⁴ La Rambla de la Unió es va urbanitzar a principis dels noranta amb la corresponent canalització del torrent Caganell. També hi conflüia l'avinguda de Caldes.

⁵ El desenvolupisme fa referència a la ideologia i al model econòmic que, entre 1959 i 1975, prioritzava el creixement econòmic com a motor del progrés social. Va provocar que moltes famílies arribades d'altres indrets de la Península treballassin a les fàbriques de l'entorn, una industrialització que va marcar el deteriorament del medi natural i va obrir la porta a la mobilització obrera antifranquista.

Figura 3. Parlament d'Escòcia, obra d'Enric Miralles, inspirat en les típiques barques de pesca de les badies escoceses. Font: Allie_Caulfield, Wikimedia Commons.

214

anomenats fons FEDER (Fons Europeus de Desenvolupament Regional). La condició de les institucions europees, que coincidia amb la nostra voluntat, era que l'espai finançat adquirís alguna singularitat que, a més a més de desenvolupament urbanístic, fos referència cultural. L'espai que acabaria sent el parc dels Colors havia d'esdevenir, així, un gran encreuament de camins, un lloc d'intercanvi i de trobada, un canvi de volumetria i tipologia urbanística, i també un marc de mestissatge i de l'expressió de la diversitat de procedències de la nostra població i d'aquells tres barri en especial.

Qui era Enric Miralles?

Quan vam començar a parlar de les intencions d'omplir l'espai aconseguit amb el conveni que variava l'edificabilitat al sector C, el que connectava el nou eixample de Can Borrell amb el teixit ja consolidat de la zona de Plana Lledó i del barri de Santa Rosa, Miralles era un arqui-

tecte que acabava de fer 40 anys i que ja era conegut internacionalment i polèmic. Era el més jove dels arquitectes que havien participat en la projecció olímpica de Barcelona, amb les instal·lacions de tir amb arc a la Vall d'Hebron i la pèrgola de l'avinguda d'Icària a la Vila Olímpica.

Conegut anteriorment per un singular cementiri a Igualada, una escola de Morella i un polèmic pavelló esportiu a Osca,⁶ va merèixer el Lleó de la Biennal de Venècia (1996). Havia remodelat l'Ajuntament d'Utrecht (Països Baixos), construït un auditori a la Universitat de Frankfurt, un museu a Buenos Aires, el Centre de Tecnificació Esportiva d'Alacant i el moll de Tessalònica. Li acabaven d'encarregar el nou Parlament d'Escòcia, que seria la seu legislativa de l'autogovern acabat de recuperar amb el procés de *devolution* (1997), inspirat en les típiques barques de pesca de les seves badies conegudes com a *highlands*. A més, ja li havien concedit el Premi Nacional d'Arquitectura (1995), amb què sempre feia broma dient que havia estat Premi Nacional d'Urbanisme. A la llista s'hi afegien estacions de tren i centres de meditació en espais naturals frondosos al Japó, parcs a Diagonal Mar, Torre Marrostrum, Campus Universitari de Pontevedra, etcètera. Un cop assumit l'encàrrec, va compaginar la direcció de les obres del parc dels Colors amb la reforma del mercat de Santa Caterina de Barcelona.

Però Enric Miralles, de qui aquest any passat s'han complert 25 anys de la seva mort, no només va ser

⁶ El pavelló esportiu d'Osca va generar polèmica pels seus problemes constructius. Inicialment, es van atribuir al projecte, però després es va aclarir que eren de l'empresa constructora.

un arquitecte trencador, de renom internacional i multipremiat.⁷ Era, a més, un gran conversador i amb la condició que cada comensal portés alguna cosa de menjar, reunia personatges ben diferents, sovint antagònics, al voltant de la taula de casa seva. Li agradava la conversa però no era gens condescendent; buscava la discrepància perquè deia que era molt més fèrtil.

Faig aquest resum curricular perquè vull que us imagineu aquest home modern, corpulent, afirmant que no hi havia llocs millors que altres i que l'atenció estava en qualsevol lloc. A Miralles, l'abocador en què s'havia convertit aquella esplanada on li proposàvem projectar un parc va captivar-lo des del primer dia, incardinat en la vida quotidiana de Mollet.

Vull que us l'imagineu a les cadires plegables i les taules per prendre les típiques tapes dels "xiringuitos" de festa de barri, en conversa intensa i sense pressa amb els veïns de Plana Lledó. Especialment, amb els qui formaven part de la junta de l'Associació de Veïns, encapçalada aleshores per Bernabé Soto, un antic militant comunista que s'havia bregat en la lluita clandestina de les vagues obreres de finals de la dècada de 1960 i principis de la de 1970.

El seu pas pel món del projecte i de la realització arquitectònica fou fulgurant, no perquè fos la seva intenció, sinó perquè va morir molt jove, als 45 anys.

Alguns diuen que el món de l'arquitectura d'aquí i d'arreu l'admirava fins a l'adoració, però la seva obra

Figura 4. Portada del número 72 de la revista *El Croquis*, monogràfic dedicat a Enric Miralles que dedica una atenció especial al projecte del parc dels Colors. Font: Montserrat Tura.

215

no ha estat prou abraçada pel gran públic. Personalment, penso que no s'ha fet prou per explicar que cada línia, cada corba dels seus projectes, tenia vocació d'esculpir unes formes úniques i inoblidables. Potser no hem fet prou per explicar que segueix sent un dels arquitectes amb més llibertat formal i un llenguatge més innovador, fent que les seves obres esdevinguin una escultura que trenca, per a bé i per a mal, l'arquitectura tal com l'enteníem abans de la seva aparició.

Aquest 2025 ha fet 25 anys que ja no podem gaudir de nous projectes ni escoltar la seva veu reflexio-

⁷ Miralles va rebre els premis Ciutat de Barcelona (1992), Ciutat de Madrid (1993) i FAD, i va ser finalista del Mies van der Rohe. El premi FAD pel parc dels Colors li fou concedit l'any 2002 a títol pòstum. Va ser professor d'Arquitectura a les universitats de Barcelona, Harvard i Columbia.

Montserrat Tura
 Alcaldessa !!!
 Barcelona 1 de des 95.
 Moltes felicitats per la 'Realització'.
 Et faig arribar aquesta publicació a través
 dels meus altres treballats
 com veureu Mollet té un
 paper important.
 Entre molts autors de pp. 116
 117.
 Es aporta l'idea que hem
 desenvolupat en el llibre sobre la zona.
 Una foto elevada.
 En Mollet.
 de que en el què es pot aconseguir tenir que decidir
 sola el meu contacte.
 Barcelona 1 de des 95
 (de es felicitar prou com a veïna).

amb torres de control d'aeroports (Alacant), ponts de zones industrials (Viladecans), l'ampliació del Museu Reial (Copenhaguen), el Museu d'Art Contemporani (Saragossa), l'ampliació del Rosenmuseum (Steinfurth), el Museu d'Art Modern (Hèlsinki), l'Estació de Takaoka (Toyama, Japó), el Pavelló de Meditació Unazaki (Toyama, Japó), l'Auditori de Copenhaguen, una església de Roma, l'ampliació de la fàbrica de vidre Seele (Gersthoven, Alemanya), el centre portuari de Bremerhaven (Alemanya) i cases unifamiliars de fusta a Gelsenkirchen (Alemanya).

El monogràfic de la revista *El Croquis* s'ha convertit en una publicació de referència per entendre el "moment Miralles". Aquell era el seu gran moment. Les ciutats que buscaven tenir edificis singulars li encarregaven algun projecte. Respecte del projecte de Mollet, l'arquitecte reflexiona sobre "la idea que es pot canviar el límit d'una ciutat" i que "en la perifèria poden esdevenir centralitats que actuïn de connectors i no condemnin un indret a ser residual". També proposa: "(...) Un joc amb el temps i deixar que el nou temps de la ciutat vagi fixant-se en els elements del parc". Així veia Enric Miralles aquell projecte de parc públic, que gràcies a la reivindicació veïnal tenia una extensió de més de 17.600 metres quadrats, lluny dels retalls residuals projectats inicialment.

Un ampli reportatge publicat a la secció de cultura de *La Vanguardia* el 21 de març de 1996 explicava als lectors els vincles entre arquitectura i grafitis en l'obra de Miralles:

Figura 5. Carta d'Enric Miralles a Montserrat Tura (1995), aleshores alcaldessa de la ciutat, que adjuntava a un exemplar del monogràfic de la revista *El Croquis* dedicat a l'arquitecte. Font: Montserrat Tura.

nant sobre velles i noves actuacions. Un tumor cerebral ens en va prendre l'oportunitat.

Podem, això sí, consultar una extensa bibliografia sobre la seva aportació a una arquitectura que no ens deixa indiferents. En el cas de l'indret on ara fa 30 anys (1996) va començar a construir-se el parc dels Colors, hi ha abundants articles especialitzats i materials a disposició del lector interessat.

El període l'elaboració del projecte va coincidir amb un monogràfic publicat a la prestigiosa revista *El Croquis*, concretament al número 72, on el projecte de Mollet comparteix espai i reflexions

(...) les relacions entre les diferents expressions artístiques i plàstiques eren freqüents. La literatura havia influït en el cinema; el cinema, en el còmic, i la música, en la poesia; però fins aleshores no s'havia conegut cap cas on les pintures murals conegudes com a "grafits" s'haguessin convertit en categoria arquitectònica (Moix, 1996, p. 39).

L'entrevista que se li fa a l'arquitecte explica resumidament, a més, la necessitat de cercar i trobar referents ambientals arrelats en el perímetre de les noves actuacions arquitectòniques.

Tota nova arquitectura porta inherent una provocació

Enric Miralles i l'equip de govern d'aleshores buscàvem elements singulars que en veure'ls caiguéssim tots que érem a Mollet. En l'extrem d'un carrer que podia ser de qualsevol barri de les poblacions metropolitanes de Catalunya hi havia d'aparèixer alguna cosa (ja fos un fanal,

una font, una pèrgola, il·luminació singular o un monument únic), que ajudés la persona a sentir-se arrelada a l'indret. No importa si estèticament considerem el parc dels Colors una bona o mala idea; el que no es pot negar és que et situa en el lloc de manera automàtica, quasi inconscient. Fins i tot, jo diria de manera especial a aquells a qui no els agrada gens, però que el tenen gravat al cervell a través de la retina.

Sent com era de transgressora i provocadora l'obra d'Enric Miralles, era més que segur que hi hauria ciutadans descontents i que podria provocar manifestacions contràries. Ho havíem comentat amb l'Associació de Veïns de Plana Lledó. La de Can Borrell encara no existia i la de Santa Rosa no tenia posició sobre el projecte, que només volia que s'urbanitzés el parc i que deixés de ser un abocador de runes.

Efectivament, en la fase final de la urbanització del parc hi sovintejaven els comentaris de sorpresa i també els de rebuig. Un grup organitzat a l'en-

217

Figura 6. Maqueta del parc dels Colors, on es reconeixen elements com ara les fonts, els espais arbrats i les lletres de formigó i ferro inspirades en els grafitos. Font: Montserrat Tura.

Figura 7. Vista de la construcció del futur parc dels Colors. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

218

Figura 8. Vista aèria del parc dels Colors, un cop finalitzades les obres. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

torn de la formació política EUiA (Esquerra Unida i Alternativa), el grup ecologista Cànem, les Juventuts Nacionalistes de Catalunya (JNC) i veïns dels blocs del carrer Ramon Casas que s'havien de reforçar estructuralment, juntament amb alguns membres de l'Associació de Veïns del barri de l'Estació de França, van organitzar les accions locals habituals: pancartes durant els plens municipals, pintades a les parets properes al nou parc, tomàquets al balcó de l'Ajuntament durant el pregó...

Miralles gaudia de la discrepància i li agradava que la seva arquitectura

fos provocativa. A mi em sabia greu el principal argument de les protestes perquè s'insistia que els diners d'aquell parc s'havien de destinar a la construcció del nou hospital, aleshores en fase de projecte i amb les obres d'urbanització dels vials d'accés iniciades. Em sabia greu perquè el finançament europeu que havíem aconseguit anava dirigit a una obra singular, vinculada amb la cultura⁸ i construïda amb voluntat de cohesionar ciutadania de diferents temps d'arrelament i de procedència. En cap cas, però, podia destinar-se a servies bàsics, com ara escoles o hospitals, perquè corresponia fer-ho als governs territorials (Ajuntament i Generalitat).

Enric Miralles va morir ple de vida i projectes el 3 de juliol de 2000 i el parc dels Colors es va inaugurar el 13 de juliol de 2001, un any després d'una mort molt sentida. No volíem només una festa d'inauguració, que hi va ser i encara es recorda la Fura del Baus i els voluntaris molletans que van participar-hi. Volíem que fos un homenatge al més gran arquitecte de la seva generació que havia compartit tant i tantes hores amb tantes persones molletanes.

Sabíem que a la inauguració hi hauria crits de protesta. N'estàvem segurs i molt preparats per a compartir amb la cridòria aquell gran dia; però no havíem pensat que en l'acte d'homenatge a un difunt hi hauria aldarulls. A mi em va costar d'entendre-ho, però sempre estic oberta a mirar amb atenció i a interpretar fenòmens urbans. Uns dies després, dos arquitectes que havien estat en l'acte d'ho-

⁸ Era el mateix mecanisme que havíem utilitzat per convertir l'antiga caserna de la Guàrdia Civil en un museu d'art contemporani en un barri amb problemes socials.

Figura 9. Imatges de les protestes contra el parc dels Colors. Font: Toni Torrillas.

menatge van escriure els respectius articles sobre Miralles. Es tracta de Montaner (2003) i Galí (2001), que van fer una proclama sobre el valor de l'obra de Miralles i concloïen sengles articles dient que a l'arquitecte li hauria agradat que hi hagués disconformitat fins i tot en l'homenatge.

Alguns apunts sobre els elements del parc que hauríem de conèixer

En la reflexió sobre el paisatge natural i l'urbà que ajuden a l'arrelament no hi pot faltar un element que fou encarregat precisament per a això: per crear un paisatge urbà únic, que només po-

gués ser a Mollet, contra l'oblit i la monotonia de la repetició mimètica de tants barris obrers de la dècada de 1960 en l'àmbit metropolità a l'entorn de Barcelona. Pensàvem, i no vam equivocar-nos, que Enric Miralles aconseguiria dibuixar en aquella esplanada un paisatge únic, irrepetible, molletà per sempre més.

Aquest paisatge tan ric i polivalent ha estat exposat a l'Espai FAD, al Col·legi d'Arquitectes de Barcelona, a la Universitat de Venècia, al Parlament d'Escòcia, i ha estat protagonista de documentals de Bigas Luna. Referència obligada en tots els llibres d'arquitectura, visitat per estudiosos de tot el món

és, ahora, espai per als jocs de la mainada, la petanca dels grans, el racó per fer-se petons els enamorats, els bancs per prendre el sol els avis, la caminada tranquil·la, el lloc de trobada i conversa...

Si més no una vegada, i potser amb un agosarament excessiu —perquè l'obra d'un gran creador és difícil d'interpretar, sense ell, en tota la seva profunditat—, voldria intentar relatar el gran arrelament d'aquestes entranyables formes a la nostra realitat i quotidianitat, descrivint en poques paraules el que per a Enric Miralles van ser mesos i anys de creació. Aquesta descripció intenta, senzillament, relatar el que explicava quan, bocabadats, el vèiem dibuixant formes ignorades fins a aleshores.

Mollet, el Vallès i Catalunya.

“Tres turons fan una serra, quatre pins, un bosc espès...”. Miralles evoca de manera extraordinària Mollet i el Vallès a la part propera a l'Institut Vicenç Plantada, a la zona d'arbres i de camps, amb una estructura construïda amb formigó que simula aquesta ondulació suau tan característica de la plana vallesana. Catalunya hi és present en els bancs per seure, de doble estructura i que porten per nom Montserrat, el perfil muntanyós més singular de Catalunya i que es podia veure des de dalt de les grades del parc quan es va construir.

L'aigua. Els rius (el Besòs, el Tenes), els torrents Caganell i Merdans, els dolls i aiguamolls del passat i, molt especialment, la mina de can Borrell —que portava aigua als conreus de la masia del mateix nom i a basses de rec—, es recorden i homenatgen com a font de vida en les

220

Figura 10. Parlaments d'inauguració del parc, el 13 de juliol de 2001. Davant del micròfon, Ramon Espadaler, aleshores director general d'Administració Local del Departament de Governació i Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya. Al seu costat, al centre de la imatge, l'alcaldeessa de Mollet, Montserrat Tura. Font: Toni Torrillas.

Figura 11. Espectacle inaugural, a càrrec de la Fura dels Baus. Font: Toni Torrillas.

Figura 12. Bancs, simulant la típica ondulació suau tan característica de la plana vallesana. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

diferents i especials fonts que hi ha al parc. Alhora, el terra queda xop per la pluja, ara escassa, i d'aquesta en neixen els bassals amb ceràmica blava del ceramista Antoni Cummella. Els vespres calorosos, quan busquem la proximitat de les fonts, hi veiem uns bancs de fusta on seure; allà intentem trobar la frescor buscada i desitjada. Aleshores, ens fixem en les seves bases, que representen diversos animals d'hàbitats humits. Si deixem volar la imaginació, podem veure-hi peixos, rèptils, amfibis... la fauna vinculada a l'aigua. A la ceràmica blava hi trobarem la signatura de Miralles i els dibuixos de peixos (molls), que era la manera com Miralles escrivia Mollet.

Camps i boscos. Hem estat pàgossos durant mil·lennis i –paradoxes de la història– el que ens alimentà i permeté que avui existim, quasi ha desaparegut, o ens ha costat llargues lluites inacabades conservar-ho perquè es mantingui com un espai rural, el de Gallecs. Aquesta part de la nostra història passada i actual

Figura 13. Fonts, dedicades als diferents espais hídrics de tota mena que hi ha al municipi. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

suggerí al creador del parc dels Colors la plantació dels pins i de les plantes aromàtiques pròpies dels marges i del sotabosc, que tant ens han acompanyat durant la nostra història. Aquest homenatge al passat pagès i a la defensa de l'espai rural de Gallecs el formula amb espais arbrats i jardineres que fan de banc en els seus cercols, perquè ens continuem enamorant envoltats d'olors de romaní i d'espígol.

Industrialització i barris obrers.

Un dels elements que hi pren més protagonisme, i conseqüentment el més controvertit, són els plafons d'elements ceràmics. Sovint, la gent s'ha preguntat si estaven acabats. Es tracta de totxos, col·locats tal com es feia en les primeres construccions del que després esdevingueren barris obrers, cases senzilles fetes sovint pels qui les havien d'habitar (autoconstrucció).⁹ Si les busquem, encara en trobarem.

⁹ Aquests tipus d'edificacions aprofitaven materials de tota mena, amb eixides senzilles i baranes fetes amb la disposició que tenen en el parc, i amb les parets sense arrebossar.

Figura 14. Espais arbrats. Miralles va voler homenatjar el passat pagès i l'entorn de Gallecs amb la plantació de pins i plantes aromàtiques pròpies dels marges i del sotabosc. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

Figura 15. Les cases d'autoconstrucció dels anys seixanta i setanta del segle passat tenen un gran monument al parc dels Colors. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

222

Miralles va voler deixar petjada d'uns anys que suposaren una profunda transformació de la ciutat (que encara avui ens condiciona i ens caracteritza). Als anys seixanta i setanta del segle passat, les circumstàncies ens convertiren en un indret on s'acumulava la mà d'obra barata que, procedent fonamentalment del sud d'Espanya, havia de configurar un nou Mollet. Foren també temps de lluita contra una dictadura que afortunadament, amb la conquesta de la democràcia i sense abandonar la lluita per la dignificació dels barris i de les persones que hi habiten, s'ha intentat superar. Un període amb tant d'impacte per a la nostra ciutat no podia passar desapercebut, i és per això que en el parc hi ocupa un espai tan preponderant i tan impactant. L'homenatge a la humilitat i la dignitat humanes no és un fet menor; tampoc no ho és, doncs, en la seva presència al parc dels Colors. Les cases d'autoconstrucció, el nostre passat i present humil, hi tenen un gran monument.

Vinguts d'arreu. Quan celebràvem el mil·lenari de la nostra ciutat, vam utilitzar aquesta expressió per

explicar com s'havia configurat Mollet en el pas del temps. D'aleshores ençà, hi han vingut nous ciutadans procedents d'arreu del món, que han fet encara més diversa i plural la nostra ciutat —més que la ciutat, la ciutadania. Aquesta diversitat és expressada i honorada en els paviments del parc. N'hi ha de tous (sauló), de prats de gramínies, de fusta, de formigó tenyit de colors diferents, de rajola a manera de volta catalana, de maons en espina de peix d'origen *opus spicatum*... Diversitat de materials i de formes, diversitat d'ètnies i de llengües, diversitat de pensaments i d'idees, bé mereixen ser en un lloc preferent, en una obra que vol representar Mollet. Aquest és, a més, l'origen del nom del parc, els colors i les tipologies de paviments, colors de la ciutat, colors de la vida. El Mollet vell, l'antic, el modern, el central, la perifèria, el pagès, l'obrer, el mil·lenari, el recent, el de la suma de procedències dels seus habitants, aquest és el gran fil conductor del

Figura 16. Pèrgola principal del parc, convertida en un homenatge als artistes urbans del grafit. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

parc i del seu nom. Aquest és el gran monument, el que trepitgem, el gran final de la Rambla i cobertura del torrent Caganell alhora. No es veu en tota la seva dimensió si no ens enfilem al mirador de les grades.

Noves formes d'art jove. L'aparició de noves formes d'expressió artística s'ha vist sempre envoltada de polèmica. D'entre les formes d'art que encara ara susciten comentaris, entre l'insult i els elogis o la defensa aferrissada, hi ha els grafitis, els dibuixos fets amb esprais de pintura que, tot i demostrar un gran domini de la tècnica i, en alguns casos, una gran qualitat artística, encara avui són relacionats per molts sectors de la població amb el desordre o la brutícia i no s'accepten com a expressió artística. Ara hi ha murals i gargots. Aleshores, tot el que era pintat a la paret amb pintura envasada en esprai eren grafitis. Avançat al seu temps, Miralles va adonar-se de la important presència de grafitis a les parets de la nostra ciutat, i estudià i admirà algunes de les obres exposades en aquesta galeria

permanent que és el carrer, amb alguns murals de creativitat innegable. Agosarat com ningú, convertí la pèrgola principal del parc, els elements de més dificultat arquitectònica, les estructures situades damunt de trípodos de formigó i ferro, cargolats sobre el seu propi eix i considerats impossibles fins aleshores, en un gran homenatge a aquests artistes joves, incògnits, furtius, sovint efímers. Les grans lletres penjades de formigó i ferro estan inspirades en lletres utilitzades pels artistes del grafit a la nostra ciutat, alguns d'ells a les parets immediates al parc. Si es llegeix l'ombra de les lletres en el terra del parc quan la tarda sembla cansar-se i deixa anar el sol cap a l'horitzó, podem intuir el que Miralles volia escriure i que conservem guardat curiosament en els seus manuscrits. Eren paraules que novament ens arrelaven: Mollet, Plana Lledó, Santa Rosa, Can Borrell. Encara hi ha molts artistes joves que fan grafitis i no saben que a Mollet tenen un gran monument de reconeixement a l'espontaneïtat de les seves creacions plàstiques.

La irregularitat de la llum. La llum de la natura mai no és regular ni constant: ombres i sol, albada i capvespre, núvol i seré, estiu i hivern. Així doncs, com les cuques de llum (lluerna, llumeneta), en un parc també ens havíem de trobar amb flors de llum i, com les cuques, no les trobem arrencades o simètricament i equidistantment col·locades, sinó escampades. Roses de llum que ens insinuen camins possibles, però que no n'indiquen cap de preferent, que deixen espais més foscos per als que vulguin besar-se i així el parc, com ho fa la lluna, pugui ser testimoni d'amors.

Figura 17. Imatge aèria del parc dels Colors de nit, on s’observa la disposició dispersa de l’enllumenat. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

224

En una altra interpretació, aquests fanals, que són una rosa, eren considerats pel seu dissenyador com els primers pobladors de la nostra vall.

Els altres llums, els de cordó o raig continu, sí que indiquen un camí, un camí que només amb l’existència del parc ha adquirit sentit, un camí que, des de la masia de can Borrell, travessant el parc, ens enfila a la rambla per no deixar-la, per recórrer Mollet caminant de punta a punta, una rambla que ara va a un lloc, ara a un altre, ja que no és bo que les rambles no portin enlloc. Els llums “espaguets”, com els anomena la mainada,¹⁰ ens situen al torrent Caganell i sense adonar-nos-en, es fan indestriables el parc i la rambla i el passeig pren sentit.

Mollet està envoltat d’autopistes i carreteres i en les nostres converses jo intentava explicar-li que “sota els viaductes hi ha vida, molta vida”. Aleshores va intentar dissenyar aquest involuntari vincle amb les grans artèries viàries de Catalunya, dissenyant unes

llums que són una fotografia amb l’objectiu obert durant molts minuts per veure els feixos de llum dels cotxes.

Quan el sol ja no hi és i la lluna treu el cap –si li toca–, s’encenen els llums de les roses i els dels raigs i els de les fonts... I aleshores apareix davant nostre un altre parc, un altre espai, molt més màgic, molt més espectacular, molt més inoblidable, molt més nostre, mediterrani, pensat per acollir-nos en la calidesa de les nits en què la xafogor ens convida a sortir de casa.

Grades, escales, amfiteatre, mirador... Enric Miralles havia previst que el parc dels Colors portés un edifici penjat a l’esquena. Per això el projecte sempre s’ha anomenat “parc públic i ludoteca”. Era una constant en la seva visió d’aquell espai. Com el quadre de Marc Chagall *Erinnerung*, pintat el 1914, que tantes vegades havíem mirat i comentat. L’estructura, situada al bell mig, havia de ser el mirador de tot el parc, des d’on poder contemplar els paviments i els colors, l’aigua i la llum, els petits i grans fets de l’activitat humana, la recerca dels referents llunyans (la Conreria, Montserrat, Sant Llorenç del Munt, la sitja de la Farinera...), però també el lloc on seure per veure els espectacles d’aquell enclavament central, estructurat com una àgora grega i interpretat per qui mai no repetia formes ni volums. Certament, és totes aquestes coses, però també lloc de trobada de grups de joves que fan seu el parc.

Les escales són irregulars, com a Enric Miralles li agradaven les coses; aquestes escales que ens eleven ràpidament del pla i a cada graó ens fan veure un parc dife-

¹⁰ Aquests llums s’anomenen “Mollet” perquè es van dissenyar expressament per al parc dels Colors.

Figura 18. Estructura de grades, que havien de portar a un equipament públic a la part superior. Font: Ajuntament de Mollet del Vallès.

rent, un color diferent, una olor diferent; aquelles escales que ens havien de portar a un edifici (un equipament públic) que mai no hi serà i que, per tant, ja no poden portar-nos a la porta singular i única que l'arquitecte hauria previst per entrar a un edifici penjat. Ara, amb Miralles mort, ja no tindrem l'edifici que havia d'assemblar-se al quadre de Chagall i també a l'església italiana de Santa Maria di Civatte. Sempre que hi pujo, em sembla que les escales em porten a la visió més magnífica del parc: allà on podríem trobar-nos amb Miralles, amb qui compartirem tantes hores de conversa mentre ell dibuixava tot això que jo, maldestrament, intento explicar-vos.

Jugar al parc. No només hi ha espai per a jocs infantils, també per a passejades i per a la conversa. El parc té el joc de trobar una ciutat antiga, la dels primers pobladors. Sota els eucaliptus hi ha el passat desconegut. Ara ho podríem vin-

cular a les excavacions de l'entorn de l'església de Sant Vicenç, però llavors no ho sabíem, i només era un joc. Els fanals de base de fusta, així, ens retroben amb la ciutat dels primers pobladors.

Un parc-escultura 25 anys després de la mort d'Enric Miralles

Hem fet cas a Miralles i el temps, inexorable, va passant. L'arbrat i nosaltres ens hem fet grans amb el parc i en el parc; ja no gaudim ni ens esglaiem de la sorpresa inicial; sabem que és un paisatge indèstrialment molletà. Ara és quan m'agradaria assegurar-me amb l'arquitecte en una de les estructures pensades com a bancs i tornar a riure amb el poema de Manel Bertran, adaptat, que li vaig enviar quan les dificultats de construcció ens feien veure el final massa lluny. Enric Miralles ens va dissenyar un parc contra l'oblit, el gran perill de les ciutats mitjanes metropolitaniques sense personalitat pròpia. Ara es tracta que Mollet no oblidí mai Enric Miralles.

El parc compleix amb la seva funció d'omplir el gran buit. També ha funcionat la vialitat adaptada. No eren necessaris més i més vials asfaltats perquè finalment la connexió del barri de Can Borrell la condiona molt més la línia de ferrocarril de Puigcerdà (R3) que cap altre element. Per salvar el possible aïllament del nou eixample ja es va buidar parcialment el vell abocador per connectar amb el barri de Can Pantiquet i la C-17 i ja es va completar la ronda dels Pinetons amb la ronda de la Farinera per connectar amb l'AP7 i la C-59. A més, Can Borrell mateix es va convertir en el nostre connector principal quan

vam aconseguir els accessos nord i sud complets en els límits del carrer Nicaragua.

Pel que fa al manteniment del parc, no puc passejar-hi tan sovint com voldria, però crec que ha passat etapes millors i pitjors. El parc del Colors és una escultura i com a tal necessita una delicada i ferma atenció. La vegetació s'ha mostrat escassa i s'ha anat augmentant amb els anys. Una tasca que cal continuar. Les jardineres pensades per al romaní, l'espígol i la farigola estan lluny de la idea amb què es van concebre i resten deixades i desordenades. Les ceràmiques d'Antoni Cumella són delicadament fràgils, però tenen doble valor artístic i s'hi ha de substituir les peces trencades o arrancades. Els elements de l'enllumenat són la porta d'entrada a la nit molletana, cal mantenir-los en perfecte estat de funcionament i ara es troben molt lluny de la voluntat amb què van ser instal·lades. És més fàcil mantenir constantment que haver de fer grans pressupostos de reparacions importants.

El parc dels Colors és un símbol de Mollet i en la història dels pobles els símbols són importants. No s'ha de permetre que es degradin (Vegara i Puchalt, 2016).

Com que els ajuntaments posteriors van decidir no tirar endavant el centre cívic amb ludoteca que anava incorporat al projecte perquè van decidir construir espais municipals a la plaça Cinco Pinos, a l'edifici anomenat El Lledoner, crec que el segon tram d'escales és perfectament prescindible. Les vorades a manera d'amfiteatre ja

compleixen el fet per asseure-hi públic quan s'hi programin activitats.

L'element més important és, però, la seva funció d'espai de trobada i de barreja i aquest requereix la socialització que permet l'espai i les activitats que s'hi organitzin des del poder públic que el va concebre, aconseguint finançament amb l'argument que calia tirar endavant polítiques de cohesió d'una ciutadania diversa. El parc dels Colors necessita ser explicat i necessita –sobretot– donar-li vida cultural, que afavoreixi la trobada de persones vingudes d'arreu a qui està dedicat.

Epíleg

Em considero afortunada d'haver conegut Enric Miralles. Probablement, el que més valoro ara és la quantitat de persones diverses que he tingut la sort de conèixer. Miralles va morir quan no havíem acabat del tot el projecte comú. De tots els records que conservo d'ell i del seu projecte de parc i ludoteca n'hi ha molts de discussions tècniques i pressupostàries però n'hi ha dos d'excel·lents: unes patates braves molt picants que van interrompre la conversa animada sobre el futur parc que oferia als veïns en la festa del barri, i el final de la intervenció en l'acte de inauguració del president de l'Associació de Veïns de Plana Lledó, quan va afirmar que aquell era "el dia més feliç" de la seva vida. Això és el que té l'obra d'un arquitecte considerat avantguardista i trencador, per a alguns un geni i per a d'altres, un desastre.

Bibliografia

- Bestué, D. (2010). *Enric Miralles a izquierda y derecha (también sin gafas)*. Tenov.
- Brufau, R. (2009, 7 juliol). *Alegoría del tiempo: la arquitectura y el universo de otro Enric Miralles* [Transcripció de la conferència]. Cursos d'estiu'09 CUIMPB. Barcelona, Catalunya.
- Calatrava, S. (2020, 18 setembre). *Tres arquitecturas (1989)* [Vídeo]. Recuperat 7 octubre 2025, de <https://www.youtube.com/watch?v=coQQn8ujGyc>
- De Michelis, M. i Scimemi, M. (Cur.) (2002). *EMBT Miralles Tagliabue: architettura e progetti*. Skira.
- El Croquis (1995). *Enric Miralles, 1990-1995*. El Croquis, 72 (II).
- Galí, B. (2001, 26 juliol). *Calen més provocadors*. *Avui*, 15.
- García, F. (1996). *Entrevista con Enric Miralles*. *Revista WAM*, 2, 64-66.
- Gilabert, S. (2021). *Enric Miralles, procesos y experimentos*. Ediciones Asimétricas.
- Massad, F i Guerrero A. (2004). *Enric Miralles. Metamorfosis del paesaggio* (1a ed.). Testo & Immagine.
- Miàs, J. (2001). *Enric Miralles, para evitar equívocos*. *DPA. Documentos de Proyectos Arquitectónicos*, 17, 70-75.
- Miralles, E. (1987). *Cosas vistas a izquierda y a derecha (sin gafas)* (tesi doctoral) Universitat Politècnica de Catalunya.
- Miralles, E. (1994). *Al margen de otras consideraciones*. *El Croquis*, 70, 36-39.
- Miralles, E. (1999). *Archigraphias, 1983-2000*. Abada.
- Miralles, E. (2021). *Fantasia muscular. Cosas vistas a izquierda y a derecha (sin gafas)*, (vol. III). Ediciones Asimétricas.
- Moix, L. (1996, 21 març). *Enric Miralles convierte los grafitos en arquitectura*. *La Vanguardia*, 39.
- Moix, L. (2000, 23 juny). *La única arquitectura es la emocionante*. *La Vanguardia*, 49.
- Moix, L. (2000, 4 juliol). *Enric Miralles muere a los 45 años y priva a la arquitectura de uno de sus mejores talentos*. *La Vanguardia*.
- Moneo, R. (2000, 4 juliol). *Un fulgurante cometa*. *El País*, 20.
- Montaner, J. M. (2003, 31 gener). *Arquitectura catalana: de Miralles a RCR*. *La Vanguardia*, 3.
- Muro, C. (Ed.) (2016). *Conversaciones con Enric Miralles*. Editorial GG.
- Pinós, C. i Arranz F. (2003). *Carme Pinós. Autora de arquitectura*. *Scalae. Documentos periódicos de arquitectura*, 3, 1-7.
- Pinós, C. i Arranz F. (2008, novembre 17). 37 *Carme Pinós SCALAE PODCAST Arquitectura*. Recuperat 7 octubre 2025, de <https://scalae.net/podcasts/37-carme-pinos-scalae-podcast>
- Pinós, C. i Esparza, V. (2009). *Mirada retrospectiva*. *Entrevista a Carme Pinós, 1980-1991*. *DC Papers. Revista de crítica i teoria de l'arquitectura*, 17, 95-102.
- Pinós, C. (2011). *Presencia estructural y otras cosas relevantes, 1983-1986*. Dins J.M. Rovira (Dir.), *Enric Miralles 1972-2000* (pp. 145-152). *Fundación Arquia, arquia/temas*, 33.
- Rovira, J.M. (2009). *Enric Miralles: tendersi come un arco: Mercado de Santa Caterina en Barcelona, 1997-2005*. *DC Papers. Revista de crítica i teoria de l'arquitectura*, 17, 165-180.
- Rovira, J.M. (2011). *Etapes en la ETSAB: 1972-1985*. Dins J.M. Rovira (Dir.), *Enric Miralles 1972-2000* (pp. 31-38). *Fundación Arquia, arquia/temas*, 33.
- Tagliabue, B. (2001). *Enric Peter Pan. Arquitectos: información del Consejo Superior de los Colegios de Arquitectos de España*, 160, 201.
- Tagliabue, B. (2008, novembre 17). 127 *Benedetta Tagliabue SCALAE PODCAST arquitectura*. Recuperat 7 octubre 2025, de <https://scalae.net/podcasts/scalae-podcast-127>
- Tagliabue, B. (2009). *¿Y el tiempo? ¡El tiempo que se las apañe!* *El Croquis*, 144, 252-259.
- Tagliabue, B. (2011). *Alegorías, formas y monólogos relevantes, 1991-1994*. Dins J.M. Rovira (Dir.), *Enric Miralles 1972-2000* (pp. 301-314). *Fundación Arquia, arquia/temas*, 33.
- Vegara, D. i Puchalt, J. (2016). *El parc dels Colors. Una visión colectiva de la ruina*. *Paisaje: revista de paisajismo*, 32, 72-78.
- Zabalbescoa, A. (2000, 4 juliol). *Un hombre excesivo*. *El País*.
- Zabalbescoa, A. (2009, 20 abril). *Los arquitectos buscamos dioses para adorarlos*. *El País*.

Memòria oral

Josep Tarrés, memòria viva de 125 anys de l'ofici de sastre

Joaquim Domínguez Montornès*

Resum: Josep Tarrés ha estat el darrer sastre de Mollet del Vallès. Tercer d'una nissaga que va encetar el seu avi Joaquim pels volts de 1897, es va jubilar el 2024 després de mig segle plenament en actiu. En tot aquest temps, l'interès pels avenços tecnològics li ha permès tirar endavant el negoci adaptant-se a les necessitats, oportunitats i dificultats de cada moment. La seva trajectòria ha anat en paral·lel amb el tancament de les altres quatre sastreries de la ciutat.

Les paraules de Tarrés ens permeten descobrir la transformació que ha experimentat un ofici artesà gairebé en extinció. A través del seu relat, seguim l'evolució tècnica i econòmica d'aquesta professió i com han anat canviant els hàbits d'una societat plenament acomodada a la roba produïda en sèrie.

Paraules clau: digitalització, Elihower, Jaume Tarrés, Joaquim Tarrés, Josep Tarrés, Mollet del Vallès,

prêt-à-porter, Refrey, roba, sastre, Sastreria Tarrés, Singer, teixit, uniforme.

Josep Tarrés: living memory of 125 years of the tailoring trade

Abstract: Josep Tarrés was the last tailor in Mollet del Vallès. Third in a line that his grandfather Joaquim started around 1897, he retired in 2024 after half a century of full-time work. Throughout this time, his interest in technological advances allowed him to continue the business by adapting to the needs, opportunities and difficulties of each period. His career has run parallel to the closure of the other four tailors in the city.

Tarrés' words allow us to discover the transformation that an artisanal craft has undergone, one that is almost on the verge of extinction. Through his story, we follow the technical and economic evolution of this profession and how the habits of a society fully adapted to mass-produced clothing have changed.

Keywords: clothing, digitalisation, Elihower, fabric, Jaume Tarrés, Joaquim Tarrés, Josep Tarrés, Mollet del Vallès, ready-to-wear, Refrey, Sastreria Tarrés, Singer, tailor, uniform.

231

Figura 1. Josep Tarrés, treballant, en una imatge recent (2024). Font: Teresa Corominas.

Introducció

232

La Sastreria Tarrés, ubicada al número 3 del carrer Aureli Maria Escarré de Mollet del Vallès, va abaixar formalment la persiana a principis de 2024. Al llarg d'aquest any, el titular del negoci, Josep Tarrés, va anar tancant els encàrrecs que tenia pendents amb la consciència clara que no hi hauria relleu per a una activitat cada vegada més difícil de sostenir. Des de la seva jubilació, Tarrés ens descriu

com ha evolucionat un ofici artesà imprescindible en els temps en què va obrir el negoci el seu avi Joaquim. Des d'aleshores, primer amb el seu pare Jaume i, posteriorment, encapçalant-la en solitari, la sastreria s'ha adaptat a les innovacions tecnològiques i als canvis d'usos i de costums d'una societat clarament orientada a la roba produïda en sèrie i més assequible. Josep Tarrés ha introduït la digitalització en un ofici

Figura 2. Fotomuntatge amb les tres generacions dels Tarrés. Font: Josep Tarrés.

associat a tisores, planxes i patrons fets a mà, i ha estat amatent a les evolucions d'un mercat que, ja en les darreres dècades, l'ha portat a especialitzar-se en la confecció d'uniformes per a cossos de seguretat. Possiblement, aquest esperit obert i inquiet explica la seva resiliència i el fet que hagi estat testimoni del tancament de les altres quatre sastreries de la ciutat. Una d'aquestes sastreries és, precisament, la que portava el seu oncle Josep a la plaça Prat de la Riba.

El darrer sastre de Mollet

Quan el taller de Josep Tarrés obre les portes, sembla que el temps no hagi passat. Ha transcorregut més d'un any des que es va jubilar i tot està disposat en ordre. S'hi descobreixen peces de roba, patrons, estris i, fins i tot, documents de factures i pa-

gaments de contribucions, de fa poc i antics, amb facilitat. Tarrés ens acull vestit amb rigor i elegància, amb corbata autoobligada per a la fotografia, i es mostra clar, concís i lúcid en les seves explicacions. Gens nostàlgic, se serveix dels elements d'interès que troba a l'abast per il·lustrar de manera pedagògica l'evolució de la sastreria:

Quan vaig començar, ni m'imaginava que passaria el que posteriorment va passar. Alhora, era conscient que la manera que teníem de treballar era insostenible, perquè tot es feia a mà i amb el pas del temps s'encaria el resultat de la nostra feina. Va irrompre el prêt-à-porter,¹ vaig canviar de parer i em vaig adonar que arribava la davallada. De fet, el 2001 vam començar a notar que allò ja no seria el mateix. I així va ser.

233

Figura 3. El local amb cortines blanques és l'antiga sastreria de la plaça Prat de la Riba. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).

¹ Expressió francesa, que literalment significa 'a punt de portar'. Roba confeccionada de manera seriada, generalment en sèries no gaire llargues i de realització acurada. A Europa, va començar a desplaçar la roba feta a mida del client a partir dels anys cinquanta del segle xx i es va generalitzar la dècada següent.

Josep Tarrés va debutar amb el seu pare amb 17 anys, amb qui es retrobaria posteriorment després d'un període d'aprenentatge i d'inici de carrera fora de Mollet. Nega que s'hagi dedicat a la sastreria per seguir una tradició. Certament, la vida de sastre és el que havia conegut a casa, però la seva va ser una elecció vocacional, assumint, tot i això, la duresa de l'ofici.

Jo sempre ho havia viscut, a casa del meu avi i el meu oncle. Amb el temps, vaig anar veient que això m'anava i va ser així com m'hi vaig incorporar i el meu pare em va començar a ensenyar l'ofici. Quan tenia cert rodatge, em va portar a un sastre a Barcelona perquè m'ensenyés (...). No he fet de sastre per continuar l'ofici de la família. Ho he fet perquè m'agradava. I he gaudit, amb el meu ofici. Si és així, no et suposa cap problema estar-te vuit hores o deu o les que siguin. Si has de venir d'hora, sortir tard o venir un diumenge, ho fas.

El gener de 2024, amb 70 anys fets, es va jubilar. Va obrir, així, un període que li ha permès endreçar tot el que hi té al taller; recuperar materials, eines i documentació dels seus progenitors; fer memòria de la seva trajectòria professional i de tota una nissaga de sastres. Abocar, finalment, aquest coneixement en una exposició sobre la sastreria que es va poder veure al Centre Cultural La Marineta la tardor d'aquell mateix any. Tot plegat, ens permet resseguir amb facilitat el que han estat els 125 anys d'història dels Tarrés.

Joaquim Tarrés, l'iniciador

El meu avi va crear la sastreria, pel que vam esbrinar a partir de dades i segons el que explicava la meua tieta Carmeta mentre conservava la lucidesa, sobre l'any 1897. Venia d'una família pagesa i li agradava fer de pagès, però per un defecte físic (era coix) no podia treballar. No sabem com, si va ser que el van aconsellar o per quin motiu, es va dedicar al món de la sastreria. Es va establir en un petit local al costat de l'antic ajuntament que encara hi és i, en casar-se, es va traspassar on va estar ja per sempre, a la plaça Prat de la Riba, número 8, al costat de cal Febrer, el «tocinaire».

Figura 4. Planxes a carbó. Font: Joaquim Domínguez.

Josep Tarrés tenia uns 14 anys quan va morir el seu avi. Malgrat els records que en conserva, gran part del que en sap li va arribar a través dels familiars de la generació següent. Aquest testimoniatge li ha permès aprofundir en el coneixement de l'ofici tal com es practicava de manera artesanal a principis del segle xx.

Figura 5. Factura remesa a Joaquim Tarrés per la compra de gènere, l'any 1948. Font: Josep Tarrés.

Jo crec que allò havia de ser molt dur. El tipus de demanda de la clientela que hi devia haver, en ser Mollet un municipi petit amb molta pagesia i mecànica, era molta roba laboral. I tothom havia d'anar al sastre. Era el normal. Això ara ens sorprèn, encàrrecs a mida de roba laboral, però en aquells moments confeccionar pantalons per a mecànics o per a pagès era l'habitual. I si després sortia algun vestit per fer, doncs s'entomava.

Tarrés conserva en la memòria imatges de l'avi Joaquim en els seus darrers anys d'exercici. L'home sentia molta estima pel seu net i això ho recorda prou bé. També recorda la manera de procedir artesanal i rudimentària.

Encara que morís a principis dels seixanta amb 81 anys, una edat en aquells moments avançada, jo era petit quan era a les acaballes cosint. No obstant això, veia coses que he

comprès més tard. Un detall: quan feia una americana i l'embastava per tot arreu, desembastava i el fil el guardava en una capsa. Això ho feia perquè havia viscut, durant la guerra i la postguerra, una època en què comprar fils era fotut per a l'economia.

Aleshores, hi havia quatre sastreries a Mollet: cal Balardo i Novelles, a l'avinguda Jaume I; Vicenç Arimon, al carrer Barcelona, i l'establiment de Joaquim Tarrés. Eren temps de treball dur amb recursos escassos:

Econòmicament, el meu avi era conservador. Tenia cinc fills i el negoci no era pompós. Es dona la circumstància que, necessitant com necessitava la llum més que cap altre, va ser el darrer de la plaça a contractar l'electricitat. Això sempre ho havia sentit a dir al meu pare i a les meves tietes, però en aquell temps hi havia tant de respecte al pare que cap d'ells no s'atrevia a discutir-li que la contractés. I no era una persona d'alçar la veu. Era una persona de qui els silencis parlaven per si sols.

Dos germans, dues sastreries

De les tres filles i dos fills que va tenir Joaquim Tarrés, els dos fills nois van continuar l'activitat com a sastres: Josep, que era el petit, i Jaume. Ho van fer per separat. Josep va continuar el negoci que havia obert el pare, mentre que el gran va marxar a treballar a Barcelona una temporada per tornar a obrir posteriorment negoci propi a Mollet.

L'avi i els dos germans van començar treballant junts a la plaça Prat de la Riba. Quan va marxar el meu pare, el negoci el va continuar el seu germà.

Mentrestant, l'avi es va quedar fent petites coses. I el meu oncle va seguir allà fins que es va jubilar, on part del negoci es va mantenir com a sastreria mentre alhora es va intentar fer confecció (...). El meu oncle Josep era molt de la broma. I com a sastre, era bon sastre.

Per la seva banda, Jaume Tarrés va deixar el taller del seu pare per anar a treballar a l'empresa barcelonina Ruiz y Compañía. S'obria, així, una línia de negoci independent de la que havia fundat Joaquim Tarrés.

Al meu pare el van contractar per portar la confecció. En aquells temps, tenia dos fills, però vam passar a ser quatre de cop i la necessitat econòmica va fer que plegués de Barcelona (...). Era una persona molt propera. Molt afable en el sentit de l'atenció al client i molt respectada. El que em va ensenyar, amb les seves maneres, va ser bàsic per al meu aprenentatge. L'admirava. Podia venir un client demanant una cosa rara, com algú que havia anat a veure una pel·lícula de l'Oest i ens explicava com era una americana pel darrere, que nosaltres gaudíem amb l'encàrrec. En aquest cas concret, vaig haver d'anar al cinema a veure la pel·lícula, fins i tot.

Jaume Tarrés es va jubilar amb 65 anys i va continuar treballant amb el seu fill, a qui ajudava en tasques puntuals. Va morir el 1992, amb 72 anys.

Anys d'aprenentatge en una època daurada

Mentre l'oncle Josep continuava a la plaça Prat de la Riba, el seu nebot, ja adolescent, es formava al taller del carrer Aureli Maria Escarré.

Hi havia molt bona harmonia amb el meu pare. No és que hi estigués molt enganxat. Tot era per feina. Recordo que anàvem als despatxos de les fàbriques de Sabadell a fer comandes amb el cotxe de línia. Allà compràvem la roba, després la treballàvem i així fèiem les comandes, que venien a buscar els clients.

Aquests temps d'aprenentatge van coincidir amb una època daurada per a l'ofici de sastre.

Els anys 1960 al 1975 van ser el millor moment. Una època en què hi havia molta eufòria. L'economia anava molt bé i si hi ha diners, hi ha despesa. El dissabte era el dia clau. Sortia a atendre els clients amb el meu catàleg i l'armilla posada, i això em donava bons resultats.

En assolir la majoria d'edat, Josep Tarrés va iniciar l'aprenentatge fora del taller del pare. Va ser així que va anar a fer d'aprenent a dues sastreries de Barcelona i a una tercera de prestigi, també de Barcelona, El Dique Flotante,² situada al passeig de Gràcia.

Allà érem 45 persones. El sastre que portava la direcció de l'empresa, Baldomero Sullà,³ era tota una

² Signatura de teixits, confecció i alta costura de Barcelona, va ser una de les botigues predilectes de la burgesia barcelonina entre 1940 i 1970. Va estar en actiu de 1899 a 1970.

³ Baldomero Sullà i Plana (1914-2010). Fundador del Consejo Español de Sastres i del Club de Sastres de España, va exercir de cap de sastreria a El Dique Flotante a partir dels anys quaranta.

eminència i havia estat president de La Confiança.⁴ A El Dique Flotante, hi vaig aprendre molt.

Amb 20 anys fets, va anar a treballar a una sastreria a les Illes Balears, on va aprendre més coses de l'ofici des d'una òptica diferent.

Aprofitant que em va tocar el servei militar a Mallorca, vaig anar a treballar amb un sastre que feia roba militar i per a conserges de l'hostaleria. Aquí també vaig gaudir, treballant per a policia i militars. I molt a la llarga, em va portar a entrar a ajuntaments confeccionant uniformes de policies locals.

Convençut que aquest era l'ofici a què es volia dedicar, Josep Tarrés va tornar del seu periple al costat del pare, amb qui durant força temps va treballar en una perfecta simbiosi tant abans com fins i tot després que es jubilés.

Va haver-hi un impàs. Quan jo començava i arribava algú a la botiga, el pare em feia sortir i demanaven per ell. En canvi, va arribar un moment que era ell qui sortia i demanaven per mi. A això s'hi ha d'afegir que entre la botiga i el taller, a banda i banda hi havia dos emproadors, el seu i el meu, tots dos cara a cara. I és que el meu pare era molt integrador.

Arribat el moment, Jaume va traspassar la sastreria al seu fill, que va continuar el negoci implementant les innovacions que, de

Figura 6. Màquina de cosir Singer (2025). Font: Joaquim Domínguez.

237

fet, ja havia començat a posar en marxa durant els anys previs a la jubilació del pare. Tot plegat, amb la imprescindible implicació de la seva dona, Teresa Corominas, que ha portat fins al final la part comptable del negoci.

Modernitzar l'ofici

Com a professional establert al taller del carrer Aureli Maria Escarré, fins a la seva jubilació Josep Tarrés ha tingut una mirada crítica sobre la sastreria tal com li havia estat llegada en la seva joventut. Calia adaptar als nous temps un ofici antic i això volia dir incorporar-hi innovacions tecnològiques i buscar nous mercats.

⁴ La Confiança, Societat de Mestres Sastres de Barcelona. Fundada el 1876, Josep Tarrés l'ha presidida des de 2014. En l'actualitat, es troba en tràmits de dissolució.

Figura 7. Màquina de cosir Juki (2025). Font: Josep Tarrés.

238

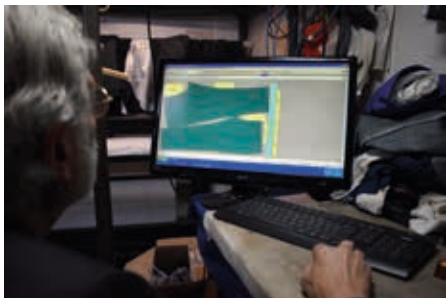

Figura 8. Josep Tarrés, mirant dissenys de patrons a l'ordinador (2025). Font: Joaquim Domínguez.

Quan vaig tornar del servei militar, vaig modernitzar l'ofici. Només hi havia dues màquines, una Singer 31K15⁵ i una Refrey industrial.⁶ Era un drama treballar-hi. Amb el meu pare vam comprar una Elihower, una pica-solapes⁷ que també anava molt bé per fer els baixos dels pantalons. I després jo vaig comprar dues Juki⁸ i també dues planes.⁹ Tot això, més el que vam incorporar posteriorment, em va donar oxigen.

L'adaptació a les noves tecnologies va coincidir amb els canvis en els materials, una evolució que ha fet més apassionant l'exercici de la professió.

L'ofici ha anat evolucionat tan sols amb els teixits. Es treballa igual, l'únic que els teixits van canviant les tendències. Els teixits i el canvi climàtic (...). Fent R+D, han sortit al mercat robes que redueixen la sensació de calor fins a 8 graus respecte de la temperatura ambient que hi ha al carrer. L'americana que porto, per exemple, no és de les que redueix la sensació de calor, però sí que permet portar-la tot l'any.

En una darrera etapa, Tarrés va adoptar la informàtica com a eina de

⁵ Màquina de cosir de puntada recta; ha estat un model popular en la indústria tèxtil. És coneguda per la seva robustesa i capacitat per cosir teles pesants.

⁶ Màquina de cosir automàtica creada el 1948 per la nissaga empresarial gallega dels Freire; va esdevenir emblemàtica a l'Estat espanyol durant les dècades dels anys seixanta i setanta del segle passat.

⁷ Pica-solapes és una expressió pròpia de la sastreria que fa referència al procediment de picar o cosir les solapes d'un vestit o jaqueta per donar-los forma i assegurar que s'ajustin correctament al cos.

⁸ Fabricant multinacional japonès de màquines de cosir industrials i domèstiques, entre d'altres. És un dels principals venedors de maquinària industrial.

⁹ Màquines que treballen sobre materials plans.

treball. Mentre ens mostra dibuixos de patrons dissenyats a ordinador, ens explica com ha estat la seva experiència en aquest àmbit:

La digitalització m'ha agafat tard. I he de dir que n'he gaudit força. He fet peces de roba que sense l'ordinador haurien estat impossibles. Hem arribat a tallar molts polos amb l'ús d'aquesta eina. No vull dir quantitats perquè no toca, però és una cosa gran. En canvi, si has de treure tot el patronatge a cartró i marcar-lo amb guix, com es feia tradicionalment, no t'ho acabes.

En l'evolució que va seguir Tarrés fins a la darrera etapa també va ser rellevant el tipus de client per a qui va acabar treballant. El descens en els encàrrecs de particulars el va portar a posar-se en contacte amb ajuntaments i a treballar en la confecció d'uniformes de cossos de seguretat. Era el moment d'aprofitar l'experiència adquirida durant els anys de joventut a Mallorca.

En vida del meu pare, cap a l'any 1988, vaig començar a fer els primers encàrrecs per a la policia. Aleshores, encara vivíem de la sastreria. De mica en mica, però, la balança d'encàrrecs d'uniformes respecte de la resta va anar pujant. En certa manera, això va ser positiu perquè una cosa compensava l'altra.

Tornar a la plaça

Tancant encàrrecs que tenia pendents, Josep Tarrés es va anar jubilant de manera progressiva al llarg de 2024. Arribava el moment de recapitular, de valorar el que havia estat la seva experiència amb tot el

Figura 9. Cartell de l'exposició "La Sastreteria. Josep Tarrés, art i ofici d'un mestre molletà". Font: Ajuntament de Mollet.

Figura 10. Josep Tarrés, confeccionant vestits dels Reis Mags (2024). Font: Teresa Corominas.

que representava: era el darrer sastre d'una nissaga i el darrer de la ciutat. Tot això, sense oblidar el paper de la seva dona i sòcia, Teresa Corominas. Pel camí hi quedava, a més, un somni que no s'arribaria a complir:

No puc oblidar el treball i la col·laboració de la meva dona en tots aquests anys que m'he dedicat a la sastreria. Hi ha ofert una constant dedicació al llarg del

temps i un suport incondicional que han estat clau, moltes vegades, en la meua tasca professional.

La meua il·lusió era tornar a la plaça Prat de la Riba, a l'origen de l'ofici, però no va poder ser. Fins i tot la meua tia, que vivia allà, m'ho deia. Però què hi podíem fer...?

Em vaig jubilar amb 70 anys perquè hi havia licitacions en dansa que s'havien d'anar tancant... L'esdevenir de la sastreria està acabat. Si ara volguessis obrir un negoci, no trobaries ningú. Vaig trobar dues ofertes per traspassar, però no se sostenien. Tot va lligat. Quan s'acaba una etapa, en l'ofici que sigui, tot són problemes (...). El que es fa ara és sastreria industrial. No es confeccionen vestits; s'acoblen al patronatge de cada industrial.

240

En aquesta nova etapa, Tarrés s'ha mantingut actiu. Durant el setembre i l'octubre de 2024, el Centre Cultural La Marineta va acollir l'exposició "La Sastreria. Josep Tarrés, art i ofici d'un sastre molletà", on s'exposava tota mena de materials d'interès, des de les planxes a carbó que feia servir el seu avi a estris i patrons més actuals. A més, ha confeccionat desinteressadament els vestits dels Reis Mags de Mollet per a la Cavalcada de 2025.

Em van proposar si volia exposar a La Marineta durant un mes i mig. La responsable del centre cultural, Anna Comadran, em va venir amb unes idees molt clares i positives i ella es va encarregar de donar-li forma. Li vaig anar portant tot un seguit de coses i el que va fer em va agradar molt. I a

molta gent que hi va anar també els va agradar (...). Hi havia unes vitrines amb eines, com ara tisores i planxes, algunes d'antigues i d'altres d'actuals, i molt de patronatge en paper cartolina penjant del sostre, així com unes làmines que eren l'equivalent a les revistes d'ara de moda. I després, també hi havia la Singer industrial, la màquina de cosir de l'any 1953 que havia estat la joia de la casa.

Ja fa molts anys que m'oferia per col·laborar en fer els vestits dels Reis Mags. L'Ajuntament ho va acceptar i m'hi vaig posar. Ara estic fent els vestits dels sis patges i de la cartera reial (...). Acceptar aquestes feines noves m'ha fet veure que hi ha una branca que falta, no de sastreria sinó de cosir, per a teatre, pel·lícules o similars.

Josep Tarrés, persona inquieta, s'acomia de nosaltres amb una reflexió global que vincula una preocupació de futur com és el canvi climàtic amb la seva disciplina:

Abans teníem uns hiverns forts i a conseqüència d'això, com qui diu, els abrics han anat desapareixent. A més, s'han anat reduint teixits, fins que s'han fet un tipus de teixits que no saps si són d'estiu o de primavera. Vestim amb un tot temps molt fi (...). Després, vas amb cotxe de casa a la feina i, un cop a la feina, hi ha aire condicionat. Això explica la roba que es porta. Si tu mires les meves estanteries hi veuràs molta roba que fa anys que hi és. Són gruixudes. Ja no se'n fan. I, per descomptat, no tenen sortida.

Bibliografia

- Ajuntament de Mollet del Vallès (2024, 13 setembre). Exposició: “La Sastreria. Josep Tarrés, art i ofici d’un sastre molletà”. Recuperat 19 maig 2025 de https://www.molletvalles.cat/ca/actualitat/agenda/exposicio-la-sastreria-josep-tarres-art-i-ofici-dun-sastre-molleta?set_language=ca
- Boter de Palau, R. (2002). Els sastres i les modistes, producció de vestits d’una manera artesanal. Dins *L’Abans. Mollet del Vallès. Recull gràfic 1870-1965* (pp. 127-135). Efadós.
- El 9 Nou (2023, 27 setembre). *Josep Tarrés, tota una vida prenent mides a Mollet*. Recuperat 19 maig 2025 de <https://el9nou.cat/valles-oriental/actualitat/societat/josep-tarres-sastre-mollet-jubilacio/>
- La Fura (2024, 18 octubre). *Oficis que se’n van*. Recuperat 19 maig 2025 de <https://lafurapenedes.cat/oficis-que-sen-van/>
- Mas, C. (2023, 20 agost). *El último sastre de Mollet dice “adiós” tras 125 años: “No he encontrado a nadie que siga el negocio”*. Recuperat 19 maig 2025 de <https://www.elperiodico.com/es/mollet-del-valles/20230820/ultimo-sastre-mollet-dice-adios-tras-125-anos-no-he-encontrado-a-nadie-90987823>
- Mas, C. (2024, 31 gener). *Adiós a la última sastreria de Mollet del Vallès: “No es un día triste, siempre nos quedará el recuerdo de la gente”*. Recuperat 19 maig 2025 de <https://www.elperiodico.com/es/mollet-del-valles/20240131/adios-ultima-sastreria-mollet-dia-comercio-tradicion-despedida-cierre-97566159>
- Mir, A. (2023, 7 juliol). *La Sastreria Tarrés abaixa la persiana després de 125 anys a la ciutat*. Recuperat 19 maig 2025 de <https://www.sommollet.cat/noticia/89540/la-sastreria-tarres-abaixa-la-persiana-despres-de-125-anys-a-la-ciutat>
- Mollet a mà (2023, 3 agost). *L’últim sastre de Mollet, en Josep Tarrés, es jubila*. Recuperat 19 maig 2025 de <https://www.molletama.cat/noticia/89951/lultim-sastre-de-mollet-en-josep-tarres-es-jubila>
- Museu d’Història de Catalunya (2019). *Moda i modistes*. Recuperat 19 maig 2025 de https://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_realitzades/moda_i_modistes
- Vallès Visió (2023, 3 novembre). *L’únic sastre de Mollet, en Josep Tarrés, tanca les portes del seu negoci*. Recuperat 19 maig 2025 de <https://www.vallesvisio.cat/2023/11/03/lunic-sastre-de-mollet-en-josep-tarres-tanca-les-portes-del-seu-negoci/>

Patrimoni

MUSEU ABELLÓ

Les revistes *Dau al Set* al fons Abelló

Míriam López Camps*

Resum: Aquest article és una breu introducció a la col·lecció de revistes *Dau al Set* que es conserva al Fons Municipal Joan Abelló. S'hi analitza la producció editorial del grup avant-guardista català a través d'un apropament al context sociopolític i cultural en què s'originà. S'hi exploren les relacions que establí Joan Abelló amb els diferents membres del *Dau al Set*, amistats gràcies a les quals va poder adquirir bona part d'aquestes fonts primàries excepcionals que il·lustren els inicis de grans artistes catalans, i el reclam i la recuperació de les avantguardes en el territori. S'il·lustra el relat amb les anàlisis dels números més representatius de la revista conservats al Centre de Documentació del Museu Abelló.

Paraules clau: art català, Centre de Documentació del Museu Abelló, col·lecció, *Dau al Set*, Fundació Municipal Joan Abelló, Mollet del Vallès, post-guerra, revistes, segones avantguardes.

***Dau al Set* magazines at the Abelló collection**

Abstract: This article is a brief introduction to the *Dau al Set* magazine collection held at the Joan Abelló Municipal Foundation. The publication by the Catalan avant-garde art collective has been analysed through the lens of its original socio-political and cultural context. The magazine explores the relationships that Joan Abelló established with different members of the *Dau al Set* group. Thanks to these friendships, he was able to acquire a good number of exceptional primary sources, which illustrate the beginnings of prominent Catalan artists, and reassert the importance of the avant-garde movement in the region. The article is illustrated with analyses of the most iconic editions in the magazine collection, which is held in the Abelló Museum Documentation Centre.

Keywords: Abelló Museum Documentation Center, Catalan Art, collection, *Dau al Set*, Joan Abelló Municipal Foundation, magazines, neo avant-garde, Mollet del Vallès, post-war.

245

*Historiadora de l'art, educadora i documentalista a la Fundació Municipal Joan Abelló, miriam99camps@gmail.com

Article rebut el 2 de desembre de 2024; acceptat el 8 de gener de 2025.

1. Introducció

És un fet innegable que l'artista molletà Joan Abelló i Prat va ser un extraordinari col·leccionista; prova d'això n'és el gran fons d'art que va reunir al llarg de tota la seva vida, una col·lecció que recull més de deu mil objectes d'una gran varietat tipològica, i que en destaquen per la qualitat i quantitat les peces d'artistes catalans de finals del segle XIX i tot el segle XX: Joaquim Mir, Manolo Hugué, Marià Pidelaserra, Antoni Tàpies, Ramon Casas, i tants altres grans noms que ofereixen un recorregut complet pels diferents moviments artístics desenvolupats a la Catalunya dels darrers segles.

Hi ha, a més, un altre vessant de la col·lecció que rarament s'exposa al públic, però que conté un fons igualment ric per a la història de l'art nacional més recent: estem parlant del fons documental. Milers de documents es guarden al Centre de Documentació de la Fundació Municipal Joan Abelló i són testimoni directe de la vida i la cultura del segle XX: obres gràfiques, escrits, cartes, revistes, manifestos... gran quantitat de fonts primàries que permeten ampliar i completar el coneixement sobre el nostre patrimoni. Un dels millors exemples conservats al fons documental és la col·lecció de revistes *Dau al Set*.

Abelló, tot i no formar part de *Dau al Set*, va ser un gran admirador de les activitats plàstiques i intel·lectual dels seus coetanis, un interès que va culminar en la gran col·lecció artística i documental que avui es conserva dels diversos membres i del mateix grup (Ventura, 2016). El conjunt de les 43 publicacions (i

altres documents relacionats) que Joan Abelló va recollir, presenta una àmplia panoràmica dels objectius, els ideals i l'estètica que desenvolupà el grup, i també permet a l'espectador endinsar-se en la faceta més autèntica, primitiva, lliure i experimental de la trajectòria dels set artistes que conformaren *Dau al Set*.

2. Context cultural i naixement de *Dau al Set*

Dau al Set neix a Barcelona el setembre de 1948 en un context sociopolític marcat per la postguerra i la repressió franquista. Aquesta atmosfera provoca que, en diversos punts del país, es formin diferents nuclis amb els objectius de cercar una renovació cultural emmirallant-se en l'exemple de les grans capitals mundials i, alhora, de reprendre l'esperit avantgardista espanyol d'inicis de segle.

És aquesta situació d'asfíxia cultural, i les inquietuds plàstiques comunes, el que uneix les set personalitats que componen *Dau al Set*: els pintors Joan Ponç, Antoni Tàpies i Modest Cuixart, els poetes Joan Brossa i Joan Eduard Cirlot, el filòsof Arnau Puig i l'impressor i editor Joan Josep Tharrats; tots ells compartiren l'esperit de contradicció, el rupturisme amb l'establert i l'anhel per la llibertat expressiva que, sumat a un gran interès per la filosofia existencialista, la música alemanya, el cinema, el teatre i, naturalment, les tendències pictòriques avantgardistes, sobretot aquelles associades al magicisme (Cirlot, 1986), els portaren a fundar una agrupació que, amb els anys, esdevindria part essencial de la història de l'art català de la segona meitat del segle XX.

Dau al Set com a agrupació s'origina amb la intenció immediata de crear una publicació clandestina homònima amb forta càrrega ideològica, derivada de la necessitat de plasmar les seves innovadores –i prohibides– dèries plàstiques i literàries vinculades i basades en els moviments surrealista, dadaista, existencialista, automatista o expressionista, una barreja d'influències que els portarà a desenvolupar un llenguatge visual propi que diversos autors han descrit com “daualsetià” (Cirlot, 1980). Derivat del context, la revista sorgeix per una necessitat de gaudir d'un espai propi, dins la censura que viu el país, on poder explicitar i fer arribar al públic una actitud crítica i de denúncia dels valors i idearis imposats. Dau al Set aparegué, doncs, gràcies a la convergència de set persones que entengueren que l'acció creadora implica una incidència en la realitat social, que l'art i la cultura són una via estructural, un motor de canvi i d'expressió ideològica; els continguts dels números seran un reflex d'aquesta actitud. D'aquesta idea prové també el nom, ideat per Joan Brossa: a través de les pràctiques plàstiques, literàries i intel·lectuals, Dau al Set cerca sempre la setena cara del dau, la jugada impossible i fora dels límits.

Els orígens de la revista *Dau al Set* es remunten a la publicació prèvia *Algol*, nom d'un estel que significa ‘dimoni’, ‘esperit de contradicció i canvi’, de la qual només es va publicar un número el desembre de 1946. La revista estava integrada per sis persones, quatre

Figura 1. Interior de la revista *Dau al Set*, número 5, de gener-febrer de 1949 (FR-00645)¹, que exemplifica l'estil que desenvolupà Dau al Set. Font: Fundació Municipal Joan Abelló.

247

de les quals seran després membres o col·laboradors directes de Dau al Set: Joan Brossa, Arnau Puig, Joan Ponç i Enric Tormo. És aquest primer projecte, ja encaminat amb les inquietuds expressives del grup final, el que els permet entrar en contacte amb els cosins Modest Cuixart i Antoni Tàpies a l'exposició “Els Blaus” que es realitza a Sarrià i en què participa Ponç, però no és fins a l'aparició de Joan Josep Tharrats que el projecte d'una publicació sembla factible, ja que posseïa una màquina Boston manual amb la qual s'encarregava de fer l'edició i la impressió dels números (Puig, 2007). La casa de Tharrats serà també el lloc de reunió dels membres del grup, on s'intercanviaven idees i es

¹ Designa el número (Fons Revistes) donat pel Museu, que identifica la peça concreta.

pensaven els volums. Un any més tard, el gener de 1949, s'afegiria al grup el poeta surrealista Joan Eduard Cirlot.

No fou fins a l'anunci de la celebració del I Saló d'Octubre a Barcelona que finalment es publicà el primer número de la revista el setembre de 1948, en què hi participaren tots els membres i que esdevindria la seva carta de presentació per a l'exposició celebrada un mes després a les Galeries Laietanes.

La revista va veure publicat el darrer número l'any 1956, però seria ja anys abans, entre 1952 i 1953, quan es consideraria dissolt el grup a causa de dissidències i canvis de trajectòries dels membres integrants. De la mateixa manera, l'efervescència creativa queda reflectida en el ritme de publicació: el 1952 hi ha publicats 43 números, mentre que del 1952 al 1956 se'n publicaran només 11 (Cirlot, 1986). Si el temps de *Dau al Set* s'allargà fou perquè Tharrats, en origen director de la publicació, la reconvertí en un projecte personal on poder plasmar els seus projectes tipogràfics i de muntatge; els números posteriors a aquesta data, però, res tenien a veure amb el que hauria estat l'essència i estètica de *Dau al Set*.

3. Les revistes *Dau al Set* a la col·lecció Abelló

Ordenar cronològicament la publicació *Dau al Set* no és tasca fàcil, ja que no hi constava numeració; el lector s'havia de guiar únicament pel mes i l'any de publicació, que sovint apareixia a la contraportada. No era difícil, doncs, obviar un número, però el caràcter eclèctic i lliure de les publicacions feia d'aquest in-

convenient un fet anecdòtic per als compradors de l'època. Cada número era realitzat per un o dos membres, generalment un pintor i un escriptor o un tàndem pintor-pintor, però també era un fet comú la participació de personalitats afins a l'agrupació.

Aquest caràcter certament caòtic i canviant en condicionava també l'extensió (alguns números constaven únicament de 2 folis, mentre que d'altres arribaven als 24), les temàtiques i la periodicitat de publicació, sempre adaptades a les necessitats –i possibilitats– expositives i expressives dels membres. Els tiratges no superaven mai els 150 exemplars i es distribuïen entre els coneguts i col·laboradors del grup. La realitat és que la revista, originalment amb intenció de publicar-la mensualment, va ser minoritària, irregular, amb escàs èxit i difusió reduïda (Enjuanes, 2010). Només els antics membres de l'ADLAN (Amics de l'Art Nou) estaven interessats en el que aquella nova generació havia de dir.

La col·lecció Abelló no recull la totalitat de les revistes (un total de 58, incloent-hi foires de sèrie), però sí que en conserva una quantitat considerable (43 números), que permet traçar una cronologia prou completa de la publicació avantguardista. A continuació, es detallaran els volums conservats a la Fundació que es consideren més representatius:

3.1. Gener-febrer de 1949. Número 5 (FR-00645)

El volum 5, datat el gener-febrer de 1949, és el més antic que conserva la Fundació. És singular no només per la seva estètica particular (més definida que als primers quatre volums), sinó perquè fou a partir d'aquest número que la revista es

tornà una manifestació plenament artística (Granell, 2000). Consta de vuit pàgines i està imprès a tres tintes: negra, vermella i verda. Inclou textos de Joan Brossa i està il·lustrat amb nou dibuixos de Joan Ponç.

Cal mencionar que la Fundació conserva un dibuix original de la portada del volum 5 (R. 569), així com altres esbossos o projectes preparatoris similars a aquells inclosos en aquest i en altres números de l'època, documents que, pel seu caràcter excepcional, són considerats obres d'art.

3.2. Desembre de 1949. Número extraordinari (FR-00633-01)

El número de desembre de 1949 és un volum singular, ja que va ser una publicació extraordinària que va funcionar també com a catàleg d'exposició. Formalment, presenta les cobertes verdes i les dimensions són considerablement més grans (33 x 24 cm, comparat amb els 25 x 18 cm de la resta de números). A la portada s'hi observen dibuixos d'estil surrealista il·lustrats per Modest Cuixart, Joan Ponç i Antoni Tàpies; es tracta de l'únic exemple d'un dibuix col·lectiu de la història de *Dau al Set*. A l'interior, hi ha un text de Joan Brossa de quatre pàgines acompanyat de quatre retrats fotogràfics a pàgina completa dels membres, fets per Enric Tormo, amb intervencions gràfiques de Modest Cuixart. Aquestes fotografies es convertiran en part de l'imaginari col·lectiu a l'hora d'evocar les incipients trajectòries dels joves membres del *Dau al Set*.

La revista-catàleg fou publicada amb motiu de l'exposició "Un aspecte de la jove pintura", celebrada a l'Institut Francès de Barcelona²

Figura 2. Portada de la revista *Dau al Set*, número extraordinari de desembre de 1949 (FR-00633-01). Font: Fundació Municipal Joan Abelló.

Figura 3. Retrats fotogràfics de Joan Brossa, Antoni Tàpies, Joan Ponç i Modest Cuixart, amb intervencions gràfiques del darrer, que formen part de *Dau al Set*, número extraordinari de desembre de 1949 (FR-00633-01). Font: Fundació Municipal Joan Abelló.

² Una de les poques institucions que exposava obres d'art al marge de les prohibicions del règim gràcies a la seva vinculació amb la diplomàcia francesa.

el mateix any. Un fet destacable és que, mentre al catàleg publicat per Club Cobalto 49 (FR-00640), entitat organitzadora de la mostra, hi consten únicament els tres artistes que hi participen (Cuixart, Tàpies i Ponç), el plec presentat per *Dau al Set* hi inclou també Joan Brossa. Aquesta aparent contradicció es deu al fet que les pintures exposades pels tres artistes estaven titulades a partir de les peces teatrals i els personatges de Brossa. De la mateixa manera, aquest número permet precisar quins foren els membres més actius del grup aquell any.

3.3. Gener-desembre de 1950. Volum segon

Les revistes *Dau al Set* es compilen en quatre edicions facsímils que recollien els números impresos durant tot un any. Així, a la col·lecció Abelló hi consta el volum segon (FR-00629), que conté còpies d'època de 9 de les 13 revistes editades el 1950. Del mateix any es conserven també sis primeres edicions, les quals, juntament amb les còpies i obviant els duplicats, completen un total d'11 dels 13 volums publicats el 1950. A tall d'exemple, cal destacar:

Maig. Número 14, còpia d'època (FR-00629-06). Es tracta d'una de les publicacions més completes i complexes pel que fa al seu contingut. Amb una extensió de 12 pàgines, conté gravats populars cata-

lans que acompanyen un romanç popular de mitjan segle XIX (un crit a la llengua i la cultura catalana en temps franquista); una psicoanàlisi basada en l'astrologia,³ feta per Salvador Aulèstia, dels tres pintors del grup: Tàpies, Ponç i Cuixart, i conclou amb un text d'Arnau Puig. Només aquest número ja mostra bona part de les temàtiques i dels objectius que abordà *Dau al Set*.

Juny. Número 15 (FR-00654).

Amb una extensió de 12 pàgines, el volum fou realitzat per commemorar el desè aniversari de la mort de Paul Klee, artista surrealista que inspirà els membres del grup.⁴ Conté dibuixos i textos fets per Tharrats, així com crítiques al pintor alemany i a la seva obra a càrrec de Joan Eduard Cirlot, entre altres col·laboradors.

3.4. Octubre de 1951. Número 31 (FR-00630)

El número de l'octubre de 1951 és un volum imprescindible que representa, possiblement, el moment més àlgid de la història de la revista (Cirlot, 1986). És, novament, un número-catàleg dissenyat amb motiu de l'exposició conjunta dels membres del grup a la Sala Caralt de Barcelona, celebrada l'octubre de 1951. El número es presenta de la manera següent: set fulls solts de diferents colors es mostren escalonadament (imitant un arxivador); cada fitxa conté la presentació d'un component, la qual està il·lustrada

³ El surrealisme, en bona part, deriva d'un interès per l'esoterisme.

⁴ El fet d'homenatjar un artista com es fa en aquest número no serà un cas aïllat, sinó que esdevindrà una pràctica habitual; per exemple, la revista número 51 (FR-00660), data el 1951, és un homenatge al compositor Arnold Schönberg, així com la número 41 (FR-00637), de 1952, és un tribut a Francis Picabia. Aquesta pràctica tindrà com a objectiu donar a conèixer, dins l'àmbit cultural català, aquells artistes internacionals amb afinitats artístiques en les noves avantguardes. De nou, es tracta d'una lluita per la llibertat expressiva i la renovació cultural, aspectes que la dictadura suprimí.

amb caricatures dels artistes o retrats fotogràfics impresos i enganxats. Els textos, escrits per Tharrats, són bibliogràfics en el seu vessant més poètic i surrealista.

Cal destacar també el text introductor que acompanyà el catàleg d'exposició, on s'observa, ja l'any 1951, una plena autoconsciència de la importància i transcendència del grup:

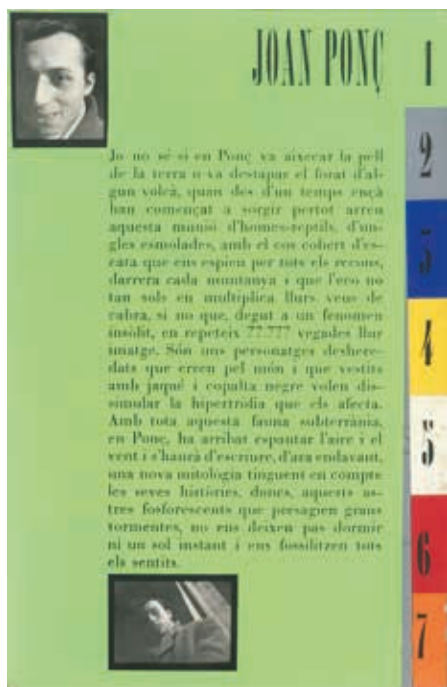

Figura 4. Interior de la revista *Dau al Set*, número 31, d'octubre de 1951 (FR-00630). Font: Fundació Municipal Joan Abelló.

La personalidad de todos ellos es diversa, pero coherente dentro del grupo, por tener como común denominador el cultivo de todas las conquistas plásticas y poéticas

contemporáneas (...). Como grupo, es el más definido y consecuente de los aparecidos en Cataluña en los últimos diez años (citado per Cirlot, 1986, p. 63).

3.5. Juny-juliol de 1952. Número 40 (FR-00668)

El grup *Dau al Set* va estar molt vinculat al món de la música i, concretament, al jazz i al blues, dedicant diferents monogràfics al gènere. Tant és així que els anys 1951, 1952 i 1953 la revista va organitzar tres edicions del Saló de Jazz juntament amb el Club 49 del Hot Club de Barcelona.⁵ El volum número 40 és, doncs, una revista-catàleg amb motiu de l'exposició "II Saló de Jazz" celebrada a les Galeries Laietanes del 14 al 30 de juny de 1952.

Amb les cobertes grogues il·lustrades amb dibuixos i collages de Tharrats i Aulèstia, el número consta de 22 pàgines que inclouen més d'una desena de textos i 18 il·lustracions dedicats a la música afroamericana, a càrrec de diferents autors i artistes. Inclou també un catàleg raonat de les obres exposades.

3.6. Números posteriors a 1953

Un cop gairebé dissolt el grup, Joan Josep Tharrats convidà altres artistes a participar en els números de la revista a través de la creació de volums monogràfics publicats estacionalment. Per exemple, el número 50 de la tardor-hivern de 1954 (FR-00635), titulat "Without Words", fou realitzat per Marc Aleu i Socies, també conegut com a Cram, i és un

⁵ Club 49 (1949-1969) fou una institució promotora de les avantguardes en territori català la qual, fusionada l'any 1950 amb l'entitat dedicada al jazz Hot Club de Barcelona, va destacar per l'organització d'exposicions, conferències, concerts, espectacles i altres esdeveniments artístics d'avantguarda a Catalunya.

recull de més d'un centenar de dibuixos i caricatures fets per l'artista.

D'altra banda, el número 49 de l'estiu de 1954 (FR-00638) agrupa una sèrie d'experiments realitzats per Tharrats amb les tècniques del collage i la maculatura, un volum tardà que permet exemplificar l'aspecte més personal de la seva direcció de la revista.

4. Joan Abelló i Dau al Set

Joan Abelló contacta amb els membres de Dau al Set l'any 1956, quan entra a formar part del Cercle Maillol;⁶ és aquí on coneixerà Antoni Tàpies i hi establirà una sòlida amistat. Joan Brossa tenia l'estudi a Balnes, davant la casa on vivia Abelló en aquell moment; aquesta proximitat va facilitar el naixement d'una complicitat que els portà a organitzar trobades al taller de l'artista molletà en les quals es llegien llibres (aleshores prohibits), s'escoltava música, s'interpretaven poemes o es representaven obres teatrals. En aquesta època, Abelló també conegué Joan Josep Tharrats, a qui comprava sovint els originals de les revistes, els "esborranys" que presentaven els artistes per ser reproduïts en massa (Ventura, 2024).

De tots aquests contactes, d'un afany col·leccionista que va perseguir el mestre Abelló durant tota la seva vida i d'un interès i admiració per la innovació plàstica que desenvoluparen els seus contemporanis, sorgeix l'eclèctic i nombrós fons de Dau al Set, documental i artístic, que guarda la Fundació Municipal Joan Abelló.

Figura 5. Fotografia de Joan Abelló i Antoni Tàpies a la Casa del Pintor (FF-01714). Font: Fundació Municipal Joan Abelló.

5. Conclusions

Dau al Set va ser un fenomen breu, però intens, un fet insòlit i anacrònic, però que, d'altra banda, no hauria pogut mai desenvolupar-se si no hagués estat en el context concret en què va aparèixer. És en els moments de repressió on les veus dissidents alcen la veu i lluiten contra corrent.

Així, les revistes de Dau al Set presenten un testimoni extraordinari d'una època, d'unes necessitats, d'uns anhels, però també mostra la perspicàcia i els inicis de set artistes excepcionals als quals el món els quedava petit. És gràcies a personatges com Joan Abelló, que es dedicaren a recollir, recopilar i, més important, valorar aquests testimonis, que podem observar i analitzar amb la perspectiva que ofereix el pas del temps l'impacte i la importància que tingué Dau al Set en la resurrecció de l'art i la cultura catalanes.

⁶ Junta de la qual formaven part diversos membres del Dau al Set i que estava vinculada amb l'Institut Francès de Barcelona, on havien exposat anys abans els artistes.

Bibliografia

- Cirlot, L. (1980). *La pintura informal en Barcelona, 1951-1970* (tesi de llicenciatura). Universitat de Barcelona.
- Cirlot, L. (1986). *El grupo "Dau al Set"*. Cátedra.
- Enjuanes, S. (2010). Reflexiones en torno a la visita de Dau al Set a Joan Miró. Dins *Dau al Set* (pp. 89-95). Fundació Ibercaja.
- Granell, E. (2000). La cara invisible del dado. Crónica del grupo Dau al Set. Barcelona 1948-1953. *DC Papers, revista de crítica i teoria de la arquitectura*, 4, 24-34.
- Puig, A. (2007). Una curta història de Dau al Set i del seu entorn. Dins *Dau al Set en el fons del Museu Abelló* (pp. 13-20). Fundació Municipal Joan Abelló.
- Ventura, P. (2016). El Museu Abelló, una col·lecció que perfila un personatge. Dins B. Bassegoda i I. Domènech (ed. lit.), *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus: noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle xx* (pp. 187-212). Consorci del Patrimoni de Sitges.
- Ventura, P. (2024). Col·lecció Abelló. Un univers per descobrir. Dins *Any Abelló. Centenari del naixement del pintor i col·leccionista molletà* (pp. 121-135). Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 15.

Altres fonts documentals

Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA), Centre de Documentació de la Fundació Municipal Joan Abelló.

Annex. Catàleg raonat

Per tal de facilitar la comprensió del lector i afavorir futures investigacions, es facilita a continuació un catàleg raonat de les revistes *Dau al Set* conservades a la Fundació Municipal Joan Abelló, ordenades cronològicament i amb les dades bàsiques.

1949

Número 5 (gener-febrer), FR-00645, *Dau al Set*, 8 pàgines, a càrrec de Joan Brossa i Joan Ponç.

Número 7.1 (maig), FR-00646, *Voyage a travers l'impossible*, 4 pàgines, a càrrec de Joan-Josep Tharrats.

Número 7.2 (maig), FR-00647, *Joan Miró dels ventalls*, 2 pàgines, a càrrec de Joan Brossa.

Número 8 (juny), FR-00648, *Sueños*, 4 pàgines, a càrrec de Joan Eduard Cirlot i Modest Cuixart.

Número 9 (juliol-agost-setembre), FR-00649, 12 pàgines, a càrrec de diversos autors.

Número 10 (octubre-novembre-desembre), FR-00650, *La encrucijada del arte*, 12 pàgines, a càrrec d'Arnau Puig.

Número extraordinari (desembre), FR-00633, 10 pàgines, a càrrec de Joan Ponç, Modest Cuixart, Antoni Tàpies i Joan Brossa. Dos exemplars.

254 1950

Número 11 (gener-febrer), FR-00651, 4 pàgines [incomplet], a càrrec de Joan Brossa i Antoni Tàpies. Segon exemplar: còpia d'època, FR-00629-03, 8 pàgines.

Número 12 (març), FR-00652, *Oda a Louis Armstrong*, 4 pàgines, a càrrec de Joan Brossa i Modest Cuixart. Segon exemplar: còpia d'època, FR-00629-04.

Número 13 (abril), FR-00653, 4 pàgines [incomplet], a càrrec de Joan Brossa i Joan Ponç. Segon exemplar: còpia d'època, FR-00629-05, 10 pàgines.

Número 14 (maig), còpia d'època, FR-00629-06, 12 pàgines, a càrrec de Salvador Aulèstia i Arnau Puig.

Número 15 (juny), FR-00654, *Hommage à Paul Klee*, 8 pàgines [incomplet], a càrrec de Joan Josep Tharrats. Segon exemplar: còpia d'època, FR-00629-07, 12 pàgines.

Número 16 (juliol-agost), còpia d'època, FR-00629-08, *Tamar i Amnon i Absalom*, 8 pàgines, a càrrec de Víctor Castells.

Número 17 (setembre), còpia d'època, FR-00629-09, *La vida de las flores*, 4 pàgines, a càrrec d'Enric Tormo.

Número 18.1 (octubre), FR-00655, *La nueva paràbola*, 4 pàgines, a càrrec de Joan Eduard Cirlot.

Número 18.2 (octubre), còpia d'època, FR-00629-10, *Balada dels cinc mariners exclusius, i del timoner que era jo*, 10 pàgines, a càrrec de J. V. Foix.

Número 19.1 (novembre), còpia d'època, FR-00629-11, *Dau al Set fet a propòsit que en Joan Ponç i en Modest Cuixart van voler felicitar llur amic Antoni Tàpies amb motiu de la seva primera exposició de pintures*, 10 pàgines, a càrrec de Modest Cuixart i Joan Ponç.

Número 21 (desembre), FR-00656, *Medio siglo de movimientos vanguardistas en nuestra pintura*, 24 pàgines, a càrrec de Juan Antonio Gaya Nuño.

1951

Número 23 (febrer), FR-00657, *Blues*, 10 pàgines, a càrrec de Joan Ponç, Alfredo Papo i José Maria Fonollosa.

Número 24 (febrer), FR-00658, 4 pàgines [incomplet], a càrrec de Joan Eduard Cirlot.

Número 26 (abril), FR-00659, *Mathias Goeritz*, escultor, 8 pàgines, a càrrec de Ricardo Gullón.

Número 30 (setembre), FR-00660, *Arnold Schoenberg (1874-1951)*. In memoriam, 12 pàgines, a càrrec de Joan Josep Tharrats.

Número 31 (octubre), FR-00630, *Exposició*, 18 pàgines, a càrrec de tots els membres de *Dau al Set*. Dos exemplars.

Número 32 (novembre), FR-00661, *Oracle sobre Joan Ponç*, 8 pàgines, a càrrec de Joan Ponç i Joan Brossa.

Número 33 (desembre), FR-00662, *Còpia d'una lletra tramesa a na Madrona Puignau, de Palau ça Verdura*, 12 pàgines, a càrrec d'Antoni Tàpies i J. V. Foix.

Número 34 (desembre), FR-00663, 8 pàgines, a càrrec de Joan Josep Tharrats.

1952

Número 35 (gener), FR-00664, *Nocturns encontres*, 12 pàgines, a càrrec de Joan Brossa.

Número 36 (febrer), FR-00665, *Homenatge a Soutine*, 8 pàgines, a càrrec de Santi Surós.

Número 37 (març), FR-00644, *Carta a Miguel Hernández*, 12 pàgines, a càrrec de Cesáreo Rodríguez Aguilera i Josep Guinovart. Dos exemplars.

Número 38 (abril), FR-00666, *67 versos en recuerdo de Dadá*, 6 pàgines, a càrrec de Joan Eduard Cirlot.

Número 39 (maig), FR-00667, 8 pàgines, a càrrec de diversos autors.

Número 40 (juny-juliol), FR-00668, *II Salón de Jazz*, 22 pàgines, a càrrec de diversos autors. Dos exemplars.

Número 41 (agost-setembre), FR-00637, *Fixe. 391. Francis Picabia*, 16 pàgines, a càrrec de diversos autors.

Número 42 (octubre-novembre), FR-00669, *Teatre de Joan Brossa*, 18 pàgines, a càrrec de Joan Brossa i Modest Cuixart.

Número 43 (desembre), FR-0636, *Dau al 7*, 10 pàgines, a càrrec de Joan Brossa i Joan-Josep Tharrats. Dos exemplars.

1953

Número 44 (primavera), FR-00631, *Tauromàquia*, 16 pàgines, a càrrec de Salvador Aulèstia.

Número 45 (estiu), FR-00639, *Nous romancets del Dragolí acompanyat d'auques en fulls*, 28 pàgines, a càrrec de Joan Brossa i Joan Eduard Cirlot.

Número 46 (tardor), FR-00634, *Traduit d'avance*, 28 pàgines, a càrrec de Jean Cocteau.

Número 47 (hivern), FR-00641, *Calendari de les Festes de Nadal*, 24 pàgines, a càrrec de Joan Josep Tharrats i Joan Amades.

1954

Número 48 (primavera), FR-00643, Antoni Tàpies, 32 pàgines, a càrrec de Antoni Tàpies i Cirici Pellicer.

Número 49 (estiu), FR-00638, Collages i maculatures, 36 pàgines, a càrrec de Joan Josep Tharrats.

Número 50 (tardor-hivern), FR-00635, *Without words*, a càrrec de Marc Aleu (Cram).

1955

Número 52 (estiu), FR-00632, *Tharrats, 1955*, 20 pàgines, a càrrec de Joan Josep Tharrats. Dos exemplars.

Centre
d'Estudis
Molletans

Ajuntament de
Mollet del Vallès

9 788412 802238